

**Institutul Integrare Europeană și Științe Politice
al Academiei de Științe a Republicii Moldova**

Victor Moraru
(coordonator)

EUROPENIZAREA: FAȚETELE PROCESULUI

Chișinău
2013

327(478+4)(082)

E 90

Recomandat pentru publicare de Consiliul Științific al Institutului Integrare Europeană
și Științe Politice al Academiei de Științe a Moldovei

Volumul include cercetările științifice ale Secției Studii Europene a IIEȘP al AȘM și comunicările prezentate în cadrul Simpozionului științific „Interferențe teoretico-practice în procesul valorificării opțiunii europene a Republicii Moldova”, care s-a desfășurat la Chișinău sub egida Institutului Integrare Europeană și Științe Politice al Academiei de Științe a Moldovei.

Lector: **Tamara Osmochescu**

Procesare computerizată: **Ludmila Iliina**

Descrierea CIP a Camerei Naționale a Cărții

Europenizarea: fațetele procesului / Inst. de Integrare Europeană și Științe Politice al Acad. de Științe a Rep. Moldova; coord.: Victor Moraru. – Chișinău : Institutul de Integrare Europeană și Științe Politice al Academiei de Științe a Moldovei, 2013 (Tipografia-Sirius). – 336 p.

ISBN 978-9975-57-064-0.

327(478+4)(082)

E 90

CUPRINS

<i>Victor Moraru</i> , dr. habilitat, prof. univ., Institutul Integrare Europeană și Științe Politice al Academiei de Științe a Moldovei	
Vocația europeană a Republicii Moldova	7
<i>Constantin Marinescu</i> , dr. habilitat, prof. univ., membru de onoare al Academiei de Științe a Republicii Moldova	
Gânduri despre eforturile Republicii Moldova de integrare în Uniunea Europeană	13
<i>Mihai Cimpoi</i> , acad., Academia de Științe a Moldovei	
Anul 1812 în proiecțiile vizionare eminesciene	18
<i>Răzvan Theodorescu</i> , acad., Academia Română	
Vizualitate și limbaj în vechea civilizație a românilor	21
<i>Ion Dediu</i> , membru corespondent al AȘM, prof. univ., dr. hab., director onorific al Institutului de Ecologie și Geografie al Academiei de Științe a Moldovei	
Contribuția naturalștilor români la dezvoltarea ecologiei	45
<i>Gheorghe Bobâna</i> , dr. habilitat, prof. univ., Institutul Integrare Europeană și Științe Politice al Academiei de Științe a Moldovei	
Știința și valorile umanismului	59
<i>Victor Juc</i> , dr. habilitat, prof. cerc., Institutul Integrare Europeană și Științe Politice al Academiei de Științe a Moldovei	
Configurația teoretică a științei relațiilor internaționale	68
<i>Alexandru Amititeloaie</i> , dr., prof. univ., Universitatea „George Bacovia”, Bacău, România	
Deficitul de democrație în politica decizională a Uniunii Europene	76
<i>Pompiliu Comșa</i> , dr., prof. asociat, Galați, Universitatea „Apollonia”, Iași, România	
Drepturile omului în viziunea Uniunii Europene	91
<i>Svetlana Ciumac</i> , dr., conf. cerc., Institutul Integrare Europeană și Științe Politice al Academiei de Științe a Moldovei	
Dimensiunile procesului de europenizare	99
<i>Sergiu Moraru</i> , drd., Institutul Integrare Europeană și Științe Politice al Academiei de Științe a Moldovei	
Securitatea națională: complexitatea reală a problemei	102
<i>Rafic Sulaiman</i> , drd., Institutul Integrare Europeană și Științe Politice al Academiei de Științe a Moldovei	
Fațetele federalismului	107
<i>Silvia Mîțcu</i> , drd., Institutul Integrare Europeană și Științe Politice al Academiei de Științe a Moldovei	
Inițierea și diversificarea programelor științifice ale Organizației Tratatului Atlanticului de Nord	111

<i>Mihail Guzun</i> , dr., conf. univ., Facultatea de Jurnalism și Științe ale Comunicării a Universității de Stat din Moldova	
Tranziția, criza de valori și identitatea națională: de la incertitudine la redefinire (Cazul Republicii Moldova)	118
<i>Irina Rotaru</i> , lect. univ., drd., Universitatea „Apollonia”, Iași, România	
Identitate și alteritate în procesul de unificare europeană: o perspectivă fenomenologică asupra integrării culturale	124
<i>Laura Ciubotarașu-Pricop</i> , dr., lector univ. asoc., Universitatea „Al. I. Cuza”, Iași, România	
Dialogul intercultural ca principiu axiologic al procesului de integrare	129
<i>Victor Mocanu</i> , dr., conf. cerc., Institutul Integrare Europeană și Științe Politice al Academiei de Științe a Moldovei	
Autoidentificarea socială în condițiile transformării societății contemporane moldovenești	135
<i>Andrei Dumbrăveanu</i> , dr., conf.univ., Institutul Integrare Europeană și Științe Politice al Academiei de Științe a Moldovei	
Referințe metodologice ale cercetării stratificării sociale în Republica Moldova	147
<i>Gheorghe Călcii</i> , dr., Institutul Integrare Europeană și Științe Politice al Academiei de Științe a Moldovei	
Stratificarea socială: impactul nivelului de trai	154
<i>Iurie Caraman</i> , dr., Institutul Integrare Europeană și Științe Politice al Academiei de Științe a Moldovei	
Stratificarea culturală și consumul cultural în comunitățile rurale ale Republicii Moldova	164
<i>Bogdan C. S. Pîrvu</i> , dr., Universitatea „Iuliu Hațieganu”, Cluj-Napoca, <i>Doina Cozman</i> , prof. dr., Universitatea „Iuliu Hațieganu”, Cluj-Napoca	
Trăsăturile sociale ale personalității artistice	178
<i>Mihai Lescu</i> , dr., conf. univ., Institutul Integrare Europeană și Științe Politice al Academiei de Științe a Moldovei	
Instituția cenzurii în Moldova Sovietică	183
<i>Georgeta Stepanov</i> , dr., conf. univ., Facultatea de Jurnalism și Științe ale Comunicării a Universității de Stat din Moldova	
Paradigma culturii digitalizate. Cazul Republicii Moldova	194
<i>Vasile Malanețchi</i> , lector superior, Facultatea Jurnalism și Științe ale Comunicării a Universității de Stat din Moldova	
Sistemul editorial-poligrafic din Republica Moldova la începutul tranziției în viziunea unui expert european	200
<i>Boris Parfentiev</i> , dr., Facultatea de Jurnalism și Științe ale Comunicării a Universității de Stat din Moldova	
TV Moldova 1: calea anevoioasă spre o instituție publică	206

<i>Mariana Tacu</i> , cercetător științific, Institutul Integrare Europeană și Științe Politice al Academiei de Științe a Moldovei	
Tehnici mediatiche de reflectare și practici metodologice de interpretare a realității social-politice	215
<i>Mădălina Manolescu</i> , drd, Facultatea de Jurnalism și Științe ale Comunicării a Universității de Stat din Moldova	
Condiția de afirmare a dialogului civic și social	225
<i>Lucia Grosu</i> , Institutul Integrare Europeană și Științe Politice al Academiei de Științe a Moldovei	
Relațiile publice în Europa Centrală și de Est în contextul tranziției democratice	229
<i>Diana Moraru</i> , cercetător științific, Institutul Integrare Europeană și Științe Politice al Academiei de Științe a Moldovei	
Politicele Uniunii Europene în domeniul audiovizualului	236
<i>Gheorghe Spiridon</i> , drd, Facultatea de Jurnalism și Științe ale Comunicării a Universității de Stat din Moldova	
Efectele mass-mediei asupra procesului educațional	239
<i>Florin Paloșan</i> , drd, Facultatea de Jurnalism și Științe ale Comunicării a Universității de Stat din Moldova	
Reflectarea problematicii religioase în presa românească	243
<i>Tatiana Spătaru</i> , dr. habilitat, Institutul Integrare Europeană și Științe Politice al Academiei de Științe a Moldovei,	
<i>Maria Tonu</i> , drd., Universitatea de Stat din Moldova	
Obstacole în informarea persoanelor dizabitate	247
<i>Viorel Enea</i> , prof., dr., Centrul de Studii Ștefan cel Mare și Sfânt Pașcani-Iași	
Dezvoltarea culturii antreprenoriale în rândul tinerilor prin parteneriate educaționale	254
<i>Lidia Troianowski</i> , dr., conf. univ., Institutul Integrare Europeană și Științe Politice al Academiei de Științe a Moldovei	
Omul în contextul imixtiunii valorice a globalizării	257
<i>Rodica Ciobanu</i> , dr., conf. univ., Institutul Integrare Europeană și Științe Politice al Academiei de Științe a Moldovei	
Interferențe teoretico-practice asupra răspunderii	268
<i>Serghei Sprincean</i> , dr., Institutul Integrare Europeană și Științe Politice al Academiei de Științe a Moldovei	
Evoluția bioeticii din perspectiva dilemelor doctrinare și sociocivilizaționale	277
<i>Elena Albot</i> , drd., Institutul Integrare Europeană și Științe Politice al Academiei de Științe a Moldovei	
Fundamentul teoretic al corelărilor dintre conceptul de model social și inteligență socială	283

<i>Veronica Mocanu</i> , magistru în drept, lector univ., Facultatea de Drept a Universității de Stat din Moldova	
Dreptul protecției datelor cu caracter personal în Republica Moldova	291
<i>Victor Crăciun</i> , prof. univ., dr., București, România	
Spovedania unui învins? Sau biruit-a gândul cel curat	301
<i>Zanfir Ilie</i> , drd, Facultatea de Jurnalism și Științe ale Comunicării a Universității de Stat din Moldova	
V. A. Urechia – un model în lupta pentru asimilarea valorilor europene	310
Rezumatele articolelor	315
Summaries of Articles	326

---

*Prof. univ. Victor MORARU,
doctor habilitat în științe politice,
Institutul Integrare Europeană și Științe Politice al AȘM*

VOCAȚIA EUROPEANĂ A REPUBLICII MOLDOVA

Lansarea schimbărilor fundamentale produse în societate la sfârșitul anilor optzeci – începutul anilor nouăzeci a generat nu numai descoperirea de către populația Republicii Moldova a adevărului fundamental că principiile democratice și respectarea drepturilor omului sunt la fel de firești pentru țările postcomuniste ca și pentru Occident, cât și intrarea în funcționalitate a procesului de substituirea vechilor valori prin valorile proprii unei „societăți de consum”. Astfel, direcțiile noi ale dezvoltării societății postcomuniste s-au impus cu o viteză spectaculară, modelul occidental al democrației și al economiei de piață obținând statutul de pisc râvnit. Acest lucru a însemnat că orientarea spre paradigmele universale ale Occidentului va constitui de acum înainte vectorul mișcării spre ieșirea din criză prin abolirea regimului sovietic și trasarea de noi obiective. Motivarea care a stat la baza acestui reviriment de mentalitate poate fi formulată pe cât de simplu, pe atât de elocvent: “un imens supermarket este întotdeauna mai bun decât o imensă cazarmă” [1]. În această deschidere spre Occident, din care a derivat în mod expres o apologie a Occidentului, societatea, dominată ani la rând de o realitate economică austeră, privată, în partea ei covârșitoare, de acces la un larg spectru de bunuri de consum, a văzut o adevărată întâlnire cu Panaceea – un remediu contra tuturor relelor moștenite de la trecutul totalitarist. Reprezentările despre modul de viață occidental, defăimat ani la rând de propaganda comunistă într-un mod absolut și la maximum agresiv, au suferit, o dată cu demararea perioadei de tranziție, o metamorfoză relevantă, obținând o alură fetișizatoare. Atmosfera generală, dacă ar fi evocate mitingurile cu zeci de mii de participanți, avea nuanțe pronunțate de euforie, de încredere spontană că este de ajuns să se producă adoptarea unei legislații echitabile și trecerea la liberalizarea economiei, pentru a dispune, integral și categoric, de un mod de viață raliat la standardele societății de consum. Implantarea acestei atmosfere, expresie a aspirației nestăvilite spre schimbări – un antrenant slogan al clasei politice emergente care venea să estompeze fosta nomenclatură, – a fost favorizată și de demersul mediatic, declanșat în spațiul noilor realități și oportunități.

Multipartidismul consituit în Republica Moldova în primii ani de independență a fost marcat de manifestarea forțelor politice având viziuni diferite în ceea ce privește perspectivele dezvoltării tânărului stat moldav, respectiv, și asupra reperelor esențiale ale politicii externe a țării. De aici, confruntările neîntrerupte de

poziții, interpretările în contradictoriu ale acțiunilor politice, reprezentând, de fapt, fațetele unui proces politic complex.

Într-adevăr, itinerarul parcurs de Republica Moldova la sfârșitul secolului al XX-lea și în primii ani ai noului mileniu s-a dovedit a fi mult mai sinuos decât părea să se prefigureze la începutul marilor transformări. Ineficiența guvernărilor ce s-au perindat pe parcurs la conducerea țării a determinat o instabilitate social-politică cvasi permanentă. În plus, perioada în cauză s-a remarcat printr-o manifestare specifică a dihotomiei vechi / nou: în cadrul competițiilor electorale de mai multe ori (în 2001 și în 2005) majoritatea electoratului, refuzând vechiul și în dorința de afirmare a noului, a ales ceea ce întruchipa implicit, mai degrabă, nostalgia unor timpuri trecute-noul «vechi» Partid al Comuniștilor (PCRM).

Tabloul realităților politice moldovenești apăsătoare (și continuă să apară) marcat de nu puține echivocuri. Chiar dacă, în cadrul ultimelor alegeri parlamentare la guvernare a venit coaliția forțelor politice pro-europene, intitulată „Alianța pentru Integrare Europeană”, nostalgia pentru timpurile trecute, proprie anumitor segmente ale populației, rămâne încă destul de pronunțată.

Luând în considerare faptul că noua configurație a forțelor politice în Republica Moldova s-a produs pe calea unor alegeri democratice (se știe că unul dintre principiile cardinale ale democrației, așa cum arată politologul italian Domenico Fisichella, constă în faptul că adversarului politic „îi este garantată posibilitatea de a-și manifesta dezacordul și de a se opune, dar, în afară de aceasta, adversarului i se permite chiar să ajungă în mod pașnic la putere, înlocuindu-l pe însuși deținătorul acesteia” [2]. Ponderea cea mai mare o obține în situația politică actuală răspunsul la întrebarea care se pune democrației, după cum a remarcat judicios autorul francez Jean-Francois Revel, „dacă arta de a fi ales are vreo legătură cu capacitatea de a governa” [3]. Tocmai necesitatea de a-și demonstra capacitatea de a depăși criza în care s-a pomenit Republica Moldova, de a răspunde adecvat așteptărilor electoratului a dictat pentru noua guvernare prioritatea promovării unei linii “pragmatice”, constând în intensificarea colaborării cu organisme internaționale, în aprofundarea eforturilor de ordin diplomatic pentru a nu admite izolarea și marginalizarea țării. Actuala politică externă a Republicii Moldova înscrie printre succesele sale, de exemplu, perspectivele reale pentru semnarea Acordului de Asociere cu UE într-un timp previzibil.

„Cursa spre Europa” pentru Moldova, de fapt, a început nu de acum câțiva ani [4]. În fond, vocația europeană a Moldovei este perenă și constantă [5], în condițiile actuale obiectivul primordial axându-se pe accederea în calitate de membru al Uniunii Europene [6]. În consecință, așa cum reiese și din conținutul unei mari părți a mesajelor recente ale mass-mediei din republică, n-ar fi nici o exagerare în a constata faptul că „integrare” a devenit sloganul zilei, ilustrând o

poziție de prim rang în agenda politică a guvernării. Până și în presa PCRM se întâlnește printre titlurile publicațiilor – „Europa pe care noi o alegem”. Și totuși, așa cum arată sondajele opiniei publice din ultima vreme, tabloul situației politice și al vectorilor mișcării predispoziției populației apare destul de neunivoc. Un imperativ se impune, așadar: cel al interogării atente a cadrului fenomenic al dezvoltării, necesitatea examinării modului în care elementele de ruptură cu trecutul tind să se manifeste pe fundalul afirmării unor elemente noi. Este evident că acestea din urmă nu pot apărea în mod spectaculos și într-un ritm rapid, ci se inserează în structura preexistentă, modificând-o, iar determinarea modelului contemporan adecvat de dezvoltare are de trecut, așa cum demonstrează experiența ultimilor ani, un drum sinuos, pendulând între stereotipuri ale gândirii și revelații, între anumite prejudecăți și argumente probante.

Există, pentru moment, o serie de factori care, în totalitatea lor, constituie un obstacol serios în calea Republicii Moldova spre integrare europeană. Este vorba, mai întâi de toate, de niște date statistice care plasează discuția aspectelor abordate în cadrul problemei în cauză într-un context marcat de o serie de adevăruri foarte dure. Acest context ar putea fi definit foarte simplu: sărăcia, care a continuat să fie de-a lungul anilor și a guvernărilor un factor destabilizator marcând profund societatea. Ca și în altă parte, incapacitatea de a o înfrunta generează, așa cum s-a observat [7], „mase tot mai numeroase de oameni disperăți care vor căuta să intre în Europa Occidentală și în Statele Unite”. De fapt, ceea ce preocupă la moment clasa politică și elita mediatică moldovenească este aceeași luptă cu sărăcia, căutarea propriei identități, realizarea reformelor, în definitiv, intrarea în Europa, în sensul de integrare în Uniunea Europeană, dar pe o cale cât mai decentă. Îngrijorările exprimate de experții occidentali sunt absolut valabile și în cazul Republicii Moldova: problema sărăciei, de rând cu problema teritoriilor estice ale țării și problema corupției sunt acele noduri gordiene fără soluționarea cărora este imposibilă modelarea și edificarea de mai departe a societății moldovenești ce ar corespunde standardelor și valorilor europene. Iată de ce este justificat să ne întrebăm despre capacitatea clasei politice și a mass-mediei de a promova o politică rezonabilă și eficientă de integrare, iar implicit de securitate națională și internațională. Este absolut evident că sarcina unor clarificări și activității îndreptate spre atingerea unui consens național revine și mass-mediei. Tocmai ele trebuie să contribuie la identificarea problemelor, și tocmai lor le revine căutarea, prin ampla dezbateră publică, a unor soluții rezonabile. În realitate însă mass-media, abordând evenimentele cotidiene, fiecare din propria perspectivă, legată de cele mai multe ori de interesele politice, proprii ori reprezentate, contribuie, mai degrabă, la perpetuarea stării de confuzie generală, tratarea problemelor în paginile acestora cunoaște, în fond, două moduri, așa cum spunea un

jurnalist francez, „fie din perspectiva mitralierei kalașnikov, fie din perspectiva culorii absolut roze” [8]. Dar, dacă acceptăm metafora mass-mediei drept oglindă a realității, nu avem dreptul a ne supăra pe oglindă, dacă vedem în ea ceea ce nu ne produce plăcere. Bineînțeles, dacă oglinda nu este deformată.

Rolul mass-mediei în societate este important, dar, oricum, nu poate fi decisiv în soluționarea problemelor de ordin politic, inclusiv, al problemei integrării europene. În cercurile jurnalistice, ca și în cele politice, este recunoscută complexitatea enormă a acestei probleme. Pătrunderea complexității însă, așa cum atestă urmărirea publicațiilor mass-mediei, întârzie să se producă. Respectiv, paginile presei, emisiunile radio și tv profilează, de multe ori, o percepție confuză a multiplelor aspecte ale acesteia, o tratare superficială, derivată dintr-o cunoaștere insuficientă a situațiilor reale. Se operează de foarte multe ori cu scheme, cu clișee cu care sunt familiarizați cititorii, radioascultătorii și telespectatorii, dar jurnaliștii nu că ar veni să răstoarne aceste scheme, ci, dimpotrivă, le ajustează, le mențin și le perpetuează. De cele mai multe ori dilema dintre „a dezvălui esența fenomenului” și „a-i arăta elementul spectacular” se rezolvă în favoarea celei de-a doua opțiuni. A vorbi despre integrarea europeană în mass-media înseamnă, respectiv, a vorbi la nivelul de „fapt divers”. Pe când, alături de astfel de subiecte, în mod preponderent, reportericești, este nevoie și de materiale analitice, de jurnalism de investigare, care din păcate lipsesc ori sunt insuficient promovate. Și atunci viziunea realității apare sărăcită, lamentațiile abundente copleșesc și întronează chiar o „filosofie a mâinii întinse”. În orice caz, abordarea fenomenului integrării europene a țării implică pentru forțele politice, ca și pentru mass-media, necesitatea observării atente a stării de spirit a populației, dar și a participării active la canalizarea acestei energii într-o albie adecvată exigențelor timpului. Tocmai acest lucru nu se produce ori se produce destul de rar. Dar cum atunci să se producă construcția unui consens social, în condițiile în care mentalitatea, cu adevărat, constituie un factor care nu poate fi neglijat? A celui consens fără de care întârzie accesarea deplină a Republicii Moldova în comunitatea statelor europene.

Dezvoltarea complicatelor situații în Republica Moldova, ca și în țările post-comuniste, în general, suscită interesul, dar trezește și anumite neliniști, generând păreri neunivoce ale politicianilor și experților. În condițiile unei economii în criză eforturile pentru stabilizarea societății încă nu pot contrabalansa tendințele distructive ale perioadei de tranziție. În orice caz, este însă absolut clară nevoia unui efort comun, căci “succesul unei societăți nu este rezultatul acțiunilor statului și nici ale celui mai bun dintre guverne, dar al efortului unit al întregii societăți» [9].

Care ar putea fi, așadar, căile ce ar permite optimizarea politicii de integrare europeană? Care variante și scenariile ale integrării ar fi cele mai rezonabile?

Cum ar trebui valorizată integrarea europeană? Cum pot fi asimilate lecțiile și experiența deja existentă în acest domeniu? Ce rol ar avea în această ordine de idei colaborarea cu NATO? Și ce reacții ar trezi aprofundarea acestei colaborări în contextul strategiilor politice și geopolitice ale Federației Ruse? Acestea sunt câteva din întrebările la care societatea moldovenească trebuie să găsească un răspuns neîntârziat.

Indiscutabil, intenția Republicii Moldova de a alege calea europeană întâlnește obstacole multiple. Este imposibil de a neglija în acest context factorul rusesc. Chiar dacă Republica Moldova n-a reușit pe deplin să promoveze, din cauza circumstanțelor evocate, o politică externă mai judicioasă, mai curajoasă și care să corespundă plenar interesului său național, ar fi incorect a nu-i aprecia eforturile în căutarea propriei căi de dezvoltare, în încercarea de a depăși condiția de țară-satelit al Rusiei, cum a fost și mai este uneori interpretată. Totodată, Federația Rusă rămâne a fi o putere cu un interes manifest pentru deținerea controlului asupra spațiului postsovietic.

Această doctrină s-a dovedit a fi însă, după cum a menționat Zbignew Brzezinski, nimic altceva decât o „iluzie geopolitică” [10]. Oricum, Rusia, așa cum arată desfășurarea evenimentelor, va urmări și în continuare scopul exercitării influenței sale asupra Republicii Moldova.

Aderarea României la Uniunea Europeană, dar și perspectivele europene care se întrevăd în politica externă a altei țări vecine, Ucraina, înfățișează probleme serioase pentru Republica Moldova, care riscă să rămână izolată în contextul noii configurații a spațiului european. Aceste provocări au determinat Republica Moldova să-și revizuiască expectativele depășite și să lanseze hotărât inițiativele proeuropene. Se poate de vorbit despre pași concreți, întreprinși cu insistență, în această direcție, fortificând capacitățile instituționale și premisele europenizării reale; exista și asigurarea României cu privire la sprijinirea Republicii Moldova în acest drum.

Conștientizarea marilor dificultăți care însoțesc inerent itinerarul integrării europene a Republicii Moldova, nu diminuează însă doza de optimism privind viitorul european. La fel ca și acei 7 din 10 europeni care – în conformitate cu datele unui recent sondaj, realizat în cadrul „Eurobarometrului” – s-au declarat optimiști în privința destinului viitor al Europei. În aceeași ordine de idei, majoritatea europenilor cred că peste 50 de ani Uniunea Europeană va prezenta o putere de prim rang la nivel european (61 % din respondenții sondajului), că ea va avea o armată proprie (56 %) și va fi condusă de un Președinte ales în mod direct de cetățenii europeni [11].

Maratonul integrării europene pentru Republica Moldova continuă. Cât de reușit vor fi depășite obstacolele cursei, depinde, în acest context, indiscutabil, de

foarte mulți factori – de voință politică a clasei politice, de contribuția fiecărui cetățean, și, indiscutabil, nu în ultima instanță, de activitatea mass-mediei.

În pofida tentației, manifestate, deschis ori tacit, în sloganurile electorale, de a contrapune orientării prooccidentale orientarea proestică, viitorul Republicii Moldova este în marea familie europeană.

REFERINȚE:

1. Domenico Campana. Il voto corre sul filo: democrazia diretta, democrazia in diretta. Roma: Seat, 1994, p. XXXI.
2. Domenico Fisichella. Știința politică. Probleme, concepte, teorii. Iași: Polirom, 2007, p. 313.
3. Jean-Francois Revel. Revirimentul democrației. București: Humanitas, 1995, p. 367.
4. Victor Moraru. Cursa spre Europa sau „ascunsa nostalgie a originilor”. În: Flux, 1996, 3 mai.
5. Victor Moraru. Repere italiene. Chișinău: Universitatea de Stat din Moldova, 1998.
6. The European option of Republic of Moldova. Chișinău: IIESP, 2012.
7. Richard N. Gardner. L'economia mondiale alla soglia del terzo millennio. În: Antologia nuova, 1999, ottobre-dicembre, p. 53.
8. Les Cahiers du Journalisme, 1998, N 4, p. 10.
9. Juan J. Linz. Le transizioni alla democrazia. În: Modernizzazione e Sviluppo, 1990, N 2-3, p. 4.
10. Zbigniew Brzezinski. The Grand Chessboard: American Primacy and Its Geostrategic Imperatives. New York: Basic Books, 1997.
11. Eurobaromètre. Le Futur de l'Europe.[On-line]. http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_251_fr.pdf. Accesat 23.02.2013.

---

*Prof. univ. Constantin MARINESCU,
doctor habilitat în științe politice,
membru de onoare al Academiei de Științe a Republicii Moldova*

GÂNDURI DESPRE EFORTURILE REPUBLICII MOLDOVA DE INTEGRARE ÎN UNIUNEA EUROPEANĂ

Analizând evoluția vieții politice interne și internaționale a Republicii Moldova din ultimele două decenii, se poate releva fără exagerare faptul că s-au întreprins măsuri, acțiuni semnificative în multiple domenii pentru atingerea acestui deziderat, obiectiv major privind integrarea în Uniunea Europeană. Nimeni nu poate contesta rezultatele deosebite, incomparabil superioare fae politiceță de trecut, obținute de actuala Alianță politică de guvernare de la Chișinău, ceea ce era și este o obligație politică fundamentală a acesteia, care chiar prin denumirea sa își propune integrarea Republicii Moldova în Uniunea Europeană.

Totuși, importante segmente ale vieții politice, ale societății civile, consideră că rezultatele la care ne-am referit sunt departe de ceea ce așteaptă electoratul, opinia publică. Este elocventă în acest sens poziția studenților basarabeni din România, care, în cadrul unei dezbateri derulate pe un post de televiziune din București, au apreciat că în anii ce s-au scurs de la alegerile din 2009 ar fi trebuit ca actuala Coaliție să adopte măsuri mai ample, pertinente pentru promovarea valorilor democrației și extinderea relațiilor politice, economice, culturale multivalente cu statele Uniunii Europene, prevalent cu România, ca poartă de intrare în Uniune.

Câțiva dintre interlocutori au subliniat că tineretul a avut un rol proeminent în alegerile care au promovat la conducerea Republicii Moldova actuala Coaliție și că, tot acesta, ar putea să adopte o altă poziție în cazul în care nu se elimină disensiunile politice din cadrul Alianței și nu se dă curs într-un ritm mai alert programului prezentat în campania electorală.

Este un semnal de alarmă merit tocmai să revigoreze activitatea guvernului în direcția dezvoltării și modernizării economiei, a echității sociale și îndeplinirea programatică a condițiilor menite să permită intrarea Republicii Moldova în Uniunea Europeană, apelând la aportul și experiența României.

Vizitele reprezentanților conducerii Republicii Moldova la București constituie momente propice, de însemnătate cardinală, pentru dezvoltarea relațiilor dintre cele două state, care formează o singură națiune, și mai ales în ceea ce privește reiterarea căilor și mijloacelor prioritare pentru pregătirea intrării Republicii Moldova în Uniunea Europeană.

Este de bun augur faptul că se relevă cu pregnanță ideea că aderarea Re-

publicii Moldova la Uniunea Europeană trebuie să pornească de la experiența valoroasă, incontestabilă, acumulată de România, în pregătirea condițiilor economice, politice și social-umane ale integrării.

Deși România, ca și alte state europene, este afectată de consecințele actualei crize economice mondiale, în spiritul fraternității, al solidarității național-statale a acordat un ajutor substanțial, în valoare de cinci milioane de euro, Republicii Moldova, care va fi folosit îndeosebi în domeniul dezvoltării și modernizării economiei, al educației și promovării valorilor culturii naționale. În felul acesta vor fi create condiții noi, favorabile integrării în Uniunea Europeană.

Cu siguranță, sprijinul acordat de către România Republicii Moldova este multivalent și în alte domenii esențiale privind integrarea, îndeosebi în sfera învățământului, culturii, științei etc., statul român acordând anual sute de burse pentru elevii și studenții basarabeni care se pregătesc în țara noastră. Credem însă că autoritățile competente din ambele state se implică superficial în îndrumarea și educația, mai ales civică, democratică, cultural-patriotică a tinerilor basarabeni, întâlnirile cu aceștia fiind sporadice și ineficiente. De asemenea, ele nu vizează conștientizarea studenților basarabeni în ceea ce privește semnificația majoră a obiectivelor integrării europene pentru destinele Republicii Moldova, rolul esențial care revine în perspectivă apropiată viitorilor licențiați, absolvenți ai Universităților din România.

În cadrul Academiei de Științe a Republicii Moldova, din inițiativa Acad. Gheorghe Duca, Președinte al AȘM, savant de renume european și internațional, s-a constituit un Institut de cercetări în domeniul științelor politice, inclusiv privind Integrarea Republicii Moldova în Uniunea Europeană, sub conducerea politologului și sociologului, prof. univ., dr. habil. Victor Moraru.

Acest Institut realizează o amplă și rodnică colaborare pe tema integrării europene, cu mai multe state deja integrate, îndeosebi cu cercetători din România, inclusiv cu Universitatea „Apollonia” din Iași. Cercetătorii din cadrul acestui Institut își propun să sintetizeze și să furnizeze Guvernului de la Chișinău experiența validată a României și a altor state europene privind căile și mijloacele de integrare, de îndeplinire a condițiilor de aderare formulate de Uniunea Europeană. Deja s-au acumulat informații deosebit de valoroase, care nu sunt pur și simplu stocate în dosare, ci selectate și fructificate de autoritățile de resort.

În luna noiembrie 2011, acest Institut a organizat o Conferință științifică Internațională (la care au participat și cercetători de la Universitatea „Apollonia” din Iași) cu tema: ”Interferențe și exigențe teoretice și practice în procesul integrării europene”, axată pe dezbateră problemelor: I. Aspecte politice și legislative ale integrării europene; II. Factorul social, element catalizator al proceselor integraționiste; III. Orientări axiologice în spațiul informațional comun. Această

manifestare, atât prin componența participanților, cât și prin problematica abordată a reprezentat un prilej de îmbogățire a experienței și metodologiei optime de integrare la care poate apela și Republica Moldova.

Institutul Integrare Europeană și Științe Politice al AȘM, sperăm, nu se va limita doar la cercetarea științifică, ci se va ancora puternic și în viața social-politică, în realitățile Republicii Moldova și va întreprinde, împreună cu alți factori, activități de cunoaștere de către Demos, electorat, a avantajelor integrării în Uniunea Europeană și, desigur, în primul rând, condițiile prealabile ce trebuie îndeplinite riguros, obligațiile ce-i revin ca viitor membru. În felul acesta se vine în sprijinul Coaliției de guvernare pentru a pregăti integrarea Republicii Moldova în Uniunea Europeană, pe cale profund democratică, respectiv, prin informarea detaliată și conștientizarea societății civile, a opiniei publice, a electoratului.

Este de așteptat de la acest Institut, dar și de la altele similare, universitare, academice, derularea unor programe sistematice de formare a culturii politice a electoratului, a capacității de evaluare a valorilor democrației, a istoriei și culturii naționale, a programelor partidelor politice, pentru a distinge proiectele și obiectivele realiste, credibile, de promisiunile deșarte, demagogice. Acesta este un imperativ, mai ales, în această perioadă a proceselor politice tensionate.

Altfel spus, nu numai clasa politică, Coaliția de guvernare, respectiv Alianța partidelor politice pentru integrarea în Uniunea Europeană are datoria firească și interesul de formare a conștiinței și culturii politice a electoratului, mai ales din mediul rural, ci și comunitatea universitară, academică. Acestea nu-i poate fi indiferent dacă opțiunea politică a demosului este conștientă, fundamentată pe baze cognitive, pe judecăți de valoare și informaționale temeinice, sau ad hoc, subiectivă, superficială, formală, influențată de anumite cercuri cointeresate.

De asemenea, în viziunea noastră, instituțiile cultural-științifice, intelectualitatea în genere, pot aduce contribuții mai relevante în educația tineretului și a populației de vârstă a doua și a treia, în conștientizarea acestora privind valorile spiritualității românești, personalitățile sale emblematice, afirmate în decursul veacurilor, de o parte și de alta a Prutului, precum și aportul lor la istoria și cultura europeană.

Consider că, un asemenea demers este necesar, mai ales, în condițiile preocupărilor guvernamentale privind integrarea în Uniunea Europeană, pentru ca dialogul „inter pares”, să aibă în vedere cunoașterea și recunoașterea valorilor culturale ale Republicii Moldova, respectiv, personalitatea spirituală, sui generis, a acesteia.

Dar mai ales studenții basarabeni care se pregătesc peste hotare este bine să cunoască aceste valori ale istoriei și culturii românilor și, în particular, ale Basarabiei, pentru a avea argumente temeinice, imbatabile privind adoptarea unei

atitudinii de demnitate și mândrie legitimă în dialogul interstudentesc, interuniversitar și academic, național și european.

Câți studenți europeni știu că românii au contribuit incomensurabil la îmbogățirea Patrimoniului spiritual european și universal prin creatori de renume, precum: Dimitrie și Antioh Cantemir, Petru Cercel (fratele lui Mihai Viteazul), Mihai Eminescu, George Enescu, Constantin Brâncuși, Eugen Ionescu, Emil Cioran, Martha Bibescu, Elena Văcărescu, Ana Brâncoveanu de Noailles, Henri Coandă, Gogu Constantinescu, George Palade, Mircea Eliade și multe alte personalități emblematice. Doi medici, românii George Palade și N. Moraru, sunt laureați ai Premiului Nobel, primul în domeniul Medicinii, cel de-al doilea pentru promovarea Păcii și Umanismului.

O contribuție remarcabilă în acest domeniu a adus distinsul, eruditul prof. univ. dr. habil. Gh. Bobâna de la Academia de Științe din Chișinău, care ne-a oferit importanta lucrare „Valori ale culturii românești în Basarabia”. Același autor avea să publice alte două lucrări de referință, pentru ideea pe care o relevăm, și anume: 1. „Umanismul în cultura românească din sec. al XVIII-lea – începutul sec. al XIX-lea”; 2. „Antioh Cantemir: poet, gânditor, om politic”.

La rândul său, un alt basarabean, eruditul medic patriot, cărturarul Vlad Bejan din Iași, a îmbogățit domeniul la care ne-am referit prin publicarea unei valoroase lucrări similare ca tematică, și anume: „Locul și rolul basarabenilor în viața universitară a Iașului”. Deci, este vorba nu numai despre doi reputați autori basarabeni, ci și despre cărți care se completează una pe alta, în final ele reflectând unitatea spiritului creator românesc pe ambele maluri ale Prutului, aportul scriitorilor, poezilor, oamenilor de cultură și știință basarabeni și din Vechiul Regat la îmbogățirea valorilor spiritualității naționale.

Am convingerea că puțini studenți și chiar exponenți ai intelectualității românești cunosc aceste lucrări, ce reprezintă argumente incontestabile pentru ideea de *Unitate culturală a românilor*, dincolo de vicisitudinile istoriei.

Au făcut autoritățile de la București tot ceea ce trebuia întreprins pentru intensificarea și diversificarea relațiilor dintre România și Republica Moldova? Imensa majoritate a persoanelor cu care am dialogat la Chișinău, mai ales din mediul academic și universitar, consideră că ne-am limitat la paliative, că n-am inițiat proiecte, programe mai ample, eficiente, pentru a elimina obstacolele legislative, financiare etc. ce împiedică încă colaborarea multivalentă dintre cele două state, dar care aparțin unei singure națiuni – Națiunea Română.

În acest sens, cu toate promisiunile făcute, asigurările date, autoritățile statale românești de profil n-au facilitat obținerea vizelor de intrare în România pentru cetățenii Republicii Moldova, ceea ce face ca la sesiunile științifice, simpozia-

---

nele și congresele universităților și academiilor din România să participe doar o treime dintre colegii invitați.

O altă problemă dificilă care generează numeroase animozități, insatisfacții o constituie atribuirea cu multă întârziere a cetățeniei române fraților din Republica Moldova, respectiv, chiar acelora a căror părinți sau chiar ei au dispus în trecut de aceasta, datorită menținerii unor formalități excesive, birocratice, anacronice.

Paradoxal este faptul că cetățenii moldoveni reușesc să obțină mai lesne cetățenia altor state din Uniunea Europeană. Și atunci, revine logic întrebarea: Cui prodest? (Cui folosește?) și cine trebuie să răspundă pentru menținerea acestui birocratism neproductiv ce îndepărtează frați de frați.

În anul 2010, „Liga Culturală Română” de la Iași a introdus în circuitul public de pe ambele maluri ale Prutului revista cu titlul „Convergențe spirituale: Iași – Chișinău. De la frați la frați”. Aceste convergențe trebuie să le extindem în limitele admisibilității, și pe plan politic, economic, diplomatic etc. Deci, este imperios necesar ca în viitor convergențele noastre fundamentale să fie promovate în toate domeniile, ceea ce implică neapărat rezolvarea problemelor comunicării libere, nestânjenite, fără prejudecăți, româno-române, în primul rând, prin eliminarea corsetelor legislative actuale.

În viziunea noastră, aceasta este o condiție sine qua non, a materializării, a concretizării rolului pe care și l-a asumat România, de a sprijini, pe multiple căi, integrarea Republicii Moldova în structurile Uniunii Europene.

ANUL 1812 ÎN PROIECȚIILE VIZIONARE EMINESCIENE

Dacă anul 1848 apare, în poemul *Andrei Mureșanu*, ca un personaj fast al istoriei (personaj ca atare, figurat ca actor dramatic), anul 1812 este prezentat, în publicistică, drept un „personaj” nefast, într-o totală negativitate valorică. El joacă, aici, un rol de Satan cu semnificație biblică: de diavol îmbrăcat în roșu și cu furca în mână, simbol al distrugerii.

Câteva articole din *Timpul* vorbesc despre 1812 ca despre un an tragic, în care asupra românilor se exercită *teroarea istoriei* (precum spunea mai târziu Mircea Eliade) și care îi pune sub semnul unui viitor scufundător în *abis*. Căci actul pierderii Basarabiei Eminescu o identifică actului pierderii identității, a „încrederei în trăinicia poporului român”. „Chestiunea retrocedării Basarabiei cu încetul ajunge a fi o chestiune de existență pentru poporul român. Puternicul împărat Alexandru II stăruiește să câștige cu orice preț stăpânirea asupra acestei părți din cea mai prețioasă parte a vetrei noastre strămoșești”, menționează publicistul într-un articol din 10 februarie 1878, accentuând că problema esențială e „cum o vom pierde ori cum o vom păstra” și *întărirea credinței în trăinicia poporului român*.

Este *bine cunoscută* credința în *temei*, goetheană și preheideggeriană, din *ontologia* sa, exprimată cu mijloace mitopo(i)etice adecvate. Pentru poet, există „un *temei*” *al naturii*, o „*temelie*” *esențială a tuturor organismelor de pe Pământ*, care este planta, există *temeiuri* din cărți bătrâne asupra cărora se întreabă Andrei Mureșanu: „Ce legi urmează vremea? Cu ce drept ea apasă/ O ginte ca pe samă-i o altă să ridice;/ E vo dreptate-ntr-asta, sau oarbă-mparte bobii/ Soarta fără lege? Și dacă n-ai *temeiuri*/ Decât acele spuse de cărțile bătrâne,/ Și-aceste-dovedite că nu au dezlegare –/ Cine-mi va spune mie dacă a ginții mele/ Viață viitoare va fi mai fericită/ Decât al ei trecut?” Există și *temeiul codrului*, ceva de felul inimii și începutului lucrurilor, un *temei* al căilor și cărărilor, dovadă, după cum glosează Noica, „că ele au existat, ele pot fi încă – chiar dacă l-au acoperit, cu trecerea timpului, și dacă omul le-a pierdut firul” (*Cuvânt împreună despre rostirea românească*, București, 1987, p. 93).

Referindu-se la gândirea indiană care pleacă de la răspunsul că totul este durere și suferință pe lume și că acesta ar necesita o întregire cu ceva luminos și bun al lumii, același Noica face elogiul spiritului, opus gândirii indiene și „care niciodată nu merge înainte (spre salvare, terapie, eliberare), ci îndărăt spre *temei* și *temei* al *temeiului*” (*Jurnal de idei*, București, 1990, p. 249).

Este și direcția în care se mișcă spiritul eminescian.

În domeniul *praxis*-ului, poetul observa că statornicia statului român se ține pe două *temelii*: conștiința românilor și încrederea marilor națiuni europene.

„Dacă vom câștiga de trei ori atât pământ pe cât avem și vom pierde aceste temelii, statul român, fie el oricât de întins, va deveni o creațiune trecătoare; iar dacă ne vom păstra temeliiile de existență socială, Rusia ne poate lua ce-i place și pierderile ne vor fi trecătoare”.

E ora istorică, nuanțează Eminescu, a impunerii imperativului „întăririi atât în români, cât și în popoarele mari ale Apusului, a credinței în trăinicia poporului român”:

„Rusia voiește să ia Basarabia cu orice preț; noi nu primim nici un preț.

Primind un preț, om vinde; și noi nu vindem nimic!

Guvernul rusesc însuși a pus chestiunea astfel încât românii sunt datori a rămânea până în sfârșit consecuenți noțiunilor votate de către Corpurile legiuitoare; nu dăm nimic și nu primim nimic.

Românul care ar cuteza să atingă acest principiu ar fi un vânzător”.

Ca și în întreaga sa publicistică, Eminescu utilizează toate schemele și convențiile genului retoric, desfășoară un sistem argumentativ impecabil, pune pe tapet documentele, face un studiu istoric aprofundat, îmbină jurnalistica și beletristica, valorifică (după cum a observat Monica Spiridon) *popularis oratio*.

Argumentul suprem este că Basarabia în 1812 făcea parte integrantă din Moldova, de care fusese alipită în curs de mai bine de patru secole, formând un stat deosebit, cu legile și prințul său, fiind „supuse numai la ceea ce diplomația a numit impropriu suzeranitatea Porții Otomane: Basarabia, fiind în această situațiune, în 1812 a fost, în actul oficial de cesiune, dobândită de către Rusia de la Poarta Otomană, dar în realitate răpită de la legitimul și adevăratul său proprietar, care era Moldova, și transmisă de către acel ce nu avea drept s-o cedeze la acel ce nu avea drept s-o ia. În nici un caz n-a fost cucerită, căci Rusia, atunci chemată îndărăt de invaziunea napoleoniană, se retrăgea în grabă, și încă mai puțin cucerită de la populațiunea musulmană-tătărăscă locuind sub corturi”.

Din *sistemul argumentativ* bine articulat eminescian mai fac parte și netemeinicia teoriei granițelor naturale, prin care Rusia ar putea să anexeze toată România, a amorului propriu, statele fiind personalități politice egale *de jur*, deosebirea *de facto* constând numai puterea pe care o dezvolta într-o stare nejuridică și anormală (război, amenințarea cu puterea fizică) și a declarațiilor arogante ale generalului Ignatief, „că Dumnezeu a făcut lumea la 1812 și că pentru Rusia numai aceea e drept ce s-a făcut de atunci încoace”.

Piramida logică platoniciană a demonstrației se construiește și pe dovedirea faptului că Basarabia nu a făcut parte din trupul Rusiei și – cu documente și cu

istoria în mână – „că n-a fost cucerită nici în sabie”. „Rusia e prea puternică, opineză cu forța paradoxului adeveritor, pentru ca s-o putem birui, dar Rusia nu e destul de puternică pentru a ne face să-i dăm de bună voie o palmă de loc din pământul nostru sau să-i cerem ajutorul pentru schimbarea legilor interne ale țării” (articol din 21 februarie 1878).

Nu în ultimul rând se cere remarcate intuițiile de vizionar al lui Eminescu, care făcând o radiografie a situației Rusiei, aflată sub dominarea unui „deșert sufletesc” și a unui „urât” care-o face să caute în cuceriri ceea ce n-au înlăuntrul lor (și lui Eminescu i se par regretabile „actele de sumuțare, în loc de a-l stăvili” a acestui *horror vacui* asupra Europei, care li se pare „îmbătrânită și enervată, coaptă pentru a cădea întreagă sub dominație rusească”) și a acțiunilor de „rusificare cu sila a tot ce nu e moscovit”, a „opririi” limbii polone și celei malorusiene, de închidere în temniță a persoanelor, de le spune un rus chiar, argumentează Eminescu, profesorul universitar Dragomanov – altă religie, a celor care cred în libertate și idealuri, conchide că „mai adâncă barbarie decât a unui popor primitiv – destituit din catedra sa de la Kiev pentru că a scris în malorusiană.”

Concluzia logică a profetismului negru eminescian e că acest tăvălug al „deșertului sufletesc”, al „urâtului” se va extinde și asupra românilor basarabeni: „Și, dacă o asemenea soartă așteaptă pe slavi chiar în împărăția Moscului, ce soartă va aștepta oare pe bieții români din Basarabia!” (articol din 6 octombrie 1878).

Din păcate, istoria – nemiloasă – i-a dat dreptate marelui vizionar Eminescu.

Basarabeni s-au salvat, însă, tot prin Eminescu: prin credința în *temelia* pe care au fortificat-o conștiința românească și limba română.

Acad. Răzvan THEODORESCU,
Academia Română

VIZUALITATE ȘI LIMBAJ ÎN VECHEA CIVILIZAȚIE A ROMÂNILOR

Acum o mie o sută patruzeci și șase de ani, într-o dispută teologică de la Veneția, se puneau temeiurile intrării spirituale în *universitas christiana* a Centrului și a Răsăritului slav al Europei, și aceasta pe temeiul unui argument lingvistic de răsunset. Confruntat cu clerul latin, misionarul bizantin din Salonic, Constantin, cel devenit monahul Chiril, denunța ceea ce el însuși a numit, cu o sintagmă memorabilă și polemică, „erezia trilingvă”, potrivit căreia numai ebraica, greaca și latina ar fi avut harul de a transmite cuvântul Domnului, așadar atributul de limbi sacre. Susținând drepturile a ceea ce, odată cu el și cu Metodiu, avea să se numească *gramota slovenskaia*, marele creator de alfabet invoca atunci, în 867, întâia *Epistolă către Corinteni* a Sf. Apostol Pavel, unde capitolul 14 era închinat, între altele, „darului limbilor”: „Sunt așa de multe feluri de limbi în lume, dar nici una nu este fără înțelesul ei”¹, sună un pasaj din cunoscutul text neotestamentar și el va fi fost nu o dată prezent în mintea cărturarilor bisericilor de la Roma și Constantinopol în acel crucial al șaptelea deceniu al veacului al IX-lea, deceniu de convertiri și misionarisme cu consecințe durabile când, într-o Ecclesie încă universală, invocarea limbii de cult a fostca niciodată până la Reformă – fundamentală în structurarea unei civilizații. Fie că Mihail al III-lea, bazileul de la Bizanț, îi scria cneazului morav Rastislav încredințându-l că alfabetul ce i s-a transmis era mai prețios decât metalele prețioase – de fapt, un dar al Sfântului Duh –, fie că același autocrator de după iconoclastie îi spunea pontifului roman Nicolae I că limba sa latină era *barbara et scythica* – evident, comparată cu greaca de pe Bosfor –, fie, în sfârșit, că succesorul celui din urmă, Adrian al II-lea, accepta ca slava să devină limbă de cult, chestiunea aceasta a limbajului utilizat în felurite arii culturale – deschisă, metaforic, de „glossolalia” apostolică din pen-ultimul mare moment liturgic, cel al „Pogorării Sfântului Duh” tocmai – devine un capitol fără de care etnogenezele europene nu pot fi abordate (să nu uităm, în trecut fie spus, că momentul chirilo-metodian este, nu întâmplător, aproape contemporan cu celebrul „Jurământ de la Strasbourg”, actul de naștere a două importante limbi ale Occidentului).

Obișnuită din nou a-și așeza gândurile individuale și realitățile sociale în cuvinte de cronică monastică, de pomelnic, în acte de danie, în relații de pelerinaje

¹ I Corinteni 14, 10; pentru acest episod vezi și D. Obolensky. *The Byzantine Commonwealth. Eastern Europe...*, p. 143.

și de cruciade, în vieți de sfinți sau în cântece despre eroi de gestă cavalierească sau galantă care vor deveni cu timpul chiar eroi literari, lumea medievală își trăia însă precumpănitor existența sub semnul unei vizualități aurorale; de fapt, și în chip covârșitor, sub imperiul elementului vizual, pasibil a impresiona prin valorile senzoriale și simbolice cuprinse în arhitectură, fresce, mozaicuri, sculptură în piatră și marmură, cizelări în aur și argint², al unui bestiariu moștenit din primul mileniu păgân în Apus, al unui fast venit din tradițiile aulice asiatice în Răsărit, în așa măsură încât însăși denumirea principalelor momente ale civilizației Europene medievale s-a făcut după criteriile evoluției morfologiilor vizuale: se vorbește de epoca romanică, de cea gotică, fără ca această regulă să pălească nici în Renaștere.

Voi adăuga de îndată că heteronomia artei, așa cum este ea vădită în cercetările interdisciplinare – în primul rând de cele care aplică metoda iconologică, cu excursuri lămuritoare pentru fenomenul plastic în sfera filosofiei, credințelor, literaturii –, nu poate ocoli perspectiva lingvistică. Aceasta chiar și numai dacă ne gândim la o împrejurare esențială a evului mediu european, deopotrivă occidental și oriental, unde verbele „a reprezenta” (o imagine) și „a scrie” (un text) sunt sinonime: este cazul expresiei vechi franceze *est escrit*, din textele întovărășite de miniaturi ale goticului internațional, contemporană cu slavonescul *napisati* (între altele, în cel dintâi manuscris decorat din Țara Românească, tetraevangheliarul din 1404-1405 al lui Nicodim de la Vodița și Tismana), desemnând, ambele, scrierea și imaginile întovărășitoare, deopotrivă.

Desigur, un cercetător al raportului dintre tipul de imagine și tipul de scriitură în cultura europeană are câmpuri largi și generoase de străbătut, până, spre pildă, la contemporaneitatea stilistică din manierismul european sfâșiat între „amor” și „horror vacui”, între decorativismul prețios și prețiozitățile de limbaj ale marinismului, gongorismului, eufuismului, cultivând metafora, antiteza, perifraza, complicația sintactică, hiperbola, epitetul, sau, mai aproape de timpurile noastre, până la coincidențele structurale ale imaginii cubiste, ale muzicii de jazz sau ale frazei cu construcții speciale a unui André Gide³, pentru ca de fiecare dată să se vădească nevoia urmării paralele a chipului în care, simultan, o societate vede și vorbește.

Un rol deloc minor în această ultimă direcție va fi având tot mai frecventata – și la noi – istorie a mentalităților, unde raportul vocabular-societate sau inserția studiului limbii în contextul social au făcut din „semantica istorică” un capitol distinct⁴, pe care și studiosul culturii românești îl poate exploata cu profit.

² R. Theodorescu, „Monumentum princeps” și geneze statale medievale în Europa răsăriteană. În: Itinerarii medievale. București, 1979, p. 10.

³ W. Sypher. Rocco to Cubism in Art and Literature. New York, 1960.

⁴ A. Dupront. D'une histoire des mentalités. In: Revue Roumaine d'Histoire, 1970, N 3, pp. 391-396.

Dacă din tot ceea ce știm despre limba de cult și limba de uz cotidian a evului mediu românesc și a primei epoci postmedievale – de fapt, despre jumătatea de mileniu scursă între veacul „întemeierilor de țară” și sfârșitul timpurilor fanario-te, în care s-a vorbit și s-a scris aici în slavonă, latină, greacă, germană și română – voi alege câteva momente exemplare, ținta mea este să decupez, pe cât posibil, *câteva etape ale coincidențelor dintre vizualitate și limbaj*, demers care, pe câte știu, nu a fost încă încercat de cineva. După opinia mea, aceste etape – implicând o anume evoluție a textului și a imaginii, un anume accent pus pe detaliul figurativ și pe cuvântul ornant, o anume topică a frazei, indiferent de limba folosită, și o anume așezare a chipului omenesc într-o compoziție artistică, implicând, așadar, elaborare lingvistică, culoare literară și creație plastică, deopotrivă – au fost în număr de patru. Ca o ipoteză de lucru numai, le-aș denumi după cum urmează: *etapa efigial-solemnă* a secolelor XIV–XV, *etapa narativă* a secolului al XVI-lea, *etapa tactilă* a secolului al XVII-lea, *etapa decorativismului și a oralității* din secolul al XVIII-lea și de la începutul celui de-al XIX-lea.

Despre interferența sistemelor lingvistice slav și latin la același vorbitor care este bilingvismul slavo-român al primei etape – analog bilingvismului balcanic unde greaca juca rolul slavonei de la nord de Dunăre⁵ –, nu știm altceva decât că implica toate dificultățile unei situații culturale în care se gândește într-o limbă, iar exprimarea se face în alta, notabil distanțată, însă specifică elitelor cărturărești⁶; știm, în schimb, că scrisul românesc era deja conturat în chip ferm la vremea scrisorii lui Neacșu din Câmpulung, deși desfășurarea ideilor – sunt de părere lingviști reputați⁷ – are încă un ritm lent după 1500, observație ce poate fi, cred, nuanțată în continuare tocmai prin raportul limbaj-vizualitate. Oricum, chiar dacă mărturiile coerente ale latinității noastre lingvistice au avut a aștepta acest secol al XVI-lea – restul aparținând pioaselor și frumoaselor ipoteze –, voi spune că încă în ultimul sfert al veacului al XIV-lea vizualul oferă proba limpede a unei „latinități estetice” în deja remarcatul gust pentru calm, logică și echilibru ale volumelor și ale paramentelor de la biserica mare a mănăstirii Cozia, comparată cu agitația formală a suratelor sale tipologice sârbești de pe Valea Moravei, de la Kruševac, Ravanica, Velucé, Neupara sau Kalenic⁸, mărturii limpezi ale unei estetici slave iubitoare de complicați, supraîncărcare și tendințe piramidale⁹.

Abia veacul al XV-lea moldovenesc, cu momentul de zenit cultural și stilistic

⁵ Al. Rosetti. *Istoria limbii române de la origini până în secolul al XVII-lea*. București, 1968, pp. 208-209.

⁶ *Ibidem*, p. 467.

⁷ *Ibidem*, p. 584.

⁸ G. Millet. *Cozia et les églises serbes de la Morava*. În: *Mélanges offerts à M. Nicolae Iorga*. Paris, 1933, p. 849.

⁹ R. Theodorescu, *Un mileniu de artă la Dunărea de Jos (400-1400)*. București: Ed. Meridiane, 1976, pp. 204-206.

marcat de domnia lui Ștefan cel Mare, cu primele sale texte istorice slavone și cu primele ansambluri de pictură murală rânduite într-o evoluție relativ precis știută poate conferi atributul de „efigial-solemn” pe care l-am propus pentru epoca dinaintea de 1500.

Neglijarea detaliilor în favoarea întregului, numărul redus de personaje și de elemente scenografice zugrăvite la Pătrăuți (1487) și la altarul și naosul de la Voroneț (1488), maiestatea efigiilor voievodale, sobrietatea, desenul sintetic¹⁰, redarea scenelor liturgice într-o strictă și tectonică armonizare cu arhitectura sobră a interioarelor de biserici în compoziții mari, autonome, în registre bine delimitate, deslușite de la distanță – friza venită din Balcani se va ivi la Bălinești, după finele anilor '90¹¹ – conferă picturii murale ștefanieni virtuți ce vor fi găsite și în alte ramuri de artă (în broderie sau în manuscrise, de pildă), dar mai ales în lapidaritatea și concizia frazei slavone din *Letopisețul de la Putna*: „în anul 6907 (1399) s-au ridicat în domnie Alexandru voievod și au domnit 32 de ani și 8 luni și au murit”¹² sau „veni Mahmet-beg, împăratul turcesc, cu toate puterile sale și Basarab cu toată oastea sa și bătură pe Ștefan voievod la Valea Albă și-i tăiară oastea și-i prădară și-i arseră țara până la Suceava”¹³; memorabil episod istoric din vara anului 1476, prezent și în *Letopisețul de la Bistrița*¹⁴ cu o oarecare adăugare de verbe, este regăsit, în cuvinte foarte apropiate, în impresionanta pisanie slavonă de pe zidul meridional al bisericii Sf. Mihail din Războieni, înălțată după două decenii ca un ex-voto princiar, cu acea cadență de solemnă litanie și de cronică monastică în același timp, ale cărei fraze au ritmul de largă respirație al picturii murale din lăcașuri: „În zilele binecinstitorului și de Hristos iubitorului domn, Io Ștefan, voievod, din mila lui Dumnezeu, domn al țării Moldovei, fiul lui Bogdan voievod, în anul 6984, iar al domniei sale anul 20 curgător, s-a ridicat puternicul Mahmet, împăratul turcesc (*silnâi Mahmet, țar Turskii*), cu toate puterile sale răsăritene; și încă și Basarab voievod, poreclit Laiotă, a venit cu el, cu toată țara sa băsărăbească. Și au venit să prade și să ia țara Moldovei; și au ajuns până aici, la locul numit Pârâul Alb. Și noi, Ștefan voievod, și cu fiul nostru Alexandru, am ieșit înaintea lor aici și am făcut mare război cu ei, în luna iulie, 26; și cu voia lui Dumnezeu au fost înfrânți creștinii de păgâni (*hristiane ot pogan*). Și au căzut acolo o mulțime mare de ostași ai Moldovei. Atunci și tătarii au lovit țara Moldovei din partea aceea”¹⁵.

¹⁰ Istoria artelor plastice în România, I, 1968, p. 352 (autor al capitolului: S. Ulea).

¹¹ Ibidem, p. 356; cf. C. Popa, Bălinești, București, 1981, p. 36-37.

¹² Cronicari români, Antologie, ed. Al. Rosetti, București, 1944-1945, p. 14.

¹³ Ibidem, p. 16.

¹⁴ Ibidem, p. 18-19.

¹⁵ Repertoriul monumentelor și obiectelor de artă din timpul lui Ștefan cel Mare. București, 1958, p. 139, p. 143, cf. R. Theodorescu, Lumea unei inscripții, în Istoria văzută de aproape, București, 1980, p. 78-79. Vezi, mai recent, R. Theodorescu, I. Solcanu, T. Sinigalia. Artă și civilizație în timpul lui Ștefan cel Mare. București, 2004

Tot printr-o inscripție vom pătrunde în veacul al XVI-lea, în cea de a doua etapă a raportului imagine- limbaj, pe care am numit-o „narativă”. Există, incontestabil, un spirit al locului și al timpului – altminteri greu de demonstrat dincolo de granițele ipotezei estetice –, care face din enumerarea ritmată a unor fapte de arme într-o inscripție funerară în pronaosul bisericii mănăstirii Argeșului – acest autentic mausoleu de nouă dinastie¹⁶ – un pendant epigrafic al unei frize de efigii voievodale înșiruite cândva ca nicăieri, în arta românească veche, în exact acest spațiu de necropolă voievodală și în exact aceeași vreme, care este cea a deceniilor doi și trei ale secolului al XVI-lea.

Dispărute aproape cu totul în urma unei nechibzuite refaceri a monumentului din secolul al XIX-lea, aceste portrete-desenate de Gheorghe Tatarescu în „Albumul” său adesea citat – au fost realizate mai ales în timpul domniei lui Radu de la Afumați, ginerele lui Neagoe Basarab, și-i înfățișau pe începătorii dinastiei medievale muntene – Nicolae Alexandru, Radu I, Mircea cel Bătrân –, pe alți Bășărăbești din secolul al XV-lea, Vladislav al III-lea, Vlad Călugărul –, apoi pe Radu cel Mare, pe Neagoe el însuși cu Theodosie și cu „despoina” din neamul Brancović, Milița, cu îndepărtata rudă a acesteia care era cneazul sârb Lazăr, constituind o primă și impresionantă încercare de genealogie pictată din Țara Românească¹⁷, după pilda Serbiei vecine; ele, aceste portrete, străjuiau între altele, piatra ce acoperea mormântul ctitorului pentru pictură, amintitul Radu de la Afumați, înfățișat ca un călăreț cruciat cu buzdugan, cu mantia fluturândă, într-o poză marțială rimând cu lunga inscripție ce urmează, cu caracter pur narativ și la persoana întâi, punctând o adevărată geografie a războaielor duse de voievod împotriva necredincioșilor islamici în anii 1522-1529, într-o succesiune ce se înrudea, desigur, la lectura făcută de orice credincios ce o contempla, cu ceea ce va fi fost ritmul efigiilor voievodale dispărute din jur: „Să vă fie știute războaiele ce vă voi povesti, pe care le-am făcut eu: cel dintâi război cu agareeni, al doilea la Gubavi, al treilea la satul Ștefănești pe Neajlov, al patrulea la Clejani, al cincilea la Ciocănești, al șaselea la cetatea București, al șaptelea la cetatea Târgoviștei, al optulea pe râul Argeșel, al noulea la satul Plata, al zecelea la Alimănești, pe Teleorman, al unsprezecelea, cel mai iute și mai vârtos din toate războaiele, la Grumazi cu șapte sangiacuri, al doisprezecelea la Nicopole, al treisprezecelea la Șiștov, al patrusprezecelea la cetate la Poenari..., al cincisprezecelea la Gherghița, al șaisprezecelea, iar la București, al șaptesprezecelea la oraș la Slatina, al optsprezecelea la cetatea București..., al nouăsprezecelea în satul Rucăr, al douăzecelea la Didrih...”¹⁸

¹⁶ E. Lăzărescu, Biserica Mănăstirii Argeșului. București, 1967, p. 24-28; R. Theodorescu, „Câțiva oameni noi”, ctitori medievali, în „Itinerarii ...”, p. 58 și urm.

¹⁷ C.L. Dumitrescu. Pictura murală din Țara Românească în veacul al XVI-lea, București, 1978, pp. 47-52.

¹⁸ R. Theodorescu. Războaiele voievodului.... în Istoria.... pp. 95-96.

Lăcașul monastic argeșan era un monument de o izbitoare noutate, ce urmează tipologia bisericii de la Dealu, decorat cu o podoabă geometrică și florală orientalizantă, care a atras stăruitor luarea aminte a unor texte ale timpului, cum ar fi „Viața” patriarhului Nifon scrisă de Gavril Protul, ce remarca inovația „pietrei cioplite și netezite și săpate cu flori”, cea a brâului „împletit în trei vițe și cioplit cu flori și poliit”, cea a turelilor, „tot cioplite cu flori și unele făcute răsucite”, a coloanelor din abia amintitul pronaos, ce par cârmuitorului athonit stâlpii „învârțiți foarte frumos și minunați”, a paramentului unde „toate scobiturile pietrelor dinafară le vopsi cu lazur albastru și florile le polei cu aur”¹⁹ (descriere izvorâtă dintr-o experiență vizuală directă și proaspătă, care a făcut carieră mai apoi în **Letopisețul cantacuzinesc**, dar și în cronica lui Radu Popescu²⁰).

El devenea punctul de plecare al unei subtile corespondențe între limbajul encomiastic al vremii, elinesc sau slavonesc, și noutățile arhitectonice și decorative pline de ecouri otomane, al căror sens l-am comentat deja²¹.

Voi mai adăuga că, pentru chiar iconografia de la Argeș, cu ecouri monarhice bizantine și sârbești – continuată la biserica mănăstirii Snagov și la bolnița Cozi-ei, în aceeași primă parte a secolului al XVI-lea –, imaginile cu sacri intercesori ai personajelor voievodale, cele cu Fecioara, cu Iisus binecuvântând sau cu îngeri încoronatori²², își găsesc o analogie textuală mai mult decât evidentă în contemporanele „Învățăături” ale lui Neagoe voievod către fiul său Theodosie unde, vorbind despre rudele domnești și despre boieri, princiarul autor preciza urmașului său: „Știi că nu te-au uns ei pe tine ca domn, ci te-a uns Dumnezeu ca să fii drept față de toți”²³, ideea de „uns al Domnului”, sugerată și în frescele muntene, străbătând întreaga vestită operă neogeană.

Nicăieri însă, până atunci, relația dintre desfășurarea tot mai amplă a frazelor din cronici și cea a iconografiilor sacre nu s-a manifestat ca în Moldova aceluiași al XVI-lea veac, în timpul celei mai însemnate domnii dintre cele ce au urmat morții lui Ștefan cel Mare, într-un fenomen spiritual aflat sub zodia narativului

¹⁹ *Viața și traiul Sfântului Nifon, patriarhul Constantinopolului*. ed. T. Simedrea. București, 1937, pp. 27-29; o impresie similară o făcuse lui Gavril Protul biserica de la Dealu a lui Radu cel Mare, „care o zidise den temelie în domnia sa tot de piatră cioplită și stâlpii ușilor și ferestriile tot de marmură, cum să vede și acum biserică frumoasă și minunată” (ibidem, p. 14).

²⁰ *Istoria Țării Românești de când au descălecat pravoslavnicii creștini*. În: *Cronicari munteni* ed. M. Gregorian, I, București, 1961, pp. 107-108; *Istoria domnilor Țării Românești*, în același volum, p. 265: „care potrivă nu avea în toată lumea, mi se pare, în meșteșugul lucrurilor ce să văd, pe den afară de piatră cioplită peste tot, și cu flori săpate peste toate pietrele și toată biserica, ce sunt atâtea sute de flori (cât) nu să află două flori să se asemene una cu alta”.

²¹ *Tolérance et art sacré dans les Balkans: le cas valaque autour de 1500*, în *Roumains et Balkaniques...* p. 267 și urm.

²² C.L. Dumitrescu, op. cit., p. 52, p. 57.

²³ *Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie*. ed. G. Mihăilă, D. Zamfirescu. București, 1996, p. 269.

și devenit emblematic pentru întreaga civilizație de la Carpați și Dunărea de Jos.

Ceea ce sesizăm²⁴ efectiv ca nou, neobișnuit, într-un timp al afirmării treptate a individualității creatoare – fie ea literară, artistică sau politică –, într-un moment al misionarilor, al călătorilor, al aventurierilor chiar deschiși spre toate noutățile zilei, ajunși pe tronuri ale Răsăritului (cazul lui Iacob Heraclid Despotul, la noi), ceea ce ne apare ca impetuoasă nouă nevoie a spiritului în spațiul românesc este setea de a povesti, de a istorisi, de a scoate la lumină pentru cât mai mulți „istoria” sfântă și profană, deopotrivă, depărtată și apropiată în egală măsură. Este o vreme în care triumfă narația, ce depășește cu mult canonul sec al analisticii medievale propriu-zise, cea a etapei „efigial-solemne”, indicând în cazul românesc un sfârșit definitiv al medievalității. Narația aceasta, privită nu ca o specie literară, ci ca o modalitate de a transfera în scris și în imagine rezultatul numeroaselor, a tot mai numeroaselor experiențe ale individului creator și ale comunității ce l-a ivit și pentru care ostenește, poate fi de variate tipuri. Dar aproape toate sunt întâlnite în spațiul românesc, îndeosebi în prima jumătate și la mijlocul veacului al XVI-lea, ceea ce oferă, și în registrul cultural, un reper definitoriu pentru cumpăna dintre evul mediu și evul modern. Deloc întâmplător, sunt acum contemporane între ele și se manifestă, mai mult sau mai puțin simultan – chiar dacă în veșmânt bisericesc și sub semnul stăruitor al defunctului Bizanț și al tradiției acestuia, ceea ce nu trebuie să înșele în ceea ce privește caracterul cu totul nou al faptelor constatate –, forme diverse ținând de această propensiune spirituală, mentală și afectivă, de a comunica în cuvinte sau culoare preaplinul unor idei, sentimente, experiențe individuale sau colective, pe care demersul narativ îl cuprinde. În Moldova epocii lui Petru Rareș – personaj complex, încă medieval, dar cu licăriri nu puține de ideologie, comportament și țeluri moderne – sunt prezente elemente ce pot justifica socotirea acestei epoci, din deceniile patru și cinci ale veacului al XVI-lea, drept una a începuturilor unor mutații în ordinea spiritului, indicând calea spre o tranziție de aproape un secol de la medieval la modern.

Desăvârșirea picturii murale ce acoperă sau a acoperit cândva în întregime exterioarele câtorva monumente celebre din Moldova de nord²⁵, fenomen plastic complex, ce exprimă, în ultimă instanță – la început către 1530, într-un mediu princiar²⁶, apoi și în cel monastic –, estetica unui nou moment de artă, altul decât cel medieval din care, iconografic, își trage rădăcinile, stă esențialmente, socio-

²⁴ Considerațiile ce urmează sunt preluate din cartea mea *Civilizația românilor între medieval și modern...*, I, p. 17-23.

²⁵ R. Theodorescu. *La peinture murale moldave aux XV-e- XVI-e siècles. The Moldavian Mural Painting in the Fifteenth and Sixteenth Centuries*. București: UNESCO, 1994.

²⁶ S. Ulea. *La peinture extérieure moldave: où, quand et comment est-elle apparue*. In : *Revue Roumaine d'Histoire*, 4, 1984, p. 285-286.

tesc, sub același semn defnitoriu al narației. Ea, această pictură exterioară, pre-schimbă, de fapt, expresia sobră, clasică, concentrată a frescei din vremea lui Ștefan cel Mare într-un spectacol luxuriant, cu sute de figuri izbucnind pe zidurile din afară ale bisericilor, abolind aieva hotarul medieval dintre libertatea naturii înconjurătoare și rigorile lăcașului de cult. În acest fel ea rămâne, indiferent de interpretările teologice sau politice ce i s-au dat, mărturia unui spirit deja post-medieval, drapat în veșmântul somptuos al tradiției artistice și a evului mediu.

Dar spectacolul unei asemenea picturi exterioare, nevoia aceasta de retorică a unei discursivități ce recurge la imaginile mai mult sau mai puțin consacrate ale iconografiei răsăritene stau în legătură firească nu numai cu episodicele reprezentări cu caracter dramatic – „ludi”, cu tradiții de mister medieval occidental – ce se desfășurau, potrivit unui izvor polonez, prin 1537–1538, în *primaria civitas* a Moldovei, la Suceava, adică²⁷, ci și cu paginile de retorică a povestirii care încep a fi scrise, cu duh monastic, în aceeași Moldovă, odată cu sfârșitul deceniului al treilea al veacului al XVI-lea²⁸, de către starețul de la Neamț și episcopul de Roman, Macarie, apoi de Eftimie, egumenul de la Căpriană, după mijlocul secolului, în sfârșit de Azarie, către încheierea aceluiași veac.

Dacă primul²⁹ – „învățătorul Moldovei”, cronicarul lui „Petru cel Minunat” – adică Rareș – făcea dovada unei forțe narrative³⁰ cu „vocația persoanei întâi”, cum sugestiv s-a spus³¹ – în care „împletirea ritoricească” era omniprezentă, în buna tradiție a Bizanțului de unde și venea, printr-o filieră balcanică slavă, modelul adesea evocat, Manasses –, el știa menirea celor de cinul și chemarea lui („să înfrumusețăm cununa cuvântului cu cuvinte împletite cu aur”), reflectând gândul său de moralist în propoziții tot mai elaborate ca aici, unde face aluzie la mărirea și decăderea fiului bastard al marelui Ștefan: „Dar precum mi se pare mie, nu este nimic neschimbăcios în această viață, nici puterea domnească, nici bogăția și nu este fericire în viață care să nu fie turburată de întristări și vifore. Dar ce vreau să zic prin aceste cuvinte? Dumnezeu vrând să ne mustre pentru greșelile noastre, întocmai ca pe încercatul Iov, și-a împlinit pe căi ascunse gândul său și de împlinători au ales pe boieri. Ce și cum s-a întâmplat aceasta, vino-mi în ajutor, cuvântule, și povestește celor doritori de a ști lucrurile vrednice de aducere aminte și de istorisire”.

Mai mult, Macarie avea chiar gustul unor aluzii clasice greco-romane, la „calende”, la „bătrânul Cronos” (*starorodnâi Kron*) și la „Tindarida”, de unde și afini-

²⁷ V. Eskenasy. Un nou izvor referitor la prima domnie a lui Petru Rareș. În: Studii, I, 1973, p. 142.

²⁸ D.H. Mazilu, *Literatura română în epoca Renașterii...*, p. 267.

²⁹ *Cronicile slavo-române din sec. XV–XVI* publicate de Ioan Bogdan. ed. P.P. Panaitescu. București, 1959, pp. 77-105.

³⁰ D. H. Mazilu. Op. cit., p. 299.

³¹ *Ibidem*, p. 303.

tatea verbului său cu viziunea unui pictor grec ca Stamatelos Kotronas din Insula Zante, care între 1552 și 1554, zugrăvisese mai întâi pentru Ștefan Rareș, mai apoi pentru Macarie el însuși, exteriorul bisericii mănăstirii Rașca³², unde apare, între altele, acea monahală și monumentală „scară” a lui Ioan Sinaitul, regăsită după o jumătate de veac la Sucevița.

Urmașii săi într-o scrisă și cîn călugăresc, „macarieni”³³, interesați de filologia slavonă, ca și de istoria timpului lor, vor duce retorica frazei la un prag neatins până atunci în spațiul nostru cultural: Eftimie, mai ales prin procedeul stilistic al aglomerării de epitete în encomiastica sa cronică despre „minunatul Alexandru”³⁴ – Lăpușneanu, firește –, care „este unul din feciorii în veci pomenitului Bogdan voievod, dar fusese ascuns ca odinioară lumina sub obroc ori ca luceafărul sub pământ. Acum însă s-a arătat ca o stea strălucitoare de la miazănoapte pentru că venea din țara Moldovei”; cât despre Azarie, care-și spunea „povestitor”³⁵, el era autor de „povestire bogată prin epicul cronicii sale, prin digresiuni, prin mulțimea personajelor puse în scenă”³⁶, amintind, nu întâmplător, desigur, de numărul foarte mare al figurilor pictate cu vervă retorică pe zidurile aproape contemporanei Sucevița a Movileștilor, ca și prin aura monahală a textului său (iată frazele prin care descria sfârșitul lui Alexandru Lăpușneanu: „Astfel, în viață fiind au îndrăgît cele viitoare mai mult decît cele de acum și în locul porfirei țesute în aur s-au îmbrăcat în haina de lână a călugăriei, și în locul cununii de mărgăritare și de pietre scumpe au primit tunsura părului și au îmbrățișat viața călugărească și și-au schimbat după cinul îngeresc numele în Pahomie”).

Retoricul și narativul unor texte slavone scrise de călugări români, ca și cele ale unor picturi murale ce izbucnesc pe fațade, datorate unor zugravi moldavi și alogeni, făceau parte, stilistic vorbind, dintr-un moment nou al culturii noastre, răspundeau nevoii de poveste, de istorie în sensul cel mai strict al cuvîntului.

Nu întâmplător, de altminteri, trebuie spus că înțelesul unor teme iconografice esențiale din pictura exterioară moldovenească este explicat tocmai de unele texte, iarăși slavone, datorate însă nu unor cărturari ai locului, ci unui călător din Răsăritul ortodox, cunoscutul Ivan Semenovici Peresvetov, sfătuitor al marelui cneaz care va deveni primul țar rus, Ivan al IV-lea cel Groaznic; după o ședere de câteva luni la Suceava, în 1537–1538, cel dintâi avea să-i evoce celui de-al doilea cuvinte ce le atribuia lui Rareș, între care unele ne ajută, poate, să înțelegem sen-

³² S. Ulea. Un peintre grec en Moldavie au XVI siècle: Stamatelos Kotronas. În : Revue Roumaine d'histoire de l'Art, Série Beaux-Arts, VII, 1970, pp. 13-26.

³³ D.H. Mazilu. Op. cit., p. 285 și următoarele.

³⁴ Cronicile slavo-române..., p. 114, 122.

³⁵ Ibidem, p. 129, p. 131, p. 139, p. 141, p. 145, p. 151.

³⁶ D.H.Mazilu. Op. cit., p. 345.

sul unor asemenea scene murale: aproape sigur îmi pare a fi că atunci când călătorul și scriitorul rus pune în gura domnului moldovean referirea la „îngerii lui Dumnezeu și făpturile cerești” care „nici acelea nici un ceas nu lasă din mâinile lor armele lor cu flăcări, păzesc neamul omenesc de orice pacoste, de la Adam până în această vreme”³⁷, gândul îi va fi mers la ceea ce se pictase la absidele de altare înainte de și în timpul șederii sale în Moldova, adică la tema „Rugăciunea tuturor sfinților” sau a „Cinului” unde, la Probota, la Suceava, la Humor, la Moldovița găsim în șiruri – șiruri serafimi, îngeri, profeti, apostoli, martiri, sfinți militari care merg către Iisus, aflat în axul sanctuarului; după cum, foarte probabil, la „Asediul Constantinopolului”, cel legat de tema „Imnului Acatist” – găsit la Humor și la Moldovița – duc cu gândul cuvintele atribuite lui Rareș de peregrinul moscovit și care ne apar pregnant, ca și scena pictată, într-o adresare directă, într-un autentic exordiu: „Dacă vrei să ai înțelepciunea împărătească și ai cunoștințe despre meșteșugul ostășesc și despre așezămintele vieții împărătești, atunci să citești până la sfârșit *cărțile* despre luarea Țarigradului”³⁸.

Semnificativ, curând după 1550, un alt grup de mărturii culturale, bine conturat, ținând tot de sfera limbajului și de lumea ecleziastică, adresându-se într-un chip nou comunității și comunicând date ale istoriei mai vechi sau mai recente, venea să completeze ceea ce știm, fragmentar încă, despre structura mentală din acest spațiu de civilizație. De data aceasta el este ilustrativ pentru toate cele trei țări române, ceea ce devine de-a dreptul remarcabil. Mă gândesc la capitolul „cronicilor murale” pictate în lăcașuri slujind unor medii atât de diferite, ca mentalitate și cultură, precum cele ortodoxe și luterane, databile toate – coincidență tulburătoare și plină de interes pentru istoricul artei și pentru cel al limbii – într-a doua jumătate a secolului al XVI-lea.

Dacă narațiunea fusese incipient prezentă, așa cum am văzut, în epigrafe imediat după 1500, abia odată cu anii '60 și '70 ai veacului înflorirea sa este evidentă, dar într-un cadru încă aparent legat de medievalitate. În Transilvania devenită, parțial protestantă, exemplarele cele mai expresive provin din bisericile sau primăriile sașilor pentru care noii parohi și profesori luterani care se îndeletniceau cu istoriografia, precum cei din neamul Oltard – au redactat asemenea cronici murale (*Wandchroniken*) ce „popularizau” istoria săsească și ardeleană, coborând până la veacul colonizării sau referindu-se la stricta contemporaneitate, într-un spirit educativ și civic legat de climatul Renașterii (ele sunt, de la 1566 la 1592, *Annales templi Coronensis*, *Chronologia Musnensis templi* la Moșna, „... e templo Ezzellensi descripta” la Ațel, „*quae ad parietem Templi Parathiensis extat*” la Bra-

³⁷ Călători străini despre țările române, I. București, 1968, p. 459.

³⁸ Ibidem, p. 453.

tei, „...e curia Mediana descripta” la Mediaș, *Nucleus Chronologiae Bistriciensis* și altele)³⁹.

Dincoace de munți, în cu totul alte condiții, dar izvorât dintr-un spirit asemănător, gustul pentru cronistica murală, ce se adresa unor grupuri mai largi decât cele ce se puteau îndeletnici cu lectura cronicilor scrise prin scriitorii mânăstirești e regăsit în ctitorii din Oltenia și din Moldova, din vremea celor doi frați Mihnești ce au asigurat o efemeră unire dinastică celor două țări române extracarpatice, la finele veacului al XVI-lea.

Primul este cazul de la Bucovăț, unde în 1574 era pictat, lângă portretele din naos ale lui Alexandru al II-lea Mircea și Petru Șchiopul, un text în care – tot la persoana întâi – primul dintre voievozii amintiți se adresează parcă privitorului, evocând cunoscutul război dus alături de turci în Moldova învecinată și soldat cu înscăunarea la Iași a celui de-al doilea; se vorbește aici despre sultanul de la Stambul ca despre „cinstitul meu împărat”, „care i-a poruncit... să vie la Poartă” cutezătorului Ioan vodă cel Viteaz, care „nu a vrut să iasă din țara Moldovei (...), iar Petru voievod (...) a ridicat oști și a omorât pe Ioan voievod și i-a tăiat capul”⁴⁰.

Celălalt este cazul de la Suceava, din biserica Sf. Gheorghe unde în 1590, sub Petru Șchiopul – cel reprezentat și pomenit la Bucovăț – literele de aur ale inscripției pictate tot în naos vorbesc despre diferite evenimente legate de neamul princiar, de raporturile sale cu Stambulul ce-i sprijinea stirpea sau de unele întâmplări din istoria lăcașului și a Moldovei⁴¹.

Și chiar dacă nu este vorba de o cronică murală, folosirea procedului adresării directe – amintind de Bucovăț – în curioasa inscripție ce întovărășește portretul din 1594 al lui Petru Cercel din ctitoria boierilor Buzești de la Căluuiu – „Nu vărsați în țară sângele nevinovat, dar judecați după dreptate și fiți miloși, cum a fost Domnul Dumnezeu milostiv față de noi și cum este față de voi” – face ca această mărturie epigrafică să aparțină, în fond, aceleiași mentalități narrative; ea se înrudește, la rândul-i, cu spiritul și litera unor documente domnești ale epocii, cum ar fi cel dat de Alexandru al II-lea Mircea, la 25 ianuarie 1575, mânăstirii Vieroși pentru sufletul jupanului Albu Golescu, mare clucer, ale cărui fapte de arme pe larg și neobișnuit istorisite aici binemeritaseră recunoștința princiară.⁴²

De la fresca narativă cu desfășurări de ansambluri vizuale și textuale la popasul asupra detaliului strălucitor, bogat, uimitor chiar, caracterizând fizionomiile, atitudini, veșminte, bijuterii va fi trecerea de câteva decenii, după 1600, către

³⁹ A. Armbruster. *Dacoromano- Saxonica*. București, 1980, pp. 44-46.

⁴⁰ *Cronicile slavo- române...*, pp. 194-196.

⁴¹ *Ibidem*, pp. 162-163.

⁴² *Documente privind istoria României*, veacul XVI. B. Țara Românească, IV. București, 1952. nr. 165, p. 162.

unele forme de baroc românesc pe care le-am comentat pe larg în altă parte⁴³ și care definesc al treilea moment al raportului dintre vizualitate și limbaj în vechea noastră civilizație, „etapa tactilă”. Vreau să denumesc prin acest termen împrumutat tocmai sferei artelor plastice apariția stăruitoare în texte – paralel cu prezența copleșitoare în diferite ramuri de artă a pieselor ce le ilustrau – a unor cuvinte exprimând concretețea, materialitatea, corporalitatea unor obiecte, ale unor părți de arhitectură ornate cu sculpturi, a unor broderii cu fir bogat, iconostase, nimburi și ornamente de stuc care pot fi descrise acum în realitatea lor palpabilă, nu o dată strălucitoare; iar aici, trebuie spus, veacul al XVII-lea românesc se alinia, de fapt, unei propensiuni lingvistice și plastice europene, de vreme ce așa-numitul „prim baroc”, stil al pompei aulice pretutindeni, era caracterizat înainte de toate prin profuziunea materialului statornic scos în relief, la propriu și la figurat, ca și prin fuziunea într-o aceeași operă de artă a multiple meșteșuguri artistice⁴⁴.

Simptomatic, secolul se deschide, pe meridianul nostru, cu o monumentală broderie de la Sucevița, din 1606, de o surprinzătoare modernitate a imaginii. Ea reprezintă, într-o poză amintind de „sarmatismul” renescentist polonez, transpus aici într-un limbaj vizual ortodox post-bizantin⁴⁵, de o vivacitate contrazicând flagrant caracterul funerar al piesei, pe cel menționat, în inscripția încă slavonă a chenarului, drept „binecredinciosul și iubitorul de Hristos Io Ieremia Mogilă voievod... (care) se mută în domnul cu pace din domnie și din viață ... în anul 7114, luna lui iunie 30”, cu o precizare la care trebuie să luăm aminte: „având această făptură și înfățișare” (*vāzrastom je i obrazom sim*)⁴⁶, așadar reprezentând o realitate concretă, o ființă înveșmântată somptuos cu mantie de brocart și haină de argint, cu cușmă cu egretă și purtând arme de preț, totul redat în amănunte care fac atât de sesizantă și de neobișnuită, în arta noastră veche, această efigie brodată pe care cândva, Henri Focillon a descris-o memorabil: „...sur les épaules dorées de Jérémie Movila, sur sa statue d'or, dans la dorure de l'encadrement précieux, paraît un visage à la Cranach, une sorte de Frédéric le Magnanime des rives de la Moldova, fort, trapu, barbu de noir, de la plus violente beauté”⁴⁷.

Ajunși aici, o întrebare se pune. În acest gust pentru o vizualitate aproape

⁴³ Civilizația românilor..., 1, pp. 137-181.

⁴⁴ A. Blunt. Some Uses and Misuses of the Terms Baroque and Rococo as applied to Architecture, Londra, 1973, p. 9.

⁴⁵ R. Theodorescu. Portrete brodate și interferențe stilistice în Moldova epocii lui Ieremia Movilă și a lui Vasile Lupu. În: Itinerarii..., p. 155

⁴⁶ E. de Hurmuzaki. Documente privitoare la istoria românilor, supl. II, vol. I (ed. I. Bogdan), București, 1893, pagina de titlu.

⁴⁷ L'ancien art roumain, în Moyen Age. Survivances et réveil. Etudes d'art et d'histoire, ed. a-II-a, Montréal, 1945, p. 199

tactilă – corespondent al concreteței, al plasticității unor cuvinte de cronică –, pentru asemănarea fizică cu modelul imaginilor de oameni și de obiecte reprezentate artistic va fi jucat un rol anume sporul sensibil de familiarizare a elitelor timpului cu învățătura aristotelică despre natură, profesată în colegiile iezuite polone frecventate de membri ai neamurilor Movilă, Ureche sau Costin, mai apoi în școlile de inspirație italo-grecescă de la Târgoviște în timpul lui Matei Basarab, mai apoi la Padova, unde ajungea stolnicul Constantin Cantacuzino și nu numai el, mai apoi la Academia Domnească de la București prin „iatrofilozofii” care difuzau tezele Stagiritului despre „physis”?

Răspunsul meu este integral pozitiv-evident în limitele ipotezei –, căci de la broderia lui Ieremia vodă până la sinuos-elegantele vrejuri și flori de o incontestabilă materialitate din sculptura brâncovenească de portaluri și de iconostase drumul este tocmai acesta: cel al observării atente a alcătuirilor foarte concrete ale naturii, ca un exercițiu mental, înainte de toate, deprins în școli unde mergeau boierii ctitori și mulți clerici ortodocși, care erau îndreptățiți să ceară mai apoi meșterilor artiști care lucrau pentru ei să urmeze izvoade, canoane cu modele unde hieratismul medieval devenea, adesea, în secolul al XVII-lea, un anacronism.

Și ce, oare, altceva decât acest fenomen este ilustrat de vizualul prin excelență care a fost marele vornic și marele logofăt Miron Costin cronicarul, cel școlit la Bar și care într-o epocă din care nu lipseau alegorii ale văzului în arta europeană, ca și afirmări renaștentiste, în spiritul lui Aristotel, ale supremației vederii, elogia „den cinci simțuri ce are omul” tocmai văzul, ce singur „den toate așază într-adevăr gândul nostru și ce să vede cu ochii nu încape să hie îndoială în cunoștință”?⁴⁸

Afirmarea acestei superiorități a vizualului a fost pusă în legătură și cu importanța mărturiei *de visu* din cronica costiniană⁴⁹. Este sigur, oricum, că fraza cu articulație clasică și calchiată după topica latină⁵⁰ a lui Miron Costin respiră concretețea plastică și indică aplecarea certă a spre detaliul de bogată materialitate, ca nicio altă scriitură a veacului. Iată-l povestind cu voluptăți lexicale, luxul „darabanilor” lui Ștefan al II-lea Tomșa, care purtau costume din stofă de Flandra, cu fireturi și cartușiere scumpe: „cu haine tot de feleandriș, cu nasturi și cu ceprage de argint... cu pene de argint la cumănace și cu table de argint la șoldure pe lădunce”⁵¹ sau istorisind despre „desfrânatele de tot podoabe” și „zburdatele cheltuiale”, rămase de pomină printre țarigrădeni, făcute de solia din 1622 a lui Zbaraski, trecută și prin Iași, spre Stambul, „cu ciubările cu care adăpau caii

⁴⁸ Opere, ed. P. Panaitescu, 1958, p. 142; cf. R. Theodorescu, Sub semnul văzului, în *Istoria...*, p. 122-125

⁴⁹ G.G. Ursu, *Memorialistica în opera cronicarilor*, București, 1972, p. 5-6

⁵⁰ G. Ivașcu, *Istoria literaturii române*, I, București, 1969, p. 187

⁵¹ Opere..., p. 62-63

de argint, și cofe, barilce, la hamuri țintele și la haiduci cepragi de argint⁵² sau despre „țărămoniile” din 1645 de la căsătoria Mariei, fiica lui Vasile Lupu, cu un mare senior polono-lituan și unde cuvântul „podoabă” revine, nu întâmplător, la tot pasul: „n-au lipsit nemică den toate podoabele... curtea podobită toată și strânși boierii și căpeteniile țării, feciori de boieri și oameni tineri la alaiurile pe cai turcești cu podoabe⁵³”.

De aici până a găsi în *Letopisețul Țării Moldovei* semnificative corespondențe lingvistice pentru realități monumentale din sfera vizualului, calea a fost scurtă. Descoperirile arheologice din fosta curte ieșeană a lui Vasile Lupu ne arată că în anii ,30- ,40 ai secolului al XVII-lea faianța turco-persană cu motive chinezești de la Iznik și Kutahya se găsea pretutindeni, ceea ce explică și cuvintele lui Miron Costin când vorbește despre „casele cele cu cinii⁵⁴”, termen nou în limba română veche, ce sugera corect proveniența extrem-orientală a modelelor pentru acest meșteșug de lux din imperiul otoman; după cum, de data aceasta pe românește chiar, făptura unui edificiu – în cazul de față unul de inspirație occidentală, italo-polonă – este invocată pentru biserica ieșeană a Goliei („cu făptura cum să vede” – iarăși argumentul mărturiei vizuale, concrete, adus în sprijin de un text – „peste toate mânăstirile azi în țară mai iscusite⁵⁵”); în fine, cu greu vom găsi, probabil, un acord mai limpede între cuvânt și imagine precum în cazul „tabloului brodat” de la Trei Ierarhi – de o fastuoasă materialitate, ce o completează pe aceea a pietrei cioplite de la biserică – înfățișând pe Ioan, fiul Lupului vodă și al Tudoscăi Bucioc, a cărui nevolnicie fizică, acoperită cu belșug de podoabe și fir prețios în relief, se citește atât în imaginea brodată de tradiție „sarmatică”, cât și în caracterizarea pe care i-o face savantul cronicar: „om slab și deznodat și de mâini și de picioare, cum n-ar hi fost feciorul lui Vasile vodă, care era ca un leu și la hire, și la trup.”⁵⁶

Deplina armonie între fraza de cronică moldavă din secolul al XVII-lea – ce era în cazul lui Grigore Ureche, scria Călinescu, dăruită cu „acel dar fonetic de a sugera faptele prin foșnitura și aroma graiului⁵⁷” – și imaginea plastică a timpului nu încetează spre sfârșitul veacului, când apare continuatorul spiritual al lui Ureche, nimeni altul decât marele hatman și marele vornic Ion Neculce.

Levantinul Gheorghe vodă Duca, cel care „curtea lui, masa lui, cheltuiala lui ca un crai ținea”, are la acest cronicar târziu un portret fizionomic memorabil –

⁵² Ibidem, p. 86, p. 88

⁵³ Ibidem, p. 121

⁵⁴ Ibidem, p. 119.

⁵⁵ Loc. Cit.

⁵⁶ Ibidem, p. 117.

⁵⁷ Istoria literaturii române de la origini până în prezent, ed. a II-a, revăzută și adăugită. București: Ed. Minerva, 1982, p. 16.

„om nu prea înalt și gros, burduhos și bătrân. Numai își cernea barba”⁵⁸ – care stăruie parcă, mult flatat însă de zugravii greci din Ianina care l-au pictat la Cetățuia în 1672 – era chiar anul nașterii lui Neculce –, în grupul fastuos al familiei princiare; acesta, anunțând parcă tablourile ctitoricești cantacuzin-brâncovenеști din Muntenia vecină, este pătruns iarăși de concretul unei somptuoșități aulice regăsită aieșea și în sonoritățile frazelor grecești de închinare din cărțile tipărite chiar la Cetățuia, precum *Întâmpinare în contra primatului papei* a lui Nectarie din Ierusalim, unde Dositei Notaras îl compara cu însuși Alexandru cel Mare pe obscurul balcanic ajuns la cele mai înalte demnități în Moldova și Ucraina, devenit, sub pana encomiastică a cărturarilor clerici, „prea strălucitul, prea piosul, prea seninul și prea gloriosul domn și principe”⁵⁹.

Era, aceasta, o somptuoșitate ce se putea transfera chiar în scenografia urbane solicitate de Neculce atunci când povestește cum vor fi arătat Iașii lui Duca vodă în timpul vizitei sultanului Mahomed al IV-lea, când „s-au tins câteva bucăți de atlazuri și de tăfții pe îmbe părțile de uliță, pe unde mergea împărăție”⁶⁰ (nu altfel ca în unele împodobiri festive și factice din trecutul nostru foarte apropiat!). După cum rămâne sugestivă istorisirea aceluiași Neculce când raportează unele gusturi în materie de artă precum este aceea, clasică, despre țarul Petru cel Mare care, vizitând și el capitala de pe Bahlui, la câteva decenii după sultan, deslușea în felul său amestecul stilistic de la Golia – superlativ al artei moldave, precum altă dată la Miron Costin –, cu fațadele de modenatură clasică, cu pilaștrii corintici, îndatorate și Poloniei italianizate, dar și Orientului ortodox, prin sculptura portalului: „Atuncea au umblat prein toate mănăstirile împăratul de le-au văzut, și din toate i-au mai plăcut mănăstirea Golia, dzicând că are 3 feliuri de meșteșuguri: leșesc, grecesc și moschicesc”⁶¹

În celălalt spațiu de civilizație românească, cel al Munteniei și al Olteniei, momentul brâncovenesc consemna, deopotrivă, două capitole complementare, chiar dacă aparent divergente, prin atașamentul lor față de tradiție, dar și de înnoire, oglindind o aceeași mentalitate monarhică și nobiliară a veacului: am în vedere recursul la o prestigioasă continuitate dinastică și cel la noutatea aulică a arhitecturilor rezidențiale⁶².

Cele aproape treizeci de efigii pictate, în vastul pronaos al bisericii mănăstirii Hurezi – „desfătata, frumoasa și iscusita tindă” cum o numește un text aici așternut –, figurând moștenirea cantacuzină și basarabească a descendentului ambe-

⁵⁸ Opere. Ed. G. Stempel, 1982, p. 282.

⁵⁹ apud R. Theodorescu. *Civilizația românilor ...*, I, p. 260.

⁶⁰ Opere..., p. 215.

⁶¹ Ibidem, p. 553.

⁶² R. Theodorescu. *Civilizația românilor ...*, II, p. 86 și urm., p. 120 și urm. Mai recent, volumul meu Constantin Brâncoveanu, între „Casa cărților” și „Levropă”. București, 2006.

lor familiei din Valahia, fiul lui Papa din Brâncoveni și al Stancăi Cantacuzino, cu întregul neam al postelnicului Constantin și cu boierii din Brâncoveni pe zidul de vest, flancați de purtători princieri ai numelui de Basarab, de la Laiotă la Neagoie, de la Matei la Constantin Șerban și pregătind fastuoasa imagine colectivă a tragicei familii a lui Constantin Brâncoveanu, pictată *ad vivum* pe peretele de est – nu fac altceva decât să ilustreze o pisanie pictată în aceeași încăpere liturgică, la 30 septembrie 1694; ni se spune aici că, în „sfânta și dumezeiasca besearică, (ctitorul) vrut-au și pre înlăuntru a o înpodobi și a o înfrumuseța cu de toate și, zugrăvindu-o ca nu alta asemenea, mai vrut-au, între alte, ca și dunga cea mare, bătrână și blagorodnă a rodului și neamului său, atât despre tată cât și despre mumă, să se zugrăvească”⁶³.

Era, parcă, în această pisanie și în aceste fresce din pronaosul de la Hurezi completarea, peste ani, a unei alte inscripții, din 12 septembrie 1683 de la Bistrița olteană unde, pe ton de cronică, vorbindu-se despre Craiovești și despre Preda din Brâncoveni, se preciza ce făcuse aici și urmașul lor, încă boier, cel care avea să urce în scaunul de la București după o jumătate de deceniu: „iară în anii acești mai dă pă urmă cu mai mare osârdie și mai cu mare cheltuială nepotu-său Constandin vel spătar, carele dăspre tată trăgându-se din vechia dungă a Craioveștilor cari și Bășărăbești să chiamă, și dăspre mumă, și mai dă un un bătrâna și înpărăteasca casă a Cantacuzenilor...”⁶⁴

Despre arhitectura rezidențială a ultimilor ani ai veacului al XVII-lea și ai primilor ani din veacul următor – unul în care istoricii limbii nu omit să remarce că își face apariția, în Anglia, substantivul *comfort*, care a dat, pe la 1786, adjectivul francezesc *confortable*⁶⁵ – cu edificii palatiale care înscriu și meridianul românesc într-un fenomen larg, exemplificat prin Potsdam și Caserta, prin Lazenki și Peterhof (pentru a nu mai vorbi de paradigma Versailles), voi aminti numai că acum, pentru întâia oară și într-un context de acest fel, apare în limba română cuvântul „palat”; el desemnează, în locul tradiționalului „casă”, ceea ce inscripția de marmură din 20 septembrie 1702, de la Mogoșoaia, numea „frumosul lăcaș” al lui Ștefan Brâncoveanu, în aceeași vreme când Cantemir, în *Descriptio Moldaviae*, numea o casă domnească *palatium* și când în Franța lui Ludovic al XIV-lea se impunea termenul de *palais* exclusiv reședințelor familiei monarhului.

Cât despre aspectul ludic și despre geografia monumentelor rezidențiale brâncovenești, mai de toată lumea știute, nu găsesc o mai bună exprimare a lor decât cea dintr-un pasaj al așa- zisei *Cronici anonime*: „În vreme ce mersese la

⁶³ N. Iorga. Inscripții din bisericile României, I, 1905, p. 185.

⁶⁴ Ibidem, p. 194–195. Despre acest aspect vezi studiul meu, „Dunga cea mare a rodului și neamului său” Note istorisite în arta brâncovenească, în Constantin Brâncoveanu, București, 1989, p. 180-201.

⁶⁵ A. Corvisier. Arts et sociétés dans l'Europe du XVIII-e siècle, Paris, 1978, p. 32, p. 75.

satul mării sale, la Obilești, unde heleșteu mare este și plimbare foarte frumoasă de primăvară, unde nu o dată ci de mai multe ori zicea mânia sa: că es timp numai a plimbărilor grijă vom avea din Obilești în București, de-acii în Mogoșoaia, de-acii în Potlogi, de-acii în Târgoviște vom trece vara și la toamnă la vii vom merge unde ni se va părea”⁶⁶. Este prezentă în acest fragment de text cronicăresc, cu fraza sa dinamic-progresivă, natura care înconjoară palatele brâncovenești, natura cu anotimpurile sale.

Aceeași natură – amintitul *physis* aristotelic – care cu bogăția sa vegetală, negăsită până atunci în vechea noastră civilizație izbucnește în decorația în piatră, în lemn, în argint, în broderie și în stuc, își va găsi apoteoza la sfârșitul domniei lui Constantin vodă, în bogatul și monumentalul portal cu vrejuri și flori de la biserica mănăstirii bucureștene a lui Antim Ivireanul; o natură a cărei dumnezeiască dimensiune este proclamată de același cultivat cleric de neam caucazian, iubitor de fast, de metaforă, de frază ritmată și retorică, într-o dedicație a *Psaltirei*, tipărită tot la București, cu douăzeci de ani înainte de ridicarea ctitoriei sale: „Și toate pentru el (fericita și mai aleasa cuvântătoare zidire, omul) s-au făcut și i s-au dat aciastă simțitoare lume cu toată frumusețea ei, ca o grădină cu multe feliiuri de flori, ca să-și aleagă cele de folos, să se împodobească trupește.”⁶⁷

Nevoia de concretețe, de înfățișare a noutății în detaliile și chiar în extravaganțele sale face ca în portrete ale epocii brâncovenești și în cele ale primelor timpuri fanariote să apară înnoirile de modă occidentală, nu fără ca ele să fie, chiar și indirect, explicate prin inscripții întovărășitoare. Așa s-a întâmplat, de pildă, la Drugănești, în 1724, cu imaginea insolită de boier muntean purtând o perucă roșcată și buclată –, precum Dimitrie Cantemir în gravurile apusene ce-l reprezintă –, zugrăvită în pronaosul acestei biserici de curte ilfovene: este vorba, o spune textul pictat ce-i străjuiește efigia, de „jupan Preda Drugănescul, fiul dumnealui vel vornic Drugănescul care” – aflăm în continuare, spre a înțelegeși mai bine „ciudățenia” imaginii – „s-au înstreinat de la anul 1710 pentru învățătură, călătorind mai toată partea Ievropei”; știm, de fapt, că acest personaj din clientela cantacuzinească a ajuns, pe drumul deschis de stolnicul Constantin, să fie înmatriculat la Universitatea din Padova ca „signor Pietro Draganiscoto valaco”⁶⁸, întorcându-se de acolo, pe cât se pare, cu deprinderi apusene, aidoma altui boier din timpul lui Brâncoveanu, tot un Preda, căpitanul din Prooroci pe care, ne spune cronicarul, cu un simț al amănuntului rar întâlnit până atunci, îl

⁶⁶ Istoria Țării Românești de la octombrie 1688 până la martie 1717. Ed. C. Grecescu. București, 1959, p. 87.

⁶⁷ Antim Ivireanul. Didahii. Ed. F. Faifer. București, 1983, p. 190.

⁶⁸ apud I. Dumitrescu, R. Crețeanu. Trei conace boierești din prima jumătate a veacului al XVIII-lea aflate în județul Ilfov. În: Buletinul monumentelor istorice, 1973, 4, pp. 4-5.

„stricase... portul cel nemțesc (sau să zic nebunesc) ce-l purta ... că avea chică nemțească numai legată sus supt ișlic și cizmele cele nemțești cu pinteni lungi ce le purta”⁶⁹.

De fapt, al XVIII-lea veac începe să fie, cu marele model al domniei Brâncoveanului în față, cel în care vizualitatea este, treptat dar ferm, dominată de decorativismul iscat tocmai de concretul și tactilul de care am vorbit, iar limbajul de o oralitate pregătită de gustul pentru cuvântul potrivit din secolul cronicarilor, dar pe care o va induce mai ales o certă undă folclorică – odată cu ridicarea impetuoasă a „stăria a treia”, a viitoarei burghezii române, de la Ghețea „cupețul”, socrul lui Șerban vodă Cantacuzino, până la Tudor Vladimirescu –, ca și originea populară a aproape tuturor celor care notează îndeobște evenimentele și realitățile epocii.

Ajung astfel la a patra și ultima etapă a investigației pe acest teritoriu încă puțin defrișat, acolo unde corespondențele stilistice ale limbajului textual și ale imaginii plastice se pot mai lesne stabili.

Se întâmplă, de pildă, ca în veacul fanariot picturi murale sau icoane cu o iconografie mai puțin folosită în aceste părți de lume să fie deciptate în lumina unor evenimente contemporane la care textele fac aluzie. Știm astăzi⁷⁰, că singura explicație plauzibilă pentru înlocuirea, în pridvoare de lăcașuri de la sud de Carpați, într-aceiași lună dintr-aceiași an și într-aceiași loc a scenei eshatologice a „Judecății de Apoi” cu alta de același caracter, dar mai puțin obișnuită la noi, cea a „Apocalipsului” – cele două cazuri notabile sunt cele de la București, din septembrie 1722, la Biserica Cețulescu și la dispăruta biserică a mănăstirii Văcărești – stă în directă legătură cu trauma produsă bucureștenilor de aducerea, cu doi ani înainte numai, ca un dramatic *remember*, a rămășițelor pământești ale decapitatului Constantin Brâncoveanu, socrul ctitorului primului lăcaș și modelul princiar al fondatorului celui de-al doilea. Va fi fost acesta momentul în care – după un șir de morți ilustre din Valahia – „domnia fiarei” din celebra scriere a *Noului Testament* a fost echivalată cu împărăția turcească într-un mod atât de acut, încât o cronică rimată care istorisea, în gust folcloric, execuția lui Constantin Brâncoveanu în grădina seraiului lui Ahmed al III-lea introducea un blestem al prințului martir; un blestem care putea vizualiza celor mulți ce-l ascultau – poate chiar cântat – scenele de „Apocalipsă” de la Crețulescu și Văcărești: „Foc din ceri să se pogoare... cu sabie îngerească/ Pe toți să vă prăpădească”⁷¹. Dacă voi adăuga că textul acesta, aparținând unui cărturar mărunt – un bucureștean

⁶⁹ Istoria Țării Românești..., p. 40.

⁷⁰ R. Theodorescu. Istorie și profetie în arta Țării Românești în prima jumătate a secolului al XVIII-lea. În: Studii și cercetări de istoria artei. Seria artă plastică, 38, 1991, pp. 37-46.

⁷¹ Cronici și povestiri românești versificate (sec. XVII- XVIII). Ed. D. Simonescu, București, 1967, p. 65.

probabil – era redactat după mijlocul lui 1716 și înainte de 1730, vom constata perfecta contemporaneitate a celor două ansambluri pictate și a cronicii populare, evocând o atmosferă comună, pe care începem să o deslușim.

Șaptezeci de ani mai târziu era pictată icoana alegorică de la Căldărușani, datată 1 ianuarie 1789, datorată zugravului Grigore⁷², care exalta vremelnica putere autocrată a lui Nicolae vodă Mavrogheni, înfățișându-l pe domn răsplătindu-i pe ostașii care luptaseră împotriva „cătanelor” habsburgice în ultimul mare război al veacului, cel austro-ruso-turc din 1788-1792. Icoana cuprinde, insolit, adevărate scene istorice, redată într-o manieră stângace, uscată, fără perspectivă, schematică, de un didacticism pe care îl sporeau și amplele texte de inscripții grecești întovărășitoare, pe ton hiperlaudativ, dar și în spiritul unei narativități naive și totuși dinamice, sunând cam așa: „Dacia Mediteraneană (*Dacian tén Mesógheion*), care seamănă cu un glob,/ Dumnezeu a încredințat-o în mâna lui Mavrogheni,/ Va fi dată pe rând și vlăstarelor lui strălucite,/ Pentru că faptele lui sunt plăcute lui Dumnezeu și împăratului (sultanului)... După cum cerbul aleargă cu nesaș spre izvoare,/ Tot așa armata turcă vine la domn/ Cerbul aleargă să bea apă,/ Oștirea aleargă să mănânce zahereaua (*zahere*)... Domnul trimite oștirea să meargă să-I învingă pe nemți (*tous Nemtsous na nika*). Iar armata nemților vede, se retrage și fuge cât poate/ turcii dau năvală înainte cu stindardele/ Învingându-i pe nemți le aduc capetele pe sulite./Mantale, benișuri, surgiucuri ... și blăni, toți primesc ceva de la domnul. Altele sunt socotelile nemților și altele poruncește Dumnezeu”⁷³.

Era, adaug, o narativitate pe care o augmentează împrejurarea că detalii ale icoanei pot fi regăsite în cuvintele unor buletine militare ale fanariotului din Muntenia sau ale unor stihuri contemporane (de pildă, capetele aduse ca trofeu, regăsite în icoana de la începutul lui 1789, dar și într-un text din martie 1788).

Narațiunea cuprinzând atâtea detalii concrete și o evidentă, sporită oralitate este întrețesută în epocă, în orizontul imaginii, cu o concretețe decorativă, strălucitoare, somptuoasă. Se poate afirma cu tărie că somptuozitatea⁷⁴, în texte și imagini, era un semn distinctiv al vremii, una dintre structurile sale mentale și sensibile. Ea ducea la gustul ruinător pe care îl combăteau chiar unii fanarioti, în așteptarea generației de scriitori de la 1820, care îl vor ataca în numele unor norme „moralicești”: să ne amintim de răposatul vistier Ienăchiță Văcărescu care, potrivit stihului popular, avusese din timpul vieții „ciubuc de diamant”⁷⁵ și chiar de plasticitatea evocatoare a descrierilor marelui dregător, care își lua drept pre-

⁷² R. Theodorescu, *Civilizația românilor...*, II, p. 190, nota 168.

⁷³ Inscripțiile medievale ale României. I. Orașul București. București, 1965, nr 1165, p. 759-763 (cu ușoare modificări ale traducerii, care îmi aparțin).

⁷⁴ Considerațiile ce urmează sunt preluate din cartea mea *Civilizația românilor...*, II, p. 154.

⁷⁵ Poezii Văcărești (Ianache, Alecu și Nicolae). Opere. Ed. C. Cârstoiu. București, 1982, p. 12.

text „blanele de samur”, brâul și șalul, spre a aminti de senzația făcută la curtea „chesarului” și a lui Kaunitz în 1782⁷⁶, prin costumul său tocmai, imagine de portret pictat în epocă, demn de acest fast oriental, de acele *turqueries* tot mai prizate în Apus. Un fast pe care îl dovedesc și miniaturi sau picturi de șevalet din spațiul românesc, între 1780 și 1820, cu gust pentru amănuntul scilpitor, pentru strălucirea mătăsoasă a turbanelor și a șalurilor scumpe, învecinat prețiozităților literare ale acelor ani⁷⁷, între care voi număra stihurile lui Alecu Văcărescu, pe la 1796, cusute „pe un turban” sau brodate „pe un cordon”⁷⁸.

La celălalt capăt al societății românești a veacului „luminilor” și a primelor decenii de după 1800, impetuoasă, dinamică, contradictorie – înnoitoare în acțiunea sa ce va fi curând una politică, dar conservatoare în mentalitate și în morfologii –, „starea a III-a”, lumea de neguțători, meșteșugari, preoți, dascăli, boiernași va irumpe definitiv în prim-planul scenei istorice și va crea România burheză. Discursul acestei lumi este o chintesență a pitorescului oral, iar orizontul său de imagine este o paradigmă a nostalgiilor medievalizante, cu hieratisme colorate, ce capătă o funcție pregnant decorativă. Din îmbinarea lor a apărut însă civilizația românească a timpurilor pașoptiste și unioniste.

Iată-l, de pildă, scriind pe Ioan, fiul lui Dobre, dascăl la biserica Batiștei, ridicată de un vătaf de măcelari și de alți târgoveți, reprezentant tipic al unei lumi bucureștene mărunte, ce începea să-i cântărească pe puternicii zilei cu criteriile unei morale semi-țărănești, semi-urbane, aceeași pe care o găsim, înainte și după 1800, în atâtea pridvoare muntenesti și oltenesti ilustrată, după modelul Hurezilor, de „Judecățile de Apoi”, unde focul iadului îi consumă pe păcătoși pentru culpe morale: „să te ferești de beție ..., de curvie, de hoție, de pizmă, de mânie, de înșelătorie”⁷⁹ – își sfătuia fiul acest țârcovnic, scriitor de cronică populară; în treacăt fie spus, această scenă afirmă gustul muntenesc și oltenesc pentru pamflet, de la cronicari până în timpul nostru, de la Radu Popescu, marele vornic, până la Arghezi și tocmai conștiința unei specificități regionale în materie de expresie stilistică îl vor fi făcut pe Călinescu să scrie că proclamația lui Tudor Vladimirescu – un contemporan al Dobrescului bucureștean, ridicat dintr-un mediu de plaiuri oltene presărate cu ctitorii populare – „are un stil riguros și biblic, folosind imagini multicolore de zugrăveală de tindă bisericească (șerpi, balauri, lănci, întuneric)”⁸⁰

⁷⁶ Al. Odobescu, *Poezii Văcărești*, în *Opere*, II, București, 1967, p. 60

⁷⁷ P. Cornea, *Începuturile romantismului românesc. Spiritul public, mișcarea ideilor și literaturii între 1780-1840*. București, 1972, p. 139.

⁷⁸ *Poezii Văcărești*, p. 366, p. 368.

⁷⁹ I. Corfus. *Cronica meșteșugarului Ioan Dobrescu (1802- 1830)*. În: *Studii și articole de istorie*, VIII, 1966, p. 339.

⁸⁰ *Op. cit.* p. 130.

Revenind la Ioan Dobrescu, constatăm că acest fiu de cojocar și ginere de șalvaragiu își notează conștiincios impresiile despre evenimentele din mahalaua, din târgul, din țara, de pe continentul unde viețuia în ultimele decenii ale domniilor fanariote. Aceasta într-un timp când sunt tot mai frecvente în picturi murale, șirurile de personaje în straie orășenești sau țărănești, ctitori sau ajutoare la ctitorie, a căror modestă origine era indicată și de inscripțiile ce le întovărășeau chipurile, dar care ocupau în lăcaș, prin efigii, locul avut altă dată de voievozi și de mari dregători.

Nu doar cunoscutul Dionisie Eclesiarhul putea fi, după sugestia lui Călinescu iarăși⁸¹, un precursor al Conului Leonida, cât mai ales, aș spune, acest Ioan Dobrescu pentru care, de pildă, Napoleon⁸², erou al zilei, era convertit într-un voinic isteț care a ajuns chiar să facă „socru pe Franțescus, împăratul nemțesc, dându-și pre fie-sa nevastă să-i fie lui Bunăparte”⁸³, înainte ca să ajungă să răpună „muscalii pă franțuzi ca pă porci” și înainte de momentul în care „pre soția, împărăteasa, fata neamțului, o au luat-o tată-său îndărăt, cu un cocon al ei și să află la scaunul tată-său în Beci”⁸⁴.

O jumătate de secol numai după aceste cuvinte ale lui Ioan sin Dobre, posibilul său nepot putea să-i dezvăluie consoartei Efimița cum că „Galibaldi, de-acolo de unde este el, a scris atunci o scrisoare către națiunea română”.

Capacitatea rapidă, spontană, sintetică de creionare a Corsicanului și a evenimentelor de el tumultuos stârnite⁸⁵ venea dintr-o perspectivă îndepărtată, desigur naivă la extrem, dar nu mai puțin modernă, prin aceea că nu era grevată de niciun fel de complex. Iar această lipsă de complexe, acest democratism născând al mahalalei, ca o prelungire a satului, aparținând tot mentalității folclorice, răzbate în texte și în portrete ctitoricești de „vătafi de plai”, de preoți, de țărani, precum la Urșani, în 1806, unde, în jurul lui Ioan Popescu zis Urșanu, apar aproape patruzeci de chipuri de locuitori ai satului, amintiți doar cu prenumele, personaje isocefal și stereotip înfățișate, de o identitate neverosimilă, ultimii zece țărani având chiar un epigraf comun și semnificativ: „Aceste ce se numesc prisoase au ajutorat cine cu ce au putut ; mai mult cu alergătura”⁸⁶.

Sunt texte cu o limbă savuroasă, care alătură, ingenuu și democratic, evenimentele istorice ale țării cu cele ale unei foarte simple familii românești: „La 1810 s-a născut fiica mea Dumitrana, iar la 1812 venit-au domn trimis de sultan Ioan

⁸¹ Ibidem, p. 32

⁸² Considerațiile ce urmează sunt preluate din cartea mea *Civilizația românilor...*, II, p. 204 și urm.

⁸³ I. Corfus. Op. cit., p. 324.

⁸⁴ Ibidem, p. 345.

⁸⁵ R. Theodorescu. Voltaire, Napoleon et autres „hérétiques”. In : *Secolul 20*, 7-9, 1988, pp. 112-117.

⁸⁶ V. Brătulescu. Biserici din Vâlcea, în *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*, XXX, 1937, p. 109.

vodă Caragea, carele fusese dragoman”, scria popa Ilie de la Butoiul⁸⁷ – cel care nu se sfia să amintească despre sine că era „român de la coada vacii”⁸⁸ –, în timp ce des citatul Ioan Dobrescu, mai solemn, mai informat, mai lovace, nota cu orgoliu aproape princiar, cu genealogică și cronologică grijă: „1811, februarie 12, m-am căsătorit eu, Ioan țercovnec sin Dobre cojocarul, ot mahalaoa Bateștii, și am luat într-o soție pă Evdochia, fata dumnealui jupân Drăghici șalvaragiu ot tam în zilele armii rosești fiind vistier mare Varlaam ce s-a dus înlăuntru cu muscalii, iar mitropolit kir Ignatie, ce venise de la Rosiia după Gavriil exarhul, iar peste oștile rosești glavne comandiș marele Kamentși al doilea. Și nunta – adaugă meșteșugarul-cronicar cu o gravitate ce ne interzice aproape zâmbetul – o am făcut în duminica lăsatului secului de brânză”⁸⁹.

Toate aceste amănunte ne sunt date și pentru că oamenii aceștia simpli, care se zădăresc în biserici sau care iau condeiul pentru a-și ține câte un „jurnal” sui-generis, iubesc povestea abundent presărată cu reflecții morale, vorbirea directă de esență folclorică. La un nivel cultural la care domina de veacuri oralitatea convertită în narațiune, gustul acesta pentru istorisire („să vă povestesc”, „să povestim cevașilea”, „să mai povestim câte cevașilea, dar nu vă supărați” apar adesea în cutare cronică populară a timpului⁹⁰) se completa cu grija pentru precizarea amănuntului – ca și în arabescul decorativ al unui costum de ctitor –, a amănuntului temporal de data aceasta și ținând de durata cea mai scurtă, în texte mai întinse sau, mai ales, în abrupte însemnări pe cărți ce rețin amintirea unor întâmplări neobișnuite, dramatice chiar (cutremure, furtuni, inundații, incendii, invazii) ce au avut loc „de cu seară”, „când fu pe la prânzucior”, „într-o noapte, luni noapte spre marți, la miezul nopții”, „Am grossen Sonntag in der Nacht” (spre a aduce o mărturie, din 1731, pentru similara expresie lingvistică din mediul săsesc).

Se adăuga, în același orizont de cultură folclorică a secolului al XVIII-lea, gustul medievalizant pentru cronicile rimate, în vers popular scurt, trohaic, din toate cele trei țări românești, istorisind întâmplări al căror tragism putea fi plin de tâlc, cu morți sângeroase de domni fanarioți, precum Grigore al III-lea Ghica, sau Constantin Hangerli, de dregători greci sau români ca Stavarachi, Cuza sau Bogdan, într-o vreme în care nu întâmplător, imaginea plastică a Morții, „tâlharul cel fără de veste”, începea să-i preocupe pe zugravi, ce o așterneau pe ziduri de biserici ca pe un cavaler medieval sau ca pe un călăreț năpraznic, la Tițești, în Lovișteea, sau la Fărtățești- Dozești, în Vâlcea⁹¹; gustul pentru versificație, el

⁸⁷ V. Andronescu. Un fragment de cronică, în *Contribuțiuni istorice*, I, Constanța, 1901, p. 9

⁸⁸ *Ibidem*, p. 15.

⁸⁹ I. Corfus. *Op. cit.*, p. 336.

⁹⁰ *Ibidem*, p. 327, p. 328, p. 332.

⁹¹ T. Voinescu. Contribuții la o istorie a artei păturilor mijlocii. Ctitorii de vătafi de plai din Țara Românească. În: *Studii și cercetări de istoria artei. Seria artă plastică*, 2, 1973, p. 315, fig. 26, p. 318.

însuși vădit în cutare lungă inscripție zugrăvită în 1810 la Furnicoși, în Muscel, de un ctitor ridicat de jos, gustul pentru cutare povestire apocrifă pictată la Cre-menari⁹², pentru corolarul povestirii folclorice care este retorismul sau vorbirea directă, specifică textului popular⁹³, de tipul: „O, vai de dânsul cum l-au omorât și ce fel de moarte au murit săracul”; „Oh, oh, marii ciudă făcu Sfântul Dumnezău”, într-o însemnare pe un manuscris de după toamna lui 1777, cu referire la evenimente ieșene de la Beilic⁹⁴: „Aha! Bine-mi aduci”, în rostirea pictată a Satanei în biserica de lemn din 1789 de la Brezoiu-Vâlcea⁹⁵; „Oh, moarte, grăbește să mă iei”, la începutul unui dialog de pildă esopică, într-o pictură mai târzie de la Zăvoieni, tot în Vâlcea⁹⁶; sau acel ironic-familiar „Aferim, Dumitrăchiță”, în adresarea cuiva către faimosul favorit mavroghenesc Turnavitu⁹⁷.

Fantezia și setea de poveste⁹⁸, spontaneitatea scăpând din chingile regulii fixe, nevoia de decor copleșitor, impersonalitatea efigiilor- într-un veac pentru care istoria literară constată chiar o absență a portretizărilor din texte –, geometriile calme și incredibil de abstracte venite dintr-un străfund popular și medieval greu de departajat sunt, probabil, acele elemente ale structurilor artistice cele mai apropiate ochiului și urechii moderne. Așa după cum ceea ce vor fi crezut despre frumos, despre artă, oamenii aceluși timp ne poate fi tălmăcit de un text foarte cunoscut în lumea cea mărunță a satelor și a târgurilor, acela cuprinzând cuvintele Aretuzei către Erotocrit, din mult citita carte populară al cărei manuscris era ilustrat în 1787 de Petrache logofătul, la București: „... și meșterșugul zugrăvirii este acesta: ochii, gândul și inima și pofta cea mari, și adunându-să aceste patru firi omenești ț-au zugrăvit fața ta cea préfrumoasă”⁹⁹.

După cum, pe un alt plan, depășind orizontul individual și țintind la interesul comunității ce începe acum să se numească „patrie”, pictura exterioară a bisericilor din Țara Românească, între mijlocul secolului al XVIII-lea și cel al veacului următor dorește cumva, în limbaj încă teologic, să prefigureze „fața” de mâine a acestei „patrii”, cum o numea pe la 1825, într-un discurs, Chesarie, episcopul Buzăului¹⁰⁰; de fapt, așa cum s-a presupus¹⁰¹, prin imaginile zugrăvite în registrele

⁹² Ibidem, p. 112, fig. 23, p. 316.

⁹³ N. Cartoian. Cărțile populare în literatură română. II, București, 1938, p. 387-388.

⁹⁴ I. Bianu, Biblioteca Academiei Române, Catalogul manuscriselor românești, I, București, 1897, p. 646-647.

⁹⁵ Buletinul Comisiunii Monumentelor istorice, XXVI- XXVIII, 1933-1935, p. 43.

⁹⁶ M. Golescu, O fabulă a lui Esop trecută în iconografia religioasă. În: Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice, XXVI-XXVIII, 1933- 1935, p. 73.

⁹⁷ Cronici și povestiri..., p. 278.

⁹⁸ Considerațiile ce urmează sunt preluate din cartea mea *Civilizația românilor...*, II, pp. 214-215.

⁹⁹ *Istoria lui Erotocrit cu Aretusa*. În: *Cărțile populare în literatură românească*. Ed. I.C. Chițimia, D. Simonescu, II. București, 1963, p. 70.

¹⁰⁰ Apud A. Paleolog. *Pictura exterioară din Țara Românească*. București, 1984, pp. 41-42.

¹⁰¹ Ibidem, p. 30-31.

de sus ale fațadelor închipuind filozofi, proroci și sibile s-a prefigurat iconografic o „Bună Vestire” pentru toți „patrioții” de la 1821 și 1848, cei pentru care „Țara Românească s-au asemănat cu pasărea ce se numește Finix”, scria alt Chesarie, episcop al Râmnicului, în *Mineiul* pe luna ianuarie 1779¹⁰²; și tocmai de aceea nu ne va mira prea mult dacă vom găsi zugrăvit fenixul din „Fiziolog” pe zidurile unor biserici vâlcene după 1800, la Urșani și la Neghinești-Cacova¹⁰³.

Împletirea unei moșteniri medievale, aflată sub semnul „ochiului” din povestea lui Erotocrit, cu sensul cel înalt al rațiunii iluministe – „gândul” din vorbele fiicei de împărat din „târgul Atinii” –, în fine, cu afectivitatea aproape romantică pe care avem voie să o ghicim îndărătul „inimei și poftii cei mari” ce întipăreau pe veci chipul feciorului lui Pezostrat, se prefiră înaintea noastră prin cuvintele poveștii cu iz cavaleresc. În rezonanța lor folclorică – pe care au căutat să o vizualizeze imaginile de feerie populară, lirice și decorative, stilizate și elegante, laconice și fastuoase, așternute de pomenitul logofăt Petrache –, cuvintele acestea cuprindeau un modest, dar ferm crez estetic, în care secolul al XVIII-lea, divers, nestatornic, dramatic, multiform părea că se poate recunoaște. Fusese un veac care izbutise să-și facă proprii, în egală măsură, acest palier folcloric – din care aveau să iasă cele două secole din urmă, cel „clasic” și cel „modern” – și orizonturile europene pe care, treptat, dar tenace, crepusculul evului mediu le deschisese înainte mult de vremea brâncovenească. Din potrivirea lor anevoioasă, dar, în cele din urmă, coerentă s-a ivit o mentalitate nouă, ci și un mod românesc de a vorbi și de a privi.

---

¹⁰² Apud Al. Duțu. *Coordonate ale culturii românești în secolul al XVIII-lea (1700-1821)*. București, 1968, p. 184.

¹⁰³ A. Paleolog, *op. cit.*, p. 51.

Prof. univ. Ion DEDIU,
 Doctor habilitat în biologie, membru corespondent al AȘM,
 director onorific al Institutului de Ecologie și Geografie al Academiei de Științe a Moldovei

CONTRIBUȚIA NATURALIȘTILOR ROMÂNI LA DEZVOLTAREA ECOLOGIEI

Un aport considerabil la cunoașterea comportamentului organismelor vii în natură, la geneza și evoluția ecologiei ca știință sinbiologică au adus și savanții naturaliști români pe care, cu siguranță, îi putem considera precursorii științei ecologice naționale. Dar, probabil, că primii care au scris despre natura noastră au fost câțiva gânditori naturaliști și istorici greci. În primul rând, îl vom menționa pe părintele istoriei și geografiei *Herodot* (484?-420? î. Hr.), care este autorul primei istorii epice din lumea antică (v. *Istorie* în 9 cărți), unde, călătorind pe meleagurile noastre [(*Țara Scițilorse* mărginea cu țărmurile *Pontului Euxin* (M. Neagră)], el scria că ele „... reprezintă o câmpie bogată în ierburi și bine irigată. Această câmpie este brăzdată de apele atâtor râuri, câte canale sunt în Egipt...” [1]. Printre primii care au încercat să determine exact așezarea geografică a râurilor și localităților din imediata apropiere a Pontului Euxin, inclusiv a zonei populate de geto-daci, de exemplu Bugeacul (v. *Geographia*, în 7 cărți), a fost *Strabon* (64 î. Hr.-21 d. Hr.), de asemenea grec, elevul lui *Aristotel*. Hotarele Daciei, rețeaua ei hidrografică a fost descrisă foarte exact *Ptolemeu Claudiu* (90-168 d. Hr.). Îl vom menționa și pe *Dioscoride Pedanios Anazarbeus* (născut în Asia Mică la începutul a. 70 ai erei noastre) – medic în armata română și botanist grec, care a călătorit mult (printre teritoriile vizitate se numărau și teritoriile actualei României); acesta a studiat circa 600 de specii de plante, printre care sunt glosare și echivalente dacice de specii ale unor plante medicinale, clasificându-le după importanța lor practică: alimentară, medicinală, aromatizantă etc.

Celebrul medic, naturalist, alchimist și filosof elvețian *Paracelsus* (Philippus Aureolus Theophrastus Bombastus Hoenheim, 1493-1541), în peregrinările sale episodice europene a vizitat (1521-1524) Transilvania și Valahia, făcând unele notițe de un real interes naturalist (ecologic).

Dintre pământeni noștri, care s-au situat pe un loc de cinste în lunga istorie a științelor naturii, în primul rând a fost *Milescu Nicolae Spătarul* (1636-1708), marele om de cultură, umanist, filosof, naturalist (strămoșul lui I. I. Mecinikov), care, printre altele, a fost și învățătorul, prietenul și sfetnicul confident al țarului Rusiei Petru I. Nicolae Milescu Spătarul a fost acela care primul a descris cu lux de amănunte științifice inedite natura Siberiei, inclusiv lacul Baical, totodată întocmind prima hartă geografică a acestui cel mai mare lac din lume; europenii au

aflat despre natura (munții, apele, pădurile, flora, fauna), istoria, obiceiurile populare din China, la fel din lucrările lui Milescu Spătarul (v. „Descrierea Chinei” și „Jurnal de Călătorie în China”, 1675-1678).

Un eveniment cu totul deosebit în istoria științelor europene a constituit apariția în 1715 a operei lui *Dimitrie Cantemir*[2] „*Descriptio Moldaviae*” – prima lucrare etnolog-naturalistă academică de la noi. După cum se știe, conform deciziei UNESCO, anul 2003 a fost declarat anul internațional al lui D. Cantemir.

Merită, la fel, să fie menționat medicul și botanistul german *Johann Christian Gottlob Baumgarten* (1765-1843), care din 1793 până la sfârșitul vieții lucrează ca medic în Transilvania (mai întâi la Sibiu, apoi la Sighișoara), efectuând în paralel excursii științifice pentru studierea florei din Munții Făgărașului și Bârsei, împrejurimile Sighișoarei și zona Harghitei, a Munților Gurghiului, Câmpia Transilvaniei etc. În rezultat, a publicat (1816), în 3 volume, primul conspect al florei Transilvaniei, în care întâlnim și unele observații de natură ecologică.

Mai târziu (1825-1837), medicul german *Jacob Cristian Stanislau* (Chihac, Czihar), stabilit la Iași, a fost, împreună cu M. Zotta, membru fondator (1833) al primei *Societăți denaturaliști și medici din Iași*. Excepțională a fost și activitatea sa de organizare sanitară în Moldova; a efectuat cercetări asupra florei și faunei acesteia, expuse în lucrarea editată (1836) la Regensburg (Germania), despre 116 specii de plante; în 1863 a fost publicată anexa (în colaborare cu J. Szabo) cu lista plantelor medicinale; a publicat primul manual în limba română „Istoria naturală” (1837), cu aplicarea unei terminologii științifice adecvate.

Este importantă și contribuția științifică a altor naturaliști: *Iuliu Baraș* (1815-1863) care a fondat (1836) revista „Natura”; *Anastase Fătu* (1816) – întemeietorul (1856) Grădinii Botanice din Iași (prima din România) și autorul primului (1877) tratat românesc de botanică; botanistului *Florian Porcius* (1816-1906), *Gr. Cobălcescu* (1831-1892) – promotorul înflăcărat al evoluționismului precum și fondatorul (1866) revistei „Buletinul Societății de Medici și Naturaliști din Iași”, înființează (1899), împreună cu A. D. Xenopol și alți profesori, prima *Societate Științifică și Literară din Iași*; este întemeietorul *Muzeului de Mineralogie și Geografie*, în cadrul Universității din Iași. *Carol Davila* (1832-1884) este creatorul serviciului sanitar modern al României; *Constantin Esarcu* (1836-1898) – autorul primelor cursuri de științe naturale din țara noastră (1864); *G. Ștefănescu* (1826-1911) – adeptul darwinismului, oponent al „teoriei cataclismelor” emise de I. Cuvier; *Dimitrie Grecescu*[3] (1841-1909) – elevul lui C. Davila, cercetător profund al florei și fitogeografiei României și Balcanilor; acest ilustru botanist și darwinist (el i-a dat *Grădinii botanice din București* statutul de instituție științifică) a pus bazele *fitogeografiei* românești, implicând în descrierea vegetației factorii geografici și implicit ecologici, cu rol important în repartitia speciilor.

Încă un mare naturalist (medic și botanist) a fost academicianul *Dimitrie Brandza* (1846-1895) – fondatorul *Institutului Botanic din București* (1891) și reformatorul științific al Grădinii botanice din capitala țării, autorul unor lucrări importante în domeniul floristicii; a descris 2100 specii de plante vasculare din România; a efectuat cercetări în domeniul sistematicii, zoologice, parazitologiei, anatomiei, medicinei, teoriei evoluției etc., lucrări în care găsim și multe observații cu caracter ecologic („naturalist”).

În cohorta iluștrilor naturaliști români au intrat și: *D. Barcianu-Popovici* (1847-1903) – unul din primii darwiniști români; *Artemin Publiu Alexi* (Ales-si) (1847-1896) – cunoscut botanist și susținător înflăcărat al evoluționismului; *N. Danilescu* (1849-1897), creatorul primelor *perdele forestiere* din preajma Bucureștilor, autor al unor interesante lucrări asupra modului de refacere a esențelor forestiere; *A.N. Vitzu* (1852-1902) – întemeietorul fiziologiei experimentale din România ș. a.

Un loc cu totul aparte îl ocupă *Victor Babeș* (1854-1926), cunoscut mai mult ca unul din marii microbiologi de pe mapamond, fondator al primului *Institut de Bacteriologie și Patologie din București*, autorul, în colaborare cu A.V. Cornil, al primului tratat de microbiologie din lume (1885), fondatorul Universității din Cluj (1919), considerat și ca precursor al *seratoterapiei* etc. Mai puțini însă cunosc că V. Babeș a fundamentat și dezvoltat concepția asupra asociațiilor microbiene, formulând unele legi de o importantă fundamentală; a elaborat concepția privind variabilitatea microbilor în funcție de condițiile de mediu. A demonstrat experimental că unele microorganisme își pot elabora substanțe [exometaboliți – I. D.] care, fiind eliminate în mediul înconjurător, opresc creșterea și dezvoltarea altor microorganisme. Astfel, savantul român poate fi considerat, în plan mondial, fondatorul *microbiologiei ecologice*, întrecut astăzi (poate) numai de *Gh. Zarnea* (1994).

Geologul *Saba Ștefănescu* (1857-1931) a pus bazele *paleoecologiei* în România, a publicat o serie importantă de lucrări de geologie și paleontologie, în care schițează evoluția viețuitoarelor în cursul erelor geologice și lămurește problema filogeniei elefanților și mastodonților. Importante lucrări în domeniul zoologiei nevertebratelor, cu aspecte ecologice, a publicat profesorul Universității din Iași *Leon Cosmovici* (1857-1921).

O contribuție deosebită la dezvoltarea ecologiei forestiere a adus-o școala (științifică) de silvicultură de la Brănești (Ilfov) în componența lui *Gh. Stănescu* (1858-1897), *P. Antonescu* (1858-1935), *P. Grunau* (1860-1936), *I. Moldovan* (1866-1935), *N. Iacobescu* (1873-1931) etc., care au publicat lucrări valoroase referitoare la conservarea, ameliorarea și gospodărirea pădurilor, precum și în domeniul *fitopatologiei* plantelor medicinale.

Merită să fie menționat și *Aristide Cardaja* (1861-1955), entomolog (mare lepidopterolog), filozof și muzician român, care a explorat șesurile, dealurile, văile și munții României. Botanistul *A. Procopeanu-Procopovici* (1862-1918) elaborează și publică „Harta generală pentru vegetația țărilor dacice”, care are un caracter istoric, vegetal și ecosistemic; întocmește „Harta vegetației din România” – prima de acest fel privind teritoriul locuit de români. Zoologul, hidrobiologul, darwinistul și talentatul scriitor român *P. Bujor* (1862-1952), cercetând hidrobiologia lacurilor sărate, ajunge la concluzia (1900) că nămolul negru existent în ele reprezintă rezultatul unui proces ecologo-biochimic complex. *Nicolae Leon* (1862-1931) a fost un ilustru parazitolog și epidemiolog român cu orientare ecologică (fiind și el, împreună cu fratele său vitreg *Gr. Antipa* și *Const. N. Ionescu* (1878-1935), elevul de doctorat și discipol al lui *E. Haeckel*); este cunoscut și prin vederile sale asupra originii și perfecționării materiei organice (1890), faunei cadavrelor (1923), animalelor veninoase (1923) etc.

Bineînțeles că, nu putem trece nici peste contribuția științifică a microbiologului *I. Cantacuzino* (1863-1936), entomologului și zoogeografului *C. Hurmuzachi* (1863-1937), silvicultorului *M. Tănăsescu* (1864-1929), aceasta din urmă fiind și autorul primei hărți silvice din România; *E.C.I. Teodorescu* (1866-1949) – fondatorul *algologiei ecologice* și *fiziologiei vegetale ecologice*; agronomului, fitopatologului și botanistului de la Cluj *B. Pater* (1860-1938), cunoscut specialist în plante medicinale, fondând (1964), „Stațiunea de plante medicale din Transilvania” etc.

Dar iată că vine în știința românească legendarul *Grigore Antipa* (1867-1944) – zoolog, ihtiolog, hidrobiolog, oceanolog, muzeolog, economist de talie europeană și nu în ultimul (ci, pentru noi, în primul) rând ecolog de talie mondială. Zicem „în primul rând”, fiindcă dânsul a fost unul din primii doctoranzi, asistenți și promotori activi ai ecologiei lui *E. Haeckel*. *Gr. Antipa* l-a însoțit pe magistrul în expedițiile sale pentru explorarea animalelor marine. Întors în țară de baștină, tânărul biolog de formație ecologică și oceanologică haeckeliană a început marea operă de formare a școlii românești de ecologie, știință pe care a folosit-o ca fundament al hidrobiologiei, oceanologiei, ihtiologiei și muzeologiei, domenii în care s-a manifestat ca un adevărat explorator pionier.

Gr. Antipa a fost primul ecolog român (și poate primul din lume) care a efectuat (începând din 1892) cercetările dinamicii *biocenozelor* (mai bine zis a *ecosistemelor!*) acvatice în cursul inferior al Dunării și în sectorul N-W al Mării Negre, cu referire la *sucesiunile ecologice*, precum și a *bioproductivității!* Aceasta într-adevăr a însemnat un studiu de pionierat pe plan mondial. Mai mult decât atât, acest biolog enciclopedist a inițiat cercetările *aspectelor economicele productivității biologice*, astfel fiind de fapt creatorul unei noi științe la interferența

dintre ecologie și economie, numită de el *bioeconomie*, argumentată mai târziu (1971), pe baza termodinamicii, de către un alt mare român – ilustrul economist american Nicolas Georgescu-Roegen (1906-1994). În același context, o esențială contribuție la dezvoltarea acestui domeniu (principiul ecologic în economiei) l-a adus și regretatul acad. N.N.Constantinescu (1976, 1993), continuatorul ideilor ecologo-economie ale lui Gr. Antipa. Aici este locul și cazul de a menționa, fără a exagera, că poate datorită acestor trei mari savanți români, G. Antipa, N. N. Constantinescu și N. Georgescu-Roegen, noțiunea paradigmatică de *economia naturii*, creată de bine cunoscutul biolog suedez C. von Linné (1749, 1760), a fost dusă, prin crearea paradigmei *bioeconomiei*, până la apariția *concepției paradigmatică a dezvoltării sustenabile (durabile)* (v. *Agenda 21*, elaborată de Conferința ONU „Mediul și Dezvoltarea” de la Rio de Janeiro, Brazilia, 5 iunie 1992)

Gr. Antipa descoperă și procesul de *autoreglareecologică* prin conexiune inversă negativă (*retroacțiune stabilizatoare* – I. D.), determinată (în cazul autorului) de nivelurile apelor din bălți în raport cu nivelul apelor fluviului Dunărea, lucru constatat și apreciat la justa valoare cu 50 de ani mai târziu (Wiener, 1948; Ashby, 1963) [în cadrul *ciberneticii* – I.D.]. Autorul menționează că procesul se realizează prin depunerea de aluviuni la gurile canalelor de alimentare și evacuare, stabilindu-se că viiturile periodice constituie factorul decisiv în desfășurarea (*autoreglare* – I. D.) vieții din lunca inundabilă. Ideile funcționării biocenozelor sunt dezvoltate în lucrarea lui Gr. Antipa „Organizarea generală a vieții colective a organismelor și a mecanismului producției în biosferă (1935)”. Autorul constată că „fiecare baltă, respectiv întreaga zonă acvatică cercetată, cu diferite tipuri de ape este subdivizată în numeroase *biotopuri*; fiecare biotop este populat cu o *biocenoză* care, prin funcționarea ei, asigură *producția finală*, care se pornește de la fotosinteza realizată de plante și se ajunge la producția de pește; totul se termină prin întoarcerea materiei în circuit” (subl. n. - I. D.)... Privind biocenoza ca formă de organizare a viețuitoarelor, Antipa precizează: „Nici un organism animal sau vegetal nu poate duce o viață izolată și trebuie să facă parte, cu alte organisme cu care conviețuiește, dintr-o asociație biologică a mai multor specii – *biocenoză* în care fiecare specie este repartizată printr-un anumit număr de indivizi... Formarea biocenozelor nu este deci un fenomen sporadic și facultativ, ci o *lege generală* (subl. n. – I. D.) pentru toate ființele...”[4].

Gr. Antipa, ca întemeietor al *Muzeului de Istorie Naturală din București*, a pus bazele *muzeologiei* europene, pentru prima dată în lume elaborând metodologia *dioramelor ecologice*. Totodată, Gr. Antipa a fost organizatorul unei *exploatați raționale* a bogățiilor biologice ale apelor din România; întemeiază *Institutul de Bioceanografie din Constanța* și *Stațiunea dehidrobiologie din Tulcea* (1924). Analizând vasta operă științifică și organizatorică a lui Gr. Antipa, îl putem con-

sidera nu numai ca fondatorul școlii românești de ecologie și unul din pionierii ecologiei europene, dar și ca primul și cel mai înflăcărat și eficient propagator al ecologiei [5] (tot așa cum a fost însuși E. Haeckel vis-à-vis de *teoria evoluționistă* a lui Gh. Darwin).

Unele aspecte ecologice pot fi găsite și în lucrările cunoscutului biolog *D. Voinov* (1867-1951) și medicului veterinar *I.I. Atanasiu* (1868-1926), ambii ieșeni, precum și a botanistului *M. Brandza* (1868-1934), medicului și naturalistului (popularizator al științelor) *D.I. Călugăru* (1868-1937) etc.

O pagină aparte în istoria științei biologice mondiale, ca și Gr. Antipa, a scris un alt mare savant român *Emil Racoviță* (1868-1947), primul zoolog din lume care, pe nava „Belgica” (1897-1899), a explorat fundamental viața din apele antarctice. Dar cea mai mare contribuție a lui E. Racoviță la dezvoltarea biologiei mondiale a însemnat fondarea unei noi științe pe care a botezat-o „Biospeologie”, în esența ei fiind de fapt ecologică. În scopul consolidării acestei științe, E. Racoviță a înființat (1920) la Cluj primul din lume *Institut de Speologie*. Din 1907 scoate, de asemenea în premieră, revista „Biospeologie”.

Activitatea lui E. Racoviță este continuată de școala speologică (acum cu sediul central la București, în cadrul Academiei Române), pe care a lansat-o și care s-a extins considerabil, defapt pe toate continentele. Este publicată lucrarea „Peșteri din România”, semnată de *T.Orghidan*, *Ș. Negrea*, *G. Racoviță*, *C. Lascu*, în care se concretizează marea varietate de *ecosisteme subterane* existente în țară. Aici este de remarcat și aportul științific a lui *C. Motaș* (1891-1980) care, în afară de cercetări clasice biospeologice, conturează, în colaborare cu *S. Karaman* și *P.A. Chappuis*, o nouă știință [*ecologică*-I. D.] cu numele *freatobiologie* (studiul faunei acvatice din cavitățile interstițiale subterane). Împreună cu *L. Botoșaneanu* și *S. Negrea*, *C. Motaș* publică (1962) lucrarea „Cercetări asupra biologiei izvoarelor și apelor freatice din partea Centrală a Câmpiei Române”. *C. Motaș* a fost și un promotor foarte înflăcărat al mișcării pentru *ocrotirea naturii*. De asemenea la Cluj, acesta inițiază primul *Birou român pentru studiul migrării păsărilor*; înființează prima *Societate turistică română* din Transilvania intitulată „Frăția munteană”.

Toată opera științifică a lui E. Racoviță și activitățile sale publice, organizatoare și culturale poartă un evident caracter ecologic și evoluționist. El consideră evoluția ca o lege generală a tuturor fenomenelor din univers (!), iar *variabilitatea*, în funcție de schimbările mediului înconjurător, ca o proprietate fundamentală a materiei vii, combătând *fixismul*, *creaționismul* și *idealismul*.

În continuare, vom menționa aportul botanistului și medicului *K. Ungar* (1869-1932) – ocrotitor activ al naturii, cercetător al florii alpine din Carpații Meridionali și a florei Transilvaniei; a zoologului *E. Botezat* (1871-1964), care, în

afară de interesante cercetări structurale (anatomice, morfologice, histologice) și etologice privind viața și obiceiurile (comportamentul) câprioarelor, cerbilor, urșilor, lupilor, râșilor etc., a fost unul din promotorii foarte activi ai *mișcării pentru ocrotirea naturii*.

Alt militant al ideilor ocrotirii naturii a fost geologul și paleontologul I. Simionescu (1873-1944). Unul dintre fondatorii algologiei și micologiei ecologice a fost botanistul și geologul I. Grințescu (1874-1963). Iu. Prodan (1875-1959), ilustru botanist (taxonomist, fitogeograf, ecogeobotanist, fitopatolog), a publicat prima din România monografie de ecologie vegetală din România intitulată „Ecologia plantelor halofite comparate cu cele din Ungaria și șesul Tisei, din regatul SHS” (Cluj, 1922). Interesantă este și lucrarea cu caracter de asemenea ecologic a lui Iu. Prodan „Ameliorarea locurilor alcaline” (1923).

Membrul fondator (împreună cu A. Popovici-Bâznoșeanu, S.S. Radian) al *Societății naturaliştilor din România* a fost cunoscutul zoolog și publicist C. Kirițescu (1876-1965).

Încă după Gr. Antipa și E. Racoviță, un mare ecolog român de talie europeană a fost Andrei Popovici-Bâznoșeanu (1876-1969), biolog de o neîntrecută erudiție (zoolog, parazitolog, anatomist, fiziolog, ecolog, etolog, etc.), care introduce (1937) în ecologie noțiunea de *bioskenă*, pe care o consideră *unitatea sinecologică elementară*, noțiune recunoscută pe larg în literatura (monografii, manuale, dicționare) ecologică mondială. Acesta a promovat insistent ideea de a urmări sistematica zoologică nu ca un inventar, ci de a pune lumea animală în raport cu fenomenele ce se desfășoară în mediul lor înconjurător, de a cunoaște ecologia acestora în toată complexitatea și plinătatea ei. În afară de aceasta, el scoate, în cadrul *Societății naturaliştilor din România* (fiind unul din fondatorii ei), revistele: „Publicațiile Societății naturaliştilor din România” și „Buletinul Societății Naturaliştilor din România”. A fost primul director-fondator al stațiunii zoologice (din cadrul Universității București) de la Sinaia. A. Bâznoșeanu-Popovici a militat, alături de E. Racoviță și A. Borza, pentru *ocrotirea naturii și mediului înconjurător*. Din cele 47 de lucrări publicate în țară și străinătate este suficient să menționăm numai trei: „Probleme de ecologie de viață din RSR” (București 1969), „Sur le convergence dans la regne animal” (Varșovia, 1960) și „Sur les phenomenes de convergence dans le monde vegetal” (Paris, 1949).

Al treilea (după Gr. Antipa și N. Leon) discipol român al lui E. Haeckel, după cum am notat mai sus, a fost zoologul Const. N. Ionescu (1879-1935), care își ia doctoratul (1906), se specializează în domeniul studiului faunei marine la stațiunea zoologică din Neapole (1907), apoi, reîntorcându-se în țară, a devenit primul cercetător, inclusiv și din punct de vedere ecologic, al peștilor din România.

Ilustrul biolog, eruditul zoolog și hidrobiolog român Ion Borcea (1879-1936),

format la școala biologică franceză, doctor în științe naturale la Sorbona (1905), autorul multiplelor lucrări științifice privind morfologia, zoologia descriptivă, entomologia, ecologia, ihtiologia, oceanologia, a fost inițiatorul (1910) studiilor *relictelor ponto-caspice*, punând bazele școlii românești de oceanologie. Este fondatorul (1926) *Stațiunii Zoologice Marine „Ferdinand I” dela Agigea* [6], locul potrivit căreia a fost ales de el, având în vedere cele mai variate *faciesuri*

bentonice, pentru a putea cuprinde cu ușurință cât mai multe aspecte legate de fauna, flora și caracteristicile litorale (ecologice) ale Mării Negre, precum și dunele de nisip ce formau decorul principal supraterestru, cu pâlcuri de plante specifice dunelor marine: *Ephedra distachya*, *Convulvus persicus*, *Scabiosa ucrainica* etc. Faleza și plaja erau impresionante. În rezultat, țărmul Mării Negre din dreptul stațiunii avea să intre definitiv în istoria oceanologiei românești și universale [7].

În contextul dezvoltării stațiunii de la Agigea, un eveniment deosebit de important l-a constituit înființarea (la inițiativa lui I. Borcea, Al. Borza și Iu. Prodan) în 1939, pe o suprafață de 6300 mp din dunele de nisip, pe lângă/în cadrul Stațiunii, a unei *rezervații naturale ca Monument al Naturii*. Cel de-al doilea (din 1939) conducător al stațiunii de la Agigea a fost alt mare hidrobiolog și zoolog, limnolog de excepție C. Motaș – elev a lui I. Borcea, care, în afară de perfecționarea activității manageriale, științifice și didactice a Stațiunii (pe care noul director o considera un Institut de cercetări oceanografice și oceano-biologice), a fondat o importantă publicație periodică: *Lucrări ale Stațiunii Zoologice Marine „Regele Ferdinand I” de la Agigea*, sub auspiciile Universității Mihăilene din Iași.

Încă o pagină nouă privind activitatea Stațiunii Marine de la Agigea a fost deschisă de un alt mare zoolog, hidrobiolog și ihtiolog de renume europeană, regretatul *Sergiu Cărăușu* (de origine basarabiană), care a preluat conducerea instituției în 1953. Sub dirijarea acestuia, Stațiunea și-a lărgit considerabil spectrul de cercetări privind: studiul *bentosului*, *planctonului* și *ihtiofaunei marine*, *fiziologia ecologică* comparată a animalelor acvatice, aspectele fizice și chimice ale mediului marin, *anatomia comparată ecologică* etc., la care au contribuit o strălucită pleiadă de savanți români: P. Jitariu, M. Constantineanu, Paul Borcea (fost director), Ionel Andriescu (fost director), N. Gavrilesco (fost director), E. Pora, M. Băcescu, R. Codreanu, O. Șerbănescu, F. și I. Porumb, R. și P. E. Mihnea, C. Nagy, I. Botez (fost director în perioada cea mai cumplită – a celui de-al doilea război mondial), A. Antoniu-Murgoci, O. Necrasov, G. Hasan, P. Feider, V. Simionescu, N. Valenciuc, V. Hefco, M. Celan, A. Bavaru, A. Bologa, Gh. Mustață (fost director 1990-2008), V. Surugiu (fost director 2008-2011), M. Nicoară (actualul director din 2011) etc.

După o lungă și tristă perioadă de inactivitate (1970-1990) Stațiunea a fost re-

deschisă (1990). Întreg meritul pentru renașterea (pe o treaptă calitativ nouă) Stațiunii de la Agigea, după revoluția decembristă, îi aparține dlui prof. dr. *Gh. Mustață*, care a condus-o, cu dăruire și mare talent managerial și științific, reinstaurând „Spiritul de la Agigea” întronat de profesorul Ioan Borcea [8]. Pe lângă cercetările fundamentale complexe, printre care locul de frunte îl ocupă cele ecologice, care-i aduc țării renume internațional, astăzi stațiunea biologică marină „prof. dr. Borcea” este deschisă către toate universitățile și centrele de cercetări din țară și din străinătate.

Vom menționa și contribuția altor naturaliști români, spre binele diversificării cercetărilor ecologice, cum sunt: parazitologul *Ion Ciurea* (1878-1944); ornitologul *D. Linția* (1880-1952); botanistul *E.I. Niardy*; entomologul *K.M. Knechtel* (1884-1967), fondatorul școlii românești de entomologie agricolă; silvicultorul *M.D. Dracea* (1885-1958); botanistul *M. Gușuleac* (1887-1960), cunoscut cercetător al vegetației (din punct de vedere geobotanic) din România, luptător neobosit pentru ocrotirea naturii; el înființează rezervația de la Poiana Stampei, inițiază (reușit) obținerea statutului de arie protejată pentru fânețele seculare din Bosanci și Ponoare cu specii endemice. Sunt bine cunoscute și cercetările unui alt ilustru botanist (geobotanist) român *A. Borza* (1887-1971) [9], fondatorul Grădinii Botanice, Muzeului Botanic și a Institutului Botanic, toate la Cluj; sub redacția sa a apărut „Buletinul Comisiunii Monumentelor Naturale” (1933-1944); de asemenea, sunt înalt apreciate cercetările lui Borza (inclusiv cele din Basarabia) privind sistematica filogenetică, fitogeografia, fitosociologia și fitoetnobotanica, geobotanica, fitocenologia, fitoecologia, cecidologia, ocrotirea naturii; el pune bazele teoretice și practice ale geobotanicii românești, utilizând metodologia fitocenologică a lui Braun-Blanquet; prin cercetări teritoriale, identifică (1927) stadiile de *climax* și *succesiunile* vegetale din Câmpia Română.

Un mare aport la dezvoltarea botanicii (inclusiv în Basarabia), micologiei și fitopatologiei ecologice române l-a adus acad. *T. Săvulescu* (1889-1963), care a pus și bazele cercetărilor de virologie, bacteriologie, fitofarmaciei și biochimiei, legate de raportul parazit-plantă. Nu putem trece nici peste lucrările *O. Săvulescu* (1914-1969), *V. Preda* (1912-1982) etc.

Continuând analiza contribuției biologilor (botaniștilor) români la dezvoltarea ecologiei plantelor, vom menționa și meritele enorme ale lui *Emil Pop* (1897-1974), care a elucidat: originea relictelor glaciare din turbăriile Europei, caracterul ecologic al succesiunii vegetației silvestre din Carpați în postglaciar și succesiunea vegetației silvestre în varianta vest-europeană. Acest talentat fitocenolog și paleobotanist este unul din cei mai de seamă militanți pe tărâmul ocrotirii naturii și *ambianței umane* din România, fapt ce i-a adus o binemeritată reputație internațională.

Bazele *studiului biocenotic* al briofitelor din România au fost puse de cunoscutul botanist T. Ștefureac (1908-1987). El efectuează cercetări de pionierat privind raportul de coexistență și interrelații între diferite specii de plante caracteristice asociațiilor vegetale și formațiunilor de vegetație din pajiști, păduri, mlaștini turbatoase aflate în diferite etaje și zone de pe teritoriul României. Interesante sunt și cercetările lui T. Ștefureac privind particularitățile ecologice ale briofitelor *halofite, turbicole și saprolignicole*.

Un merit deosebit privind studiul ecologic al pădurilor din România îl au nu numai botaniștii dar și silvicultorii, pădurile fiind abordate ca ecosisteme complexe specifice. Mai sus deja am menționat aportul științific al școlii românești de silvicultori de la Brănești (Ilfov), la care vom adăuga contribuția foarte importantă, inclusiv (mai târziu), în cadrul Programului Biologic Internațional (IBP), a următoarei echipe excelente de cercetători de mare probitate profesională: Al. Beldie, I. Milescu, G. E. Negulescu, V. Stănescu, I. Florescu, D. Târziu, N. Doniță, Șt. Purcelan, I. Ceianu, M. Ianculescu, C. Bândiu, F. Carcea etc., care au impus o schimbare radicală de concepție asupra pădurii ca ecosistem și a funcțiilor ei (Pârvu, 2001). Drept exemple pot servi lucrările: „Ecologia forestieră” (1977) semnată de N. Doniță cu colab.; „Făgetele din România – cercetări ecologice” (1989), lucrare elaborată de un colectiv de cercetători subredacția Mihaelei Paucă-Comănescu de la Institutul de Biologie al Academiei Române; lucrările colaboratorilor *Institutului de Cercetări și Amenajări Silvice (ICAS)*, *Institutului de Cercetări de Pedologie și Agrochimie* (sub conducerea distinsului pedolog Corneliu Răuță) etc.

Contribuțiile românești în domeniul *ecologiei acvatice* de asemenea sunt incontestabile. Mai sus, deja am abordat aportul științific al lui Ioan Borcea. În continuare vom menționa și cercetările destul de importante ale altor hidrobiologi de mare prestigiu național și internațional, de exemplu, cum sunt acelea ale L. Rudescu (*Rodevald*), în colaborare cu V. Marinescu, care a cercetat influența ecologică reciprocă Dunăre-Marea Neagră; a efectuat studiul, sub raport taxonomic și ecologic, privind animalele nevertebrate (Rotatoria, Gastrotricha, Tardigrada, Spongilaria etc.), migrația păsărilor și problemele cinegetice din zonele umede, precum și cunoașterea hidrologiei ecologice, mai ales din Delta Dunării. Pe plan mondial, este cunoscută „Monografia stufului din Delta Dunării” (1965), semnată de L. Rudescu, C. Riculescu și P.I. Chivu, fiind prima monografie ecologică a stufului, lucrare în care se evidențiază complexitatea funcțională a acestei specii în economia deltei (în spiritul concepției ecologo – economice a lui Gr. Antipa).

De asemenea, în plan mondial sunt pe larg cunoscute și cercetările școlii românești de oceanologie, din care a făcut parte și alt mare biolog român *Mihai Băcescu*, descendent al școlii oceanologice fondate de Gr. Antipa și I. Borcea. În afară de aceasta, M. Băcescu, în calitatea sa de director al *Muzeului de Istorie*

Naturală „Gr. Antipa” din București, a continuat cu râvnă și dăruire opera muzeologică a marelui său predecesor. Tot împreună cu alți cunoscuți biologi, inclusiv cu Th. Bușnița (de origine basarabeană) și R. Codreanu, M. Băcescu a inițiat editarea unei opere monumentale, la fel de importantă internațională, sub genericul „Ecologie Marină” (în 5 volume), apărută sub auspiciile Academiei Române.

Unul din cunoscuții, pe plan mondial, oceanologi și ecofiziologi este și *Eugen Pora*, explorator al faunei Oceanului Indian, pe nava sovietică de cercetări oceanologice „Viteazi”. În același context, îl vom menționa și pe *Marian Traian Gomoiu* – cunoscut oceanolog, ecolog și cercetător al Mării Negre și al Mării Sargaselelor. Merită menționate și cercetările algologilor *A. Bavaru*, *A. Bologa*, *N. Bodeanu*, *H.V. Skolka*, *A. Ionescu* ș. a.

Vom face referire încă la un continuator al principiilor (școlii) ecologice ale lui Gr. Antipa și I. Borcea. Este vorba despre *N.I. Botnariuc* (de origine basarabeană), erudit biolog teoretician, evoluționist, fondator al școlii românești de limnologie. A efectuat cercetări importante de hidrobiologie în regiunea inundabilă a Dunării, inclusiv privind dinamica și productivitatea populațiilor de animale nevertebrate din bălțile Dunării inferioare. Sunt pe larg cunoscute și cercetările sale teoretice în domeniul biologiei generale și istoria biologiei. Fără ezitare, N. Botnariuc poate fi considerat unul din clasicii biologiei teoretice românești și, inclusiv, a ecologiei, autor al unei serii de monografii în aceste domenii, de exemplu: „Unele aspecte teoretice ale integrității în biologie” (1964), „Nivelurile de organizare ale materiei vii și unele legi specifice lor în lumina materialismului dialectic” (1964), „Caracterul autoreglabil al evoluției” (1970), „Conceptia și metoda sistemică în biologia actuală” (1973), „Ecologie” (1982), în colaborare cu A. Vădineanu, „Evoluționismul în impas?” (1992), „Evoluția sistemelor biologice supraindividuale” (1994) etc.

Referindu-ne în ansamblu la școala limnologică românească, vom constata o bogată, extrem de interesantă și necesară roadă științifică, ca o expresie a continuității (neîntrerupte) a strădaniilor multiplelor generații, începând cu primele cercetări ale lui Gr. Antipa, dar poate și mai înainte... În acest context, vom aduce câteva exemple concludente. În primul rând, vom aprecia înalt școala limnologică de la Universitatea din București, fondată de N.I. Botnariuc, cunoscuții elevi ai căruia sunt A. Vădineanu, G. Brezeanu și D. Manoleli, S. P. și M. Godeanu, Șt. și A. Negrea etc., care au efectuat importante cercetări în bazinul Dunării inferioare.

Școala hidrobiologică de la Universitatea din Iași a fost fondată de profesorii I. Borcea, și S. Cărăușu. Aici vom menționa cercetările foarte importante ale colectivelor conduse de I. D. Cărăuș și I. Miron privind ecologia lacului Bicz. Cercetări interesante și utile efectuează în prezent V. Surungia și M. Nicoară.

Probleme importante au fost abordate în domeniul studiului ecologic din

zona Porților de Fier, coordonate de M.A. Ionescu, care a condus cercetările unui întreg colectiv constituit din specialiști din întreaga Românie.

În afară de cercetările de sinteză citate mai sus, în continuare vom menționa și alte lucrări monografice, tratate, manuale, dicționare, printre care un deosebit interes prezintă: seria de manuale și studii ale lui B. Stugren (1978, 1981, 1982, 1994 de la Cluj-Napoca); „Introducere în studiul învelișului vegetal” de Al. Borza și N. Boșcaiu (1965); „Monumente ale naturii” de E. Pop și N. Sălăgeanu (1965); „Biologia apelor impurificate” de I. Mălăcea (1969); „Curs de ecologie generală” de V. Vancea (1970); „Probleme de ecologie”, A. Murgoci și P. Neacșu (1971); „Protecția mediului. Ecologie și societate ” și „Efecte biologice ale poluării mediului” sub redacția prof. A. Ionescu (1973) [10], „Ecosistemele naturale și evoluția lor în raport cu impactul uman” (Cluj, Academia R.S.R., 1974); „Ecologie generală” de P. Neacșu; „Mediul înconjurător și viața omenirii contemporane” de V. Dinu (1979); „Biogeografie ecologică” (în 2 vol.) de I. Pop (1979), „Ecologie umană” sub redacția lui M. Barnea și A. Calciu (1979); „Ecologie” de V. Simionescu (1980); „Ecosisteme din România” sub redacția lui C. Pârveu (1980); „Dicționar de ecologie” de P. Neacșu și Z. Apostolache-Stoicescu (1982); „Elemente de ecologie umană” de C. Budeanu și E. Călinescu (1982); „Conservarea dinamică a naturii” de I. Rezmertiță (1983); „Ecologie și protecția mediului” (în 2 vol.) de P. Neacșu (1984, 1986); „Rezervații și monumente ale naturii din România” de Gh. Mohan și colab. (1992); „Bioterminologie ilustrată” (în 2 vol.) de G. Mohan (1993); „Monitoring ecologic integrat”, „Ecotehnie” și „Diversitatea lumii vii” (în 2 vol.), semnate de St. P. Godeanu; „Dezvoltare durabilă” (în 3 vol.) de A. Vădineanu; „Fitosociologia”, „Municipiul Cluj-Napoca și zona periurbană: studii ambientale semnate, de V. Cristea și colab. (2002, 2004); seria de monografii ale distinsului biolog de la Universitatea „A.I. Cuza” din Iași Gh. Mustață: „Ecologie somatică” (2001), „Eseuri de biologie” (2003), „Homo sapiens sapiens: origine și evoluție” (2002), „Origine, evoluție, evoluționism” (2001), „Probleme de ecologie generală și umană” (2003), „Regnurile lumii vii” (2004), „Evoluția și evoluționismul la începutul mileniului III” (2004), „Poruncile ecologiei ereștine, sau poruncile divine interpretate ecologic” (2005), „Evoluția prin asociere și edificarea organismelor” (2009), „Pe urmele evoluției” (2011) etc.

Înainte de a încheia succinta (nu pretindem la un studiu exhaustiv, dar care se impune!) trecere în revistă a contribuțiilor românești la dezvoltarea ecologiei, vom puncta și unele realizări în domeniul *ecologiei aplicative*. De fapt, după cum am arătat mai sus, pe tot parcursul dezvoltării ecologiei în România, într-o măsură mai mică sau mai mare, au fost abordate paralel și problemele ocrotirii monumentelor naturii, combaterea poluării mediului înconjurător, conservarea diversității biologice, utilizarea rațională a resurselor piscicole, forestiere, turistice ecourbanistice, bioeconomia etc.

Bazele ecologice privind folosirea rațională, inclusiv cu respectarea legilor economiei, au fost puse în România la începutul sec. XX de Gr. Antipa (apoi de N. N. Constantinescu) privind valorificarea resurselor biologice [11]. Rezolvarea acestor probleme teoretice și practice prioritare a fost continuată de I. Borcea, E. Racoviță, S. Cărăușu, M. Băcescu, N. Botnariuc, T. Bușnită, R. Codreanu, V. Simionescu, M. Gomoiu, A. Vădineanu, G. Brezeanu, St. și M. Godeanu, I. Andriescu, G. și M. Mustață, C. Pisciă, I. Miron, I. Cărăuș, M. Bleahu, S. Nicolae, A. Ionescu, B. Stugren, V. Giurgiu, V. Surugiu etc. [12].

Din cele expuse în acest studiu, vom face următoarele concluzii principale:

1. Istoria scrisă, începând cu Herodot, Strabon, Dioscoride etc. și până în zilele noastre, privind acumularea în România a datelor cu privire la relațiile organism – mediul înconjurător cuprinde peste 2500 de ani; cunoștințele respective s-au acumulat în contextul general european;

2. Acest proces cognitiv a avut un impact pozitiv permanent asupra conștiinței ecologice cuprinzând întreaga populație;

3. România s-a dovedit a fi una din primele țări din lume unde ecologia a pătruns imediat după fondarea ei de către E. Haeckel, datorită strădaniilor discipolului și colaboratorului acestuia care a fost Gr. Antipa;

4. Spre deosebire de majoritatea țărilor, unde la sfârșitul sec. XIX și în prima jumătate a sec. XX a început să prindă rădăcini ecologia haeckeliană, primele fiind aspectele *autecologiei*, Gr. Antipa, împreună cu întreaga sa școală științifică, a demarat *abordarea sistemică* (holistă) în ecologie, începând cu ecosistemele, deci trecând peste primele două *paradigme ecologice: a reducționismului autecologic și chiar a reducționismului populațional*, astfel anticipând aproape cu 100 de ani (!) actuala *paradigmă ecosistemică*. Afirmând așa ceva, nu este o simplă izbucnire (de loc falsă) de patriotism românesc, ci o constatare obiectivă.

5. Astăzi în România funcționează, cu un înalt randament intelectual, patru școli (centre) științifice în domeniul ecologiei și protecției mediului: la București, Cluj, Iași și Constanța, cercetările cărora sunt cunoscute și apreciate în întreaga lume. În ultimul timp, foarte interesante cercetări ecologice se efectuează și la Galați, Craiova, Arad și Oradea.

6. Datorită acestui fapt, știința ecologică românească s-a înregistrat în avangarda științei europene și, de ce nu, a celei mondiale. Cu atât mai mult că cercetările ecologice au început de cu vreme să fie instituționalizate (v. exemplele de mai sus).

7. În ultimii 50 de ani, cercetările ecologice au fost integrate organic cu cele din domeniul ocrotirii naturii, folosirii raționale a resurselor naturale în contextul concepției dezvoltării sustenabile (durabile), sau a ecodenzvoltării, fapt ce a favorizat considerabil promovarea politicilor naționale de mediu, construirea unui cadru legislativ modern, elaborarea standardelor și normativelor de mediu armonizate cu cele europene etc.

NOTE ȘI REFERINȚE:

1. D. Roșcovan, S. Roșcovan, I. Doctoreanu. Caleidoscop geografic, ecologic, literar. Edit.Prometeu, 2005.
2. D. Cantemir a fost un bun prieten și consilier al țarului rus Petru I.
3. D. Grecescu publică două lucrări de o deosebită importanță: 1) „Censpectul florei României” (1898), în care descrie 2450 specii și 550 varietăți de plante însoțite de o scurtă caracterizare ecologică și fitogeografică, și 2) „Flora medicală a României” (1892) cu un studiu glosologic al proprietăților medicale și a geografiei medicale indigene.
4. C. Pârnu. Ecologie generală. București: Editura Tehnică, 2001.
5. De fapt, primul savant care a contribuit la promovarea ecologiei lui E. Haeckel în afara Germaniei a fost de origine română. Este vorba despre ilustrul biolog, zoolog și microbiolog I.I. Mecinikov (1845-1916) – autorul teoriei fagocitozei, pentru care i s-a conferit Premiul Nobel, – care în 1869 (cu trei ani mai târziu după apariția primei ediții a lucrării lui E. Haeckel „Generelle Morphologie der Organismen”, Berlin, 1866) a publicat, într-o variantă prescurtată (în l. rusă), în Rusia lucrarea „Învățătura despre formele organice...” (1869), în care a expus, într-un limbaj foarte accesibil, concepția lui Haeckel (citată după Novikov, 1959). Anume astfel naturaliștii ruși, primii în afara Germaniei, au aflat și acceptat noua știință biologică – ecologia.
6. Prin același Înalt Decret Regal (nr. 810 la 01.03. 1926) avea să fie înființată și Stațiunea Zoologică de la Sinaia (aparținând Universității din București), primul director fondator fiind numit un mare biolog și ecolog român Andrei Popovici-Băznoșeanu. Astfel au luat ființă, în mod oficial, două stațiuni surori, la Marea Neagră și la munte, fiind vizate cercetările biologice (inclusiv ecologice – I.D.) în învățământul academic românesc: una pe lângă prima Universitate din România, cea de la Iași, a doua – pe lângă Universitatea din București.
7. Gh. Mustață, T. Mustață. Ecologie somatică. Iași: Editura Junimea, 2001.
8. La 21-22. 10. 2011 a avut loc (Constanța) Conferința Științifică Internațională consacrată celei de a 85-ea aniversare de la fondarea (1926) Stațiunii Biologice Marine Prof. Ioan Borcea de la Agigea.
9. A. Borza, împreună cu I. Lepși și N. N. Florov, a ales și fundamentat științific primele arii (10) naturale protejate de stat din Basarabia, pe o suprafață totală de 5154,97 ha (prin Hotărârea Guvernului România din 07. 07. 1930): Căpriana, Cărbuna, Valea Mare, Hârbovăț, Hârjăuca, Palanca, Pârjolteni, Delacău, Ruhotin, 2 stejari și un prund în Pădurea Manzâr (Cucuruzeni).
10. Prof. A. Ionescu este unul dintre cei mai prolifici din România, din ultimii 50 de ani, autorul și coordonatorul unei bogate și interesante serii de monografii consacrate problemelor ecologice și protecției mediului înconjurător.
11. Gr. Antipa a creat după cum se știe, termenul de bioeconomie, independent de biologul rus T. I. Baranov (1925). Ambii autori au interpretat economic biologia, în timp ce celebrul economist american de origine română N. Georgescu-Roegen (1971, 1979) consideră că „...procesul economic cu toate aspectele lui trebuie interpretat biologic”.
12. Babeș V. Studiul filtrelor de nisip și apeductului la Bâcu: București, 1889; Despre transmiterea proprietăților imunizate prin sângele animalelor imunizate. București, 1895; Bolile țăranelor române. București, 1901; Andriescu I. D. Contribuții la studiul calcidoidelor (Fam. Calcididae, Eurytomidae etc.) din RSR din punct de vedere sistematic, biologic, ecologic și economic (teza de doctorat). Edit. Univ. Babeș-Bolyai, Fac. De Biol.-Geogr.-Cluj-Napoca, 1982; Bodeanu N. Caractéristique du développement quantitatif et de la structure du phytoplancton des eaux du litoral roumain pendant la période 1983-1985. In: Cercetări marine. TRCM, Constanța, 18, 1985, p.117-137 ; Băcescu M. Quelques observations sur la faune bentonique du défilé roumain du Danube. Univ. Iassy, 1984. Contribuții la cunoașterea folclorului zoologic românesc. Edit. Academiei Române, 1996 ș.a.

*Prof univ. Gheorghe BOBÂNĂ
doctor habilitat în filosofie,
Institutul Integrare Europeană și Științe
Politice al Academiei de Științe a Moldovei*

ȘTIINȚA ȘI VALORILE UMANISMULUI

Relațiile reciproce dintre știință și valorile umaniste, dintre știință și om sunt definite de condițiile istorice concrete și se modifică de la o epocă la alta. Raportul dintre știință și umanism reprezintă un caz particular al relațiilor dintre cunoaștere și valori, punctele opuse privitor la aceste relații constau în declararea lor drept identice (cazul lui Socrate) sau absolut diferite (cazul pozitivismului). Deși există anumite baze gnoseologice atât pentru prima, cât și pentru cea de a doua dintre aceste atitudini, totuși adevărul trebuie căutat în altă dimensiune. Într-adevăr, în știință lumea se cunoaște prin om și în relație cu acesta. Criteriul suprem al cunoașterii științifice constă în obiectivitatea ei. În cadrul atitudinilor valorice lumea nu este apreciată prin ea înseși, ci prin relația ei cu subiectul, cu omul, cu interesele și necesitățile lui. În formele valorice este exprimată partea subiectivă a relațiilor dintre om și realitate, în sensul că omul își formează atitudinea față de realitate în concordanță cu interesele, necesitățile, prioritățile valorice, desigur, în cadrul acelor posibilități pe care le oferă condițiile obiective. Omul se realizează în activitate, bazându-se pe cunoștințe obiective și orientări valorice care se completează reciproc. Valorile constituie fundamentul activității umane. Anume în sfera valorilor se abordează și se rezolvă problema scopului activității umane, sensul ei. Toate acestea ne explică de ce în perioada actuală a devenit atât de acută problema privitor la relația dintre știință și umanism.

Dezvoltarea științei și folosirea rezultatelor ei fac ca oamenii să-și pună întrebarea referitor la sensul activității științifice, să mediteze asupra faptului pentru ce există știința, odată ce cunoașterea nici pe departe nu reprezintă un bun (o valoare) în sine. Caracterul relațiilor dintre cunoașterea științifică și valorile umaniste se află în corelație cu fundamentul social al științei. Știința este legată de societate, fiind creată de oameni – ființe sociale, ea este parte componentă a întregului sistem cultural al societății respective, realizează anumite funcții sociale. De aici și apariția unor orientări valorice ale științei care își găsesc expresia în activitatea științifică a savanților. Cunoașterea și valorile nu numai că se completează reciproc, dar se interferează. Acest proces are loc chiar din momentul apariției științei în Renaștere și Epoca Modernă.

Știința care apărea în Epoca Modernă se întemeia pe cunoașterea obiectivă. În Antichitate și în Evul Mediu nu a apărut cunoașterea obiectivă, ci doar gândirea

teoretică cu elemente ale științelor (matematica, astronomia, fizica). Societățile tradiționale (antică și medievală) existau foarte comod fără cunoașterea obiectivă – aici acționau alte modele de continuitate și stabilitate socială, și anume, tradiția, autoritatea, ideologia religioasă ș. a.

Figura definitorie a științei medievale, purtătorul adevăratei cunoașteri, autoritatea supremă era Maestrul. Termenii ”maestru” și ”profesor” numeau unul și același lucru, era vorba despre persoane care predau după se studiase, dar, lucru curios, în vreme ce *magister* desemna întotdeauna o calitate indiscutabilă de elevație morală și de demnitate, *profesor* poartă adesea cu sine o urmă de ironie la adresa aerelor și a îngâmfwării unor persoane ”care se încred prea mult în științele lor” [1,168]. Activitatea de cunoaștere este interpretată ca ”pătrundere-comentare”, iar obiect al studiului sunt textele, astfel știința cea mai importantă este logica. Mijlocul de dobândire a anumitor deprinderi și abilități devine învățarea, de aici și relația socială dominantă: profesor-elev. Structura socială de bază în învățământul scolastic este școala. Până în sec. al XII-lea exista doar o singură structură organizațională de activitate pedagogică – școala mănăstirească (în Italia existau și școli civile, de exemplu, școala de medicină din Bologna) [2,121]. În aceste școli studenții, veniți din diferite locuri, se adunau în jurul unui maestru-profesor, cu o înaltă reputație. În școli se specializau într-un singur obiect – medicină, drept, etc.

În secolul al XII-lea, în rezultatul autoorganizării unui număr mare de studenți, apar primele universități. În secolul următor are loc întemeierea planificată a universităților sub patronajul diferitor instituții. Se evidențiază trei tipuri de universități: a) întemeiate de biserică – o corporație închisă a studenților și profesorilor în frunte cu rectorul; b) universități civile – rectorul era ales de către studenți; c) de stat – întemeiate de monarh și recunoscute de către papă [2,126]. Universitățile nu aveau un statut administrativ definitivat, la început ele erau deschise pentru toți cetățenii liberi. A absolvi un curs de studii la universitate însemna pentru cei mai mulți dintre studenți pregătirea pentru un viitor serviciu de stat sau o carieră bisericească. Universitatea medievală nu era, la prima vedere, o școală de înțelepciune, ci un loc de formare a elitelor, sau, cum spune Le Goff, ”o pepinieră de înalți funcționari” care autoriza până la un punct o mobilitate socială reală [3,7]. Toate universitățile foloseau o singură limbă academică – latina, toate aveau o structură unică a facultăților, care includea facultatea de arte liberale cu cele două grupe de discipline, după cum urmează: *Trivium* sau artele discursului (*artes sermocinales*), reprezentate prin: gramatică, retorică și dialectică, și *Quadrivium*, reprezentate prin: aritmetică, muzică, geometrie și astronomie. Cultura generală, ca formă de învățare a științelor, delimita între disciplinele literare (gramatica, retorica, dialectica) și disciplinele științifice (aritmetica, geometria,

astronomia, muzica). Absolvenții artelor liberale urmau apoi facultatea de teologie, drept sau medicină. Aceasta transforma universitățile într-un integrator al vieții științifice europene. Universitatea (*Universitas magistrorum et scholarium*) este locul în care se naște știința și în care sunt conservate și transmise valorile cunoașterii (*Universitas scientiarum*)[2,131]. De la sfârșitul secolului al XII-lea apar primele colegii, care erau organizații autonome și ofereau posibilitatea de a se specializa într-o singură disciplină. Autonomia lor a fost de scurtă durată, cu timpul majoritatea colegiilor s-au integrat în universități, transformându-se în facultăți separate.

În procesul învățământului se utilizau două forme de studii: cursuri-seminare și dezbateri pe teme propuse din timp. Cursurile aveau un caracter regulat, iar dezbaterile se organizau odată pe an. Din punctul de vedere al conținutului ele nu difereau, fiindcă în ambele cazuri învățământul se realiza pe calea polemicii. Diferite tipuri de dezbateri ocupau un loc dominant în viața academică a Evului Mediu târziu. Normele și standardele academice erau definite de teologie: prima disciplină teoretică în plan cultural european. Universitatea era o instituție creștină, iar filosoful, adică profesorul de filosofie, ocupa aici o funcție auxiliară, dacă nu chiar subalternă. I se cerea, înainte de toate, să-i pregătească pe tineri pentru studii ulterioare mai importante – teologia, de exemplu – generatoare de beneficii sociale veritabile, în vreme ce studiile de filosofie nu aveau nici finalitate, nici rentabilitate proprie. [3,7].

Astfel, putem concluda, cu referire la această etapă, că trăsăturile principale ale tradiției academice medievale constau în următoarele: activitatea de cunoaștere era omogenă cu învățătura; activitatea de cercetare practică nu exista, sau avea o formă rudimentară; era elaborat un instrumentar de manipulare cu cunoștințele existente, așa – numita „tehnologie de cunoaștere”, purtătorul acestei tehnologii era maestrul, profesorul; scopul dominant consta în afirmarea și dezvoltarea învățăturii scolastice, iar cel valoric – în recunoașterea și practicarea ei. Caracterul corporativ al vieții academice medievale era de natură exterioară și avea un caracter social, studenții se cooperau pentru a avea un profesor, pentru a căpăta cunoștințe noi. Comunicarea între intelectuali avea un caracter binar și era reprezentată prin structura profesor-elev. Structura cognitivă dominantă era reprezentată de teologie, iar structura socială de bază în învățământ o constituia școala scolastică, forma organizațională principală a căreia era universitatea. Mijlocul simbolic specific de comunicare era latina care izola învățătura scolastică de cei neinițiați. Aceste elemente integrează învățătura scolastică într-o tradiție general europeană, îndreptată spre crearea unui tip de maestru-profesor care făcea abstracție de lumea reală. Prin aceasta se explică și caracterul marginal al diferitor încercări izolate de a realiza cercetări empirice (cum ar fi activitățile

alchimiștilor sau tendințele savanților de la Universitățile din Oxford și Paris de la sfârșitul secolului al XII-lea – prima jumătate a secolului al XIII-lea de a căuta anumite principii matematice ale realului). În lipsa unor instrumente matematice corespunzătoare, știința experimentală nu s-a putut deocamdată dezvolta [4,43].

Totuși, în știința medievală au fost și anumite realizări [5,73-76]. Lărgirea experienței umane a contribuit la producerea informației, care nu se includea în tradiția scolastică. Datorită noilor descoperiri geografice, formării unor tradiții științifice sau dezvoltării unor forme ale ”culturii de masă”, spațiul realităților culturale se deschide treptat spre lumea esențelor obiective. Pentru a pătrunde în această lume era necesar de a construi punți între ea și subiectul cunoscător. Această a reprezentat o trecere în altă dimensiune socioculturală, care a avut loc în Epoca Renașterii.

Știința modernă este produsul epocii Renașterii, al culturii renașcentiste, deosebit de contradictorie în încercarea sa de a se debarasa de tradițiile medievale. Expresia strălucită a acestei culturi a constituit-o umanismul – o amplă orientare a vieții spirituale care a cuprins literatura, arta, filosofia, filologia, gândirea politică. Umanismul, în viziunea lui Heidegger, rămâne în esență un fenomen specific, care ”rezultă din întâlnirea romanității cu cultura elenității târzii. „Așa-numita Renaștere” a secolelor al XIV-lea și al XV-lea în Italia este o *renascentia romanitatis*” [6,303]. Marile spirite ale Renașterii au elaborat o nouă concepție despre lume, au creat o nouă cultură, în centrul căreia se afla omul cu rațiunea și sentimentele, emoțiile, speranțele, temerile și tendințele sale spre fericire, libertate, frumos. Cu enorme dificultăți și ezitări, dar cu dârzenie oamenii acestei epoci depășeau metodele gândirii dogmatice înrădăcinate timp de secole. În opoziție cu ascetismul medieval ei promovau idealul vieții terestre a personalității umane libere și dezvoltată armonios. În cultura Renașterii tot mai clar se manifestă ideea conform căreia adevărul trebuie căutat în cunoașterea naturii. Adevărul, susțineau oamenii de cultură din epoca Renașterii, trebuie descoperit în natură prin cercetare, cunoaștere [7,152]. Se știe că relația dintre scolastica medievală și științele naturii era complexă și neunivocă. Religia argumenta necesitatea cunoașterii științifice a naturii prin faptul că natura este opera lui Dumnezeu și cunoscând natura, oamenii îl cunosc pe însuși Creatorul, sau, în orice caz, creația acestuia. Umanismul nu se dezice de religie, de teza conform căreia lumea a fost creată de o Ființă supremă, dar dezvoltă propria argumentare în dezvoltarea științei. În cultura Renașterii idealul cunoașterii naturii era conjugat cu ideile umaniste, care declarau valoarea deosebită a omului. Ideile umaniste deveneau elemente necesare și obligatorii ale aceluia sistem al culturii, în cadrul căruia au apărut științele moderne ale naturii. Care este relația dintre umanism și științele naturii în această perioadă? Între umanism și științele naturii nou apărute există

un șir de afinități și momente comune deosebit de importante. Orientarea spre știință în opoziție cu contemplarea medievală se exprimă prin acordarea unui rol principal subiectului cunoscător. Pentru scolastul medieval adevărul în forma sa desăvârșită se află în cărțile sfinte, trebuie doar să te înveți a-l cunoaște și descoperi. Pentru omul științei moderne adevărul trebuie căutat, descoperit în natură. Între primul și cel de al doilea punct de vedere asupra cunoașterii există o mare deosebire, o trecere într-o altă dimensiune. ”Omul universal al Renașterii este, în primul rând, acela care a șters granițele dintre diferitele teritorii ale cunoașterii și ale acțiunii”[8,165].

În Renaștere științele socioumane se vor situa pe prim-plan ca importanță și interes. Aceasta dovedește că există o relație istorică strânsă între evoluția social-istorică a umanității și cea a științelor, așa cum vom arăta în continuare. Evenimentul crucial pentru dezvoltarea noilor științe poate fi considerat apariția tiparului la mijlocul secolului al XV-lea și a primelor structuri sociale organizate ale savanților – asociația științifică (primul tip de asociație științifică poate fi considerată Academia Platonice din Florența care a existat între anii 1459-1521) [9]. Mecanismul de transformare a tradiției devine negarea vechii învățături. Negarea tradiției scolastice, prezentă în umanismul Renașterii, se manifestă prin afirmarea principiului ”învățaturii netradiționale”, care ducea la eclecticismul mișcării umaniste în general. Noua atmosferă spirituală renunță la vechile interdicții asupra cunoașterii și astfel se eliberează spațiul pentru creația culturală. Negarea tradiției scolastice de către filosofia naturii din Epoca Renașterii este și mai consecventă. În pofida varietății de direcții ale cercetării, ideologia acestor cercetări era unică. Reprezentanții Renașterii în cercetările lor permanent accentuează dreptul la propria opinie și la ruptura cu tradiția, subliniază, deși în termeni deocamdată neadecvați, necesitatea orientării empirice, experimentale a cunoașterii. În această perioadă sunt formulate primele elemente structurale ale noii științe, componentele ei ideologice, primele orientări valorice. Multe din ele se vor consolida în secolul al XVII-lea.

În stadiul inițial de formare a științei contemporane se evidențiază câteva particularități. Valoare supremă a științei devine cunoașterea lumii reale, a lumii esențelor obiective, adică cunoașterea veridică, obiectivă și exactă prin caracterul său. Respectiv activitatea de cunoaștere se transformă în activitate de cercetare. Orientarea valorică principală devine dobândirea și lărgirea cunoașterii științifice; bunul suprem îl reprezintă însăși știința, un bun pentru toată omenirea și pentru toate timpurile. Eliberată de dogmele scolastico-aristotelice, gândirea științifică s-a integrat în noua spiritualitate a Renașterii, caracterizată prin spirit inventiv, prin încredere în capacitatea creatoare a omului, prin afirmarea originalității marilor personalități[7,175]. Umanismul Renașterii opune latinei

canonice latina eclectică a savanților, care îi unește și se delimitează de învățătura tradițională, aflată încă sub controlul bisericii. Odată cu apariția primelor lucrări științifice în limbile naționale – ale lui G.Bruno și G.Galilei, se încheie procesul de desacralizare a vieții științifice. Putem afirma că Renașterea a impulsionat dezvoltarea științei moderne. Relațiile dintre știință și învățătura medievală nu s-au întrerupt însă odată cu apariția noii tradiții, ele au continuat, și prin căi indirecte vechea învățătură a ocupat un loc semnificativ în configurația generală a științei moderne.

În Evul Mediu, individualitatea, și nu rezultatul activității sale, reprezenta subiectul cunoașterii, în memoria socială a culturii figurează personalitatea bărbaților savanți și doar sporadic operele lor. În tradiția științei moderne, întemeiată în Epoca Renașteri, devine semnificativ și individual însuși rezultatul activității științifice. Savantul este apreciat ca producător și cercetător, nu doar ca posesor al acestei cunoașteri. Structurile socio-organizaționale ale științei epocii moderne apar ca o negare a vechilor forme de studiu. Astfel, „asociația științifică” (în Italia era numită „academie”) se descifrează anume în sens de ne-universitate, ne-colegiu, ne-școală). Analogic se descifra și denumirea de „academie științifică”.

Se schimbă și forma de organizare a activității științifice, care devine o reuniune a subiecților de cunoaștere, a cercetătorilor formal egali între ei, ceea ce necesită stabilirea unui orar strict al funcționării lor. În conformitate cu aceasta, multe dintre primele asociații ale savanților aveau statute proprii și un orar strict de activitate. S-au schimbat obiectul și caracterul de apreciere a activității savantului. Dacă până atunci era apreciat însuși savantul (prin examene, dispute), în Epoca Modernă este apreciat aportul său în progresul științei. O deosebită valoare are acordul savanților în aprecierea aportului științific, definirea criteriilor de științificitate etc. Atingerea consensului devenea practic necesar în toate cazurile de adoptare a deciziilor în știință. (Însăși știința modernă poate fi definită ca un consens al unui grup de cercetători). Importanța consensului definește și rolul comunicării în știința modernă, comunicare care servește nu doar pentru transmiterea informației despre cercetările realizate, dar necesită și o atenție deosebită din partea savanților și a colectivelor științifice. Dezbateri-tratative directe au loc la diferite reuniuni ale savanților; primele de acest tip au fost ședințele societăților științifice – academii, care după formă și conținut diferă de dezbaterile în vechile universități.

Odată cu apariția societăților științifice și academiilor activitatea de cunoaștere se separă de ”instruire”, își elaborează propriile forme de apreciere și stimulare. Forma de bază de apreciere în știință devine recunoașterea aportului științific al savantului, expresia formală a căreia este acceptarea savantului în calitate de membru al comunității științifice. Se stabilește o relație socială de parteneriat-

colegialitate și concurență între cercetători. Odată cu instituirea academiilor naționale de științe, un element important al științei instituționalizate devine structura funcțională.

Începutul afirmării științei moderne este legat, după cum am menționat, de apariția primelor celule sociale ale ei. Acestea erau societățile științifice. În aceste uniuni voluntare închise ale savanților se elaborau principiile colaborării reciproce, procedurile de aprobare a hotărârilor colective etc. Savanții reprezentau subiecții individuali ai cunoașterii, dominantă era orientarea valorică de participare la nașterea unei noi tradiții culturale. Experiența acumulată se transmitea, continua, modelul Academiei Platonice din Florența nu se anula, ci se perfectă și se specifică. În prima jumătate a secolului al XVII-lea se elaborează mecanismul de integrare a grupurilor locale, particulare a savanților într-o comunitate socială unică – asociația de tipul ”colegiul invizibil”. Acesta s-a format pe lângă ”centrul informațional” organizat de Martin Mersenne la Paris și reprezenta de fapt prima comunitate științifică a acelor timpuri[10,206]. În cadrul acesteia are loc prima autodefinire a științei. Comunitatea includea câteva sute de membri, ceea ce asigura funcționalitatea standardelor și normelor de activitate elaborate, principiile ideologice și orientările valorice. Acestea demarcau granițele noii inițiative raționale, conturând delimitarea lor de alte fenomene socioculturale, ceea ce contribuia la autoidentificarea științei. Dominantă a devenit orientarea valorică de producere a cunoașterii științifice, independent de metodele întrebuițate. Savanții evoluau în calitate de subiecți individuali ai cunoașterii, însă comunicarea științifică tot mai mult îi lega unul de altul, contribuind la activizarea vieții interne a științei și totodată la diferențierea ei în societate.

Problema raportului dintre știință și valorile umaniste se manifestă cu acuitate în perioada afirmării științei pe fondul general al culturii ca componentă relativ independentă în secolele XVI și XVII. Deși premisele apariției științelor moderne erau deja create sau se aflau în proces de devenire, aceasta nu înseamnă că ideologia oficială accepta fără rezerve noile științe. Știința trebuia să se apere, în primul rând, de intervenția religiei, să dobândească legitimitatea existenței sale din partea puterii laice. Pentru rezolvarea acestor imperative, știința trebuia să accepte o astfel de orientare valorică care ar fi avut o funcție protectoare. O astfel de orientare consta în declararea ideii neutralității valorice a cunoașterii științifice. Cu referire la religie, această poziție justifica teoria dublului adevăr, care era împărtășită de mulți savanți și filosofi din acea perioadă. Galilei se baza pe această teorie când afirma că în dezbaterile matematice *Biblia* se află pe ultimul loc. Ideea neutralității valorice a științei este susținută și de Societatea Regală Londoneză, care de la bun început a exclus din disputele sale ”problemele științelor umanistice, ale teologiei și politiciii”[11,1255].

În condițiile secolelor XVI-XVII eliberarea științei de valori egala cu recunoașterea dreptului științei la liberă creație. Știința, declarând ne adevărată ceea ce se întâmpla în societate, propunea în felul acesta ca și societatea să nu se implice în treburile interne ale științei. Această ideologie a științei valorice neutre era justificată în acea vreme și prin faptul că servea drept barieră în calea celor care se opuneau cercetării naturii. Apărută odată cu știința modernă, ideea neutralității valorice a științei, prin intermediul pozitivismului, care a preluat-o, a supraviețuit până în zilele noastre. „Lumea a treia” a lui Karl Popper este nu altceva decât cunoașterea științifică valoric neutră, căci nu există un subiect cu care ar putea să se asocieze. Ideea despre necesitatea separării științei, chiar și a celei sociale, de valori a fost susținută de Max Weber. Știința poate rămâne știință doar dacă este liberă și indiferentă față de pasiuni, tendințe, valori, credințe etc.

Deși ideea cunoașterii științifice valoric neutre nu a dispărut din conștiința socială, conținutul ei real a suferit cu timpul schimbări principiale. Păstrarea de către știință a unei anumite autonomii, a posibilității unei „gândiri libere”, ne încorsetată de nici un fel de dogme tradiționale și opinii ale autorităților, efectuarea experimentelor științifice ș.a. au fost necesare în procesul devenirii științei ca formă a conștiinței sociale și sferă de activitate. Această sarcină istorică cu timpul însă a devenit un anacronism, pe măsură ce știința s-a transformat într-o instituție socială recunoscută. La procesul de instituționalizare a științei au contribuit realizările mecanicii clasice, care au impresionat profund societatea și au ridicat brusc autoritatea științei. Când se vorbește despre concepția neutralității valorice a cunoașterii științifice, se are în vedere interpretarea corespunzătoare a naturii, a proceselor de cercetare, dar nu aplicarea practică a rezultatelor. Ultima fază totdeauna a fost considerată având o anumită încărcătură valorică. Din acest punct de vedere, însăși cunoașterea științifică este considerată o valoare. În Epoca Modernă, îndeosebi în ideologia iluministă, se declară că știința, aplicarea ei sporesc puterea omului în fața naturii, servește drept mijloc de eliberare a oamenilor de ignoranță și întuneric, este sursă a progresului rațiunii umane și a întregii societăți. Aici legătura dintre știință și valorile umanismului este nemijlocită și evidentă.

Însă de acum în secolul al XVIII-lea au fost puse bazele unei alte tratări a științei ca fenomen, nu numai străin, dar și ostil omului. După opinia lui J.-J. Rousseau, progresul științei ca produs al civilizației duce la decăderea moravurilor, nu aduce omului folos, ci îi creează diferite speranțe și iluzii periculoase. Ch. Fourier nu neagă utilitatea științei, dar atrage atenția asupra situației contradictorii a ei în condițiile societății burgheze. În sfârșit, pozitivismul, în persoana lui A. Comte și H. Spencer, au pus bazele tradiției, care consideră știința drept forță și mijloc de rezolvare a tuturor problemelor sociale.

Astfel, către mijlocul secolului al XIX-lea s-au cristalizat trei direcții principale în tratarea raportului dintre știință și valori, care, în terminologia contemporană pot fi definite ca *umanistă*, *scientistă* și *antiscientistă*. *Scientismul*, ca de altfel și *umanismul*, preamărește știința, însă, spre deosebire de umanism, disprețuiește valorile umane, pune accentul pe latura tehnologică a științei, absolutizează rolul și posibilitățile ei în rezolvarea problemelor sociale. *Antiscientismul*, ca și *umanismul* se centrează pe om, interesele și aspirațiile lui, însă, spre deosebire de umanism, respinge știința și tehnica creată pe baza ei, ca forțe ostile, de înstrăinare, de dominație, de dezumanizare. Antiscientismul formulează în adresa științei o critică romantică utopistă, sensul social al căreia nu este univoc, ci depinde de condiții concrete. Pentru savanții naturaliști din secolele XIX-XX este caracteristică o poziție umanistă, uneori scientistă, care se exprimă în cea mai mare parte prin aderarea la valorile adevărului și ale binelui. Astăzi, acea atitudine umanistă cu care era tratată știința în secolele trecute nu mai corespunde realității. Se șterge diferențierea strictă între știința pură și cea fundamentală. Chiar și cercetarea fundamentală începe să se realizeze, având de la început un oarecare scop practic aplicat. Aceasta înseamnă că se distruge mitul despre știința liberă de valori, căci însăși cercetarea aplicată raportează știința la un anumit sistem de valori. Astfel, schimbarea structurii cunoașterii și cercetării științifice, pe de o parte, caracterul dublu al utilizării practice a cunoașterii științifice, pe de alta, au contribuit la atribuirea unui conținut nou problemei clasice a raportului dintre știință și valorile umanismului.

BIBLIOGRAFIE:

1. Omul medieval. Volum coordonat de Jacques Le Goff. Iași: Editura Polirom, 1999.
2. Drimba Ovidiu. Istoria culturii și civilizației. Vol. III. București: Editura științifică, 1990.
3. De Libera Alain. Gândirea Evului Mediu. Timișoara: Editura Amarcord, 2000.
4. Drimba Ovidiu. Istoria culturii și civilizației. Vol. IV. București: Editura științifică, 1994.
5. Preotu Octavian. Istoria științei și tehnicii. Compendiu. Craiova: Editura Universitaria, 2006.
6. Heidegger Martin. Scrisoare despre umanism. În cartea: Martin Heidegger. Repere pe drumul gândirii, București: Editura Politică, 1988.
7. Istoria filosofiei moderne și contemporane. De la Renaștere la epoca "luminilor". Vol. I. București: Editura Academiei, 1984.
8. Omul Renașterii. Volum coordonat de Eugenio Garin. Iași: Editura Polirom, 2000.
9. Negulescu P.P. Academia platonicească din Florența. București: Imprimeria națională, 1936.
10. Dicționar cronologic al științei și tehnicii universale. București: Editura științifică și enciclopedică, 1979.
11. Lecourt Dominique. Dicționar de istoria și filosofia științelor. Iași: Editura Polirom, 2005.

*Prof. cerc. Victor JUC,
doctor habilitat în științe politice,
Institutul Integrare Europeană și Științe Politice al AȘM*

CONFIGURAȚIA TEORETICĂ A ȘTIINȚEI RELAȚIILOR INTERNAȚIONALE

Știința prezintă prin conținut și esență un fenomen complex și o construcție dinamică nu doar în planul cunoștințelor pe care le include, dar și al activității de cercetare îndreptate spre producerea lor. S. Toulmin susține că știința este „o întreprindere intelectuală” și „un institut profesional”, care în dezvoltarea sa produce subsisteme relativ autonome ale unui sistem complex, fiind alcătuită din mai multe domenii ale cunoștințelor aflate în interconexiune, dar care dispun de independență relativă. Cunoașterea științifică este un proces de supraviețuire a noțiunilor în mediul lor intelectual de existență, fiecare inovație fiind de fapt o „microrevoluție. Conform supoziției lui T. Kuhn, știința este un „fenomen socio-cultural” care cuprinde toate sferele vieții și conține elemente explicative, valorice, disciplinare și de altă natură, progresul ei fiind asigurat de paradigma nouă. Fiind o realitate științifică ce cuprinde supoziții conceptual-teoretice, instrumental-metodologice, ontologice și epistemologice comune unei asociații științifice, pe care le consideră într-un interval de timp ca bază pentru activitate și îndeplinind funcțiile de prohibiție a conceptelor, metodelor și problemelor care nu se acordă cu direcția de cercetare trasată și de proiectare prin stimularea investigațiilor în cadrul direcției noi, paradigma guvernează, în primul rând, nu obiectul de cercetare, ci grupul de specialiști, din cauza că prezintă un sistem de concepte, valori și modele de activitate acceptate de membrii unei asociații științifice.

Concepția paradigmală a științei, care poate servi în calitate de punct de pornire în elaborarea unei discipline, se înscrie organic și corespunde procesului de fundamentare științifică și disciplinară a Relațiilor Internaționale (cu majuscule, Relații Internaționale, vom aborda disciplina științifică, iar cu minuscule, relații internaționale, – câmpul de acțiune al actorilor). Cercetările științifice sistematice în domeniul Relațiilor Internaționale țin de perioada postbelică, dar în același timp este îndreptățită anunțarea lor în deceniile interbelice, dacă luăm în calcul unele elaborări importante la temă cum ar fi cele redactate de A. Zimmern, E. Carr sau investigațiile din cadrul Școlii franceze a Analelor. St. Hoffmann precizează pe bună dreptate că fondator al disciplinei științifice este H. Morgenthau, dar totodată „putem să ne urmărim strămoșii pînă la Tucidide. Totuși n-a apărut o știință socială a relațiilor internaționale din cauza că politica internațională rămînea (pînă la începutul secolului XX – n.n.) sportul regilor sau rezervația

cabinetelor – ultimul refugiu al secretului, ultimul domeniu al castelurilor în mare măsură ereditare de diplomați” [1, p.12]. Până la mijlocul secolului XX se produce formarea și lărgirea bazei filosofico-metodologice a concepției științifice, dar și a regîndirii critice a Relațiilor Internaționale: prin concepțiile etico-normative, pozitivistă și marxiste au fost elaborate abordările normativă, realistă și structuralistă, însă „cercetărilor nu dispuneau de instrumentar specializat de investigație, fiind preocupate în exclusivitate de analiză abstractă și/sau teoretizare”, afirmă N.Kosolapov.

De notat că există două moduri de a defini o disciplină științifică: definirea în baza obiectului independent de studiu (adică al Relațiilor Internaționale); delimitarea metodologică (abordarea Relațiilor Internaționale ca obiect al cunoașterii). Modalitatea obișnuită de secționare a activității academice și de determinare a obiectului de studiu s-a bazat mult timp pe partajarea lumii socialului în sfere distincte. Fundamentarea clasică a Relațiilor Internaționale s-a realizat în special prin referirea la obiectul de studiu și mai puțin la metodologie. Primele centre academice de cercetare în domeniu au fost create după Primul război mondial în scopuri vădit aplicative și normative, prima catedră de relații internaționale a fost formată în Țara Galilor, la Aberyswyth, în anul 1919, cercetîndu-se pacea și urmărindu-se identificarea unor pârghii menite să asigure evitarea unei conflagrații similare. Aplicînd metode de investigație și elemente ale aparatului categorial proprii unor discipline deja existente, *dreptul internațional public* sau *istoria universală* și ținînd cont de obiectivele Ligii Națiunilor, știința în formare a avut ca obiect de studiu războiul și pacea. Ceva mai tîrziu, în anii '30, Relațiile Internaționale au fost concepute ca interacțiuni politice și militare dintre state, cercetîndu-se cu precădere raporturile lor externe, ca ulterior, la începutul anilor '60, să fie introduși în circuitul științific un număr în creștere de factori cauzali de sorginte epistemologică și metodologică pentru a fundamenta analiza comportamentului acestui actor. Diversificarea obiectului de studiu al Relațiilor Internaționale la sfîrșitul anilor '60 și începutul anilor '70 ai secolului XX prin includerea actorilor nestatali precum și a unor aspecte de referință, mai ales fluxuri și procese, a extins și a complicat esențial conținutul lui, generînd mai multe dificultăți majore de caracter ontologic, epistemologic și metodologic, care, la rîndul lor, au marcat pozițiile științifice și practice ale domeniului în ansamblu. În acest sens, cele mai relevante criterii definitorii ale conținutului obiectului de studiu al Relațiilor Internaționale sînt:

1. caracterul actorilor relațiilor internaționale. H. Morgenthau insistă că statele sînt unici actori pe arena mondială, idee care a fost susținută de mai mulți cercetători, cum ar fi mai întîi de toate R. Aron, în a cărui opinie, „relațiile internaționale sunt relații între entități politice (interstatale – n.n.) care pretind fiecare

la dreptul de a-și face dreptate și de a fi singurul arbitru” [2, p.20]. În aceeași ordine de idei, R. Platig susține că „miezul relațiilor internaționale nu se dovedește a fi altul decât interacțiunea dintre guvernele statelor suverane”, iar Y. Ferguson și R. Mansbach exprimă părerea că fără conceptul de stat pe care să se sprijine, cercetătorii în domeniu ar trebui să renunțe la pretenția că există ceva unic în sfera „internațională”, în timp ce în opinia lui K. Thompson, știința despre politica internațională studiază concurența dintre state, condițiile și instituțiile care contribuie la înăsprirea relațiilor dintre ele sau conduc spre reglementarea lor.

2. localizarea relațiilor internaționale. M. Merle susține că „specificul relațiilor internaționale poate fi definit ca totalitate a convențiilor și torențelor care traversează hotarele fie au tendința de a le traversa” [3, p.137], actori internaționali fiind structurile capabile să influențeze fluxurile care transcend aceste hotare. J. McLelland propune de a include în cadrul relațiilor internaționale „toate schimburile, afacerile, contactele, fluxurile de informație și alte tipuri de activități ce se desfășoară între diferite comunități ale lumii”, în timp ce conform lui J.-B. Duroselle, acestea reprezintă o totalitate de evenimente în care una dintre părți este considerată „străină” de cealaltă [4, p. 309].

3. natura relațiilor internaționale. R. Aron afirmă că relațiile internaționale nu reprezintă altceva prin esența lor decât o stare naturală, precivilă, în care predomină pluralismul suveranităților și deci, sînt lipsă monopolul aplicării legitime al violenței și o guvernare mondială, fiecare actor fiind nevoit să țină cont de comportamentul deseori imprezvizibil al altor participanți. În accepția lui H. Morgenthau, „popoarele lumii încă nu sînt pregătite să ... coboare națiunea de pe tronul ei și să o înlocuiască cu organizarea politică a umanității”. În această ordine de idei, obiectul de studiu al Relațiilor Internaționale cuprinde mediul internațional, caracteristica lui fundamentală fiind fie eterogenitatea, în accepția lui P. de Senarclens, fie anarhia, potrivit supozițiilor lui G. L. Dickinson.

Prin urmare, acest demers științific nu dispune de întindere determinată și localizată în spațiu, iar cunoștințele despre Relațiile Internaționale și metodele de cercetarea lor se află permanent în transformare și diversificare datorită dinamismului și evoluției permanente. Aceste dificultăți s-au răsfrîns și asupra divergențelor de opinii cu privire la statutul disciplinar al Relațiilor Internaționale, fiind anunțate trei demersuri – subdisciplină din cadrul Științelor Politice, disciplină de sine stătătoare sau demers interdisciplinar, în alți termeni utilizîndu-se sintagma „metadomeniu”.

1. Relațiile Internaționale – subdisciplină a Științei Politice: această direcție a fost dezvoltată de școala engleză și de concepția istorico-sociologică franceză. Tradiționalismul englez neagă orice progres în teoretizarea Relațiilor Internaționale și insistă de a face apel la istorie pentru a obține rezultate plauzibile în cer-

cetare, deși nici M.Wight, unul dintre promotorii importanți ai acestui demers, nici alți exegeți n-au putut nega diferențele dintre politica internă și politica internațională – rolul legilor și instituțiilor în lupta pentru putere. Reprezentanții școlii engleze manifestă scepticism în posibilitatea studiului științific al Relațiilor Internaționale, susține T. Dunne, concentrarea pe „societatea internațională solicită investigații ancorate pe direct domeniul istoriei, culturii, religiei și filosofiei”. Școala istorico-sociologică franceză de asemenea cataloghează Relațiile Internaționale ca fiind o subdisciplină, însă a sociologiei (relațiilor internaționale), care, la rîndul ei, pretinde a fi o știință autonomă. Luând ca bază teza că pe arena mondială există mai multe centre de putere și plasînd în centrul problemicii noțiunea „decizie”, sociologia relațiilor internaționale și-a definit ca obiect de studiu comportamentul actorilor internaționali, cercetînd mai ales factorii determinanți, legitățile și variabilele care stabilesc politica statelor și evoluția evenimentelor internaționale. Este de subliniat că atestăm o coincidență relativă de viziuni dintre tradiționaliștii englezi (H.Bull) și promotorii sociologiei franceze a relațiilor internaționale (R. Aron) în problema scepticismului cu privire la posibilitatea existenței disciplinei științifice de sine stătătoare a relațiilor internaționale: istorismul, caracterul anarhic al mediului internațional, deosebirea dintre politica internă și politica externă. Însă reprezentanții școlii engleze includ Relațiile Internaționale în cadrul științelor politice, chiar dacă O.Waever acreditează supoziția că aceasta ar fi o trăsătură a matricei disciplinare din America, pe cînd în Marea Britanie mai degrabă s-a format „un domeniu nou de cercetare, canalizat pe un mediu separat”, în timp ce adepții abordării istorico-sociologice le plasează în cadrul și în contextul sociologiei istorice a relațiilor internaționale. Tradiționalismul epistemologic englez neagă progresul relațiilor internaționale, considerînd că ele se supun legilor repetiției, în timp ce în cadrul sociologiei franceze „cursul relațiilor internaționale rămîne în cel mai înalt grad istoric în toate înțelesurile acestui termen: schimbările se dovedesc a fi neîncetate, sistemele suferă de efectele tuturor transformărilor”, susține R. Aron, teoria nu trebuie să fie mai presus decît istoria.

2. Relațiile Internaționale – disciplină de sine stătătoare: „stat-centrismul” este împărțit în mare parte și de protagoniștii acestui demers, care susțin că realismul politic i-a oferit delimitare față de celelalte științe socio-umaniste, remarcînd diferența calitativă între legile interne ale societăților și legile ce guvernează natura sistemului internațional. Mai multe teorii nu neagă deosebirile calitative dintre politica internă și politica externă, însă realismul justifică o cercetare desfășurată pe mai multe planuri și pledează expres pentru autonomia unei față de alta. Argumentînd deosebirea calitativă a Relațiilor Internaționale față de alte științe sociale, realiștii insistă că sistemul internațional este legat de „starea na-

turală”, diferită de cea de drept, în care contractul social a creat și a legitimat o autoritate centrală, pe când anarhia internațională, a cărei caracteristici sînt multiplicitatea de state suverane egale și circumscrise teritorial, se dovedește a fi diametral opusă de interiorul statului, unde un singur centru deține monopolul legitim al violenței. Relațiile internaționale țin de o societate aparte, care acordă rolul principal unor instituții, cum ar fi diplomația, managementul aplicat de marile puteri, balanța puterii, războiul și în această ordine de idei, teoriile și argumentele care se bazează pe analogie cu politica internă sînt pasibile de eroare. Dat fiind că preocupările de politică externă se dovedesc a fi altele decît cele de politică internă și în momentele în care practica diplomatică s-a transformat în teorie, aceste preocupări tradiționale au început să aibă nevoie de justificare explicită. Este important de subliniat că dimensiunea cantitativă (Politologia este știința despre politica internă, încadrată în societatea publică organizată, pe cînd Relațiile Internaționale se referă la mediul internațional) și reduționismul (relațiile internaționale sînt relații interstatale, idee expusă începînd cu J.Bentham, identificîndu-se astfel cu obiectul) au contribuit determinant la suprapunerea, într-un anumit sens, a științei relațiilor internaționale cu realismul politic.

Chiar dacă nu pot fi negate interconexiunile și interdependențele dintre sistemele politice naționale și sistemele politice internaționale (utilizînd termenii din „preteoria politicii externe” elaborată de Școala analizei comparate a politicii externe), totuși prin esența lor ele se dovedesc a fi sfere distincte de activitate politică, se desfășoară în medii diferite și aplică mijloace deosebite. În condițiile globalizării aceste două sfere se află mai degrabă în relații de interdependență, ordine care nu se dovedește a fi însă un impediment în calea recunoașterii și existenței de sine stătătoare a Relațiilor Internaționale. Totuși complexitatea fenomenului provenită din absența cadrului material – spațial distinct ce ar separa relațiile internaționale și politica externă de relațiile sociale din interior și politica internă l-a făcut pe St.Hoffmann să afirme că cercetătorii relațiilor internaționale au două motive de nemulțumire – starea lumii și starea disciplinei lor, Y.Ferguson și R.Mansbach exprimă părerea că „este mai puțină anarhie în politica mondială decît în teoriile despre ea” [5, p.367], pe cînd K.Waltz constată nu fără teme că „obiectul studiului (relațiilor internaționale – n.n.) este creat și recreat de cei care lucrează asupra lui”. Cu mult mai categorici se dovedesc a fi cercetătorii care luînd ca fond de referință trăsăturile specifice ale cîmpului tematic de investigație, diversitatea și numărul redus al metodelor proprii de cercetare fie că exprimă scepticism față de posibilitatea de a elabora „o știință obiectivă și predictivă a relațiilor internaționale, (J.Gaddis), fie că remarcă o „criză îndelungată a disciplinei” (K.Holsti) sau în general neagă caracterul ei științific și disciplinar (N.Palmer, R.Ashley și J.DerDerian). Astfel, N.Palmersusține că Re-

lațiile Internaționale alcătuiesc o sferă de cercetare, dar care trebuie numită nu știință, ci „domeniu de investigație” din cauza că se deosebește conceptual de alte sfere ale cunoașterii, iar K.Holsti a identificat trei scenarii de evoluție a disciplinei – dezintegrarea, lupta între diferite fracțiuni teoretice pentru ocuparea poziției de lider și apariția consensului fondat pe problema guvernării mondiale sau economia politică internațională. K.Holsti, potrivit estimării lui R.Walker, dă dovadă de optimism, mizînd pe „profundimea filosofică și conștiința de sine” a perspectivelor intelectuale, strategiilor de investigație și metodologiilor de studiu ale domeniului.

3. Relațiile Internaționale – demers interdisciplinar: W.Olson și N.Onuf sunt unii dintre primii cercetători care numesc Relațiile Internaționale „un câmp de studiu interdisciplinar”[6, p. 4], estimările avînd ca suport analiza eșecului aspirațiilor generalizatoare de a fundamenta o metateorie din cauza numeroaselor divergențe. În aceeași ordine de idei se pronunță A.Burian, care susține că „prin esența lor relațiile internaționale sînt interdisciplinare, fiind strîns legate cu știința economică (în special economia politică), istoria, sociologia, geografia, psihologia și alte discipline”[7, p. 5]. Este deja tradițional a considera că istoria, economia mondială și dreptul internațional public au contribuit la dezvoltarea științei relațiilor internaționale, apoi acest discurs științific în aprofundare și extindere să fie completat de politologie și sociologie, psihologie și antropologie, iar una dintre tendințele contemporane solicită includerea economiei politice internaționale ca și subdomeniu, similar studiului păcii sau cercetărilor strategice în domeniul securității internaționale, la care se mai adaugă, filosofia relațiilor internaționale, a cărei suport teoretico-metodologic și aparat categorial-ideatic se conturează și se cristalizează. Q.Wright a identificat opt „discipline originare” (dreptul internațional, istoria diplomației, știința militară, politici internaționale, organizații internaționale, comerțul internațional, guvernarea colonială și gestiunea relațiilor externe) precum și altele șase cu un punct de vedere mondial (geografia mondială, istoria universală, psihologia, sociologia, limbajul și biologia) care au contribuit esențial la dezvoltarea Relațiilor Internaționale. În opinia lui W.Olson și A.Groom, care se pronunță în același context de idei, dreptul internațional, alături de istoria diplomației, mișcarea pacifistă, filosofia morală, geografia și antropologia au precedat în timp domeniul Relațiilor Internaționale.

Notăm că extinderea cercetărilor interdisciplinare transformă știința relațiilor internaționale într-o sferă complexă de cunoaștere, care solicită conjugarea eforturilor și potențialului specialiștilor în materie, a tuturor categoriilor de cadre de înaltă calificare, obiectivele urmărite fiind valorificarea spectrului larg de probleme ce cad sub incidența obiectului ei de studiu și în același timp îi imprimă originalitate și caracter inedit, conform tendințelor contemporane ale științei în

ansamblu. Luînd ca bază „caracterul interdisciplinar al Relațiilor Internaționale și diferențele dintre elaborările naționale, care uneori conduc spre concluzia că o disciplină distinctă în materie nu există în realitate”, B.Schmidt le numește „un domeniu academic de studiu, cu identitate și discurs profesional” [8, p.5], iar V.Beniuc consideră că Relațiile Internaționale formează un „metadomeniu atît din perspectiva obiectului de cercetare/studiere, cît și din cea a activității practice, profesionale” [9, p. 14].

Știința relațiilor internaționale studiază totalitatea interacțiunilor și interdependențelor real existente sau eventuale dintre actorii internaționali în toată diversitatea lor atît pe orizontală, cît și pe verticală precum și a fluxurilor, proceselor și tendințelor de pe arena mondială abordate în complexitatea lor sau în parte [10, p. 39]. Relațiile Internaționale nu se asociază actualmente „cu interacțiunile dintre două sau mai multe state”, după cum susținea la începutul anilor '70 ai secolului XX M.Sullivan, prea îngust ar fi obiectul de studiu, adică nu mai reflectă ierarhiile și procesele devenite realități incontestabile pentru moment. Contrar opiniei lui A.Zimmern, care exprimă opinia că „domeniului nu-i este propriu un obiect unic, ci un ansamblu de obiecte studiate dintr-un singur punct de vedere”, considerăm că obiectul de studiu este unic, dar fiind cercetat din mai multe puncte de vedere datorită complexității problemelor și lipsei consensului metodologic și epistemologic.

Luînd ca suport de referință transformările fundamentale ce se produc în caracterul și în structura cunoașterii științifice și al științei în ansamblu ceva mai mult de jumătate de secol, cum ar fi interdisciplinaritatea, efectuarea studiilor complexității fenomenelor, diluarea frontierelor dintre științele reale și cele socio-umane, relansarea investigațiilor în materia statutului epistemologic al științei, amplificarea gradului de complexitate al obiectului cunoașterii, hipercomplexitatea lumii provenită din constituirea unității ei sistemice, considerăm că se conturează o adevărată filosofie a Relațiilor Internaționale, abordată ca disciplină științifică și academică colaterală. Ch.Coker a specificat că „abordarea problematicii relațiilor internaționale în condițiile actuale solicită un sistem cu mult mai extins de coordonate, dat fiind că specialiștii sînt predispuși să se concentreze asupra aspectelor particulare și ignoră spectrul larg de evenimente, tabloul lor mai complet” [11, p. 7-8].

Așadar, Relațiile Internaționale fiind abordate sub aspectul disciplinar-științific, reprezintă prin statutul lor un demers interdisciplinar și multidisciplinar, al cărui obiect complex de studiu este valorificat prin concursul mai multor științe și cu ajutorul unui spectru ierarhic diversificat de metode de investigație. Abordarea Relațiilor Internaționale în plan epistemologic, ca obiect de investigație, urmărește descrierea, explicarea, interpretarea și înțelegerea lor, pe cînd de-

terminarea obiectului de studiu în baza diferitor criterii rezultate din diversitatea actorilor și complexitatea fenomenelor și proceselor, este în măsură să contribuie la definirea statutului disciplinar, atât sub aspect ontologic, cât și în plan epistemologic. În ultimă instanță se urmărește asigurarea demarcării cadrului științific și definirea identității academice a acestei discipline academice. În momentul când explicațiilor răzlețe cuprind un set mai mult sau mai puțin larg de fenomene și procese aflate în interconexiune, constituindu-se o integritate pusă în concordanță în interior sub formă de paradigmă, când are loc trecerea de la discurs la domeniu științific, se realizează fundamentarea unei teorii.

BIBLIOGRAFIE

1. Hoffmann Stanley. Ianus și Minerva. Eseuri asupra teoriei și practicii politicii internaționale, Chișinău: Știința, 1999. 418 p.
2. Griffiths Martin. Relații Internaționale: școli, curente, gânditori. București: Ziua, 2003. 439p.
3. Merle Marcel. Sociologie des relations internationales. Paris: Dalloz, 1984. 560 p.
4. Duroselle J.-B. Tout empire perira. Une vision theoretique des relations internationales. Paris: Armand Colin, 1982. 357 p.
5. Ferguson Y. Mansbach R. Betweencelebrationanddespair: constructive suggestions for futureinternationaltheory. În: International Studies Quarterly. 1991, nr.35. p. 363-386.
6. Olson W. Onuf N. The Growth of a Discipline Reviewed. În: International Relations: British and American Perspectives/ed.: Smith Steve. New-York: Blacwell, 1985. P. 1-28
7. Буриан Александр. Теория международных отношений. Курс лекций. В 2-х томах. т.1. Chișinău: CEP USM. 2003. 205 с.
8. Schmidt Brian. On the History and Historiography of International Relations. În: Handbook of International Relations / ed.: Carlsnaes Walter. Risse Thomas. Simmons Beth. London: SAGE Publication, 2001. p.3-22.
9. Beniuc Valentin. Formarea profesională în domeniul relațiilor internaționale: noi dimensiuni. În: Formarea profesională a specialiștilor în domeniul relațiilor internaționale: noi dimensiuni. Materialele conf. șt.-pract. int. Chișinău: CEP USM, 2007. p.12-19.
10. Juc Victor. Edificarea relațiilor internaționale postrăzboi rece: aspecte teoretico-metodologice și replieri geostrategice. Chișinău, 2011. 248 p.
11. Коукер К. Сумерки Запада. Москва: Ладомир, 2001. 238 с.

*Prof. univ. Alexandru AMITITELOAIIE,
dr., Universitatea „George Bacovia”, Bacău, România*

DEFICITUL DE DEMOCRAȚIE ÎN POLITICA DECIZIONALĂ A UNIUNII EUROPENE

Unitatea politică a Europei – un proiect ascuns popoarelor bătrânului continent

Oficial, se cunoaște că începuturile actualei construcții europene se plasează în timp în perioada care a urmat celui de-al Doilea Război Mondial. Efectele dezastruoase ale conflagrației recent încheiate au creat un climat extrem de favorabil pentru a se da curs unor proiecte mai vechi de management european. Prin urmare, când s-a propus o nouă geografie politică a Europei, ca soluție pentru prevenirea pe viitor a conflictelor, întreaga populație a bătrânului continent a devenit partener, susținând cu tărie actele politice inițiate și întreprinse în acest scop.

Însă, ideea unei Europe Unite este mult mai veche și, după cum se știe, toate încercările istorice de a fi realizată au eșuat, fiind chiar repudiate de opinia publică europeană. Cu toate acestea, ea n-a fost abandonată. În anii '20, teoreticieni de marcă încep să susțină mai insistent ideea unității și cooperării între statele europene. Doi dintre aceștia, Jean Monnet [1], care avea să devină părintele Europei, și Arthur Salter nu s-au limitat doar la o unitate bazată, în principal, pe cooperare, ci au mers mai departe, avansând ideea unui guvern supranațional care să conducă Statele Unite ale Europei. În mai multe eseuri, Arthur Salter a susținut ideea subordonării totale a statelor europene față de o unică autoritate politică, economică și militară, parlamentele și guvernele naționale urmând să devină simpli administratori locali [2].

Climatul politic european, de după Primul Război Mondial, nu s-a dovedit însă prielnic pentru implementarea unui asemenea proiect. De abia se constituise statele naționale și, prin urmare, orice idee de „unitate europeană” le provoca temeri cu privire la riscul de a-și pierde integritatea, independența și libertatea recent dobândite.

Când însă în 1940 pericolul ca Franța să fie ocupată de Germania devenise iminent, inițiatorii proiectului au avut o primă tentativă de a începe realizarea lui. S-a propus o uniune franco – britanică, nu sub forma unei colaborări interstatale, ci crearea chiar a unei noi națiuni, care urma să aibă un guvern unic, o armată unică, cetățenie unică și monedă unică. Cu excepția monedei unice, proiectul a fost acceptat de cabinetul britanic, dar a fost respins de francezi, cărora li s-a inoculat teama c-ar putea să devină un dominion britanic.

După al Doilea Război Mondial situația devenise mult mai favorabilă, atât prin starea de spirit europeană, traumatizată de consecințele războiului și preocupată de găsirea unor soluții pentru ca asemenea tragedii să nu se mai întâmple, cât și prin atragerea de partea acestui proiect a celor mai importanți oameni politici ai momentului, așa cum au fost Charles de Gaulle și Winston Churchill, a căror anvergură și credibilitate se consolidase în anii războiului, ambii acumulând un imens capital politic. Întrucât o uniune franco-britanică eșuase, s-a recurs la a doua variantă, adică un parteneriat Franța – Germania, susținut de Winston Churchill încă din septembrie 1946, la Universitatea din Zürich, unde a și folosit sintagma „Statele Unite ale Europei”. La 9 mai 1950 s-a lansat un prim plan, acceptat de cele două țări, care prevedea ca producția lor de cărbune și oțel să fie supusă unui control supranațional exercitat de o Înalță Autoritate. Prin aderarea și a Italiei, Olandei, Belgiei și Luxemburgului ia naștere în 1952 Comunitatea Europeană a Cărbunelui și Oțelului. A fost o chestiune de tactică inspirată de primul ministru al Belgiei de atunci, Paul-Henri Spaak. El a considerat că, dat fiind contextul istoric, nu se putea avansa de la început ideea unei uniuni politice. Prin urmare, soluția a fost să se deghizeze scopul politic sub masca cooperării economice. Așa s-a ajuns ca în 1957 să se semneze Tratatul de la Roma care pune bazele Comunității Economice Europene.

Un alt colaborator important al lui Jean Monnet a fost și Altiero Spinali, comunist italian, care avea să rămână relativ anonim până în zilele noastre[3], deși a susținut intens realizarea „The Single European Act”, pact care a stat la baza armonizării legislației țărilor membre și apoi a Tratatului de la Maastricht care marchează o altă etapă în evoluția procesului de integrare europeană.

Deși atenția a fost îndreptată tot timpul asupra integrării economice, treptat s-a realizat și un transfer al deciziei politice către organismele administrative europene. Se spune că proiectul „Jean Monnet” a însemnat, de fapt „o lovitură de stat cu încetinitorul”. În tot acest proces națiunile europene au fost doar reprezentate, nu și consultate, deși, ca titulare ale dreptului de suveranitate, ar fi fost cazul ca renunțarea la aceasta să se facă printr-un consimțământ transparent și neviciat.

Este greu de spus acum ce anume au dorit, cu adevărat, inițiatorii și toți cei care, pe parcursul a peste 60 de ani, au contribuit, într-un fel s-au altul, la realizarea acestui vast proiect. Se crezuse oare că 500 de milioane de locuitori, de naționalități diferite, vorbind limbi diferite, provenind din tradiții istorice și culturale totalmente diferite și, nu în ultimul rând, locuind în țări cu mari diferențe de civilizație și dezvoltare economică ar putea avea o guvernare unică? Și, mai mult decât atât, cum anume o astfel de guvernare ar putea fi și democratică?

Fără a suspecta de rea intenție pe inițiatorii acestui proiect și fără să punem la

îndoială c-ar fi urmărit, în mod cinstit, binele europenilor, trebuie totuși să observăm că etapele care s-au parcurs până acum și actele politice înfăptuite n-au antrenat și națiunile europene, masele largi de cetățeni. Participarea acestora a fost pe undeva și ocultată, ei fiind ținuti la distanță față de procesul integrării politice, bine deghizat, așa după cum s-a arătat, în cadrul unei cooperări economice.

Înainte de 1990, populația Occidentului n-a fost implicată efectiv în procesul politic. Un complex de factori a contribuit la ridicarea standardului ei de viață și de civilizație, fapt ce a făcut să n-o intereseze prea mult afacerile publice, acestea fiind lăsate pe seama guvernanților, în care se investise un anumit capital de încredere, tot pe fondul bunăstării și al prosperității. Un anumit rol a jucat, din acest punct de vedere, și „cortina de fier”. Sub presiunea ei, guvernanții occidentali s-au simțit obligați să nu dezamăgească masele de cetățeni, asupra cărora se exercitau puternice influențe ideologice și exista riscul ca acestea să producă tulburări sociale. Însă, acest factor a dispărut odată cu prăbușirea regimurilor dictatoriale din țările central și est europene. Mai mult decât atât, aceste țări au fost cuprinse și ele în procesul integrării europene, fapt ce a dus la apariția unor noi probleme pe agenda proiectului european. În aceste condiții, dispărând echilibrul de forțe, existent înainte de 1990, administrația europeană s-a simțit dintr-odată mai relaxată și deci mai puțin temătoare de consecințele actelor sale politice. În mod subtil, a apărut în structura acestei administrații o anumită categorie selectă, cu pretenții de a fi considerată „elită”, care a monopolizat în mare parte procesul decizional european și continuă să-și întărească autoritatea, clamând însă valorile democratice și interesele popoarelor bătrânului continent, pe care nu se încumetă să afirme că le slujește și le apără. Această „elită” a dobândit într-adevăr prea multă putere și, după cum puterea nu poate fi oprită decât tot de putere, ar fi cazul ca europenii, indiferent de naționalitate, să nu mai fie indiferenți față de ceea ce se întâmplă la Bruxelles.

II. Respingerea Tratatului Constituțional

Consiliul Europei, întrunit la Lacken (Belgia) în zilele de 14 și 15 decembrie 2001, analizând stadiul evoluției Uniunii Europene și perspectivele sale de dezvoltare, a convocat o Convenție Europeană cu sarcina de a formula, în acest scop, propuneri pe trei teme:

- apropierea cetățenilor de proiectul european și de instituțiile europene;
- structurarea vieții politice și a spațiului politic european într-o Europă extinsă;
- transformarea Uniunii într-un factor de stabilitate și un punct de referință în noua ordine mondială.

Convenția a ajuns la concluzia că aceste obiective ar putea fi îndeplinite pe următoarele căi:

- o mai bună repartizare a competențelor ce revin Uniunii și statelor membre;
- fuziunea tuturor tratatelor care au pus bazele Uniunii Europene și atribuirea de personalitate juridică Uniunii;
- stabilirea instrumentelor de acțiune ale Uniunii;
- creșterea democrației, a transparenței și a eficacității Uniunii Europene prin dezvoltarea contribuției parlamentelor naționale la legitimarea proiectului european, prin simplificarea procesului decizional și prin redarea cât mai transparentă și mai inteligibilă a funcționării instituțiilor europene;
- îmbunătățirea structurii și întărirea rolului fiecăreia din cele trei instituții ale Uniunii, ținând cont în special de consecințele extinderii.

În declarația de la Lacken s-a subliniat ideea că dezvoltarea în continuare a Uniunii și realizarea obiectivelor formulate chiar în primele sale documente ar necesita elaborarea unui document unic cu valoare constituțională. La baza acestuia ar trebui să se afle tratatele simplificate și reorganizate.

După cum se constată, în formularea acestor obiective există o gravă contradicție conceptuală. Pe de o parte, se afirma necesitatea întăririi democrației prin apropierea cetățenilor de proiectul european și de instituțiile europene, iar, pe de altă parte, se insista pe contribuția parlamentelor naționale la legitimarea acestui proiect. Un asemenea mod de abordare, îndrăznim să spunem, este de-a dreptul ipocrit, deoarece democrația este invocată doar formal, ca o pierdea de fum, în realitate producându-se un transfer al dreptului de ratificare a actelor politice unionale de la cetățeni către parlamentele naționale, mult mai docile față de autoritatea instituțională a Uniunii Europene. Acest transfer avea să se extindă mai ales după ce unele consultări populare nu i-au legitimat acestei „autorități” propunerile ce subminează identitatea națională, oferite ca o soluție pentru întărirea „unității europene”.

În baza celor stabilite la Lacken, Convenția, avându-l ca președinte pe Valery Giscard d'Estaing, a elaborat un proiect de constituție. Proiectul, având 338 articole, definea politicile Uniunii Europene și instituțiile sale. Totodată se mai stabileau și simbolurile Uniunii Europene, respectiv un steag de culoarea albastru închis cu 12 stele galbene poziționate în cerc, un imn, acesta fiind „Oda bucuriei” din Simfonia a 9-a de Beethoven, o Zi a Europei, convenția hotărând ca aceasta să fie 9 mai pe considerentul că la această dată, în 1950, a debutat marele proiect european.

Despre o Constituție europeană s-a vorbit la început cu rețineră, lucru justificat, de altfel, deoarece Constituția este percepută ca fiind legea fundamentală a

statului. Ori dacă se adoptă, la nivel european, o Constituție, înseamnă că Europa devine un suprastat, perspectivă avută în vedere de „elita” europeană, chiar din momentul lansării acestui proiect, ferit însă cu grijă de opinia publică europeană. Când la Convenția Europeană investită să elaboreze proiectul constituțional, președintele ei, Valery Giscard d’Estaing, declara că va fi adoptată o „Constituție europeană”, i s-a replicat chiar de către francezi că cel mult Convenția ar putea adopta un tratat care să reprezinte acordul de voință al statelor membre cu privire la anumite norme constituționale și nu o Constituție după modelul național. Aceeași atitudine au avut și reprezentanții altor state participante, în mod deosebit cei ai Marii Britanii.

În iunie 2003, Valery Giscard d’Estaing, a predat Consiliului European, întrunit la Porto Carras, Proiectul de Tratat Constituțional. Cu acest prilej el a declarat că „predă proiectul Constituției Statelor Unite ale Europei, ca putere rivală a Statelor Unite ale Americii” [4]. În acel moment „Statele Unite ale Europei” aveau deja, din ianuarie 2002, monedă proprie, prezentată de Romano Prodi, fostul președinte al Comisiei Europene, ca fiind un important „pas politic”. Englezii, însă, precum și alte state europene n-au vrut să facă acest „pas politic”. Margaret Thatcher declarase în acel moment că „cine nu are controlul asupra monedei proprii, nu are nici controlul asupra propriei identități”.

Tratatul Constituțional, semnat de șefii de stat și de guvern din cele 25 de state membre ale Uniunii Europene, a fost supus unei proceduri de ratificare. Potrivit Tratatului de la Maastricht, el trebuia ratificat în fiecare stat membru, deci în unanimitate, pentru a putea intra în vigoare. La timpul respectiv, procedura de ratificare nu era aceeași peste tot, multe state menținându-și ca procedură referendumul. Interesant de observat este faptul că ratificarea a decurs fără probleme în statele unde procedura era parlamentară, dar s-a împotmolit acolo unde s-a recurs la referendum. În 2005, locuitorii Franței și Olandei au respins în masă Constituția Europeană. În Marea Britanie trebuia să se organizeze un astfel de referendum în primăvară lui 2006, dar pentru a nu se mai înregistra un eșec similar, s-a renunțat și s-a recurs la procedura parlamentară. La fel s-a procedat și în celelalte state.

Acest test demonstrează că popoarele Europei încep să realizeze că proiectul unității lor s-a modificat mult față de cel inițial, și în prezent la Bruxelles se întărește tot mai mult o autoritate ce se îndepărtează, pe zi ce trece, de interesele și voința lor. Cele două referendumuri mai arată că europenii au descoperit deja că și-au pierdut treptat libertatea și dreptul propriilor state de a se guverna singure și tânjesc după sistemul în care au trăit și de care au fost deposedați fără știrea lor. Și astăzi, în analizele ce se fac cu privire la viitorul Uniunii Europene, este evocată opinia președintelui Cehiei, Vaclav Klaus, care, în 2004, după adoptarea

Tratatului Constituțional, își exprima temerea că țara sa va înceta să mai existe ca entitate independentă și suverană în momentul în care va intra în UE și că s-ar cere să se facă tot posibilul pentru ca existența lor, ca individualitate, de peste o mie de ani să nu se năruie și să se piardă [5].

III. Impunerea Tratatului de la Lisabona

Prin cele două referendumuri, francezii și olandezii le-au atras atenția liderilor europeni că ceea ce vor ei să construiască trebuie să aibă și acceptul popoarelor continentului și că ar fi fost mai bine ca înainte de a se trece la elaborarea proiectului, care nu s-a făcut fără cheltuieli, să se evalueze opinia publică europeană. Ar fi trebuit ca birocrăția nealeasă de la Bruxelles [6] să țină seama de punctul de vedere al lui Jean-Jacques Rousseau, care spunea că „așa cum arhitectul, înainte de a ridica un mare edificiu, observă și sondează terenul, pentru a-și da seama dacă-i în stare să-i susțină greutatea, tot așa și legislatorul înțelept nu începe prin a redacta legi bune în sine, ci mai întâi cercetează dacă poporul căruia îi sunt destinate este în stare să le suporte” [7].

În studiile de referință publicate după cele două referendumuri s-a reamintit că o Constituție este actul normativ fundamental al unui stat și că adoptarea unei Constituții pentru o uniune de state ar semnifica topirea identității statelor naționale într-un suprastat, iar personalitatea națiunilor componente ar fi pusă în umbră și, cu timpul, ar fi înlocuită cu o „personalitate europeană”. Au revenit în atenția popoarelor continentului întrebări ca: ce fel de Europă Unită construim? O Europă a cooperării națiunilor sau o Europă a subordonării celor cu o putere economică și militară mai redusă de către cei mai puternici? O Europă de tip federal sau o confederație europeană, în care statele membre să nu-și piardă dreptul de a decide asupra destinului propriu?

Disputa politico-diplomatică cu privire la construcția europeană s-a dovedit mai accentuată nu între lideri, ce se pretind a fi o „elită”, ci între ei și cetățeni, aceștia pronunțându-se din ce în ce mai hotărât pentru conservarea identității lor naționale într-o Europă unită, lucru pe care „elita”, după cum se observă, nu-l agreează. Dacă ea continuă să decidă în numele celor 500 de milioane de cetățeni ai Europei, dar ignorând voința acestora, înseamnă că scopul lor nu coincide cu interesele și speranțele pe care popoarele și le pun în această uniune.

După doi ani de așteptări, liderii Uniunii s-au întrunit în Consiliul European, ce și-a desfășurat lucrările la Bruxelles, în zilele de 21-22 iunie 2007, fixându-și ca obiectiv să depășească obstacolul creat prin respingerea Tratatului Constituțional. Au luat în discuție Declarația de la Berlin, din martie 2007, cu prilejul aniversării a 50 de ani de la adoptarea Tratatului de la Roma, în care s-a menționat,

desigur formal, că „nu se pot promova decizii contrare curentului popular”[8]. Prin urmare, au decis să renunțe la titulatura de Constituție precum și la toate simbolurile ce induc ideea de federație, cum ar fi drapel, imn zi simbolică etc., și să elaboreze un nou Tratat de reformă, acesta urmând să fie finalizat la Lisabona în octombrie 2007.

În varianta Bruxelles-iunie 2007, acest tratat ținea seama de obiecțiunile francezilor, olandezilor și a altor popoare din Uniune la adresa Tratatului Constituțional. Pe lângă renunțarea la denumirea de „constituție” și simbolurile de stat se mai prevedea ca atribuțiile președintelui Consiliului European să fie reduse substanțial, iar funcția de ministru al Afacerilor Externe să fie înlocuită cu cea de Înalt Reprezentant al Uniunii Europene pentru Politică Externă și de Securitate. Au fost acceptate, de asemenea, obiecțiunile Marii Britanii cu referire la prioritatea reglementărilor europene, cele ale Olandei privind creșterea competenței parlamentelor naționale și recunoașterea capacității acestora de a respinge propunerile legislative ale Comisiei Europene care contravin competențelor naționale, ale Poloniei privind sistemul de vot etc. În privința sistemului de vot, s-a convenit ca, în continuare, până în 2014, să se aplice regulile din Tratatul de la Nisa, urmând ca după această dată să se introducă sistemul dublei majorități care presupune acordul a 55 la sută din statele membre, reprezentând 65 la sută din populația Uniunii. Reprezentanții Marii Britanii au mai obținut, în urma negocierilor, dreptul de a decide ce probleme de justiție și afaceri interne vor fi cedate pentru a fi coordonate de organismele UE.

S-a considerat, la timpul respectiv, că toate aceste revizuii ar fi reușit să depășească punctele controversate din Tratatul Constituțional și s-ar fi calmat tensiunile existente cu privire la pierderea identității naționale, în mod deosebit de către țările mai mici.

La Lisabona însă, în 18-19 octombrie 2007, soluțiile stabilite la Bruxelles au fost anulate, revenindu-se la prevederile Tratatului Constituțional, respins de francezi și olandezi. Printr-o diversiune, numită de unii analiști „inginerie juridică” [9] sau „revoluție birocratică ascunsă”[10], Tratatul de reformă a devenit o nouă formă a Tratatului Constituțional. Astfel, prin 64 de declarații, soluțiile negociate la Bruxelles, care au avut ca efect deblocarea situației și continuarea procesului de reformă, au fost, practic, anulate. Deci, evitând consultarea și informarea democratică, adică procesul democrației însuși, „elita” europeană, continuă să transforme Europa după cum crede ea de cuviință și, printr-o propagandă mincinoasă, încearcă să ne convingă că acest lucru îl face pentru binele cetățenilor europeni.

Renunțarea la Tratatul Constituțional a fost, deci, o chestiune pur formală sau, mai bine zis, o problemă de tactică pentru a manipula opinia publică precum și

pe acei lideri care încă se mai mențin pe o poziție rezervată. Proiectul unității politice continuă, esența acestuia însemnând, de fapt, transferul atributelor de suveranitate națională către angrenajul instituțional al Uniunii Europene. Pentru că niciun popor nu este dispus să renunțe la independență, „elita europeană” își deghizează acțiunile în camuflaj democratic. Discursul politic și chiar preambulul deciziilor și actelor ce se adoptă de către diversele organisme europene abundă în mod demagogic în formule și concepte democratice, insistând că tot ce se întreprinde se face în numele și interesul cetățenilor.

„Uniunea – se arată în tratatul de la Lisabona – se întemeiază pe valorile respectării demnității umane, libertății, democrației, egalității, statului de drept, precum și pe respectarea drepturilor omului, inclusiv a dreptului persoanelor care aparțin minorităților. Aceste valori sunt comune statelor membre într-o societate caracterizată prin pluralism, nediscriminare, toleranță, justiție, solidaritate și egalitate între femei și bărbați” [11]. Dar pentru faptul că, în concepția liderilor europeni, popoarele și cetățenii, încă păstrători ai identității naționale, n-ar recepta aceste valori, nici chiar pe cele ce țin de democrație și statul de drept, „elita” europeană a găsit de cuviință că „spre binele europenilor” aceștia n-ar mai trebui consultați.

Aceasta au înțeles liderii europeni din respingerea Tratatului Constituțional în urma celor două referendumuri, adică faptul că ei vor să construiască o Europă pe care oamenii de rând, ca „beneficiari”, n-o înțeleg și, din ignoranță, le resping proiectul. Chiar în seara zilei în care s-a anunțat respingerea de către francezi a tratatului, Adrian Severin, deputat în Parlamentul României, la timpul respectiv, și fost ministru de externe, a afirmat că „problemele construcției europene trebuie să rămână în competența elitelor și nu a maselor, care nu înțeleg prea bine cursul evenimentelor” [12]. Realitatea este că oamenii sesizează foarte bine că proiectul unei Europe unite, pe care această „elită” insistă să-l realizeze, nu-i vizează pe ei, nu de grija lor se „sacrifică” „tehnocrații” europeni. Când vom afla ce costuri suportă europenii pentru întreținerea acestei „elite” și opulența în care s-a obișnuit ea să trăiască ni se va lămuri scopul pentru care sunt sacrificate popoarele bătrânului continent.

Deci, pentru a duce mai departe acest proiect, fără a se mai confrunta cu rezistența maselor, liderii europeni au înțeles că trebuie să se renunțe la referendum. Așa s-a și întâmplat. Tratatul de la Lisabona, preluând în mare parte conținutul Tratatului Constituțional, a fost ratificat prin procedură parlamentară în toate statele din Uniune, cu excepția Irlandei, care și-a menținut referendumul. Însă faptul că aici, la prima consultare, votul a fost negativ arată care este adevărata opțiune a europenilor. Asistăm deci la instaurarea unei „democrații a elitelor”, cum se exprima fostul președinte al Poloniei, Lech Kaczyński, criticând opțiunea

unor lideri vremelnici ai Uniunii de a ignora votul popular în probleme de mare importanță privind soarta popoarelor Europei. „Secolul 21 – se întreba fostul președinte polonez – implică oare înlocuirea democrației clasice cu democrația elitelor și trecerea de la o construcție europeană democratică la o construcție europeană aristocratică, în interiorul căreia unii decid, iar alții se supun?”[13].

IV. Referendumul irlandez – un test al opoziției popoarelor europene față de riscul pierderii identității lor naționale

Pentru că liderii europeni și-au propus nu să consulte popoarele din Uniune cu privire la viitorul Europei și să le respecte voința, ci să le impună propriul lor plan, gândit din perspectiva interesului lor exclusiv sau al celor sub puterea cărora se află, acțiunile lor se îndepărtează tot mai mult de esența democrației, de care se folosesc doar pentru a-și deghiza mai bine planurile. „Nimic nu este mai primejdios decât amestecul intereselor private în treburile publice...”, spunea marele gânditor francez Jean Jacques Rousseau [14], și se pare că tocmai acest factor subminează și în prezent un proiect care părea generos și plin de speranțe pentru popoarele Europei.

Dacă noile prevederi ale Tratatului de reformă, negociate în iunie 2007 la Bruxelles, n-ar fi fost acceptate doar pentru a se da impresia că valorile democrației sunt respectate și că instituțiile europene acționează în conformitate cu voința europenilor, precum și spre binele lor, n-ar mai fi fost necesar să se impună statelor membre să renunțe la procedura de ratificare a tratatelor prin referendum. Parlamentele, după cum s-a arătat mai sus, sunt mai docile și, într-un fel sau altul, și membrii lor, având în vedere privilegiile de care dispun, nu mai sunt atât de atașați de cetățeni, pe care de altfel, după alegeri, nici nu-i mai reprezintă, așa cum statuează și Constituția României (art. 69). Pentru că planul „elitei” europene a fost să nu modifice esența Tratatului Constituțional ci doar să-i dea o aparență de schimbare, ei s-au și asigurat, prin obligarea liderilor naționali să adopte procedura parlamentară de ratificare, împotriva unor eventuale respingeri.

Singura țară în care s-a mai menținut referendumul ca procedură de ratificare a fost Irlanda. La data de 12 iunie 2008, irlandezii au respins Tratatul de la Lisabona cu un procent de 53, 45%. Acest eșec, deși s-a înregistrat într-o țară cu o populație reprezentând mai puțin de 1% din întreaga populație a Europei, totuși, pentru faptul că a blocat din nou proiectul european dorit de „elită”, a generat numeroase comentarii, mai mult sau mai puțin elaborate.

Din evaluarea acestora se desprind câteva cauze de fond care i-ar fi determinat pe irlandezi să voteze împotriva tratatului.

În primul rând, asupra lor s-a exercitat o presiune exagerată, insistându-se

pe varianta votului pozitiv. Nu s-au organizat dezbateri alternative, care să fi informat publicul și asupra avantajelor și dezavantajelor respingerii tratatului. Mai mult decât atât, șeful diplomației franceze, încercând să-i determine pe irlandezi să voteze în favoarea tratatului, n-a făcut decât să-i inerveze, când la 9 iunie, cu trei zile înainte de vot, le-a spus c-ar fi profitat mai mult decât alții de sprijinul Europei și dacă vor vota împotriva tratatului vor fi primele victime. Acest fapt i-ar fi iritat pe irlandezi cărora, conform The Irish Times, „nu le place să li se spună ce să facă” [15].

În al doilea rând, fermierii irlandezi, beneficiari ai unor subvenții acordate de guvern prin Politica Agricolă Comună a Uniunii Europene, au simțit că le-ar putea pierde în condițiile în care se insistă pe o politică neprotecționistă în cadrul Organizației Mondiale a Comerțului, al cărei promotor este tocmai comisarul european pentru probleme de comerț.

În al treilea rând, irlandezii s-au temut c-ar putea pierde statutul de neutralitate. Prin Tratatul de la Lisabona s-a stabilit ca Uniunea să desfășoare o politică externă și de securitate comună, or acest fapt contravine politicii lor tradiționale de neutralitate.

În al patrulea rând, Irlanda a stimulat dezvoltarea economică și printr-un regim de fiscalitate mai relaxat pentru companii. Cunoscându-se că Franța insistă ca impozitelor plătite de companii să li se aplice un regim unitar la nivel european, irlandezii și-au dat seama că, acceptând tratatul, pierd una dintre cele mai importante pârgii de creștere economică.

În al cincilea rând, irlandezii, practicanți prin tradiție ai religiei catolice, nu sunt de acord cu liberalizarea avortului, susținut de mai multe state membre ale Uniunii Europene.

N-au lipsit nici acele puncte de vedere care au justificat votul negativ irlandez și prin intermediul unor posibile influențe americane, știindu-se relațiile strânse existente cu comunitatea irlandezo-americană din Statele Unite ale Americii. Chiar secretarul de stat francez pentru Afaceri Europene Jean-Pierre Jouyet a adus în dezbaterile privind referendumul irlandez o posibilă confruntare între interesele europene și cele americane. De asemenea, se mai afirmă că Organizația irlandeză „Libertas”, care a dus o campanie susținută împotriva Tratatului de Reformă, ar fi fost susținută financiar de către o companie americană de telecomunicații [16].

Cercetările științifice efectuate în ultimii ani demonstrează că forța economică a Uniunii Europene a crescut considerabil, concurând forța economică a altor puteri ale lumii, cum ar fi economia Japoniei și, mai ales, economia Statelor Unite ale Americii. Se pare însă că în acest proces de reformă americanilor le-a atras atenția mai mult chestiunea emancipării militare a Uniunii Europene decât concurența economică a acesteia. Lucru pe deplin explicabil având în vedere poziția

de lider pe care o dețin SUA în NATO și faptul că americanii își promovează din ce în ce mai mult interesele economice pe cale militară. Este deja binecunoscută doctrina „războiului preventiv”, pe care Administrația SUA o promovează de mult timp, iar de mai bine de un deceniu este chiar și oficializată. De aceea, fără a ignora factorul economic, credem totuși că mai mare importanță prezintă pentru americani proiectele militare ale Uniunii Europene, gândindu-se că acestea i-ar putea șubmina poziția în cadrul NATO, precum și interesele geo-strategice în spațiul european.

În aceste sens este de subliniat că în secțiunea a doua a capitolului intitulat *Politica de securitate și apărare comună* din Tratatul de Reformă s-a introdus un nou alineat potrivit căruia „Politica de securitate și apărare comună face parte integrantă din politica externă și de securitate comună. Aceasta asigură Uniunii o capacitate operațională bazată pe mijloace civile și militare. Uniunea poate recurge la acestea în cadrul misiunilor în afara Uniunii, pentru a asigura menținerea păcii, prevenirea conflictelor și întărirea securității internaționale, în conformitate cu principiile Cartei Organizației Națiunilor Unite” [17].

Putem fi siguri că influența americană asupra irlandezilor n-a lipsit, având în vedere atât relațiile directe existente între cetățeni, cât și faptul că ceea ce se întâmplă cu Europa nu-i poate lăsa indiferenți pe americani. Confruntarea dintre marile puteri este o constantă a existenței lor și mijloacele la care recurg pentru a-și realiza interesele nu sunt întotdeauna cele mai ortodoxe.

Problema de fond care-i preocupă însă pe irlandezi, dar nu numai pe ei, este strâns legată de identitatea națională, pe care simt că o vor pierde în condițiile în care angrenajul Uniunii Europene se întărește și devine tot mai distant de voința și interesele popoarelor. Pe zi ce trece se adâncește prăpastia dintre birocrăția administrativă și cetățeanul european, iar corupția comunitară devine un fapt uzual [18].

Referendumul irlandez, singurul din întreaga Uniune, este unul dintre cele mai puternice argumente că proiectul european se construiește de către o „elită”, o birocrăție tehnocrată, tot mai străină de cetățeni, care își asociază în mod formal voința popoarelor pentru a-și legitima acțiunile. Numai că popoarele simt că în planurile acestei „elite” destinul lor este pus la grea încercare și sunt pândite de riscuri majore în ceea ce privește identitatea culturală, tradițiile și valorile ce le definesc. Aceasta este cauza împotrivirii, iar dacă s-ar fi consultat prin referendum și alte popoare, rezultatul ar fi fost, de asemenea, negativ. Sondajele de opinie realizate în acel moment arată că 53% dintre francezi și 57% dintre olandezi ar fi votat împotriva Tratatului de Reformă [19].

În aceste condiții ne permitem să afirmăm că alternativa democrației este dictatura, iar dacă într-o problemă atât de importantă cum este suveranitatea cetățenii nu sunt consultați și voința lor nu este luată în considerare, puterea, indiferent

cum s-ar intitula, se află într-o acută criză de democrație. Pericolul, considerăm, este și mai mare atunci când este vorba de o putere externă, care, acaparând prerogativele de suveranitate ale popoarelor, ajunge treptat să nu mai aibă nici o răspundere, să nu se mai confrunte cu nici o opoziție. Iată de ce liderii europeni au insistat ca în problemele ce privesc politica decizională a Uniunii Europene să nu se mai recurgă la consultarea cetățenilor, aceasta fiind prima etapă, pentru că în perspectivă s-ar putea să se renunțe și la rolul pur formal al parlamentelor naționale. Experiența Cehiei și Poloniei, care au ratificat cu greu, după multe insistențe, controversatul tratat, nu cred că-i lasă indiferenți pe liderii europeni și nu-i face să se gândească și la o asemenea măsură.

Așa după cum rezultă din practica democratică și fundamentările științifice și cum s-a subliniat de nenumărate ori în dezbaterile publice care au avut loc după respingerea Tratatului de Reformă de către irlandezi, referendumul reprezintă opțiunea liberă a cetățenilor consultați cu privire la decizii importante pentru ei. Această opțiune nu trebuie să fie alterată prin niciun fel de presiuni politice sau economice și are un caracter definitiv. A repeta un referendum până când opțiunea devine una convenabilă pentru inițiatori nu face altceva decât să-l transforme într-un act politic fals, aservit unor interese care nici într-un caz nu-i privesc pe cei care votează.

Cu toate acestea, pentru liderii europeni, după cum se constată, regulile democrației nu sunt altceva decât niște formalități pe care le pot adapta în funcție de interesele lor. Imediat după primul referendum, fostul președinte al Franței, Valéry Giscard d'Estaing a cerut ca acesta să fie repetat până când tratatul va fi acceptat. S-a apreciat, desigur, de către diverși analiști că repetarea referendumului este o gravă încălcare a principiilor democratice care trebuie să guverneze Uniunea Europeană, însă această critică n-a oprit procesul și nici n-a fost luată-n seamă.

După intense presiuni exercitate asupra guvernului irlandez, luând chiar forma unor amenințări, în data de 03 octombrie 2009 s-a organizat un nou referendum. De această dată rezultatul a fost mai mult decât mulțumitor, 67,13% dintre participanți au spus „DA” Tratatului de Reformă, deschizând calea celorlalte măsuri pe care liderii europeni erau nerăbdători să le realizeze.

Confruntările europene din ultimii ani aduc mereu în discuție relațiile dintre statele membre ale Uniunii și instituțiile acesteia. Se atrage atenția că dacă aceste relații se vor construi pe baza cooperării statelor membre, iar instituțiile europene vor respecta cu rigoarea necesară principiul subsidiarității, noua construcție va fi trainică [20]. În schimb, dacă se continuă cu subordonarea statelor membre și a popoarelor față de angrenajul birocratic de la Bruxelles, ajungându-se chiar să li se impune o nouă geografie, proiectul acestei construcții va eșua ca și în cazul încercărilor anterioare [21]. Se pune firesc întrebarea dacă cei care merg pe

această linie știu de celelalte proiecte de uniune europeană și dacă n-ar fi cumva necesar ca fiecare popor să-i desemneze pe acei funcționari care se pricep și au și o cultură solidă în domeniu. Desigur problema se pune în varianta în care popoarele ar avea vreun rol din acest punct de vedere.

Concluzii

Procesul integrării europene a parcurs un traseu relativ ușor până în prezent. Politica faptului împlinit și a ratificării formale a diferitelor acte ale procesului de integrare s-au dovedit a fi pentru liderii europeni sarcini nu prea dificile. Popoarele europene, fiind sensibile la oferta de pace, libertate, liniște și prosperitate cu care au fost ademenite, atât după al Doilea Război Mondial, cât și după căderea cortinei de fier, n-au opus, până în prezent, nici o rezistență notabilă la proiectul de integrare, proiect care, până de curând, a vizat doar domeniul economic sau, mai corect spus, în această direcție a fost orientată, cu precădere, propaganda integrării, pentru că, practic, fără aportul politicului nu s-ar fi ajuns până aici. Însă acum, când efectele crizei sunt tot mai aspru resimțite mai ales de către popoarele din eșalonul doi și trei ale „familiei” europene și guvernele dependente mai mult de organismele financiare internaționale decât de proprii cetățeni, a apărut marele semn de întrebare cu privire la viitorul Uniunii Europene. „To be or not to be Eurozone?” se rostește tot mai des, în ultimul timp, la dezbaterile pe tema integrării europene[22].

Au reapărut în spațiul public multe semne de întrebare cu privire la unitatea politică a Europei și dacă în perioadele de stabilitate reacțiile și manifestările de împotrivire sunt marginale, în schimb, în timp de criză, acestea se amplifică și antrenează largi categorii sociale. Ca dovadă sunt și rezultatele negative ale referendumurilor organizate pentru ratificarea unor decizii politice. Acest fapt i-a determinat pe lideri să evite, pe cât posibil, consultarea maselor și să decidă cum cred ei de cuviință.

Fără pretenția de a fi lămurit acest controversat proces, credem totuși că, alăturându-ne, prin această modestă analiză, celor care nu se mulțumesc să fie doar niște receptori obedienți ai discursurilor și declarațiilor oficiale, contribuim, întrucâtva, la demolarea acestui penibil mit potrivit căruia unitatea politică a Europei ar fi proiectată exclusiv spre binele europenilor. Am încercat, totodată, să ne satisfacem curiozitatea cu privire la împotrivirea manifestată de popoarele Europei și de ce ele nu se lasă convinse că liderii lor politici nu le-ar vrea decât binele, „obligându-i” să recurgă la tehnici de manipulare sau chiar să-și asume „riscul” de a decide în mod discreționar, fără a avea consimțământul maselor de cetățeni.

Desigur, Europa este prea mare pentru a se practica o democrație directă, care să permită ca ordinea socială să fie stabilită prin decizia titularilor drepturilor

politice, concept dezvoltat în epoca modernă de Hans Kelsen dar de ce s-a ajuns ca nici democrația indirectă să nu mai funcționeze, mai ales într-o problemă atât de importantă de care depinde viitorul popoarelor europene? Ce alt răspuns ar putea fi în afara faptului că în tot acest proces primează mai mult interesele liderilor decât soarta acestor popoare? Ele simt, în schimb, cum nu se poate mai bine, că sunt supuse unor experimente extrem de riscante și de aceea se împotrivesc.

Mai trebuie să subliniem, pentru a înțelege ce se întâmplă, că lumea în care trăim este confruntată cu grave probleme de stabilitate, iar Europa este o parte destul de importantă a acestei lumi. Scenariile cu privire la viitorul omenirii, receptate, cândva, doar ca niște ipoteze hazardate sau afirmații de neînțeles în contextul în care au fost făcute, revin în actualitate și ele privesc deopotrivă și Europa.

De exemplu, Zbigniew Brzezinski, fondator al Comisiei trilaterale și fost consilier al președintelui SUA, referindu-se la regionalizare, spunea că aceasta este calea spre „convergența gradată a Estului și Vestului către un Guvern unic Mondial...Suveranitatea Națională nu mai este un concept viabil”. Dacă avem în vedere cât de mult se insistă și la noi pe tema regionalizării, putem crede, fără teama de a greși, că guvernul României este pe deplin angajat în realizarea acestui proiect și urmează întocmai instrucțiunile unor asemenea structuri, misterioase încă pentru multă lume. Se poate însă constata, cu multă ușurință, că regionalizarea este calea dezmembrării statelor națiune și Brzezinski a intuit-o destul de bine încă acum 15 ani [23].

Împotriva instaurării unui guvern mondial, un alt partizan al acestui proiect vedea că există două puternice forțe, respectiv, religia și patriotismul. Prin urmare, ele trebuie înlăturate, pentru că, potrivit acestei opinii, omenirea ar evolua către o „societate științifică”, care nu poate fi stabilă decât sub conducerea unui guvern mondial. „Suntem într-un proces de transformare globală – mai constata și David Rockefeller nu cu mult timp în urmă. – Mai avem nevoie doar de o criză majoră necesară și toate națiunile vor accepta Noua Ordine Mondială”. Și George Soros ne avertiza, în 1995, „că urmează o perioadă de puternică dezordine în lume” care va fi rezolvată prin instaurarea unei noi ordini mondiale. Iar în 2009, mulțumit că „acțiunile” sale și ale elitei financiare din care face parte au avut succes, desigur pentru ei, declara că „actuala criză este punctul culminant al muncii mele de o viață...am parte de o criză foarte bună (excelentă)” [24].

Planuri diabolice cu privire la viitorul omenirii s-au mai făcut în decursul timpului, ele eșuând, de fiecare dată, însă cu consecințe dramatice pentru ființa umană. Ca și în celelalte experiențe nefaste, aceste planuri sunt consecința nemijlocită a acumulării de către unii semeni de-ai noștri de prea multă avere și putere, proces care se conjugă, nefiresc de straniu, cu nepăsarea maselor, deși semnalele de avertizare sunt din ce în ce mai incisive și mai argumentate.

NOTE ȘI REFERINȚE

1. Jean Omer Marie Gabriel Monnet (9 noiembrie 1888 – 16 martie 1979) este considerat arhitectul Uniunii Europene. Devenit om de afaceri, s-a făcut remarcat în timpul Primului Război Mondial în aprovizionarea Aliaților. Este răsplătit cu funcția de deputat, Secretar General al Ligii Națiunilor. Al Doilea Război Mondial îl pune în contact cu Charles de Gaulle, Winston Churchill, Franklin Delano Roosevelt, precum și alte personalități politice pe care le-a influențat în realizarea proiectului său de unitate europeană.
2. Christopher Booker, Richard North, The Great Deception – A Secret History of the European Union, <http://www.free-europe.org/blog/english.php>, <http://eureferendum.blogspot.com/2006/05/europe-day.html>.
3. În ziua de 26 februarie 2002, la Bruxelles, și-a deschis lucrările Convenția pentru redactarea Constituției Europei Unite. În semn de recunoștință față de Altiero Spinelli, considerat a fi primul care a sugerat redactarea unei Constituții pentru Statele Unite ale Europei și totodată un activist al integrării politice, Convenția a atribuit numele său unui important edificiu administrativ.
4. Dumitru Mazilu. Ce fel de Europă unită construim? În: Lumea, 2007, N 10(175) , pp. 74-77.
5. Vaclav Klaus. Să nu ne pierdem în UE. http://www.adevarul.ro/actualitate/pierdem-UE_0_68995310.html.
6. Dumitru Mazilu. Democrația irlandeză și „democrația” elitelor europene. În: Lumea, 2008, N 10 (187), p.31.
7. Jean-Jacques Rousseau. Contractul social. Traducere de H.H. Stahl. Filipeștii de Târg, Prahova: Editura Antet, 2005, p. 40.
8. Dumitru Mazilu. Construcția europeană – „un sistem federativ sau confederativ”. În: Lumea, 2010, N 12 (213), pp.85-87.
9. Marin Voicu. Procesul politic și democratic din Uniunea Europeană. În: Palatul de Justiție, 2008, N 6.
10. Michael Radu. Tratatul de la Lisabona – oală veche, reclamă nouă. În: România liberă, 2007, 27 octombrie.
11. Tratatul de la Lisabona de modificare a Tratatului privind Uniunea Europeană și a Tratatului de instituire a Comunității Europene, 2007/C306/01, Dispoziții generale, art.1a.
12. Dumitru Mazilu. UE tinde să devină o republică aristocratică. În: Lumea, 2010, N 11(212), p. 34.
13. Idem.
14. Jean- Jacques Rousseau, Contractul social, p. 63.
15. <http://www.eurosceptic.ro/index.php/category/constitutia-ue/page/3/>.
16. Cristina Oroveanu. Un înalt oficial francez îi acuză pe neoconservatorii americani că subminează construcția noii Uniuni Europene. În: Adevărul 2008, 26 iunie.
17. Dispoziții privind politica de securitate și apărare comună. Alin. (1), Secțiunea 2. Tratatul de Reformă, semnat la Lisabona la 13 decembrie 2007.
18. Marin Voicu. Procesul politic și democratic din Uniunea Europeană. În: Palatul de Justiție, 2008, N 6.
19. Claude Imbert. Europa somnambulă. În: Le Point, 2008, 21 iunie.
20. Dumitru Mazilu. Integrarea Europeană. Drept comunitar și instituții europene. Ediția a V-a. București: Editura Lumina Lex, 2007, p. 88 și urm.
21. Idem, pp. 95-96.
22. Dumitru Mazilu. To be or not to be Eurozone? În: Lumea, 2012, N 2, pp. 54-56.
23. Mihaela Gheorghiu. Criza europeană, datoriile suverane și moneda euro. În: Lumea, 2011, N 12, pp. 49-53.
24. Dan Zamfirescu. Ce se ascunde în spatele crizei planetare. În: Lumea, 2011, N 12, p. 48.

*Prof. asociat Pompiliu COMȘA,
dr., Galați, Universitatea „Apollonia”, Iași, România*

DREPTURILE OMULUI ÎN VIZIUNEA UNIUNII EUROPENE

Drepturile omului, democrația și statul de drept sunt valori esențiale ale Uniunii Europene. Înscrise în tratatul său fondator, acestea au fost consolidate prin adoptarea Cartei Drepturilor Fundamentale. Țările care doresc să adere la U. E., precum și cele care au încheiat acorduri comerciale sau de altă natură cu Uniunea, trebuie să respecte drepturile omului. Uniunea Europeană consideră drepturile omului ca fiind universale și indivizibile. Prin urmare, le promovează și le apără în mod activ atât pe plan intern, cât și în relațiile cu țările terțe. În același timp, Uniunea Europeană nu intenționează să submineze autoritatea guvernelor naționale în acest domeniu. Politica Uniunii privind drepturile omului pune accentul pe drepturile civile, politice, economice, sociale și culturale. De asemenea, vizează promovarea drepturilor femeilor și ale copiilor, precum și pe cele ale minorităților și ale persoanelor strămutate. Drepturile omului nu au limită de vârstă.

Drepturile omului în U. E.

Deși, în general, situația în ceea ce privește respectarea drepturilor omului în U. E. este bună, eforturile în această direcție rămân o preocupare constantă a autorităților. Uniunea Europeană combate rasismul, xenofobia și alte tipuri de discriminare bazate pe religie, sex, vârstă, handicap sau orientare sexuală, acordând o atenție deosebită respectării drepturilor omului în materie de azil și imigrare. Uniunea are o lungă tradiție în a primi pe teritoriul său cetățeni din alte țări (fie că vin să caute un loc de muncă, fie că își părăsesc țara din cauza războaielor sau a persecuțiilor).

Combaterea discriminării

Prin Programul comunitar pentru ocuparea forței de muncă și solidaritate socială (PROGRESS), U. E. finanțează o serie de activități menite să combată rasismul și xenofobia în interiorul granițelor sale. Aproape un sfert din bugetul de 743 de milioane de euro alocat programului PROGRESS pentru perioada 2007-2013 este consacrat combaterii discriminării. U. E. a creat și o Agenție pentru Drepturi Fundamentale (FRA). Printre prioritățile politice ale Uniunii se numără eforturile în direcția stopării traficului de persoane, în special, femei și copii. Au fost derulate o serie de programe transfrontaliere destinate combaterii traficului de persoane, în colaborare cu țările candidate și cu cele învecinate din sud-estul Europei.

O forță la nivel mondial pentru apărarea drepturilor omului

Treptat, U. E. a reușit să transforme problema respectării drepturilor omului într-o preocupare majoră aflată în centrul relațiilor sale cu alte țări și regiuni. Toate acordurile comerciale sau de cooperare cu țări terțe conțin o clauză care prevede că drepturile omului reprezintă un element esențial al relațiilor dintre părți. În prezent, există peste 120 de astfel de acorduri. Cel mai cuprinzător este Acordul de la Cotonou – pactul privind asistența și schimburile comerciale încheiat între Uniune și un număr de 78 de țări în curs de dezvoltare din Africa, Caraibe și Pacific (grupul ACP). În cazul în care oricare dintre țările ACP încalcă drepturile omului, U. E. poate suspenda concesiile comerciale și poate reduce sau limita programele de asistență. Uniunea consideră că reducerea sărăciei, principalul obiectiv al politicii sale de dezvoltare, se poate obține doar în cadrul unei structuri democratice. Același tip de măsuri se aplică și celorlalte țări partenere. Programul U. E. privind acordarea de ajutor umanitar de urgență la nivel mondial nu face, în mod normal, obiectul unor restricții referitoare la respectarea drepturilor omului. Ajutorul pe care U. E. îl furnizează în natură, sub formă de bani, sau de asistență tehnică, are drept unic scop să ușureze suferința oamenilor, indiferent dacă aceasta este cauzată de catastrofe naturale sau de o proastă administrare de către regimurile opresive. În ultimii ani, U. E. a menținut un dialog pe tema respectării drepturilor omului cu țări ca Rusia, China și Iran. De asemenea, a impus sancțiuni pentru încălcarea drepturilor omului de către regimurile din Burma (Myanmar) și Zimbabwe.

U. E. ia inițiativa

Pentru a promova drepturile omului în lume, U. E. finanțează Instrumentul european pentru democrație și drepturile omului. Beneficiind de un buget de 1,1 miliarde de euro pentru perioada 2007-2013, acesta încadrează respectarea drepturilor omului și a democrației într-un context global și se concentrează pe patru obiective:

- consolidarea democrației, a bunei guvernante și a statului de drept (susținerea pluralismului politic, a libertății presei și a bunei funcționări a sistemului judiciar);
- abolirea pedepsei cu moartea în țările în care aceasta încă se mai aplică;
- combaterea torturii prin măsuri preventive (formarea și educarea forțelor de poliție) și represive (crearea tribunalelor internaționale și penale)
- combaterea rasismului și a discriminării, garantând respectarea drepturilor politice și civile.

Acest instrument finanțează și proiecte consacrate egalității între sexe și protecției copiilor. De asemenea, sprijină acțiunile întreprinse, în comun, de U. E. și

de alte organizații implicate în apărarea drepturilor omului, precum Organizația Națiunilor Unite, Comitetul Internațional al Crucii Roșii, Consiliul Europei și Organizația pentru Securitate și Cooperare în Europa.

Valorile Uniunii Europene

Uniunea Europeană își dorește să promoveze valorile umaniste și progresiste și să garanteze că ființa umană este stăpânul și nu victima schimbărilor majore care au loc la nivel global. Nevoile cetățenilor nu pot fi satisfăcute doar prin intermediul mecanismelor de piață și nici nu pot fi impuse în mod unilateral. De aceea, U. E. pledează pentru acea viziune a omenirii sau acel model de societate care este susținut de majoritatea cetățenilor săi. Europeanii se mândresc cu patrimoniul bogat de valori, printre care se numără drepturile omului, solidaritatea socială, libertatea întreprinderii, distribuirea echitabilă a roadelor creșterii economice, dreptul la un mediu protejat, respectarea diversității culturale, lingvistice și religioase și o sinteză armonioasă a tradiției și a progresului.

Carta Drepturilor Fundamentale a Uniunii Europene, proclamată în decembrie 2000 la Nisa, cuprinde toate drepturile recunoscute la ora actuală de statele membre și de cetățenii U.E. Aceste valori creează un sentiment de apartenență la aceeași familie europeană. Un exemplu bun în acest sens îl constituie abolirea pedepsei cu moartea în toate statele U.E.

Observații pe marginea noii viziuni a Curții Europene a Drepturilor Omului cu privire la restituirea imobilelor confiscate în perioada comunistă

S-au emis diverse opinii pe marginea jurisprudenței recente a Curții Europene a Drepturilor Omului, o parte a doctrinei susținând că s-a schimbat viziunea Curții de la Strasbourg, iar altă parte că, de fapt, se menține în aceeași direcție. După părerea noastră, Curtea Europeană a Drepturilor Omului și-a schimbat în mod evident practica cu privire la drepturile foștilor proprietari de a obține în natură restituirea imobilelor confiscate în perioada comunistă. Această schimbare de viziune a fost ilustrată pentru prima dată în cauza *Matieș împotriva României* și a fost detaliată și subliniată în cauza pilot *Maria Atanasiu și alții împotriva României*. Pentru specialiștii în drepturile omului, această viziune a Curții Europene reprezintă o evoluție și o nuanțare a noțiunii *de bun* și de *interes patrimonial*, care intră sub incidența art. 1 din Protocolul nr. 1 al Convenției. Pentru mulți practicieni, această evoluție este absolut surprinzătoare și șocantă, având în vedere practica constantă a Curții Europene cu privire la dreptul foștilor proprietari de a obține restituirea în natură a bunului preluat abuziv.

Diferența esențială, care stă la baza acestei schimbări de jurisprudență este determinată, după părerea noastră, de două împrejurări, pe care le vom detalia în continuare.

1. Nu se mai recunoaște în patrimoniul foștilor proprietari deposezați un bun, respectiv *un vechi drept de proprietate asupra bunului preluat abuziv*, ci se aduce în discuție existența unui *nou drept de proprietate, care își are originea în temeiul unei legislații adoptate de către un stat, prin care se urmărește restituirea totală sau parțială a unor bunuri confiscate anterior* (paragraful 136 din cauza *Maria Atanasiu și alții împotriva României*).

Această nuanțare este extrem de importantă, deoarece consecințele care decurg din situația premisă avută în vedere de către instanța europeană sunt diferite. În jurisprudența sa de dinainte de anul 2010, Curtea Europeană a subliniat în toate cauzele împotriva României că, în patrimoniul fostului proprietar se află un *drept de proprietate vechi* și că hotararile judecătorești prin care se constată nelegalitatea naționalizării reprezintă o recunoaștere explicită și retroactivă a supraviețuirii vechiului drept (paragraful 84 din cauza *Păduraru împotriva României*, cauza *Străin împotriva României*, cauza *Dumitraș împotriva României* etc.). În cursul anului 2010, Curtea Europeană și-a schimbat viziunea și nu mai recunoaște în favoarea fostului proprietar un drept de proprietate vechi, ci vorbește despre *existența unui nou drept care se naște în temeiul legislației adoptate de către statele membre*.

Curtea Europeană a schimbat această situație premisă, care determină consecințe diferite:

- în cazul recunoașterii unui drept vechi, respectiv dreptul de proprietate asupra bunului preluat abuziv, era suficient să se constate naționalizarea abuzivă și statul să fie obligat la restituirea efectivă în natură a bunului;
- în cazul recunoașterii unui drept nou, care se naște în baza unei legislații adoptate, nu mai este suficient să se constate preluarea abuzivă printr-o hotărâre judecătorească, ci trebuie să se urmeze modalitatea de restituire, în natură sau prin echivalent, stabilită de către statul membru, în cazul nostru Legea nr. 10/2001 privind regimul juridic al unor imobile preluate în mod abuziv în perioada 6 martie 1945-22 decembrie 1989, publicată în Monitorul Oficial al României, partea I, nr. 798 din 2 septembrie 2005.

Astfel, prin stabilirea împrejurării că se naște un drept nou în patrimoniul fostului proprietar, Curtea Europeană a statuat că fostul proprietar nu mai are dreptul absolut la restituirea efectivă în natură a bunului preluat abuziv, ci are un drept la indemnizație, dacă restituirea în natură nu mai este posibilă și dacă partea a urmat calea procedurală prevăzută în legislația internă, respectiv Legea nr. 10/2001. Distincția realizată de către Curtea Europeană a determinat și soluțiile din cauza *Mătieș împotriva României* (paragraful 37, prin care nu se recunoaște victimei un drept la restituirea în natură a bunului preluat abuziv, considerându-se că nu există un astfel de drept în patrimoniul reclamantului) și

din cauza *Maria Atanasiu și alții* (paragrafele 141-143, prin care nu se recunoaște reclamantelor dreptul de proprietate asupra bunurilor preluate abuziv, respectiv restituirea în natură a acestora, deși s-a reținut nelegalitatea naționalizării). Curtea recunoaște doar un drept la indemnizare.

2. Cea de-a doua nuanțare realizată de Curtea Europeană constă în faptul că nu mai reține că, prin constatarea ilegalității naționalizării, se confirmă vechiul drept de proprietate al fostului proprietar asupra bunului preluat abuziv. Curtea apreciază că prin constatarea ilegalității naționalizării se naște un interes patrimonial, care intră sub protecția art. 1 pct. 1 din Protocolul nr. 1 la Convenție și care dă naștere unui drept de indemnizație, iar nu unui drept la restituirea efectivă a bunului în natură. Dreptul la indemnizație se naște dacă se constată nelegalitatea naționalizării și numai dacă partea a urmat procedurile prevăzute de legile de reparație și a epuizat căile de atac prevăzute de aceste legi (paragraful 142 din cauza *Maria Atanasiu și alții împotriva României*). Curtea a menționat în paragraful 143 al aceleiași hotărâri că *hotărârile invocate de reclamante (paragraful 19 de mai sus), deși toate constată că naționalizarea întregului imobil a fost ilegală, nu constituie un titlu executoriu pentru restituirea acestui apartament*. Astfel, Curtea a evidențiat ca simplă constatare a nelegalității naționalizării nu constituie un titlu executoriu pentru restituirea efectivă a apartamentului, respectiv nu dă naștere unui bun sau a unui interes patrimonial, care să intre în sfera de incidență a art. 1 din Protocolul nr. 1. Această susținere a Curții reprezintă o modificare de jurisprudență a acesteia în problema controversată a restituirii imobilelor naționalizate și o recunoaștere implicită a imposibilității statului român de a restitui în mod efectiv toate bunurile care au fost confiscate abuziv. Noua viziune a Curții este esențială în cazul acțiunilor în revendicare formulate de către foștii proprietari, care nu au obținut dreptul la restituirea efectivă a bunului prin nicio sentință judecătorească sau decizie administrativă împotriva foștilor chiriași, care au devenit proprietari și care dețin un *bun*, respectiv dreptul de proprietate asupra imobilului. Un alt aspect important, așa cum constata și judecătoarea Dorina Zeca de la Curtea de Apel București, constă în faptul că această nouă viziune a Curții Europene este ilustrată printr-o *hotărâre pilot*, și nu printr-o simplă hotărâre de condamnare a României. De asemenea, trebuie subliniat că instanța europeană recunoaște existența Legii nr. 10/2001 ca modalitate de reparație a abuzurilor din perioada comunistă și nu a statuat că aceasta ar fi contrară Convenției Europene, sub aspectul posibilității de a se acorda măsuri reparatorii prin echivalent. Critica pe care o aduce Curtea acestui act normativ constă în faptul că nu prevede o procedură rapidă și echitabilă de despăgubire, motiv pentru care invită statul român să ia măsuri eficiente în termen de 18 luni. În final, sperăm ca statul român va dobândi rațiunea și înțelepciunea magistraților de la Curtea

Europeană și va legifera, în mod clar și eficient, pentru a oferi un imens ajutor justițiabililor și în special magistraților români, care, în activitatea zilnică trebuie să facă față dramei foștilor proprietari și a actualilor proprietari, foști chiriași, care se confruntă cu o justiție *oarbă și aleatorie* în privința soluțiilor pronunțate de către instanțele judecătorești, în cauzele având ca obiect revendicarea imobilelor naționalizate.

Frontex – noi puteri de control, inclusiv pentru drepturile omului

Frontex, agenția U. E. pentru controlul frontierelor, creată în 2004, numește un inspector care verifică dacă controalele la frontiere respectă drepturile omului, conform modificărilor mandatului acestei agenții. Noile reguli privind Frontex au fost adoptate cu 431 de voturi pentru, 49 împotriva și 48 de abțineri. Una din reușitele cele mai importante a fost includerea dispozițiilor privind respectarea drepturilor omului în toate acțiunile Frontex. La cererea deputaților, agenția va angaja un „ofițer pentru drepturile omului” și va crea „un consiliu consultativ pentru drepturile omului”, care să acorde asistență consiliului de administrație al agenției. Consiliul consultativ va include Biroul European de Sprijin pentru Azil, Agenția pentru Drepturi Fundamentale, Înaltul Comisar al Organizației Națiunilor Unite pentru Refugiați, precum și ONG-uri specializate din acest domeniu. „Aceasta este cea mai importantă reformă a legislației care a creat Frontex în 2004 și Parlamentul salută noile reglementări. Evaluarea noastră pentru primii 6 ani de experiență a agenției este că este necesară o consolidare a acțiunilor sale și o mai mare eficacitate”, a declarat raportorul Simon Busuttil (PPE, MT) în cadrul dezbaterii care a precedat votul.

Conform noilor reguli, în cazul unor încălcări ale drepturilor omului, misiunile Frontex pot fi suspendate. Sarcinile agenției vor include, de asemenea, acordarea de asistență statelor membre în situațiile care presupun urgențe umanitare sau operațiuni de salvare pe mare. Frontex va elabora, de asemenea, coduri de bună conduită pentru a garanta respectarea drepturilor omului în toate operațiunile coordonate de agenție, inclusiv în operațiunile de repatriere/returnare de persoane. Conform reglementărilor internaționale, nicio persoană nu poate fi debarcată sau transferată autorităților dintr-o țară în care viața sau libertățile sale pot fi amenințate. Agenția va respecta principiul „nereturnării” în orice circumstanță, se menționează în text. Noile reguli cer, de asemenea, statelor membre să-și respecte angajamentele, așa cum au fost negociate conform reglementărilor de până acum, de a furniza agenției un anumit număr de polițiști de frontieră sau anumite echipamente. Echipelile europene de supraveghere a frontierelor, care ar trebui să contribuie la consolidarea eficacității și să facă acțiunile Frontex mai vizibile prin combinarea echipelor comune de asistență Frontex și a echipelor de

intervenție rapidă la frontieră, vor fi formate din polițiști de frontieră desemnați de statele membre pentru operațiunile comune. Noua legislație a devenit aplicabilă de la sfârșitul anului 2011.

Declarația Universală a Drepturilor Omului. Negarea drepturilor și libertăților fundamentale ale omului nu este numai o tragedie individuală și personală, dar creează, de asemenea, premisele neliniștilor sociale și politice aruncând semintele violenței și conflictului în și între societăți și națiuni. După cum enunță prima propoziție a Declarației Universale a Drepturilor Omului respectarea drepturilor omului și a demnității umane reprezintă „fundamentul libertății, justiției și păcii în lume”. Declarația Universală a Drepturilor Omului este cea mai importantă declarație oficială internațională privind drepturile inalienabile și inviolabile ale tuturor membrilor speței umane. Această declarație a fost proclamată într-o rezoluție a Adunării Generale la 10 decembrie 1948, „un ideal comun spre care trebuie să tindă toate popoarele și națiunile”.

Articolul final afirmă că nimic în această Declarație nu poate fi interpretat astfel ca un stat, grup sau persoană să aibă dreptul de a acționa în scopul suprimării drepturilor și libertăților enunțate în Declarație. Drepturile recunoscute de Convenție includ dreptul la muncă, la libera alegere a slujbei, la condiții sănătoase și bune de muncă, la plată egală pentru muncă egală, la securitatea muncii, la odihnă. Drepturile de a forma și de a adera la sindicate, dreptul la grevă, la securitate socială incluzând și asigurarea socială sunt, de asemenea, recunoscute. Protecția și asistența trebuie asigurată familiei, cu o atenție specială acordată mamei și copilului. Convenția declară, de asemenea, dreptul fiecărui om la standard adecvat de viață, acesta incluzând mâncare adecvată, îmbrăcăminte și adăpost. Dreptul fundamental al fiecăruia de a fi protejat împotriva foametei este în mod special recunoscut. De asemenea, fiecare are dreptul la cel mai înalt standard ce poate fi atins din punct de vedere al sănătății fizice și psihice, precum și la educație. Statele-părți trebuie să asigure învățământul primar obligatoriu și gratuit și trebuie să existe posibilitatea ca fiecăruia să-i fie permis și accesibil învățământul secundar. Trebuie ca accesul la învățământul superior să fie egal pentru toată lumea. Părinții și tutorii legali trebuie să aibă dreptul să aleagă școlile pentru copiii lor și să asigure educația lor morală și religioasă corespunzătoare. Oricine are dreptul să ia parte la viața culturală și să se bucure de beneficiile descoperirilor științifice. Declarația Universală a Drepturilor Omului cere fiecărei persoane și fiecărui organism al societății să promoveze respectul pentru drepturile omului și să se lupte pentru recunoașterea lor universală și efectivă. Individual, în comunitatea sa și prin organizațiile neguvernamentale, fiecare persoană poate promova educația drepturilor omului, încuraja respectul acestora la nivel național și lupta pentru

deplina participare a țării sale la eforturile Națiunilor Unite de a proteja la scară internațională drepturile omului. Importanța impactului pe care simplii cetățeni îl pot avea acționând împreună pentru pace și drepturile omului nu trebuie subestimate. Pe termen lung, numai prin suportul activ al cetățenilor lumii, efortul Națiunilor Unite pentru protejarea drepturilor omului va reuși.

România în familia europeană

România, europeană dintotdeauna, este de la 1 ianuarie 2007 România Uniunii Europene. Astăzi, 27 de state alcătuiesc o constelație strălucitoare pe orbita armoniei și desăvârșirii viitoare, 27 verigi solide ale unei catene, 27 de scuturi întru apărarea bunurilor și valorilor cele mai de preț ale umanității. Anul 2007 se poate înscrie, chiar de la începutul lui, ca un deschizător de eră nouă în neguroasa și tumultoasa, dar și eroica și rezistentă *istorie a românilor*. S-a produs revenirea la această mare familie europeană, din care, prin valorile culturale, morale și spirituale am făcut totdeauna parte, dar de care am fost, pentru o perioadă de timp, îndepărtați, nu din voia noastră, ci prin jocurile politice ale marilor puteri. La 1 ianuarie 2007 s-a reșezat, prin urmare, statutul european al pământului și neamului românesc.

LITERATURA:

1. Amato, G. and Batt, J. *The Long-Term Implications of EU Enlargement: The Nature of the New Border*, Florence, 1999.
2. Anderson, M. and Apap, J. *Striking a Balance between Freedom, Security and Justice in an Enlarged European Union*, CEPS policy paper, Brussels, 2002.
3. Barysch, K. and Grabbe, H. *Who's Ready for EU Enlargement?* CER, London, 2002.
4. Campos, N. F. C. and Coricelli, F. *Growth in Transition: What We Know, What We Don't and What We Should*. În: *Journal of Economic Literature*, Vol. XL (September 2002), pp. 793-836.
5. Centraal Planbureau (CPB), *EU-Beleid na Uitbreiding*, Marco-Economische Verkenningen 2002-2003, Den Haag, 2002.

*Conf. cerc. Svetlana CIUMAC,
dr. în economie, Institutul Integrare Europeană și Științe Politice al AȘM*

DIMENSIUNILE PROCESULUI DE EUROPENIZARE

Integrarea europeană a Republicii Moldova constituie astăzi o problemă pe cât de actuală și complexă, pe atât de greu realizabilă și complicată. Amplele procese de restructurare și adaptare la noua ordine politică și economică mondială se complică îndeosebi prin factorul politic guvernant nefavorabil și nesoluționarea conflictului transnistrean. Situația statului moldovenesc întâmpină dificultăți și de altă natură, cum ar fi maturizarea ei statală și crearea capacității de apărare a suveranității, păstrarea integrității teritoriale naționale, dependența economică și politică de spațiul postsovietic etc.

În același timp, cadrul politic internațional est-european, vest-european și mondial prefigurează pentru statele din spațiul european o uniune economică și politică bazată pe anumite dimensiuni:

1. Nici un stat european nu poate rămâne în afara procesului de europenizare.
2. Fiecare stat trebuie să-și conceapă propria strategie de dezvoltare, inclusiv integrarea în structurile europene.

Pentru moment, reformele structurale ale statelor au evidențiat următoarele tendințe de dezvoltare:

- a) Independența națională
- b) Adâncirea interdependențelor dintre state
- c) Schimbarea ierarhiilor prin noi structuri pe plan mondial

Astfel, toate statele încearcă, într-un mod sau altul, să se încadreze în aceste dimensiuni, adaptându-se la aceste importante schimbări. Indiferent de greutatea prin care trec necesitatea de a se integra este un garant în soluționarea problemelor majore precum apărarea independenței și suveranității, și dezvoltarea durabilă a oricărui stat.

În același timp, de menționat că Uniunea Europeană, dincolo de reușitele sale, se află într-un proces permanent de schimbări dificile și complicate, provocând diferite rezistențe și controverse. În acest sens, renumitul Edgar Morin caracterizează Europa ca o „anarhie organizatoare prezentă în mod invizibil în interiorul a tot ce este european” [1], iar unii savanți, reieșind din procesele transformatoriale globale, pretind că Uniunea Europeană, în eventualitate, are ambiția de a fi un model inovativ de organizare printr-un sistem de guvernare corespunzător unei realități postnaționale.

În literatura de specialitate Uniunea Europeană este privită ca o organizație

nu fără defecte, iar procesul europenizării statelor este inegal și contradictoriu. În acest sens, se evidențiază faptul că, de regulă, UE propune o agendă de lucru preexistentă și universală pe care o impune, fără să țină cont de specificul țării căreia îi este adresată, fiind un fenomen care nu întotdeauna este benefic și capabil să aducă un rezultat scontat.

Trecând cu vederea peste deficiențele care există, actualitatea integrării europene este incontestabilă, încadrându-se în marile fluxuri și tendințe manifestate pe plan internațional în legătură cu amenajarea interdependențelor dintre țări, participarea la piețele mondiale și implicit la noua ordine economică și politică mondială.

Studierea procesului de europenizare și a consecințelor acestuia este o necesitate firească, îndeosebi pentru statele care nu sunt membre ale Uniunii Europene, dar care au început negocierile de aderare.

Dacă pentru membrii Uniunii Europene corpul de legi supranațional (acquis comunitar) a dus la apariția multor trăsături comune, dezvoltând caracteristici asemănătoare. Pentru statele care tind la UE numeroasele criterii și condiții pe care un candidat trebuie să le îndeplinească înainte de a deveni membru sunt destul de anevoioase și dificile.

Cercetarea mecanismelor europenizării și a impactului europenizării în statele membre ale UE est un indicator necesar pentru statele candidate, în pofida faptului că țările candidate nu sunt supuse aceluiași tip de relații ca membrii Uniunii Europene.

Uniunea Europeană s-a creat prin intermediul unui proces amplu, divers și complex încadrând state europene, în majoritatea cazurilor omogene, cu același sistem de valori, condiții istorice, economice, sociale, politice etc. Odată cu extinderea ei se poate constata, pe de o parte, o evoluție a activității mai accelerată, iar pe de altă parte o intensitate de confruntări interne legate inclusiv și de diversitatea statelor membre, or moto-ul stabilit al Uniunii Europene este *unitate în diversitate*.

În plan organizațional Uniunea Europeană reprezintă o organizație supranațională compusă din elemente adiacente federalismului (moneda comună, primatul dreptului Unirii asupra dreptului statelor membre, instituții supranaționale etc.) și confederalismului (Consiliul European – organ politic, Consiliul de Miniștri – organ legislativ și decizional, tratate constitutive etc.), astfel unii savanți considerând-o ca fiind un răspuns dat procesului globalizării care s-a intensificat în mod deosebit în ultimul deceniu.

Statutul de membru al Uniunii Europene stabilește anumite dependențe economice și politice invocând redefinirea și realocarea responsabilităților statului membru. Din aceste și alte motive opțiunea pentru integrare europeană presu-

pune o clarificare certă a unor probleme de bază privind conceptul de integrare, mecanismele folosite pentru realizarea lui în practică, perioadele succesive necesare, costurile și beneficiile etc. Pentru Republica Moldova, procesul de integrare europeană este destul de anevoios și întâmpină multe și complicate greutăți, principala fiind instabilitatea politicii guvernante.

NOTE

1. Edgar Morin. *Gândind Europa*. București:Editura Trei, 2002, p. 59.
2. Adrian Liviu Ivan. *Perspective teoretice ale construcției europene*. Cluj-Napoca: EIKON, 2003.
3. Andrei Marga. *Europa și specificul european*. În: *Filosofia unificării europene*, Cluj-Napoca, Apostrof, 1995.
4. Dan Dungaciu. *Națiunea și provocările (post)modernității*. București: Tritonic, 2004.
5. Adrian Neculau. *Noi și Europa*. Iași: Polirom, 2002.

*Sergiu MORARU,
drd, Institutul Integrare Europeană și Științe Politice al AȘM*

SECURITATEA NAȚIONALĂ: COMPLEXITATEA REALĂ A PROBLEMEI

Securitatea națională este realizarea în practică a unei strategii deliberate, care asigură oamenilor o dezvoltare socială stabilă și o viață onorabilă în condițiile stabilității și securității, prin contracararea în timp util și eficientă, dar și neutralizarea amenințărilor și riscurilor. Se consideră că baza securității naționale este supraviețuirea fizică a societății, păstrarea suveranității și integrității teritoriale a țării, nivelul înalt al potențialului instituțional în fața pericolelor și amenințărilor, atât externe, cât și interne, asigurarea pentru cetățeni a condițiilor necesare pentru o viață normală, dar și pentru dezvoltare [1].

Amplificarea în ultimii ani a riscurilor și amenințărilor informaționale la adresa securității naționale nu face decât să reconfirme importanța securității ca preocupare principală a unui stat. La etapa actuală, sistemul securității informaționale a Republicii Moldova, parcurge o etapă complexă și dificilă de configurare și de instituționalizare a elementelor fundamentale. Republica Moldova, stat mic și într-o permanentă criză de resurse, amplasat într-o zonă tampon, trebuie să facă față numeroaselor provocări la adresa securității.

În Republica Moldova, fundamentarea și instituționalizarea securității naționale a demarat în prima jumătate a anilor '90 a secolului trecut prin adoptarea Constituției, Concepției Politicii Externe și Concepției Securității Naționale. Există două dimensiuni prin care statul își poate realiza politica externă și de securitate: diplomația și strategiile de apărare. Experții în domeniu afirmă că aceste două dimensiuni se completează reciproc și contribuie împreună la asigurarea intereselor naționale pe plan intern și extern [2].

Reconstituirea itinerarului pe care l-a parcurs Republica Moldova în procesul de crearea și instituționalizare a securității informaționale a țării, definirea particularităților pe plan local a conceptului de securitate, analiza eficacității instrumentelor de asigurare a securității naționale, stipulate de Concepția Securității Naționale a republicii, necesită un efort analitic pertinent, corelat cu realizările științifice în domeniu, în special cele efectuate de specialiștii din România în domeniul securității informaționale. Printre aceștia pot fi menționați: J. Gavrila și M. Iancu, A. Sarcinschi, E. Bădălan, C. Moștofei și P. Duțu, C. Petrance ș.a., în cercetările cărora primează analiza problemelor securității naționale în aspect politico-social. Un interes aparte prezintă lucrările unor astfel de au-

tori ca I. Chifu, D. Dungaciu ș.a. care acordă atenție prioritară cazului Republicii Moldova în materie de securitate.

Conceptul de securitate a devenit o preocupare și pentru cercetătorii din Republica Moldova. Una din direcțiile investigațiilor ține de aprecierea securității informaționale a țării prin stabilirea beneficiilor și constrângerilor ce rezultă din situația politică actuală și experiența integrării europene a statului. Acest domeniu este cercetat pe larg de către mai mulți politologi și analiști politici din Moldova, printre aceștia fiind V. Moraru, V. Cibotaru, V. Juc, A. Burian, P. Varzari ș.a.

Printre cercetătorii autohtoni care au abordat aspectele generale ale securității naționale se numără Al. Rusnac, Iu. Pântea, I. Munteanu, Gr. Cocean, M. Grecu ș.a. Reformarea sectorului de securitate se află în vizorul mai multor cercetători în domeniu, precum N. Chirtoacă, Iu. Pântea etc. Un interes aparte prezintă analiza multidimensională a securității informaționale, a strategiei de orientare a Republicii Moldova din perspectiva intereselor sale naționale, efectuată de către autorii A. Roșca, V. Saca, V. Beniuc, C. Manolache. Instituțiile de cercetare științifică au realizat importante studii în acest domeniu, abordate, în special, din perspectiva politologică: Institutul Integrare Europeană și Științe Politice al Academiei de Științe a Moldovei, cu o rezonanță peste hotarele țării [3], Universitatea de Stat din Moldova, Academia de Administrare Publică de pe lângă Președintele Republicii Moldova, Institutul „Viitorul”, IPP [4], Centrul „Adept” ș. a. De remarcat, în această ordine de idei, lucrările lui N. Osmochescu, A. Popov, V. Lupan, R. Gorincioi, A. Rusnac, V. Grosu, V. Pleșca ș. a. [5]

În Republica Moldova, fenomenul securității informaționale este studiat din perspectiva stabilirii și anihilării amenințărilor, a riscurilor și a vulnerabilităților, or numai considerarea tuturor acestor probleme poate asigura interpretarea adecvată a problemei securității informaționale a statului și definirea judicioasă a acestui concept.

A defini conceptul de “securitate informațională” este destul de dificil, și nu din cauza implicării sale în cele mai multe domenii ale vieții sociale, ci mai curând din considerentul că el însuși este susceptibil de a avea o conotație ideologică. Faptul că securitatea este un domeniu slab conceptualizat, dar puternic politizat, a determinat mulți cercetători să considere că predominarea ideii de securitate națională, în care componenta militară prevalează, reprezintă o abordare simplistă și reduționistă, mult mai oportună fiind o viziune sistemică, care să se bazeze pe relațiile dintre state.

În pofida multiplelor dezbateri, conceptul de securitate informațională rămâne a fi unul vag, deseori utilizat drept context, scuză sau justificare pentru acțiunile politice sau strategice. De exemplu, o amenințare netradițională pentru Republica Moldova este creșterea rapidă a numărului de surse mass-media, inclusiv

cele electronice, aflate în proprietate sau finanțate de către persoane fizice străine și state. Una dintre sarcinile acestora ar putea fi deznaționalizarea și mancurtizarea cetățenilor, astfel, apărând o amenințare reală ca Republica Moldova să fie înglobată în spațiul informațional al altor puteri. În acest context, putem menționa că multiplele vulnerabilități ale Republicii Moldova – economice, sociale și politice – determină ca securitatea țării să fie foarte fragilă. Iar conflictul de pe malul stâng al Nistrului prezintă o amenințare atât la adresa securității naționale în general, cât și a celei informaționale.

În același timp, noul mediu de securitate, dinamic și interconectat, afirmă nu importanța numărului resurselor, ci sinergia dintre ele. Este de o importanță crucială ca acestea să fie aduse împreună într-o bună combinație, la timpul potrivit și cu costuri politice și financiare optime. Astfel, fiecare stat își va construi strategiile de securitate în funcție de condițiile specifice, dar și sub coordonarea și colaborarea cu instituțiile internaționale de securitate și cu partenerii săi strategici. Viitorul este al strategiilor ce raspund noilor tipuri de vulnerabilități și amenințări, al cooperării și al parteneriatului pentru securitate.

Aceste constatări permit identificarea unei serii de schimbări importante în cadrul dinamicii politicilor de securitate informațională. Acestea cer o reexaminare analitică și conceptuală care, în ultima instanță, are repere în modul în care securitatea se învață, se gândește și se practică. Pe de altă parte, agenda de securitate informațională se extinde vizibil odată cu dezvoltarea mijloacelor de comunicare în masa.

Identificând ideea riscului, ca element din ce în ce mai prezent în problematica securității informaționale a statului, specialiștii indică asupra legăturii dintre amenințări și vulnerabilități, care trebuie, de asemenea, luată în considerare în momentul evaluării situațiilor, mai ales în cazul în care condiția anarhică a sistemului internațional actual influențează senzația de securitate și insecuritate a sistemului [6].

Drept urmare, fără a identifica o definiție neapărat nouă despre securitatea informațională, toți cei antrenați în dezbaterile problemelor securității converg în a evidenția interdependența dintre elementele care configurează situațiile de securitate. După obținerea independenței Republicii Moldova, amenințările la adresa securității informaționale s-au transformat mai degrabă în riscuri.

Ideea riscului ca element din ce în ce mai actual în problematica securității statului, a fost abordată de cercetătorii U. Beck și N. Luhman, creatorii noțiunii de societate de risc. Pentru U. Beck, riscul poate fi definit ca un mod sistematic de a gestiona insecuritatea creată de procesul de modernizare a societății. Riscurile depind de decizii, sunt produse industriale și, în acest sens, reflexive din punct de vedere politic [7]. Deși riscurile în sine nu au devenit elemente centrale în stu-

diul securității, existența lor indică despre faptul că există o posibilitate reală ca procesul și deciziile politice să produca, ele însele, amenințări la adresa securității statelor.

Diferite țcoli de gândire și curente insistă asupra unor interpretări diverse ale securității naționale și informaționale. Astfel, *pozitivismul* promovează studiile strategice și studiile de securitate. Cercetătorii în domeniu fac totuși diferență între abordarea tradiționalistă în studiile de securitate, cu o dimensiune centrată pe stat și pe dimensiunea militară, și abordarea în sens larg a securității.

Constructivismul se bazează pe ideea că lumea reprezintă produsul interacțiunii sociale, ce poate fi măsurată și analizată cu mijloace științifice specifice. Această formă de constructivism social afirmă că lumea este construită social și poate fi măsurată și analizată.

Postmodernismul este caracterizat de o mare diversitate a studiilor de securitate. Metodologia caracteristică acestui curent de gândire este construită în jurul convingerii că lumea este produsul interacțiunii noastre sociale și nu poate fi măsurată și analizată cu ușurință din cauza naturii contestate a cunoașterii.

Potrivit mai multor autori, în special, R. Cohen, securitatea individuală se află în centrul oricărui sistem de securitate, edificat în jurul idealurilor democratice liberale. Promovarea și apărarea libertăților fundamentale ale individului constituie nucleul de la care trebuie să pornească toate celelalte forme de securitate [8].

Examinarea securității Republicii Moldova trebuie să includă și eventualitatea ca Moldova să recurgă la posibilitățile politico-militare ale NATO și ale UE pentru stabilizarea țării, în consecință, manifestându-se creșterea interoperabilității și apropierea de standardele NATO. În legătură cu o astfel de perspectivă, Moldova ar trebui să elaboreze un cadru de relații cu structurile de securitate occidentale, care ar constitui nu doar un factor de stabilizare a țării, dar și un instrument-cheie de integrare europeană a țării. Experiența României, în această ordine de idei, ar putea avea o importanță semnificativă.

Prezența Republicii Moldova pe arena mondială este destul de modestă, așa că securitatea națională a țării necesită o abordare pragmatică. Atingerea unui nivel suficient al securității naționale, consolidarea unui sistem de protecție al intereselor vitale ale personalității, societății și statului, capabil să îndepărteze pericolele și amenințările, inclusiv, de natură informațională, care vulnerabilizează Republica Moldova, va oferi posibilitatea dezvoltării tendințelor pozitive în politică, societate sau în relațiile interstatale.

Referințe:

1. B. Buzan. Popoarele, statele și teama. Chișinău: Cartier, 2000.
2. Z. Brzezinski. Marea tablă de șah. Supremația americană și imperati­vele sale geostrategice. București: Univers Enciclopedic, 2000.
3. E. Străuțiu. Cadrul instituțional al analizei de securitate în Republica Moldova. În: Studia Securitatis (Sibiu, ULSB), 2012, N 2, 51-60.
4. Apararea și securitatea Națională a Republicii Moldova, Chișinău: IPP, 2001.
5. N. Osmochescu. Neutralitatea permanentă a Republicii Moldova în contextul relațiilor internaționale contemporane. Materialele Conferinței științifico-practice. Chișinău: AAP, 2008, vol.2, pp 182-183; A. Popov. Republica Moldova neutră față de cine? Chișinău, 2008; V. Lupan. Peste un deceniu de neutralitate, mai mult de zece ani de cooperare cu NATO. Chișinău, 2009; R. Gorincioi. Argumente Pro și Anti-NATO în Moldova. Chișinău, 2008; A. Rusnac. Aspecte ale teoriei securității. Chișinău: Ed. Fundatia Draghiștea, 2005; V. Grosu. Considerații privind proiectul Concepției Securității Naționale a Republicii Moldova. Chișinău, 2008; V. Pleșca Neutralitate permanentă, un pas înainte pentru integrarea europeană. Chișinău, 2008 ș. a.
6. B. Buzan. Op. cit., p. 175.
7. U. Beck. Risk Society, Towards a New Modernity. London: Sage. 1992, p. 183.
8. C. Moștoflei. Securitatea, puterea și armata la începutul secolului XXI. București: UnAP, 2005, p. 101.

*Drd Rafic Sulaiman,
Institutul Integrare Europeană și Științe
Politice al Academiei de Științe a Moldovei*

FAȚETELE FEDERALISMULUI

Noua ordine mondială, instaurată în lume după cunoscutele evenimente de la începutul ultimului deceniu al secolului al XX-lea, a generat profilarea unei tendințe relevante în guvernarea statelor: tendința spre federalizare, care determină apariția, de rând cu existența formațiunilor federale vechi, tradiționale, a unor sisteme federale noi. De fapt, procesul de federalizare nu prezintă nicidecum stabilirea unui sistem federal în accepția obișnuită. Cercetătorii occidentali contemporani interpretează sensul federalismului, pe de o parte, drept acordare a unui statut de independență și autoadministrare părților componente ale federației, iar pe de altă parte, drept asigurare a condițiilor favorizante pentru ele în cadrul gestionării afacerilor publice. Federalismul, în asemenea cazuri, este privit ca un instrument sigur, susceptibil de a fi utilizat cu succes în soluționarea conflictelor, inclusiv, de ordin etnic. O astfel de opinie este exprimată, în particular, de autorii importanțelor contribuții științifice incluse în volumul „Federalismul și rolul statului”, editată de cercetătorii americani William M. Chandler și Herman Bacvis [1].

În general, federalismul ca și concept are o interpretare destul de amplă. În primul rând, federalismul este privit nu numai ca o structură distinctă în tipologia organizării statale, dar și ca o noțiune care include în mod obligatoriu proceduri de reglementare a relațiilor. După cum arată un cunoscut specialist occidental în materie, Daniel Elazar, sensul federalismului, în acest context, se rezumă la asigurarea unirii elementelor diverse în cadrul unei uniuni care ar permite efectuarea scopurilor comune, păstrând, în același timp, autonomia părților [2]. În opinia lui, aplicarea principiului federalist statuează combinarea autoadministrării și a conducerii separate. Referința se face, deci, la o astfel de separare constituțională a puterilor în cadrul căreia componentele federației dețin propria parte în procesul de luare a deciziilor politice și în administrare.

Cercetătorul lansează noțiunea de „agregări federative”, denumind prin ele formațiuni statale în care sunt aplicate mijloacele organizaționale pentru concilierea cerințelor de autoadministrare și ale conducerii separate. O parte dintre autorii din domeniu afirmă că – întrucât federalismul este în esența sa modalitate de fortificare a republicanismului democratic, care presupune separare a puterilor – sistemele totalitare, marcate puternic de o astfel de trăsătură ca refuzul separării puterilor în orice formă s-ar manifesta acesta, nu pot fi considerate în

niciun fel federative. Alți cercetători, fără a contesta justetea unor atare afirmații, promovau, la rândul său, ideea că influența spiritului federativ, chiar și în cazul când manifestarea lui era doar o aparență, are capacitatea de a oferi o pondere instituțional-constituțională intereselor locale etnice-teritoriale, permițând, fie și în proporții limitate, o certă perpetuare a acestora. Practica politică a arătat că adepții atât a unui curent, în tratarea federalismului, cât și a celuilalt, au avut, în fond, dreptate.

A fost de ajuns ca regimurile totalitare ale timpului (posttotalitare, pronunțat autoritare) să manifeste, spre sfârșitul anilor '80 – începutul anilor '90 ai secolului trecut, slăbiciunea acumulată, ca apoi, cu o viteză spectaculară, să dea faliment[3].

Formarea unor noi state în spațiul postsocialist/postsovietic avea loc în conformitate cu existentele deja hotare federale, acest lucru fiind calificat ca obținere de independență și suveranitate de către entitatea etnică, inclusă în componența vechii formațiuni federale.

Rezultă, de fapt, că pentru stabilirea și păstrarea unei atmosfere de coexistență pașnică opțiunea federalistă poate prezenta una din soluțiile alternative rezonabile. După cum vedem, este justificată abordarea chestiunii federaliste din perspectiva interrelațională, întruchipată în constituții, structuri și funcții, deși relațiile reciproce au în acest context o relevanță deosebită.

O interpretare largă a noțiunii de federalism comportă includerea în categoria statelor cu dominanta federală, de rând cu federațiile tradiționale, a statelor unitare care aplică principiile federale pentru a concilia exigențele autoadministrării și a cărmuirii separate. Așadar, fenomenul statului-deținător, într-o măsură mai mare sau mai mică, a apanajului federal este destul de amplu și important pentru înțelegerea tabloului de ansamblu al lumii contemporane. Există, după cum indică specialiștii, mai multe forme de federalism. Dacă ar fi să examinăm problema, reieșind din gradul de implicare a cetățenilor unei țări în optarea pentru o astfel de modalitate a organizării statale, am putea deosebi, cel puțin, doua abordări.

În cadrul primei forme de federalism, forma de guvernare este stabilită de cetățeni prin vot, fiind, cu alte cuvinte, asumată. Astfel de federații se constituie în baza trecutului istoric comun și îndelungat, comportând, de multe ori, convergența trăsăturilor identitare, comunitatea limbii și culturii. Principiul subsidiarității este caracteristic unor astfel de formațiuni statale, principiu prin care „funcțiile sociale de bază sunt gestionate la nivel primar” [4]: se produce, adică, delimitarea foarte clară, fiecare din componentele ierarhice având un set de atribuții legislative, executive și juridice, determinate cu strictețe. În conformitate cu această prescripție, pentru un stat care face parte dintr-o formațiune federativă, de exemplu, nu este prevăzută exercitarea atribuțiilor în domeniul

politicii externe sau nu poate face abstracție de legile adoptate la nivel central. În astfel de federații rolul cetățenilor se manifestă în condiția impusă de o decizie de ordin rațional, generată de conștientizarea unor obiective comune pentru cetățenii statelor-părți ale federației atât în politica internă, cât și cea externă și a sentimentului de necesitate a conjugării eforturilor.

Există, totodată, și alte tipuri de federații, în care, de exemplu, un anumit grup, de obicei, etnic, deține pârghiile de influență asupra autorităților centrale, care controlează destul de ferm situația și au capacitatea de a domina – politic, economic, militar – componentele federației. Limba și cultura etniei formațiunii statale centrale este impusă celorlalte etnii, generând efecte de asimilare forțată. În realitate, formarea unor astfel de federații este rezultatul unor acțiuni militare, anexiunea statului înfrânt fiind prezentată ca urmare a unei solicitări „benevoles” de a se integra în federație. Formal, sunt păstrate aparențele unui federalism clasic, la nivel legislativ, constituțional, în esență însă puterea reală aparține grupului dominant.

Firește, spectrul ilustrărilor concrete ale fenomenului federal este destul de extins. În linii mari însă organizările statale de tip federal presupun bazarea pe astfel de sistem de organizare administrativă în care puterea este împărțită între guvernul central și statele-părți ale întregului, iar federația reprezintă un stat în care are loc partajarea puterii între autoritatea federală și autoritățile locale.

Astăzi, un număr semnificativ de țări europene demonstrează vivacitatea sistemului federal, în această listă fiind incluse Belgia, Elveția, Germania, Bosnia și Spania. Belgia, de exemplu, a obținut treptat statut de federație, în baza divizării regionale și lingvistice. Germania reprezintă un exemplu concludent de stat federal, constituit din 16 land-uri, cu propriile guverne, autorităților centrale revenindu-le nu atât chestiunile economice sau ale culturii, cât, în special, problemele marilor domenii comune cum sunt apărarea și politica externă, deși autonomia guvernelor locale merge până la atribuția de a încheia de sine stătător acorduri de colaborare internațională. S-a observat, astfel, că „în Bruxelles, cea mai somptuoasă și impozantă misiune diplomatică internațională este cea a landului german Bavaria, iar nu cea a statului federal german, ceea ce nu implică vreo dorință de independență din partea landului Bavaria” [5].

Bosnia a intrat în lista statelor cu structură federală drept consecință a acordurilor de la Dayton (14 decembrie 1995), care au impus federalismul ca pe o condiție primordială, asigurând conviețuirea pașnică a comunității sârbe și a celei croato-musulmane.

Cât privește Spania, caracter federal i-l imprimă drepturile și privilegiile acordate regiunilor ei autonome ca Țara Bascilor sau Catalonia. Tendințele de autonomizare și regionalizare se întâlnesc în astfel de țări europene ca Italia, Franța și

Portugalia, în care o serie de plenitudini devin atribuite în ultimul timp provinciilor; fortificarea elementelor de federalism se evidențiază în Austria, Canada, Marea Britanie.

În definitiv, în dezvoltarea federalismului contemporan se observă pronunțat tendința spre integrare, ținând cont de respectarea anumitor garanții în vederea drepturilor și intereselor subiecților statelor federative. Totodată, nu poate fi neglijat faptul acutizării tendințelor separatiste care denaturează esența și funcționalitatea federalismului. Și aceste tendințe își găsesc o anumită explicație, fiind invocate „acutizarea bruscă a contradicțiilor de ordin politic, economic, social, însoțite de sporirea instabilității politice și manifestarea plenară a elementului conflictogen în acest spațiu. Acest lucru a fost propriu pentru acele țări și regiuni caracterizate prin prezența trăsăturilor poli-etnice în componența populației, și, mai ales, devenite un punct de întâlnire a intereselor geopolitice, economice și de altă natură, manifestate de actorii regionali, dar și supraregionali” [6], și continuă să se manifeste atât în țările înalt dezvoltate, cât și în țări subdezvoltate din punct de vedere economic.

REFERINȚE:

1. Herman Bakvis and William M. Chandler (eds.). *Federalism and the Role of the State*. Toronto: University of Toronto Press, 1987. 320 p.
2. Daniel Judah Elazar. *Exploring federalism*. Tuscalosa: University of Alabama Press, 1987. 335 p.
3. Victor Moraru. *Labirinturile politicii*. Chișinău: USM, 1991. 38 p.
4. Ilie Bădescu, Ioan Mihăilescu (coordonatori). *Geopolitică. Integrare. Globalizare*. București: Mica Valahie, 2011. 401 p.
5. Dan Alexe, Liliانا Barbăroșie. *Despre federalism*. [On-line]. www.europalibera.org/content/article/24562658.html. Accesat 13.01.2013.
6. Victor Moraru. *Provocarea Kosovo: separatismul ca generator al tensionării internaționale*. În: *Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice*, 2011, N 1, pp. 134-141.

*Drd Silvia MÎTCU,
Institutul Integrare Europeană și Științe Politice al AȘM*

INIȚIEREA ȘI DIVERSIFICAREA PROGRAMELOR ȘTIINȚIFICE ALE ORGANIZAȚIEI TRATATULUI ATLANTICULUI DE NORD

Alianța Atlanticului de Nord a fost creată în scopuri politico-militare, însă politicile pe care le realizează gradual sînt supuse diversificării, urmărindu-se cu predilecție consolidarea sectorului de securitate și apărare prin programe și activități de cooperare multilaterală de caracter nemilitar. „Comitetul celor trei înțelepți” este subdiviziunea structurală care a propus angajarea cooperării nemilitare în cadrul NATO, inclusiv în domeniul științei și tehnologiei, recomandînd „examinarea posibilităților pentru a desfășura acțiuni de colaborare în acest sector de importanță pentru viitorul comunității euroatlantice”. În 1957 Consiliul Alianței a format Grupul de lucru pentru cooperare științifică și tehnică, ale cărui obiective constau în susținerea programelor naționale de dezvoltare a resurselor științifice și tehnice, dar și în sprijinul schimburilor internaționale și colaborării în sfera științifică. În același an este instituționalizat Comitetul pentru Știință al NATO, întrunit în prima ședință în martie 1958 [1, p. 200-201].

Programele Comitetului pentru Știință sînt îndreptate spre extinderea cunoștințelor științifice și identificarea soluțiilor cu privire la problemele științifice prioritare și la aspectele de mediu cu impact asupra intereselor de cooperare în cadrul Alianței. Notăm că în asemenea format Programul științific al Tratatului Nord-Atlantic s-a dezvoltat mai mult de treizeci de ani, pînă la încheierea războiului rece, bazîndu-se pe solidaritatea din cadrul Organizației și avînd menire mai degrabă „să susțină colaborarea dintre oamenii de știință, decît să finanțeze fie activitățile, fie instituțiile de cercetare” [2, p.201]. În calitate de suport conceptual-teoretic pentru funcționarea Comitetului de profil menționat s-a aflat ideea care prevedea expres că „progresul tehnico-științific este în măsură să devină factorul determinat în identificarea amenințărilor și determinarea gradului de securitate a statelor-membre, cooperarea tehnico-științifică fiind acea sferă care comportă o valoare deosebită pentru comunitatea atlantică” [3, p.15]. Comitetul pentru Știință este condus de un președinte, în formatul actual fiind cu statutul de Locțiitor al Secretarului General pentru afaceri științifice și de mediu, atribuțiile sale fiind consultarea Secretarului General în problemele de știință care prezintă interes pentru Alianță; menținerea legăturilor cu subdiviziunile militare și civile ale Organizației, cu structurile de profil din statele-membre și instituțiile internaționale antrenate în realizarea politicilor și programelor de

caracter similar; administrarea activităților de implementare a deciziilor adoptate la diferite niveluri și conducerea cu personalul.

Prin urmare, lansarea programelor sub egida Comitetului pentru Știință a fost îndreptată spre asigurarea susținerii investigațiilor științifice de înalt nivel prin dezvoltarea potențialului tehnico-științific ale statelor-membre și identificarea „oportunităților pentru realizarea progresului economic prin intensificarea cooperării internaționale”. În calitate de suport pentru activitatea Comitetului servește un program vast de schimburi științifice, edificat pe alocări financiare anuale care depășesc zeci de milioane de dolari SUA. Acest program de schimburi științifice este considerat unic în felul său, deoarece întrunește participanți din statele aliate și din cele partenere, în perioada războiului rece, conform T. Kaciailova, în calitate de beneficiari figurînd și cîteva sute de descendenți din țările socialiste. În ordinea de idei reliefată precizăm că inițial activitatea Comitetului a fost canalizată pe realizarea cooperării între statele-membre ale Organizației, însă de la începutul anilor '90 spațiul de funcționalitate a acestei structuri instituționale a suferit mai multe transformări și este ancorată pe colaborarea științifică între cercetătorii din țările aliate și din cele partenere, în special din cadrul Consiliului Parteneriatului Euro-Atlantic, subiect la care vom reveni cu unele precizări, în sensul că se sprijină parteneriatul, prevădute instituționalizată în 1999.

Abordat în ansamblu, Programul științific al Tratatului Nord-Atlantic este structurat în patru subprograme, care, la rîndul lor, înglobează mai multe mecanisme de cooperare ce sînt îndreptate spre realizarea mai multor obiective concrete: *burse de cercetare științifică, cooperarea științifică și tehnologică, susținerea infrastructurii de cercetare și Știința în serviciul Păcii*.

Bursele de cercetare științifică oferă posibilitate de a continua studiile sau investigațiile științifice pe o anumită perioadă fie într-o țară aliată, fie în una parteneră. Obiectivele trasate prin realizarea acestui program de burse sînt îndreptate spre acordarea asistenței în pregătirea cadrelor tinere de cercetători științifici și asigurarea posibilităților egale în domeniul vizat pentru toate statele participante, indiferent de potențialul lor economic. La rîndul lor, bursele sînt de patru tipuri: *de bază*, ele sînt destinate studenților, absolvenților și doctoranzilor din instituții tehnice; *de cercetare*, rezervate specialiștilor cu grad științific, capabili de sine stătător să efectueze investigații științifice; *superioare*, sînt acordate specialiștilor de înaltă calificare pentru aprofundarea cercetărilor și ținerea cursurilor; *superioare nominale*, oferite nominal unor cercetători științifici și cadrelor didactice de marcă, obiectivele fiind similare celor precedente [4, p.22-24]. Precizăm de asemenea că în plan disciplinar-științific întințetea bursei acordate revine chimiei și fizicii, acestea fiind urmate de biologie și științele ingineresti.

Cooperarea științifică și tehnologică are ca obiectiv angajarea și aprofundarea colaborării științifico-tehnologice între oamenii de știință din țările aliate și din

cele partenerere. Programul este divizat în patru direcții independente [5]: știință fizică, inginerie și tehnologie; știință și tehnologie a vieții; știință și tehnologie de mediu și a pământului; știință și tehnologie civilă în probleme de securitate, asistența acordată fiind prevăzută pentru proiecte de caracter aplicativ. Comitetul pentru Știință sprijină aceste direcții prin mai multe subprograme, cum ar fi: acordarea *granturilor comune*, susținerea *vizitelor experților*, finanțarea *proiectelor comune de cercetare*, formarea *Institutului de Studii Avansate*, organizarea și desfășurarea *seminarelor pentru cercetări avansate și reuniunilor de studii intensive*.

Obiectul subprogramului ce vizează granturile constă în stimularea cercetărilor științifico-tehnologice prin conjugarea resurselor materiale și intelectuale din diferite țări aliate și partenerere deopotrivă, întrunind doi sau mai mulți participanți, proiectele fiind prevăzute pentru un an sau cel mult doi. Granturile sînt propuse pentru trei direcții prioritare de cercetare: *biotehnologia plantelor; fizica plasmei; pronosticarea și prevenirea catastrofelor naturale și tehnogene*. Este de precizat că granturile sînt acordate mai ales pentru realizarea proiectelor ale căror cheltuieli au fost acoperite în temei prin surse naționale de finanțare, dar care se dovedesc a fi insuficiente pentru menținerea cooperării internaționale și n-au fost identificate alte posibilități (de finanțare): resursele financiare sub formă de granturi sînt destinate pentru achitarea drumului și cazării cu prilejul vizitelor de scurtă durată întreprinse în centrele de cercetare sau în universitățile de peste hotare. Acest subprogram nu presupune salarizarea sau acordarea de burse participanților, pe motivul că granturile sînt oferite cercetătorilor și nicidecum structurilor pe care le reprezintă. Precizăm în contextul de idei reliefat că prevederile enunțate nu se dovedesc a fi singurele condiții de respectat pentru a putea beneficia de grantul solicitat, alta fiind inadmisibilitatea de a lua parte la mai mult de un singur proiect de grant comun. Această exigență presupune de asemenea imposibilitatea de a contracta un grant în contextul continuării activității pe marginea altor proiecte de grant [6], care n-au fost finalizate.

Prin urmare, acest subprogram de susținere a activităților științifice are menire să contribuie la acoperirea cheltuielilor pentru efectuarea vizitelor de scurtă durată, pe o perioadă ce nu depășește două luni, către partenerii din străinătate, suport financiar care trebuie justificat la finele proiectului prin publicații științifice la tema proiectului.

Subprogramul rezervat vizitelor experților este prevăzut pentru specialiști de înaltă calificare, oferindu-le posibilitate de a întreprinde vizite în instituțiile de cercetare științifică pentru a realiza consultările necesare. Durata sejurului poate cuprinde perioada de la cîteva zile pînă la două luni, mijloacele financiare, potrivit lui P. Gordon, vor fi folosite în exclusivitate pentru deplasare și cazare [7, p.100]. Obiectivele subprogramului sînt îndreptate spre susținerea proiectelor în desfășurare prin acoperirea unor cheltuieli provenite din necesitatea vizitării

instituțiilor de cercetare științifică prin compensarea unor costuri de cazare. Una din condiții pentru aplicare este că beneficiarul dintr-un stat aliat trebuie să întreprindă o vizită de expertizare la un centru științific dintr-o țară parteneră și viceversa, ramurile prioritare de cooperare, ca și în cazul granturilor, fiind *biotehnologia plantelor, fizica plasmei, pronosticarea și prevenirea catastrofelor naturale și tehnogene*.

Prin urmare, subprogramul de susținere a schimbului de vizite permite specialiștilor de înaltă calificare din statele aliate și din cele partenere de a consolida cooperarea mutuală prin schimbul de experiență și expertizare științifică.

Formarea Institutului de Studii Avansate cu statut de instituție de studii post-universitare a avut ca obiectiv de a contribui la difuzarea informației științifice și tehnice, schimbul de experiență și competențe profesionale între cercetători științifici și specialiști prin organizarea întrunirilor și cursurilor instructive pe un termen de pînă la 10 zile cu participarea pînă la 15 lectori. Numărul audiențelor cuprinde ca regulă 60-80 de persoane, dintre care circa jumătate sînt cercetători științifici și specialiști din statele partenere, suportul financiar alocat fiind pentru compensarea cheltuielilor de deplasare, costurilor de organizare și diurnelor acordate audiențelor și lectorilor. Întrunirile de acest gen pot să se desfășoare fie într-un stat aliat, fie în unul partener. În sensul reliefat de idei precizăm că Alianța acordă granturi pentru organizarea instituțiilor de acest profil, numărul lor s-a extins pe măsura aprofundării și diversificării proceselor de cooperare, mai ales în contextul că se solicită un nivel ridicat de predare și de familiarizare a audiențelor cu cele mai recente elaborări în domeniile vizate.

Prin urmare, Instituțiile de Studii Avansate au ca misiune să contribuie la aprofundarea cooperării multilaterale incluzînd cercetători științifici și specialiști deopotrivă din statele aliate și din cele partenere, aceste structuri prin caracterul lor se dovedesc a fi nu atît conferințe științifice sau simpozioane internaționale, ci mai degrabă cursuri de scurtă durată care contribuie la difuzarea cunoștințelor și stabilirea de contacte, suportul financiar acordat prin intermediul subprogramului contribuind la animarea interacțiunilor științifice în vederea impulsiei dezvoltării cercetărilor și tehnologiilor.

Organizarea seminarelor pentru realizarea cercetărilor științifice avansate și a reuniunilor de studii intensive face obiectul altui subprogram, prin care se urmărește coordonarea și amplificarea acțiunilor comune în vederea efectuării investigațiilor considerate a fi actuale și de perspectivă. La lucrările acestor consfătuiri participă pînă la 50 de persoane, întrunirile durînd de la două pînă la cinci zile. Mijloacele financiare sînt alocate în exclusivitate pentru acoperirea costurilor pentru drum și cazare precum și pentru compensarea cheltuielilor de organizare, în condițiile că 40%-50% dintre participanți la for trebuie să fie din țările partenere. Ca regulă, recomandările adoptate la seminare sînt îndreptate

spre concretizarea sferelor și direcțiilor de cooperare, obiectivele urmărite fiind de a orienta comunitatea științifică din țările aliate și din cele partenere către tematicile de importanță și de a determina condițiile necesare de respectat pentru a da curs solicitărilor. Instituția codirectorilor coordonează desfășurarea seminarelor, competențele lor incluzând organizarea forurilor, pregătirea programelor științifice, selectarea participanților, repartizarea îndatoririlor și publicarea concluziilor și recomandărilor, inclusiv într-o culegere din cadrul seriei științifice a Organizației. Conform lui R. Asmus, la lucrările seminarelor ca regulă este asigurat echilibrul numeric între participanții din statele aliate și din cele partenere, însă pentru a-i imprima o prestanță mai mare de caracter științific, sînt invitați cercetătorii științifici din țări terțe, care pot figura chiar și în calitate de raportori de bază [8, p.305].

Considerăm în același context de idei că „școlile de vară” reprezintă o variantă a reuniunilor de studii intensive și spre deosebire de seminare, se dovedesc a fi mai costisitoare și de durată mai mare, întrunesc mai mulți participanți și permit de a realiza o activitate mult mai dinamică la nivel interdisciplinar. Această formă de organizare a științei avînd ca obiectiv de a contribui la ridicarea nivelului general de competențe științifice, treptat a cîștigat teren la capitolele răspîndire, anual circa 60 de instituții de cercetare, preponderent americane, potrivit estimărilor realizate de T. Kacialova, sînt beneficiare ale fondurilor de organizare și desfășurare ale colocviilor științifice cu durata a două săptămîni în diferite zone ale lumii [9, p.47-48]. În cadrul „școlilor de vară” conferințele și cursurile sînt ținute ca regulă de personalități cu renume, de talie mondială, iar corpul de audienți este alcătuit din persoane bine instruite, avînd grade științifice, deși în diferite cazuri se admite participarea posesorilor numai ale diplomelor universitare, pentru a le oferi spațiu de creștere și manifestare. Tematica acestor foruri este destul de variată, însă prioritatea este acordată pluridisciplinarității, important fiind de asemenea că marea majoritate a rapoartelor au fost publicate și deci, au contribuit la dezvoltarea cercetării științifice de actualitate și relevanță. Precizăm că publicarea raporturilor este o condiție absolut necesară de respectat.

Prin urmare, suportul acordat organizării și desfășurării întrunirilor de studii avansate și intensive asigură menținerea și aprofundarea cooperării multilaterale între cercetătorii științifici prin schimbul de experiență, familiarizarea cu elaborările noi, identificarea tendințelor de dezvoltare a investigațiilor și publicarea lucrărilor științifice, anual fiind editate circa o sută de titluri de cărți. Seminarele, „școlile de vară” și alte forme de organizare a cercetărilor și studiilor se dovedesc a fi utile mai ales specialiștilor înalt calificați din statele partenere, dar și din țările terțe din cauza că reprezintă oportunități multiaspectuale pentru aprofundarea și extinderea investigațiilor științifice pe care le realizează, date fiind paritățile de participare sau invitațiile speciale.

Finanțarea proiectelor comune este concepută ca fiind suport suplimentar de mijloace din partea Comitetului pentru Știință destinat acoperirii cheltuielilor atribuite părții internaționale. Fiind prevăzute cu predilecție pentru suplimentarea cercetărilor fundamentale, subprogramul are menire să sensibilizeze comunitatea de cercetători să participe la realizarea proiectelor de importanță strategică pentru sfera apărării, susține C. Sinclair citat de T. Kacialova. De la începutul anilor '70 Comitetul pentru Știință a inițiat finanțarea programelor speciale cu durata medie de cinci ani, al șaselea este rezervat alcătuirii raportului, obiectivul urmărit fiind impulsivizarea dezvoltării cercetărilor științifice în industriile tehnologiilor de vîrf ale unor state vest-europene, în special pentru a reduce decalajul vizavi de posibilitățile Statelor Unite și Japoniei. T. Kacialova susține absolut fondat că programele speciale nord-atlantice corespundeau necesităților specifice europene au îndeplinit un anumit rol politic în circumstanțele rămîinerii în urmă a Europei din cauza nivelului relativ scăzut de finanțare a cercetărilor științifice, insuficienței pe personal calificat tehnico-ingineresc și sistemului neadecvat de instruire tehnică. Drept urmare, în intervalul de la începutul anilor '70 pînă la mijlocul anilor '90 au fost realizate mai multe programe speciale, printre care *Teoria sistemelor, Tehnologia instruirii, Ecologia, Știința despre Mare, Interacțiuni aeriene și maritime, Studiul materialelor, Mecanismele transporturilor globale, Activarea selectivă a moleculelor, Poșta electronică, Sisteme de dispozitive pentru dirijarea robotehnicii, Chimia supramoleculară, Știința pentru Stabilitate, Haos, ordine și model, Factorul uman.*

Programul special *Știința pentru Stabilitate* reprezintă unul dintre cele mai importante din lista expusă, obiectivul său fiind de a contribui la dezvoltarea infrastructurii științifice și tehnologice ale Greciei, Turciei și Portugaliei. Potrivit supoziției lui J. Walker, acest program a avut menire de a crea condiții prin intermediul cărora știința și tehnologia să fie în măsură să contribuie efectiv la creșterea economică și dezvoltarea socială, inițiativă care se înscrie în cadrul celei de-a treia dimensiune a Alianței. În marea lor majoritate proiectele se refereau la dezvoltarea agriculturii și industriei agroalimentare, folosirea combustibilului local ieftin pentru producerea energiei electrice, dar și implementarea tehnologiilor avansate pentru modernizarea rețelei telefonice în Portugalia sau perfectarea asigurării software cu aplicarea alfabetului grecesc pentru necesitățile administrației naționale a Greciei. Precizăm că de pe urma realizării acestui program special au avut de beneficiat mai ales Grecia și Portugalia, dat fiind că numărul proiectelor depășise cu mult cifra de 30 către sfîrșitul anilor '80-începutul anilor '90. Unul dintre aceste programe este *Știința pentru Securitate*, dar care a cuprins un diapazon lărgit de tematici sectoriale și s-a extins pentru o durată mai lungă de timp. Astfel, conform lui H. Lee, Grecia și-a asigurat modernizarea sistemului ocrotirii sănătății prin identificarea capacităților de transmitere a datelor

și imaginilor medicale, optimizarea constructivă a resurselor și îmbunătățirea instruirii în domeniu [10, p.23-24], iar Portugalia a reușit să cartografieze suprafața terestră și apele teritoriale de la sudul și estul țării prin aplicarea pe larg a tehnologiilor de teledetectare și de tratare a imaginii, fiind întocmite hărți și formați specialiști în materie.

Din 1993 mai multe state ex-socialiste și ex-sovietice, inclusiv Republica Moldova, au primit accesul parțial de participare la realizarea cercetărilor științifice prin intermediu programului special *Știința pentru Stabilitate*, direcțiile prioritare de cooperare fiind: tehnologia dezarmării și demontării armamentului; conversiunea industriilor tehnologic avansate; recalificarea specialiștilor din industria militară; asistența în lichidarea obiectivelor militare sau altfel zis „restabilirea teritoriilor impurificate ecologic”; extinderea rețelelor de computere spre est.

Așadar, programele speciale, dar și alte forme de asistență financiară din partea Alianței reprezintă o sursă importantă de susținere a cooperării prin intermediul acestei structuri, alcătuind o sursă suplimentară indispensabilă în special din considerente logistice și tehnologice. Semnificația programelor rezidă în faptul că au figurat în calitate de teren de testare pentru angajarea cooperării cu statele partenere și au conturat unele linii directorii de cercetare precum *tehnologia dezarmării, securitatea ecologică, tehnologii avansate și politici tehnico-științifice*. Drept urmare, la începutul secolului XXI cota burselor acordate descendenților din statele partenere a depășit 70 la 100 și au finanțat desfășurarea unor teme comune cu precădere prin proiecte de grant.

BIBLIOGRAFIE:

1. Manualul NATO. Bruxelles: Biroul de Informație și de Presă, 2001. 563 p.
2. Ibidem.
3. The NATO Science Programme. An Illustrated Survey. Brussel: Office of Information and Press 2008. 105 p.
4. Lieven A. Trenin D. Ambivalent neighbors: the EU, NATO and the price of membership. Washington, DC: Carnegie Endowment for International Peace, 2003. 118 p.
5. Hadjitodorov Stefan. Bulgarian Participation in the NATO Science Programs. În: [http://www.tcpa.uni-sofia.bg/.../Stefan %20 Hadjitodorov %20 -...](http://www.tcpa.uni-sofia.bg/.../Stefan%20Hadjitodorov%20-...)
6. NATO Science Programme Changes Course. În: <http://www.nato.int/science/news/2003/n031111a.htm> (vizitat 24.12.2012).
7. Gordon P. NATO's transformation: the changing shape of the Atlantic Alliance. London, Md.: Rowman&Littlefield, 1997. 188 p.
8. Asmus R. Opening NATO's door. How the Alliance remodeit self for a new era. New-York: Columbia University Press, 2002. 372 p.
9. Качалова Т. Невоенные аспекты деятельности НАТО. Москва: Изд. Дипломатической Академии МИД России, 2003. 102 с.
10. Lee Henry. La science et la technologie au service de la croissance economique. În: Revue de l'OTAN, 1991. Vol. 39, nr.3, mars. p.22-27

**TRANZIȚIA, CRIZA DE VALORI ȘI IDENTITATEA NAȚIONALĂ:
DE LA INCERTITUDINE LA REDEFINIRE**
(CAZUL REPUBLICA MOLDOVA)

După o perioadă de timp de mai mult de două decenii de la obținerea independenței Republica Moldova, antrenată în demontarea unui anumit sistem de valori și în edificarea deloc ușoară a altor principii de coexistență umană, se mai află încă pe traseul anevoios marcat de situații de criză. Chiar dacă o eventuală revenire la sistemul politic de altădată este imposibilă, lucru clar pentru toată lumea, rezultatele obținute în urma unor sondaje din ultimii ani denotă faptul, că o parte considerabilă a populației Republicii Moldova mai continuă a fi afectată de nostalgia trecutului. Trebuie să remarcăm însă, că o atare situație n-ar trebui să ne surprindă, pentru că în asemenea momente de cotitură, starea de spirit creată acum este una așteptată. Iată și una din explicațiile posibile: Dacă în perioadele de stabilitate sistemul social îl ocrotește pe individ, iar de multe ori îl și apără prin legi, norme, reglementări, care, într-o anumită măsură, sunt statice, stabile, ceea ce face ca traiul omului să devină previzibil, să poată fi pronosticat, în intervalele de tranziție situația se schimbă radical. Pierzând punctele de sprijin de odinioară, omul simte o imperioasă nevoie de altele noi. Sub presiunea imperativelor istorice contemporane hotarele normelor de existență și de acțiune de altă dată au dispărut, astfel că omul se află în căutarea unor repere moderne. Privite din această perspectivă, societățile în tranziție sunt societăți vulnerabile, „deschise”, cărora în mod principal le este străin caracterul închis, fiind condamnate într-o măsură să fie guvernate de un sistem de valori pe potrivă. În orice caz, în aspect teoretic ar trebui să fie anume așa, deși realitatea concret-istorică mai are *imprudența* să ofere și alte variante de soluții.

Dacă în debutul anilor '90 în Republica Moldova despre tranziție se vorbea ca despre o perioadă de timp, care în curând se va consuma, considerându-se că orizonturile unei *alte vieți*, la care se aspira, sunt vizibile, iată că, paradoxal, după aproape două decenii de speranțe și decepții tranziția a devenit o stare de fapt, un element inerent al cotidianului. Mai mult ca atât, se pare că tranziția a obținut statut de condiție normală. Ea s-a transformat într-un argument plauzibil atât pentru explicarea oportunității întreprinderii unor acțiuni sau declanșării unor procese revoluționare, cât și pentru justificarea ineficienței acestora. Iată de ce pentru a ieși din ambiguități și confuzii, este necesară introducerea unor clarități în semnificația mai multor fenomene și procese, inclusiv și a procesului identitar,

și identificarea căilor pe care are a le parcurge societatea, nimerită în aria tranziției, precizarea repercusiunilor pe care le generează perioada de trecere de la o stare socio-politică la alta.

Până a ne referi însă la variantele de examinare a problematicii identității naționale, să ne clarificăm, ce înseamnă, de fapt, o criză. Definiția o putem desprinde din dicționarele enciclopedice la îndemână. Așadar, criza este, în primul rând, o ruptură a echilibrului dintre diverse componente ale unui întreg sau ale unui segment al unui întreg, este o răsturnare a valorilor, care în faza critică sunt contestate, interpretate, criticate și respinse. Cel mai cunoscut tip de criză este cel de natură economică, sintagma *criză economică* devenind tot atât de frecventă în discursul politicianilor, de exemplu, ca și referințele la tranziție. Putem însă vorbi de o prezență a crizei și în domeniul fenomenului identitar? Cu certitudine, că da. „Aidoma crizelor economice, – notează Claude Dubar, – crizele identitare pot fi imaginate ca niște perturbații ale relațiilor relativ stabilite între niște elemente structurând... identificarea, adică faptul de a-i categorisi pe alții și pe sine însuși” [1]. Dar o criză, după A. Dumitriu, se manifestă nu doar printr-o simplă răsturnare de valori, dar prin faptul – și aici este gravitatea – că se înlătură valori, care au avut o circulație, fără a fi înlocuite cu altele [2]. În mod firesc apare întrebarea: ce valori din zona fenomenului național au fost înlăturate și dacă au fost sau nu propuse în locul lor altele?

La sfârșitul anilor '80, în fosta Uniune Sovietică, din componența căreia a făcut parte și Republica Moldova, s-a pornit de la constatarea unui *fenomen istoric*, după cum a fost calificat la timpul respectiv și anume – „formarea unei comunități istorice principial noi de oameni – poporul sovietic” [3], apreciat drept „o comunitate socială și internațională nouă din punct de vedere istoric..., ...un fel de aliaj social socialist al tuturor oamenilor muncii..., care au o Patrie comună – Uniunii RSS; o concepție comună despre lume – marxism-leninismul; un scop comun – comunismul” [4]. Chiar dacă se menționa că formarea *noii comunități istorice* nu trebuia concepută drept o „contopire a națiunilor”, faptul că mulți se puteau considera „numai estonienisauletoni, cazahi sau armeni” [5] provoca îngrijorare și de această situație trebuia „să se țină cont în educația internaționalistă și patriotică” [6]. În cadrul *poporului sovietic*, a acestei *comunități unice și totodată complexe și multiplanice în aspect structural*, se accepta prezența „unor comunități clasiale și naționale mai mici în calitate de elemente ale sale structurale” [7].

Practic problema identității naționale, implicit și a intereselor naționale, în fostul imperiu sovietic nici nu putea să apară, pe motiv că interesele sovietice și interesele naționale constituiau două lucruri diferite, iar în multe privințe și diametral opuse. Interesele Uniunii RSS aveau un caracter mai mult global, dar nici pe departe național, întrucât erau subordonate realizării unor proiecte is-

torico-universale globale, care erau concepute la timpul lor drept o alternativă lumii occidentale, de altfel, promotoare și ea a unor proiecte globale, extinse atât în timp cât și în spațiu.

În studiile timpului se face aluzie la existența unor „particularități naționale”, dar care nici într-un caz nu trebuiesc reliefate, întrucât ar putea să lase în umbră *trăsăturile de clasă, general-sovietice*. Propaganda oficială din acele timpuri promova ideea că în Uniunea RSS problema națională a fost rezolvată. De la înălțimea de astăzi a înțelegerii lucrurilor putem constata că aceste formulări au fost lipsite de adevăr, că au constituit niște construcții teoretice artificiale, lipsite de substanță obiectivă, deși nu putem să trecem cu vederea și faptul că pentru mulți cetățeni de diferite naționalități Uniunea RSS era recunoscută drept *casa lor comună*. Chiar dacă a fost o realitate mai mult afișată decât una trăită prin esențe. Însuși cuvântul *problemă*, până la *perestroika* concepută de Gorbaciov, nu era acceptat în contextul problematicii gen naționale, el fiind substituit cu alt termen, – *chestiune/întrebare* națională.

Primele încercări publice de abordare a fenomenului național de pe poziții științifice sunt întreprinse la confluența anilor '80-'90 ai secolului trecut. Tot în acești ani se fac primele tentative de a scoate pe agenda publică problema identității naționale. Una din primele lucrări publicate, în care sunt luate în dezbatere aspecte ale identității naționale ale poporului băștinaș, este eseul „Veșmântul ființei noastre”, autor Valentin Mândăcanu, publicat în aprilie 1988 în revista „Nistru”.

Problema identității naționale este una dificilă, este un fenomen complex, iar pentru cercetătorii din Republica Moldova este un teren cu multe obstacole și riscuri. După expresia unui specialist consacrat în domeniu, care, deși nu se referă la situația din Republica Moldova, este perfect valabilă și potrivită în contextul nostru, „cine se încumetă azi să abordeze fenomenul național nimereste în plin război doctrinar și mediatic”, întrucât tema în cauză „a devenit plină de capcane, riscantă și incitantă” Discuțiile vizavi de fenomenul național au loc între două extreme: între o realitate politică, pe de o parte, și o zonă a preocupărilor științifice, pe de altă parte. De aici, și multiplele conflicte care au provocat tensiuni și au bulversat societatea moldovenească, dar care ne-au îndepărtat totodată de identificarea adevărului științific, care poate fi doar unul singur posibil.

Care sunt atributele identității? Este identitatea națională un dar moștenit, transmis din generație în generație, sau este un fenomen în evoluție, aflat sub imperativul noilor realități politico-economice și sociale? Totodată este firesc să ne întrebăm: Există o identitate națională moldovenească diferită de o identitate națională română? Este identitatea națională un construct al elitei intelectuale, un construct al elitei politice sau un produs colectiv, alcătuit din autoidentificările fiecărui individ în parte? Când vorbim de identitatea națională ne referim

și la celelalte etnii, în afara celei titulare? Poate fi afirmată o identitate națională atâta timp cât ea nu este recunoscută de majoritatea populației unei țări? Sunt întrebări sensibile, astfel că investigarea fenomenului național cere din partea celor preocupați de evoluția politicii naționale și de consecințele ei în Republica Moldova mult discernământ, o atitudine corectă și, nu în ultimul rând, utilizarea unui instrumentar științific adecvat. Iată de ce o preocupare majoră în perioada imediat post-totalitară a fost (sau trebuia să fie) stabilirea fundamentului conceptual-operațional, ce trebuia să servească drept punct de sprijin în abordarea multiplelor aspecte de gen național. De fapt, această căutare s-a transformat într-o adevărată confruntare terminologică, care denotă însemne evidente ale unei confruntări ideologice.

Pentru exemplificare ne vom referi la un aspect important în această privință și anume la problematica minorităților etnice. Cine sunt etniile, altele decât cea majoritară? Grup etnic? Minoritate etnică sau minoritate națională? Atât la nivelul structurilor puterii statului (Parlament, Guvern), cât și al discuțiilor doctrinare au fost puse în circuit termeni diferiți, care de fapt presupuneau aceleași grupuri de persoane. În avizul la proiectul Constituției, semnat de 52 de savanți ai Academiei de Științe a Republicii Moldova, publicat în paginile ziarului „Moldova Suverană” din 2 iunie 1993, se afirma că în republică nu există minorități naționale, ci grupuri etnice, caracterizându-le ca „parte componentă a unei etnii ce se desprinde din masivul de bază al construirii istorice a acesteia și emigrează pe teritoriul istorico-etnic al altui popor”. În calitate de grupuri etnice au fost numiți rușii, ucrainenii, găgăuzii, bulgarii, evreii, care, în diferite perioade istorice, în virtutea diferitor circumstanțe, s-au desprins de arealul etnic de bază, stabilindu-se în spațiul românesc dintre Prut și Nistru.

Și dacă la confluența anilor '80-'90, în primii ani după proclamarea independenței sintagmele *grup național* sau *grup etnic* erau folosite mai des, treptat se acordă prioritate noțiunii de *minoritate etnică*. Bunăoară, în Hotărârea Guvernului R.S.S. Moldova „Cu privire la funcțiile de bază, structura și Regulamentul Departamentului de Stat pentru probleme naționale ale R.S.S. Moldova” din 25 aprilie 1991 vom întâlni sintagmele *populație nevăștinașă*, *comunități naționale*, *grupuri naționale*, iar deja în Hotărârea Guvernului Republicii Moldova „Cu privire la aprobarea Regulamentului și structurii Departamentului Relațiilor Naționale” din 27 iulie 1994 sunt folosite noțiunile *formațiuni etnoculturale*, *minorități etnice*. Trebuie însă să menționăm că nici până astăzi în subdiviziunile puterii publice, judecând după actele normative și documentele elaborate, nu există o imagine clară asupra termenilor utilizați cu referire la comunitățile etnice. Deși, e cazul să amintim, că nici în mediul cercetătorilor, preocupați de problematica națională, noțiunile *minoritate etnică* și *minoritate națională* nu sunt folosite ca

sinonime absolute. Se consideră, de unii cercetători, că majoritatea grupurilor etnice sunt o consecință a emigrării dintr-o parte în alta a lumii (după cum ar fi armenii în România, turcii în Germania), în timp ce comunitățile naționale sunt o consecință a schimbărilor granițelor și nu a emigrării sau imigrării.

Distincția între minorități naționale și minorități etnice se mai face de unii investitori în dependență de existența sau nu a unui stat în care membrii respectivei etnii sunt majoritari. Noi însă pornim de la ideea, că din punctul de vedere al protecției drepturilor specifice legislația internațională nu face deosebire între cele două categorii, astfel că o eventuală diferență ar trebui să fie lipsă și în actele normative naționale. De fapt, acesta ar fi și punctul de pornire în soluționarea problemelor minorităților naționale. Astfel, în corespundere cu *Legea cu privire la cetățenie*, adoptată în anul 1991, (articolul 2), cetățeni ai Republicii Moldova sunt persoanele care la momentul proclamării suveranității de către Moldova locuiau permanent pe teritoriul ei. Adoptarea „variantei zero” în cazul dat a permis să fie soluționată *fără probleme* chestiunea opțiunii apartenenței sale cetățenești de către reprezentanții minorităților naționale care locuiau în țară.

Așadar, ce este o minoritate etnică? Bunăoară, un ziarist care se încumetă să scrie despre minoritățile etnice/naționale nu va găsi o definiție generală a termenului „minorități”. Elaborarea unei astfel de definiții este o sarcină grea și complexă. Încă în ianuarie 1945, Subcomisia Națiunilor Unite, însărcinată cu cercetarea problemei privind protecția minorităților, aprecia că o definiție în acest sens trebuie să se întemeieze pe următoarele baze:

- a) termenul „minoritate” include grupurile nedominante ale unei populații, care posedă și doresc să-și păstreze tradițiile etnice, religioase și lingvistice;
- b) aceste minorități trebuie să cuprindă un număr de persoane suficient pentru a fi în stare să-și dezvolte atare caracteristici;
- c) membrii acestei minorități trebuie să facă dovada loialității lor față de statul căruia îi aparțin.

În *Legea Republicii Moldova „Cu privire la drepturile persoanelor aparținând minorităților naționale și la statutul juridic al organizațiilor lor”* în Articolul 1 e stipulat că „prin persoane aparținând minorităților naționale se înțeleg persoanele care domiciliază pe teritoriul Republicii Moldova, sunt cetățeni ai ei, au particularități etnice, culturale, lingvistice și religioase prin care se deosebesc de majoritatea populației – moldoveni – și se consideră de altă origine etnică”. La o examinare mai atentă în „versiunea moldovenească”, noțiunea de minoritate națională are nuanțe și conotații puțin diferite de cea formulată în programul de activitate al Subcomisiei Națiunilor Unite.

Este o situație aparte și trebuie să conștientizăm acest fapt, atunci când ne referim la Republica Moldova dispunem de o realitate concret-istorică anumită

și, abordând problematica identității naționale, nu putem ignora fenomenele și schimbările ce s-au produs și se produc în teritoriul dintre Prut și Nistru. Autorii investigațiilor efectuate în domeniul identitar nu pot să opereze, bunăoară, doar cu dimensiuni geografice, dar să se axeze, în primul rând, pe valori de factură spirituală, pe tradiții formate și acumulate pe parcursul mai multor secole, adică până la 1812, până la 1928, până la 1991...

Ca să ne exprimăm mai tranșant, poate fi considerată Republica Moldova Patria comună a tuturor celor care locuiesc pe teritoriul ei actual sau ea este o construcție artificială, viitorul căreia poate fi conceput doar într-o altă configurație geopolitică? Sunt întrebări care în cazul că nu-și vor găsi tratamentul respectiv, vor torpila în permanență identificarea... identității naționale. Altfel nu ne rămâne altceva nimic decât să acceptăm scepticismul plin de ironie al lui Leon Wieseltier: „Numai cine are o identitate poate înțelege de ce vrei să scapi de ea”.

Evident, problema identității naționale poate fi examinată doar în contextul modernității, al construirii națiunii și statului. În epocile când au dominat autoritar statele naționale identificarea se baza pe apartenența la un stat sau altul. La sfârșitul secolului XX și începutul secolului XXI s-a făcut resimțită o erodare a identității „statale”. Posibil, că asistăm la o diminuare a sentimentului de identitate națională și la transformarea acesteia într-o nouă calitate – corporativă, regională sau, după cum susține M. Șumilov, într-una globală (cosmopolitică). Dar chiar și în epoca globalizării identitățile transnaționale vor fi construite în baza identităților naționale. În Europa, de exemplu, tot mai insistent este promovată identitatea europeană, care nu poate fi pusă în opoziție cu identitățile naționale.

Schimbările ce se produc în perioada de tranziție în zona fenomenului național constituie un prilej potrivit pentru redefinirea identității naționale, o posibilitate de creare a unor mecanisme și instituții, care ar fi capabile să vegheze acest proces.

REFERINȚE:

1. Claude Dubar. Criza identităților: Interpretarea unei mutații. Chișinău: Știința, 2003, p. 15.
2. Anton Dumitriu. Retrospective. București: Editura Tehnică, 1991, p. 68.
3. Ibidem, p. 165.
4. Ibidem, p. 249.
5. Grigore Georgiu. Națiune, cultură, identitate. București: Diogene, 1997, p. 9.
6. Departamentul Relații Interetnice al Republicii Moldova: Documente, date, fapte, comentarii. Chișinău: Cartea Moldovei, 2003, pp. 41-49.
7. Ibidem, p. 49.

IDENTITATE ȘI ALTERITATE ÎN PROCESUL DE UNIFICARE EUROPEANĂ: O PERSPECTIVĂ FENOMENOLOGICĂ ASUPRA INTEGRĂRII CULTURALE

Fenomenul Uniunii Europene poate fi înțeles ca subfenomen al globalizării. Înțelegerea globalizării presupune înțelegerea interdependenței complexe dintre evenimente care au loc în economie, tehnologie, cultură și alte domenii ale interacțiunii umane. Însă, atunci când este vorba despre atitudini de respingere a globalizării, sau europeanizării, efectele avute în vedere sunt de cele mai multe ori cele culturale. Integrarea în structuri suprastatale, care presupune aderarea la valori și reguli noi, este uneori resimțită ca pericol de pierdere a autenticității, a specificului tradițional.

Acest tip de discursuri antiglobalizare pleacă de la ideea că valorile tradiției proprii, atitudinile și produsele acesteia (folosesc produse cu un sens larg, iar nu pentru a face referire doar la obiecte), sunt mai autentice, mai originale, mai bune decât cele *uniformizate*, ale culturii globale, cu care ar putea fi înlocuite. Ceea ce nu se conștientizează este că produsele oricărei tradiții reprezintă o idealizare. Pentru fiecare produs poate fi evidențiată o întreagă istorie a influențelor, care nu au legătură imediată cu tradiția al căror exponent se vor a fi. Toate produsele sunt un cumul de transformări, sunt de fapt procese dinamice. Însă, cei a căror înțelegere și viață sunt impregnate de elemente considerate tradiționale experimentează direct doar ultima schimbare suferită de acestea, pe cea contemporană cu ei, având astfel tendința de a considera conglomeratul dinaintea acestei schimbări ca fiind unul pur, reprezentând esența specificității lor. Atitudinile de contestare, care pot lua forme extreme, sunt explicabile prin faptul că „caracteristicile și diferențele culturale sunt mai greu mutabile, și prin urmare nu se fac atât de ușor compromisuri asupra lor, precum asupra aspectelor economice și politice” [1]. Caracteristicile și diferențele culturale reprezintă perspective prin care o persoană înțelege toate cele înconjurătoare, reprezintă orizontul vieții sale. Cu cât o societate este mai tradițională, cu atât diferențele specifice sunt considerate a reprezenta rațiunea și ordinea legitimă. A le pune în discuție înseamnă a intra într-o zonă a nesiguranței și a destabilizării, incomodă pentru oricine.

Contestarea culturală și preamărirea tradiției nu este un eveniment care ia naștere odată cu apariția ideii de globalizare. De-a lungul timpului, diferite culturi au fost mai influente și mai atrăgătoare decât altele, pe care au ajuns să le supună tocmai prin faptul că le atrăgeau. Contestarea culturală nu are loc doar

la nivel global; și la nivel local există lupte între cultura minoritară și cea dominantă. Acestea sunt procese impersonale, dinamice care de cele mai multe ori nu duc la dispariție, ci la transformare. Discursurile care generalizează sunt lipsite nu doar de profunzime, ci și de sens. Generalizările presupun îmbrățișarea unor clișee și ratarea nuanțelor.

Bernhard Waldenfels atrage atenția că științele sociale au o modalitate destul de superficială de a explica apartenența la o cultură, lucrând de cele mai multe ori cu generalizări. Acestea ne pun la îndemână doar alternativa metodică a individualismului și holismului. „Se înlocuiesc formațiuni cuprinzătoare precum clasa sau spiritul poporului prin purtători individuali ai acțiunilor, purtători cărora le sunt atribuite proprietăți sau atitudini sociale sau culturale. Dar nu există *poporul german* sau *poporul polonez*, ci oameni care se percep și se poartă ca *germani* și ca *polonezi* și al căror comportament este ancorat tradițional și instituțional. Alternativa metodică a individualismului și holismului nu dă în nici un fel seama de împletirea dintre propriu și străin” [2]. Atitudinea generală este de a opune culturile și pe reprezentanții acestora unii altora. Se folosesc expresii precum „noi români”, „voi africanii” prin care cineva vorbește pentru altcineva. Aceste expresii, mai degrabă decât să constate ceea ce există, produc ceva – ordinea particulară, care să poată încadra tot ceea ce există. Se produce astfel o realitate artificială la care foarte mulți, datorită superficialității, ajung să adere. Ideea centrală însă a filosofiei lui Bernhard Waldenfels, este opoziția față de ideea existenței unei singure ordine a actelor performative.

Gândirea care are ca paradigmă ideea ordinii unice înțelege diferitul, ceea ce este străin, ca excepție. Astfel, diferitul va putea fi scos în afară și ignorat, încât înțelegerea să poată continua potrivit normelor trasate de ordinea considerată atoateștiapânitoare. Se ajunge astfel să se separe cu foarte mare ușurință între ceea ce este *normal* și ceea ce este *anormal*. Pentru sensul posibil, care presupune lumi și forme de viață posibile, nu se găsește nici un loc într-o ordine care stabilește foarte clar ce este adevărat și ce este fals, ce este bine și ce este rău. Autorul în discuție atrage însă atenția că diferența atinge însăși structura ordinii. Ideea de ordine unică are la bază credința într-un subiect rațional, stăpân pe ceea ce face, ale cărui acte încep cu el însuși. Pe urmele psihanalizatorilor și a fenomenologilor francezi, se va spune că omul „nu este stăpân în propria casă”, că „actele” sale nu sunt mai mult decât răspunsuri la revendicări ce vin din partea celorlalți.

Să înțelegem propriul, determinat prin corpul propriu, limba maternă, cultura proprie ca reprezentând o ordine, și să fim atenți la ce spune Waldenfels: „propriul este cooriginar străinului și ia naștere din separarea de el. /.../ Ceea ce stă aici la început nu este nici unitatea unei forme proprii de viață, nici pluralitatea formelor de viață și de cultură, ci *diferența*. /.../. La început nu se află doar

diferența, ci și un *amestec* care demască drept fantasmă orice ideal al purității în privința relațiilor familiale, naționale, rasiste sau culturale” [3]. În primul rând, nașterea unei ordini nu este un eveniment produs în mod intenționat. Nici măcar ulterior, acesta nu poate fi clar delimitat. Trebuie ținut seama și de faptul că nașterea unei ordini nu face parte din ordinea care urmează să ia ființă. În al doilea rând, apariția unei ordini are loc în mod relațional – prin incluziunea și excluziunea unor elemente străine, funcție de niște caracteristici proprii. Ordinea astfel apărută urmează să fie o împletire de elemente proprii și străine care nu pot fi clar delimitate unele de altele și care se află în continuă devenire.

Acestea înseamnă că lumii vieții noastre nu îi corespunde o singură ordine, nu există ordine legitimă sau ordini mai îndreptățite decât altele, ci există mai multe ordini care se suprapun și se întretaie. Aceste ordini nu reușesc să catalogheze toate evenimentele existente, deoarece anumite evenimente sunt „libere de sens și normă”, încât nu se încadrează în rastelul binar al adevărului și falsului, al binelui și răului. Orice încercare de a supune aceste evenimente unei ordini le-ar face nedreptate, simplificându-le.

Nu se vorbește despre lipsa oricărei ordini, ci despre coexistența mai multor ordini. Asta înseamnă că noi ar trebui să ne obișnuim să nu mai înțelegem totul prin prisma propriei culturi, sau să încercăm vreo ierarhizare a culturilor. Preferarea propriei tradiții și culturi este considerată firească și chiar binevenită. Lumea lucrurilor și a celorlalți, propriul sine, ni le-am făcut accesibile prin cultura de care aparținem. „Tradiția este cea din care pornim în toate pe care le spunem, facem și simțim” [4]. Preferarea și promovarea propriei tradiții este de susținut, deoarece astfel se asigură diversitatea modurilor de a înțelege lumea și prin urmare profunzimea înțelegerii noastre. Cea pe care Waldenfels nu o consideră însă a fi o atitudine de susținut, este încercarea de a justifica raportarea la tradiție chiar prin tradiție. Această atitudine are ca presupuziție întemeierea rațională a tradiției, care ar face din aceasta modalitatea „legitimă” de a înțelege lumea, prin urmare superioară altora. Tradiția este de susținut doar ca o modalitate de a vedea lucrurile. Doar o înțelegere conformă cu diversitatea ordinilor ne poate asigura profunzime și imparțialitate etică.

Potrivit concepției sale despre ordine, Waldenfels nu accepta ideea că globalizarea ne va transforma pe toți în oameni la fel, uniformizându-ne în ceea ce privește sensurile experiențelor noastre. Nu este posibil ca o ordine unică, nouă, să le înlocuiască pe cele vechi, deoarece această nouă ordine este integrată diferit de fiecare ordine deja existentă. Rezultatul constă tot în mai multe ordini, globalizarea neputând să schimbe nimic din faptul că propriul și străinul apar mereu în același timp. „Globalizarea constă doar din aceea că, sub anumite aspecte, se face abstracție de diferențe”. Dacă în avion, pentru comenzile și anunțurile care

sunt făcute se folosește engleza, la mijloc nu sunt motive principiale, ci practice. Globalizarea are loc în legătură cu situații în care propriul idiom nu este foarte important. Dacă globalizarea ar avea loc în cazul experiențelor mai concrete, determinate istoric, ar rezulta o unificare artificială care ar duce la o sărăcire a experimentării, ceea ce înseamnă și atrofiere a gândirii. Totuși, pentru Waldenfels nu este sigur că dacă reprezentanții culturilor diferite privesc același film american, ei îl privesc în același fel și au aceeași experiență. Oamenii din culturi diferite experimentează în moduri diferite și sunt transformați de aceste experiențe în moduri diferite.

Mărturie pentru faptul că lumea nu este atât de ușor de uniformizat sunt reacțiile culturale, de multe ori extreme, împotriva celor care se presupune că intenționează să uniformizeze. Waldenfels numește uneori aceste revolte care se împotrivesc asimilării „reîntoarceri ale străinului”. Acestea pot fi înțelese drept încercări de a restabili o ordine de pe pozițiile tradiției.

Atâta timp cât ceea ce este străin nu este înțeles în mod adecvat, autorul în discuție atrage atenția că are loc o nerecunoaștere și o violare care duce la stăpânire. Aceasta se întâmplă de câte ori diferitul este determinat în funcție de un orizont potențial atotcuprinzător și prin urmare înțeles ca lipsă ce trebuie depășită. Diferitul trebuie înțeles în funcție de el însuși, ca „absență încarnată”, ca absență de nedepășit, deoarece cu ea începe o altă ordine, care nu se află în continuarea celei din care facem noi parte, ci la un alt nivel. Atâta vreme cât înțelegem diferitul în mod relativ, prin raportare la noi înșine, vom face nedreptate diferenței încercând să o luăm în stăpânire pe căi politice, religioase, filosofice sau pur și simplu culturale în general.

Aceste reacții sunt justificate din punct de vedere psihologic, atâta timp cât „într-o lume fluidă, oamenii caută identitate și securitate. Oamenii se află în căutarea unor rădăcini și conexiuni care să îi apere de necunoscut” [5]. Datorită acestei nevoi, obișnuințele, dobândite în familia, societatea, cultura și tradiția în care ne-am născut și am crescut, sunt investite cu statutul de natură. Regulile acestor obișnuințe devin normele legitime, funcție de care o viață trebuie condusă atâta timp cât se vrea a fi bună și dreaptă. Datorită acestora se instituie o reticență față de ceea ce este străin, față de descoperirile artificiale și tehnice. Așadar, reacția tradiției, care se pretinde formă înlocuitoare față de amenințarea unificatoare a globalizării, este tot un proces al totalizării.

Acceptarea contingentei în ceea ce privește propria cultură și propriul mod de viață este destul de dificilă, deoarece efectul psihologic al contingentei, acolo unde există convingerea ordinii unice și legitime, este dezagregarea. Există impresia că dacă se renunță la ideea de reguli universale nimic nu ar mai merge, nimic nu ar mai putea ridica pretenția de adevăr teoretic sau practic. Necesară

însă, pentru ca rațiunea practică a tradițiilor să nu se mai corijeze în rațiune pură și să rămână cu conștiința împăcată în timp ce îi plătește dușmanului globalizant cu aceeași monedă, este conștientizarea limitării oricăror norme și a oricărei ordini. Este nevoie de ordine, dar mai presus de toate de conștientizarea limitelor oricărei ordini, și a faptului că substantivul ordine ar trebui folosit doar la plural.

Normele care trasează funcționarea unei ordini determină ce este normal și ce nu, potrivit ordinii în care funcționează. Dacă aceste norme sunt resimțite ca fiind unele naturale, ceea ce este străin, diferit, va fi asimilat anormalului și exclus, aproape refuzându-i-se dreptul la existență. Prin urmare, atitudinilor normalizatoare le aparțin strategiile opresive. Acestea nu ar fi posibile dacă s-ar recunoaște că orice normalitate are pata sa oarbă, trebuind să se abțină mereu de la ceva care se sustrage normalizării. Acest fapt stă mărturie pentru limita oricărei normalități. Conceptul de normal nu trebuie idealizat, el fiind unul dinamic și polemic. O atitudine politică corectă ar fi cea care nu presupune că reprezintă o cultură care se opune alteia, și care nici măcar nu își pune problema de a valoriza diferența dintre ordinea pe care o reprezintă și ordinele cu care se întâlnește. Corectă poate fi doar atitudinea conștientă că modul de a gândi de la care pornește are valabilitate doar în anumite granițe.

REFERINȚE:

1. Samuel P. Huntington. Ciocnirea civilizațiilor și refacerea ordinii mondiale. Traducere de Radu Carp. Filipeștii de Târg, Prahova: Editura Antet, 1997, p. 134.
2. Bernhard Waldenfels. Schița unei fenomenologii responsive. Traducere din limba germană de Ion Tănăsescu. Giurgiu: Editura Pelican, 2006, p. 76.
3. Ibidem, pp. 72-73.
4. Idem. Grenzen der Normalisierung. Studien zur Phänomenologie des Fremden. Ediția a 2-a, 2. Frankfurt am Main: Surkamp, 2008, p. 22.
5. Samuel P. Huntington. Op. cit., p. 181.

Dr. CIUBOTARAȘU-PRICOP,
lect. univ. asoc., Universitatea „Al. I. Cuza”, Iași, România

DIALOGUL INTERCULTURAL CA PRINCIPIU AXIOLOGIC AL PROCESULUI DE INTEGRARE

Integrarea, poate la nivelul cel mai comun al înțelesului său, înseamnă și înglobare, ca imagine simplificată, dar și ca „metaforă slabă”, deoarece așa este percepută identitatea, e ca și cum ai pune într-un vas, cu o capacitate mare, aproape plin cu faină albă, un pumn de faină neagră și ai amesteca.... Procesul de omogenizare conduce inevitabil la nerecunoașterea, într-o masă mai vastă, a elementelor particulare încorporate, doar un fin cunoscător, și la o analiză atentă, ar recunoaște savoarea ceva mai aspră a fibrelor de grâu autentic, neprocesat. Dacă această metaforă este transferată în domeniul științelor sociale, imaginea se distorsionează; procesul de omogenizare poate fi corupt, cantitatea poate să nu mai însemne nimic... Integrarea, privită din această perspectivă, fie că este vorba de integrare economică, integrare legislativă, socio-culturală sau ideologică se relevă ca un proces complex care eludează structura fixă a ceea ce Max Weber, tocmai pentru că se baza pe principii riguroase ce presupun, în același timp, respectarea normelor, numea „neutralitate axiologică”¹.

Factorul uman, judecata de valoare, obiceiurile, credințele transformă un proces ce inițial pare a fi unul fără riscuri, pentru că presupune simpla aglutinare a unei cantități neglijabile la una semnificativă. La acest nivel socio-cultural integrarea indivizilor într-o structură societală, culturală, lingvistică diferită nu vizează doar adaptarea la obiceiurile culturale noi, respectarea legislației comunității la care se aderă sau asimilarea limbii acesteia. Dacă procesul de integrare s-ar rezuma la aceste elemente nu am avea de a face cu o integrare autentică, ci ar fi mai degrabă vorba de asimilare. Acest tip de proces nu este singular, istoria culturii și civilizației a înregistrat astfel de momente. Asimilarea presupune, ca tip de relație ce se instaurează între grupuri, raporturi de putere, de subordonare a celui mai slab; cel puternic își va impune limba, cultura, credința, legile. În virtutea relației de subordonare, cel slab va renunța, parțial sau total, la propria limbă, obiceiuri și credințe constrâns de regulile impuse de cel puternic. Dar într-o societate în care valorile umaniste, multiculturalismul, specificitatea primează, integrarea ar trebui să se bazeze pe o cunoaștere dialogică”², să însemne mai degrabă armonizare, o punere în acord a lumilor diferite: indivizi diferiți, culturi diferite, ideologii diferite se pot întâlni într-o zonă de acord.

Dacă privim din această perspectivă lucrurile și plecăm de la această premisă, integrarea ar trebui să se bazeze și să ia în calcul principiile dialogice; căci dialo-

gul se înfiripă atunci când „doi oameni se întâlnesc unul cu altul și își comunică reciproc ceva, atunci, întotdeauna, două lumi, două perspective asupra lumii și două imagini ale lumii sunt cele care se apropie oarecum una de alta”³. Prin etimologia sa (grecescul *dia* – cu, împreună, și *logos* – rostire, justificare rațională) conceptul de dialog își găsește confirmarea „numai prin asimilarea (cuvântului) în celălalt și prin acordul celuilalt”⁴. Gadamer consideră că dialogul autentic este pe cale de dispariție și că individul, în general, a dezvoltat o *inaptitudine* pentru dialog⁵ ce a survenit fie din: a) monologizarea comportamentului uman; b) modul științific-tehnic de gândire; c) experiența autoînstrăinării și însingurării în lumea modernă; d) starea de refuz de a comunica, folosită ca armă împotriva aparentei comunicări ce predomină viața socială. O structură definițională ușor diferită de cea a lui Gadamer regăsim în scrierile lui Leonard Swidler, unde dialogul este văzut mai degrabă ca o „conversație pe o temă comună între două sau mai multe persoane cu opinii diferite, al cărui scop principal este ca fiecare participant să învețe de la ceilalți”⁶.

Dacă la Gadamer scopul dialogului, în tradiția deschisă de dialogurile lui Platon, se fixează pe aflarea adevărului, Swidler propune o perspectivă atenuată (*soft*) asupra dialogului care poate sta la baza procesului de integrare pentru că indivizii nu mai sunt centrați pe descoperirea unui singur adevăr. În dialogul fundamentat pe conversație, adevărul se multiplică, iar participanții la dialog află și sunt puși în legătură cu adevărurile celorlalți. Zona de acord între cele două poziții menționate (Gadamer și Swidler) o regăsim în sfera conceptului de conversație. Pentru Gadamer, conversația este distinctă de conceptul de dialog și deține ”o unitate și o coeziune proprie”⁷, fiind definită ca un proces ce favorizează o întâlnire autentică cu celălalt, ce depășește simplul act comunicațional de transmitere a informațiilor, căci întâlnești în celălalt „ceva ce nu am întâlnit încă în propria noastră experiență a lumii”.

De cealaltă parte, Swidler se distanțează, în concepția sa, de implicațiile pe care le presupune dezbateră atunci când doi sau mai mulți oameni conversează/dialoghează pe marginea unei teme comune. Într-o dezbateră există învinși și învingători, se instalează raporturi de putere, poziția unuia dintre participanți poate fi într-atât de convingătoare încât să producă schimbări, iar la nivelul procesului de integrare ar însemna schimbarea limbii, religiei, obiceiurilor cu ale actorilor sociali, ideologici, economici, culturali mai persuasivi. Înțelegerea celuilalt, și nu schimbarea, se relevă a fi principiul dialogic fundamental.

Pentru a ajunge la zona de acord, înțelegerea celuilalt, Leonard Swidler propune un decalog al dialogului intercultural și interreligios; mai clar, sunt propuse un număr de zece reguli de urmat: 1) Scopul principal al dialogului este de a înțelege, adică de a ne *modifica* și spori percepția în cunoașterea realității ca ulterior să acționăm în conformitate cu acestea; 2) Dialogul interreligios și

interideologic trebuie ă fie proiectat în două zone distincte, în cadrul fiecărei comunități religioase și ideologice și între comunitățile religioase și cele ideologice. Această disjunctie scoate în evidență natura corporată a dialogului interreligios, interideologic, conformație dată de structurile partajate ale societăților; 3) Fiecare participant trebuie să intre în dialog cu toată onestitatea și sinceritatea. Și invers: fiecare participant trebuie să asume aceeași totală onestitate similară cu a partenerilor de dialog; 4) În dialogul interreligios, interideologic nu trebuie să comparăm idealurile noastre cu practicile partenerilor noștri, ci să comparăm idealurile noastre cu cele ale partenerilor noștri și practicile noastre cu practicile partenerilor noștri; 5) Fiecare participant trebuie să se definească pe sine. Swidler spune că numai un evreu poate să definească pe deplin ce este un evreu. Ceilalți pot, din exterior, să-l descrie pe evreu. Și reciproca, partea interpretată trebuie să fie capabilă să se recunoască în interpretare. Swidler numește această regulă, „regula de aur a hermeneuticii interreligioase” (după Raimundo Panikkar). La nivelul dialogului acest lucru înseamnă că fiecare participant la dialog va încerca să-și exprime punctul de vedere în raport cu declarațiile partenerului; partenerul, la rândul lui, trebuie să fie în măsură să se recunoască în această expresie; 6) Fiecare participant trebuie să intre în dialog fără nici o presupunere rigidă (hard-and-fast-assumptions) referitoare la locul în care se află problemele controversate; 7) Dialogul poate avea loc doar între egali sau, *par cum pari* (după sintagma utilizată de reprezentanții Conciliului de la Vatican II). Această regulă stipulează de fapt, mergând pe o linie a pozitivității, egalitatea între participanții la dialog: asertarea că o religie, de pildă, ar fi inferioară atrage după sine același tip de apreciere, tocmai de aceea, ca un pandant, regula presupune că nu poate exista dialog numai dintr-o parte; 8) Dialogul poate fi construit doar pe baza încrederii reciproce. În spatele acestei sentințe, așa cum o prefigurează Swidler, se situează, în fapt, o regulă metodologică după modelul cartezian (Descartes vede înțelegerea ca pe un fel de operație matematică: dacă avem într-o chestiune oarecare elementele cunoscute, înțelese în mod clar și distinct, ele trebuie să fie eliminate din problemă și să rămână doar lucrurile ce nu pot fi înțelese. Soluționarea intervine doar în stadiul în care chestiunea a fost redusă la un lucru necunoscut; ca într-o ecuație, elementul necunoscut este raportat la o proporție cunoscută. Acest procedeu, în termeni cartezieni, se numește comparație: „Trebuie notat că o comparație se numește simplă și manifestă, ori de câte ori lucrul căutat și cel dat participă în mod egal la o anumită natură; iar că toate celelalte au nevoie de o pregătire, numai pentru faptul că acea natură comună nu este egală în fiecare din cei doi termeni ai comparației, ci învăluită în anumite raporturi sau proporții; și principala parte a efortului uman nu constă decât în a reduce aceste proporții astfel încât să se vadă clar egalitatea între lucrul căutat și celălalt care este cunoscut.”⁸. Încrederea, ca fundament pe care se dezvoltă un dialog, se poate

obține doar dacă participanții la dialog vor aborda, în debutul conversației, probleme general acceptate, care să nu suscite animozitate, astfel încât dialogul, pe măsura creșterii gradului de încredere între parteneri, să evolueze de la probleme general acceptate, cunoscute și recunoscute de ambele părți, la probleme dificile și controversate; 9) Cei care intră într-un dialog interreligios sau interideologic trebuie să manifeste, măcar în cea mai mică măsură, o atitudine autocritică atât față de ei înșiși, cât și față de propria tradiție religioasă sau ideologică. Lipsa unei analize critice a propriei tradiții religioase sau ideologice ar implica faptul că, afirmă Swidler, ne-ar transforma în deținătorii tuturor răspunsurilor corecte; o astfel de atitudine face dialogul inutil și chiar imposibil⁹; 10) Fiecare participant trebuie, în cele din urmă, să încerce să trăiască „din interior” experiența religiei sau ideologiei partenerului său. Această normă, la nivelul dialogului interreligios, intercultural, interideologic își găsește expresia în următorul exemplu, conform paradigmei oferite de Swidler. Un european nu va înțelege, pe deplin, niciodată un asiatic dacă el nu este, într-un fel sau altul, adept al culturii, ideologiilor sau religiilor asiatice și reciproc, nici un asiatic nu va înțelege deplin un european, cu excepția cazului în care el, într-un fel sau altul, devine european.

La nivel aplicativ, Swidler sesizează trei domenii în care dialogul acționează: 1) practic – în scop umanist; 2) spiritual – se încearcă trăirea experienței lumii partenerului de dialog; 3) cognitiv – se caută, prin dialog, înțelegerea și adevărul. Tot la acest nivel, Swidler a sesizat dezvoltarea dialogului de-a lungul a trei faze: a) cunoașterea reciprocă; b) valorizarea tradițiilor culturale, ideologice, religioase ale tuturor partenerilor de dialog; 3) explorarea „împreună” (dialogică) a realităților sau a elementelor de ordin cognitiv (sens, adevăr etc.). Evident, proiectul lui Swidler se vrea unul ambițios și care să rezolve problema conflictelor, segregărilor, enclavizărilor ce apar în cadrul societăților complexe, compuse din indivizi ce provin din tradiții religioase diferite, ideologii diferite etc. O evaluare a proiectului, ținând cont și de faptul că Swidler așează la baza o limbă comună, numită *esperando-ecumenic*, este greu de făcut. Aceste reguli ale dialogului intercultural, interreligios, interideologic pot fi luate în calcul numai în cazul în care putem sesiza natura relației ce se instaurează între indivizi. Raporturile de putere, ordonare sunt raporturi respinse, ele sunt scoase în afara cadrului structural presupus de dialog. În cadrul dialogului, al celui autentic, singura relație de acest gen permisă este de egalitate.

Întrebarea care apare vizează într-o oarecare măsură ce se întâmplă înainte de a se intra în dialog, zona aceasta a prealabilului, starea de dinainte de egalitate, ce anume te pregătește să intri în dialog cu acela pe care nu îl cunoști și este radical diferit. Starea prealabilă intrării în relație cu celălalt este descrisă de Martin Buber ca „pregătire, așteptare, pândă”. Buber găsește trei sfere în care se stabilește lumea relației¹⁰: a) viața împreună cu natura. O relație confuză, zburciunată, lipsită

de limbaj: ”creaturile se agită în prezența noastră, dar ele nu izbutesc să se apropie de noi, iar acel Tu pe care îl adresăm noi se izbește de pragul limbajului”: b) viața împreună cu oamenii; c) viața împreună cu ființele spirituale. În acest caz relația este „fără cuvinte dar făuritoare de limbă. Noi nu distingem aici nici un Tu, dar ne simțim chemați, și răspundem – plâsmuind, gândind, acționând”.

Pentru Martin Buber relația înseamnă *reciprocitate*, adică „Tu al meu acționează asupra mea, exact așa cum acționez eu asupra lui”. Reciprocitatea presupune, în primul rând, manifestarea pasiunilor. Descartes, de pildă, vorbește de pasiuni *în raport cu subiectul căruia i se întâmplă aceasta*, și acțiune, *în raport cu cel care face ca aceasta să se întâmple*¹¹. Practic este vorba, dacă e să folosim o reprezentare geometrică, de un triunghi a cărui bază este formată dintr-un subiect pasiv care receptează pasiunea și un altul care este activ și o propagă, iar în cel de-al treilea pol se situează pasiunea-acțiunea. Cu alte cuvinte, natura relației dintre Eu și Tu este marcată de prezența pasiunilor. Buber chiar spunea: „cine vede o ființă în întregimea ei și este silit s-o respingă, acela nu se mai află în imperiul urii, ci în acela al imposibilității umane de a rosti pe Tu (...) dar cel care urăște în mod nemijlocit este mai aproape de relație decât cel fără iubire sau fără ură”¹². Ura, tristețea, monia, desconsiderarea, disprețul, invidia, frica, lașitatea sunt pasiuni care te situează în afara relației autentice Eu-Tu, dar aproape de a intra în relație. Pe când iubirea, dorința, bucuria, în general toate pasiunile pozitive, te pot proiecta în interiorul relației fundamentale Eu și Tu și dictează nevoia de a intra în relație cu celălalt, de a-l cunoaște pe altul. Depășirea stării de așteptare, de pândă se poate realiza prin controlul asupra pasiunilor, care, după Descartes, nu sunt rele prin natura lor, și virtute. La Descartes virtutea este apropiată de educație. De fapt, în termeni cartezieni virtuțile sunt „deprinderi ale sufletului care îl predispun pentru anumite gânduri, fiind deci diferite de aceste gânduri”¹³. Virtutea înseamnă, practic, învățare, repetiție, educație a sufletului și are rolul de a corija lipsurile cu care ne naștem și de a cultiva liberul arbitru. Un om virtuos, în opinia lui Descartes, va trebui să respecte legile și obiceiurile țării în care trăiește; să rămână devotat religiei în care a fost crescut, să adopte, ca opinii, doar pe cele mai moderate dintre cele vehiculate de înțelepții care trăiesc în același spațiu. Prin cultivarea liberului arbitru se obține fermitate și hotărâre în suflet în raport cu acțiunile ce sunt în plină desfășurare.

Descartes definește generozitatea ca pasiune, văzută ca un remediu general împotriva unor pasiuni ale căror conotații sunt mai degrabă negative. Conștiința capacității de a fi liber în manifestări, la omul generos, înseamnă, în același timp, recunoașterea că și ceilalți oameni posedă aceeași calitate, mai mult chiar, interesul celorlalți e mai presus de propriul interes. În acest fel oamenii ajung să-și stăpânească o parte din pasiuni, dorința, gelozia sau invidia, deoarece, spune Descartes: „nici un lucru a cărui dobândire nu depinde de ei nu valorează în ochii lor

destul pentru ca să fie mult dorit; și ura față de oameni, deoarece îi stimează pe toți; și frica, deoarece încrederea pe care o au în virtutea lor le dă siguranță; și, în sfârșit, mânia, deoarece, punând prea puțin preț pe toate lucrurile care depind de altcineva nu le acordă niciodată dușmanilor avantajul de a se recunoaște jigniți de ei¹⁴. Singur, liberul arbitru este cel care poate oferi un răspuns pasiunilor; el este cel ce decide și poate lua drept răspuns ceea ce imaginația îi furnizează, sau acceptă răspunsurile verificate de educație ori pe care noblețea sufletului i le indică, dacă îl acceptă pe celălalt ca partener de dialog.

NOTE ȘI REFERINȚE:

1. Max Weber, *Objectivity in Social Science and Social Policy in The methodology of the Social Sciences*, Ed./trans. E. A. Shils and H. A. Finch, New York, Free Press, 1949.
2. Tzvetan Todorov, Mikhail Bakhtine. *Le principe dialogique. Ecrits du Cercle de Bakhtine*, Editions du Seuil, Paris, 1981, p.33.
3. Hans-Georg Gadamer, *Adevăr și Metodă*, traducere de Gabriel Cerel și Larisa Dumitru, Gabriel Kohn, Cătălin Petcana, Editura Teora, București, 2001, p. 513.
4. *Ibidem*, p. 514.
5. *Ibidem*, p. 512.
6. Leonard Swidler, *The Dialogue Decalogue. Ground Rules for Inerreligious, Interideological Dialogue*, in *Journal of Ecumenical Studies*, 20:1, Winter, 1983.
7. Gadamer, *op. cit.* p. 514.
8. Descartes, *Reguli utile și clare pentru îndrumarea minții în cercetarea adevărului*, traducere, notiță istorică și note Corneliu Vilt, Editura Garamond, București, 2004, p71. (Această ediție este identică cu aceea din 1964, apărută la Editura Științifică, București, 1964, excepție făcând introducerea.)
9. Dacă în cazul dialogului interideologic, intercultural regula ar putea fi luată în considerație pentru că atât discursul ideologic cât și cel cultural suportă mutații, creșteri, descreșteri, sau poate surveni, așa cum anunța Oswald Spengler, moartea culturii, în cazul discursului religios lucrurile au un grad de complexitate ridicat. Discursul religios, în ansamblul său, vizează elemente structurale ale diverselor credințe, indiferent de natura lor, care nu se modifică. Apariția unor deformări ale fundamentelor unei credințe ar conduce, în cel mai bun caz, la deviații și atunci s-ar lua în calcul un alt tip de discurs. Discursul religios perpetuează problemele așa cum au fost ele relevate de către divinitate; o problemă, o dată rezolvată, nu mai acceptă o alternativă. Pentru un creștin, problema apariției curcubeului pe cer după ploaie nu va avea niciodată o semnificație științifică, în pofida existenței uneia, ci va fi semnul legământului pe care divinitatea îl încheie cu oamenii. Discursul biblic, un discurs complex, care dizolvă elemente ale discursului filosofic (componenta etică, morală), istoric, sociologic, antropologic, științific etc. poate fi perceput ca discurs care prescrie forma neproblematică și nediferențiată a majorității discursurilor religioase pentru creștinism.
10. Martin Buber, *Eu și Tu*. Traducere din limba germană și prefață de Ștefan Aug. Doinaș. București, Humanitas, 1992, pp. 31-32.
11. Descartes, *Pasiunile Sufletului*, Editura Științifică și Enciclopedică. Traducere de Dan Răutu, studiu introductiv și note de Gheorghe Brătescu, București, 1984, p. 55.
12. Martin Buber, *Eu și tu*, pp. 41-42.
13. Descartes, *Pasiunile...*, pp. 146-147.
14. *Ibidem*, p. 142.

Conf. cerc. **Victor MOCANU**,
dr. în sociologie, Institutul Integrare Europeană și Științe Politice al AȘM

AUTOIDENTIFICAREA SOCIALĂ ÎN CONDIȚIILE TRANSFORMĂRII SOCIETĂȚII CONTEMPORANE MOLDOVENEȘTI

Cei 21 de ani de independență a Republicii Moldova au condiționat schimbări importante nu doar în plan economic și politic. Cele mai profunde și dureroase schimbări, în sensul costului social pe care-l implică, sunt cele care afectează structura socială, condițiile de viață, comportamentele și mentalitățile populației. Schimbarea socială se referă, în primul rând, la modificările în structurile de bază ale societății, astfel încât să se producă o trecere calitativă și cantitativă de la o stare la alta a sistemului social.

Până în prezent, în Republica Moldova stratificarea socială n-a fost studiată în mod special, n-a fost determinat un tablou sintetic al principalelor schimbări sociale apărute în viața populației în ultimele două decenii. Totuși este necesar să menționăm că anumite aspecte ale stratificării sociale au fost abordate în lucrările sociologilor A. Timuș, G. Entelis, N. Țurcanu, politologilor și filosofilor A. Roșca, P. Varzari, A. Zavtur, A. Pascaru, V. Moșneaga, V. Saca etc.

În literatura de specialitate structura și stratificarea socială este abordată fundamental în lucrările lui S.S. Rosse (*Social-stratification in the United States*); A. Giddens (*Sociologie*); Max Weber (*Etica protestantă și spiritul capitalismului*); П. Сорокин (*Человек, цивилизация, общество*); D. Abraham (*România rurală și România urbană la un deceniu de „reformă”. Schimbări în structura socială a României în perioada 1990-1999*); M. Larionescu, I. Mărginean, G. Neagu (*Constituirea clasei mijlocii în România*); G. Bădescu (*Atitudini și percepții privind inegalitatea socială în România*) ș. a.

Definirea conceptului de clasă socială implică conectarea la o serie de alte concepte privind grupuri ierarhizate de populație: clase, categorii, straturi sociale. Ierarhizările se constituie ca urmare a interacțiunilor sociale între oameni, în funcție de anumite criterii, cum ar fi: educația, ocupația, venitul, puterea, proprietatea, prestigiul social etc.

Concepției unidimensionale marxiste asupra claselor sociale, Weber îi contrapune o concepție multidimensională, ca pivot fundamental al stratificării, în care raporturile de clasă se intersectează și se întrepătrund cu alte tipuri de societate nonclasă, cum sunt statutul și partidul . [1]. Societatea de status este centrată pe prestigiu și privilegiile dobândite la naștere, codificate din punct de vedere legal, întărite prin educație, printr-un mod de viață și ocupații specifice.

Chiar dacă stratificarea socială este un fenomen extrem de complex, definirea termenului de stratificare nu constituie o problemă distinctă; în linii mari esența termenului pare înțeleasă de la sine. Spre exemplu, în opinia sociologilor ruși, stratificarea presupune evidențierea grupurilor sociale, formate împreună după anumite criterii și așezate după un anumit grad ierarhic, iar sociologii bieloruși percep stratificarea ca fiind inegalitate asocială structurată, condiții, datorită căror grupurile sociale au acces neegal la bunuri sociale – bani, putere, prestigiu, studii, informație, carieră profesională, autorealizare.

După cum am remarcat deja, investigarea stratificării sociale poate fi dificilă și se complică fundamental în cazul abordării proceselor de stratificare, factorilor relevanți ai stratificării și posibilităților de diminuare a stratificării. Dificultăți pot apărea la determinarea formelor de stratificare (economică, politică etc. spre a fi puse în lucru), la desemnarea setului de grupuri/straturi sociale care ar reflecta adecvat starea lucrurilor vizavi de stratificare, și la elaborarea criteriilor/indicilor obiectivi și subiectivi ai stratificării.

În cadrul studiului, termenul *structura socială* a fost perceput ca un ansamblu de grupuri/straturi sociale legate unele de altele și care se condiționează reciproc, stratificarea socială – ca fiind divizarea societății în grupuri/straturi sociale și aranjarea acestora în ordine de superioritate/inferioritate unele față de altele. Prin mobilitatea socială vom înțelege schimbarea de către individ sau grup/strat social a poziției sale (fie în creștere, fie în descreștere) în structura socială.

Pentru a reliefa un tablou cât mai adecvat al stratificării în Republica Moldova, văzut prin prisma formelor de stratificare (economică, politică, socio-profesională și culturală), prin prisma straturilor/grupurilor sociale, dintre metodele cunoscute de investigare ale stratificării, noi am utilizat metoda structural-funcțională, dar și metoda de autoidentificare, analiza datelor statistice, ancheta pe bază de chestionar, interviu de experți, metoda calitativă (focus grupuri), studiu de caz, analiza documentelor.

Studiul sociologic „Statusul și rolurile omului în societatea contemporană”, întreprins de colaboratorii Secției Sociologie a IIEȘP al AȘM în perioada septembrie-octombrie 2011 în baza unei selecții naționale reprezentative (au fost chestionați 1586 respondenți în 72 de localități, marja de eroare nu depășește 2,6%) permite într-o oarecare măsură completarea golurilor existente în studierea structurii și stratificării sociale.

Este necesar de menționat că cercetările de asemenea gen și anume consacrate studierii stratificării sociale, deși sunt reprezentative la nivel național (1600 intervievați) nu surprind extremele sociale. Asemenea cercetări ar trebui realizate pe eșantioane peste 10000 de subiecți, astfel ca la baza ierarhiei sociale să fie reprezentate și categoriile de populație excluse social (subclasele), oameni fără pregătire școlară, fără loc de muncă, fără locuință etc.

Identificarea cu o clasă socială sau alta este influențată atât de caracteristicile personale ale stilului de viață, cât și de percepția mai generală a stratificării sociale din societate. Relevanța autopозиționării în funcție de reperatele de clasă socială derivă tocmai din conotațiile simbolice și politice ale conceptului, astfel polarizarea socială reală se traduce în acțiune politică și prin intermediul polarizării sociale percepute, pe care o putem analiza din perspectiva percepției cetățenilor despre propria apartenență de clasă și cum se distribuie aceste autopозиționări. Pentru a studia reprezentările pe care cetățenii Republicii Moldova le au despre stratificarea socială a țării, subiecții intervievați în cadrul cercetării noastre au fost întrebați: În societate există grupuri/straturi cu statut social diferit. Dvs. din care grup social faceți parte? Distribuția răspunsurilor subiecților o prezentăm în tabelul 1.

Tabelul 1. Autosituarea în ierarhia socială

Stratificare socială: grupul social	%
Din grupul/stratul social superior	1,1%
Înalt	2,4%
Mediu	12,6%
Mai aproape de mediu	39,6%
Scăzut	29,1%
Foarte scăzut	15,1%

Datorită numărului foarte mic de persoane care considerau că aparțin grupului social superior (1,1%) am analizat primele două straturi împreună.

În cercetarea noastră doar 3,5% dintre intervievați s-au autoidentificat cu grupul/stratul social superior și înalt, 13% – cu grupul/stratul social mediu, 40% – cu grupul/stratul social mai aproape de mediu, 29% – cu grupul/stratul social scăzut, 15% – cu grupul/stratul social foarte scăzut, care se află la limita supraviețuirii).

Pentru a găsi un răspuns semnificativ la întrebarea în funcție de ce criterii aleg oamenii să se situeze la un nivel sau altul al ierarhiei sociale, este mai potrivit de a întreprinde un studiu calitativ, pentru a studia strategiile de autoreprezentare ale indivizilor.

În studiul de față am încercat să folosim datele cantitative pentru a identifica factorii care determină variația răspunsurilor și i-am întrebat pe respondenți: Cum apreciați veniturile actuale ale familiei Dvs.? Conform distribuției răspunsurilor subiecților, observăm că pentru 26% din populație veniturile disponibile nu sunt suficiente nici pentru strictul necesar, iar 42% reușesc să acopere doar strictul necesar pentru trai. Fiecare a cincea persoană consideră că veniturile le ajung pentru un trai decent, dar nu le permit cumpărarea unor bunuri mai scum-

pe. 7% reușesc să cumpere și unele bunuri mai scumpe, dar cu restrângeri în alte domenii și doar 3 la sută dintre intervievați pot să-și procure tot ce le trebuie, fără să se limiteze în ceva.

Analizând aceste date, conchidem că 60% dintre respondenții care s-au identificat cu stratul social „mai aproape de mediu” dispun de venituri, care nu le ajung nici pentru strictul necesar sau le ajung numai pentru strictul necesar, adică trăiesc la limita supraviețuirii. Deci, cu certitudine putem să atribuim acest grup social clasei de jos și nici de cum clasei de mijloc. Aceste rezultate confirmă încă o dată faptul că, în lipsa unei clase de mijloc consistente, societatea moldovenească rămâne a fi una instabilă.

În cercetările realizate la Institutul de Cercetare a Calității Vieții al Academiei Române, autoidentificarea cu clasa mijlocie se situează la o valoare de circa 1/3 din populație, în timp ce 2/3 se autoidentifică drept țărani sau muncitori și doar 1% consideră că aparțin clasei de sus. Percepția despre locul în societate este dependentă de educație și ocupație: cu cât numărul de ani de școală formal absolviți crește, iar ocupația necesită aptitudini și cunoștințe mai complexe, cu atât este mai probabilă autopозиționarea în straturi sociale mai înalte [2].

În studiile asupra claselor sociale, sociologii români evidențiază faptul că delimitarea și definirea „frontierelor” și a conținutului fiecărei clase sociale în parte este un proces dificil[3]. Dacă la nivelul societăților occidentale situația este relativ simplă, deoarece există o relație puternică între educație, ocupație, venituri, proprietate, mod și stil de viață etc., care facilitează identificarea claselor sociale, în societățile Europei Centrale și de Est această relație nu este foarte clară[4]. Spre exemplu, raportându-ne strict la societatea românească, multe dintre ocupațiile intelectuale nu se asociază cu venituri ridicate, după cum un nivel de educație scăzut sau ocupații manuale nu înseamnă neapărat venituri modeste[5]. De asemenea, venituri foarte ridicate, deținerea unor bunuri și proprietăți de mare valoare, un nivel de educație cel mult mediu nu te situează în elita societății[6]. Din studiul desfășurat de sociologii de la AȘM reiese că această tendință este specifică și pentru Republica Moldova.

Fiecare al doilea respondent consideră că evenimentele din interiorul țării se desfășoară în direcție incorectă, 22% – în direcție corectă, alte 28% nu știu. O asemenea distribuție a răspunsurilor denotă mai degrabă o atitudine negativă față de direcția în care se dezvoltă țara. Este mare procentul celor care n-au fost în stare să dea un răspuns concret.

O apreciere mult mai negativă a direcției în care se dezvoltă țara au dat-o reprezentanții minorităților naționale: ucrainenii (64%), rușii, bulgarii (60%) și persoanele cu o situație materială precară (57%). Moldovenii/românii, respondenții cu studii superioare, dar și cei care s-au autoidentificat cu grupul social superior apreciază evenimentele din interiorul țării mult mai pozitiv.

Un număr considerabil de respondenți nu sunt în stare să spună dacă sunt sau nu mulțumiți de modul lor de viață (34%). Prevalează cei care nu sunt satisfăcuți de acesta (63%) și doar aproximativ fiecare a cincea persoană interviuată (19%) a opinat că este mai mult sau mai puțin mulțumită de felul în care trăiește. Persoanele tinere instruite, cele cu o situație materială bună apreciază mai înalt nivelul propriu de viață. Situația materială a respondenților influențează deosebit de mult asupra opiniei acestora.

Aproape fiecare a patra persoană interviuată (24%) consideră că nivelul ei de trai din prezent (2011) în comparație cu nivelul de trai înainte de 1991 este mai bun, 6% mult mai bun. 4 din 10 respondenți au considerat că trăiesc mai rău sau mult mai rău în comparație cu anul 1991. 23 la sută spun că o duc aproximativ la fel, iar 9% nu s-au putut determina în această privință (Vezi Tabelul 2).

Tabelul 2. Relația dintre comparația cu anii de dinainte de 1991 și autopoziționarea într-o clasă socială

Cum este nivelul Dvs. de trai din prezent (2011) în comparație cu nivelul de trai înainte de 1991?	Total	Clasa de jos 1 Foarte scăzut	2 Scăzut	3 Mai aproape de mediu	Clasa de mijloc 4 Mediu	Clasa de sus 5 Stratul social superior / înalt
Mult mai bun	5,6%	0,8	0,4	5,1	11,4	53,6
Mai bun	23,8%	7,1	15,3	32,7	34,8	25,0
Cam la fel	23,0%	14,1	25,3	26,0	24,4	3,6
Mai rău	23,4%	22,4	31,3	21,9	15,4	7,1
Mult mai rău	15,6%	47,3	19,4	5,7	3,0	3,6
Nu știu	8,7%	8,3	8,2	8,6	10,9	7,1

Bulgarii (70%), găgăuzii, ucrainenii (52%), cetățenii cu studii generale obligatorii (48%) primare sau fără studii (53%), dar și cei care se identifică cu stratul social inferior (70%) sunt nesatisfăcuți de nivelul lor de trai din prezent (2011) în comparație cu nivelul de trai înainte de 1991. Mult mai satisfăcuți de acesta sunt respondenții cu studii superioare (46%) și medii speciale (35%), dar și cei care se autoidentifică cu grupurile sociale superior (79%) și mediu (46%).

Respondenților li s-a propus o întrebare de pronostic cu privire la caracterul modificărilor situației economice a propriei familii peste un an de zile. Aproape fiecare al cincilea respondent (21%) consideră că peste un an familia lor va trăi mai bine, 3% – mult mai bine. Doar 10% din cei chestionați sunt de părere că familiile o vor duce mai rău, 5% – foarte rău. Deși 61 la sută din respondenți

n-au fost în stare să dea un răspuns clar la întrebarea privind modul în care se va schimba viața familiilor lor peste un an, totuși în rândul celor care au răspuns cu certitudine, se observă o parte considerabilă de persoane care speră la mai bine. Speranțele unei vieți mai bune a familiilor lor în viitor sunt proprii mai mult bărbaților, persoanelor cu studii superioare, tinerilor și, bineînțeles, celor a căror situație materială este bună deja astăzi. Respondenții nu sunt îndeajuns de coerenți în gândirea lor: o mare parte dintre aceștia consideră că țara se dezvoltă pe un făgaș greșit, însă totuși speră la un viitor mai bun (Vezi Tabelul 3).

Tabelul 3. Relația dintre percepția privind propria direcție și autopозиționarea într-o clasă socială

Cum credeți că veți trăi Dvs. și familia Dvs. peste un an?	Total	Clasa de jos 1 Foarte scăzut	2 Scăzut	3 Mai aproape de mediu	Clasa de mijloc 4 Mediu	Clasa de sus 5 Stratul social superior / înalt
Mult mai bine	3,4%	0,8	0,4	2,7	8,5	28,6
Ceva mai bine	21,0%	7,9	20,1	21,9	30,8	39,3
Aproximativ la fel	39,2%	29,5	38,0	44,6	41,8	21,4
Ceva mai prost	9,5%	10,0	13,6	8,9	2,0	7,1
Mult mai prost	4,9%	20,7	4,3	1,0	1,0	-
Nu știu	22,0%	31,1	23,5	21,0	15,9	3,6

Mai mult de jumătate dintre intervievați (53%) nu au venituri de la membrii familiei sau de la alte rude care lucrează în străinătate. Pentru 39% din cei chestionați aceste venituri sunt importante sau foarte importante, iar pentru 7% acest suport material este nesemnificativ. Întrebările despre venituri provoacă de obicei o tăcere și întrebarea de față a avut același efect.

La momentul actual 32% dintre cei chestionați au menționat că unul din membrii familiei lucrează în străinătate; 13% afirmă că unul din membrii familiei a lucrat mai înainte în străinătate; 8% vor să plece și ei să lucreze peste hotare; membrii familiei a 9% dintre cei chestionați au asemenea planuri pe viitor. Majoritatea respondenților (55%) n-ar părăsi Republica Moldova pentru nimic în lume, 18% – ar pleca să locuiască permanent în una din țările occidentale, 13% – ar pleca în oricare altă țară din lume și doar 7% ar prefera să plece în una din țările CSI.

Este clar că tinerii, spre deosebire de cei în vârstă, sunt predispuși mai mult spre o emigrare la muncă. Astfel doresc să plece la muncă peste hotare 19% dintre respondenții de până la 25 de ani, 7% – dintre cei de 50-59 și 2% dintre cei

care au trecut pragul 60 de ani. 4 din 10 respondenți consideră că cei care au plecat să lucreze peste hotarele țării acordă un mare ajutor Republicii Moldova, de acolo, din străinătate. În același timp 16% s-au dat cu părerea că ei prezintă o problemă mare pentru țara, de unde au plecat.

În cercetare a fost introdus un set de întrebări privind diferite aspecte ale vieții cetățenilor. Respondenții le-au evaluat astfel: circa ½ dintre respondenți (48%) nu sunt satisfăcuți de veniturile pe care le obține familia lor, doar 19% sau fiecare a cincea persoană este într-o măsură mai mică sau mai mare mulțumită de venituri. 1/3 dintre intervievați au spus că nu sunt nici satisfăcuți, nici nesatisfăcuți de veniturile disponibile.

Problemele de care cel mai des populația este îngrijorată sunt: creșterea prețurilor la produsele alimentare și resurse energetice (57%), viitorul copiilor (45%), salariile și pensiile mici (44%). Aceste probleme s-au postat pe primele trei poziții conform numărului de respondenți care le-au menționat. Astfel, 29% din respondenți au semnalat că prețurile mari constituie cea mai importantă problemă pentru ei. Pentru încă 18% această problemă se află pe poziția secundă, pentru 10% – pe poziția a treia. Prin urmare, aproape 6 respondenți din 10 au menționat că problema dată este actuală (într-o măsură mai mare sau mai mică) pentru ei. Cercetarea demonstrează din nou că, oricare ar fi modalitatea de formulare a întrebărilor ce țin de problemele care îngrijorează populația, mereu în prim-plan iese problema sărăciei, asigurării materiale insuficiente.

Prețurile la mărfuri îi preocupă într-o măsură mai mare pe locuitorii de la sate decât pe cei de la oraș, precum și pe cei cu un nivel scăzut de instruire. Această stare de lucruri denotă că persoanele mai instruite din țara noastră sunt mai înstărite, prin urmare instruirea reprezintă un factor al bunăstării materiale.

Pe poziția a patra conform importanței se află corupția funcționarilor de toate nivelurile, 30% din cei chestionați au menționat-o în calitate de problemă.

La fel, o problemă de prim rang, este șomajul. Aproape 1/3 din persoanele chestionate (29%) sunt preocupate, într-o anumită măsură, de dificultățile găsirii unui loc de muncă sau posibilitatea pierderii acestuia. Pentru 9% din respondenți această problemă este de primă importanță. Problema șomajului este mai actuală în rândul bărbaților decât în rândul femeilor.

Toate celelalte probleme au fost menționate mult mai rar. 17% din populație sunt îngrijorate de boli și posibilele epidemii, 14% – de criminalitate, încălcarea drepturilor omului și emigrarea în masă peste hotare, 10% – de calamitățile naturale, câte 7% – de datoriile externe ale Republicii Moldova, relațiile interetnice din republică, funcționarea limbilor și instaurarea unei dictaturi în țară, câte 4% – de relațiile rele cu Federația Rusă, pierderea independenței Republicii Moldova, un conflict militar în regiune și starea sanitară a localității unde locu-

iesc. Doar 2% dintre cetățeni se neliniștesc de pierderea regiunii transnistrene. Cercetarea noastră demonstrează: îngrijorarea în țară privind pierderea regiunii transnistrene aproape că lipsește.

Cea mai joasă estimare dată de către cetățeni este mărimea salariului. Sondajul a demonstrat că doar 23% dintre intervievați sunt satisfăcuți de remunerarea muncii lor. Sunt mici indicii nivelului de satisfacție a populației vis-à-vis de caracterul muncii și condițiile de muncă – câte 35%. Respondenții sunt satisfăcuți în cea mai mare măsură de studiile obținute(51%) și de sănătatea proprie(49%).

Doar 43% din respondenți sunt satisfăcuți, mai mult sau mai puțin, de serviciul pe care îl au. Numărul atât de mic de persoane mulțumite de propriul loc de muncă poate fi explicat însă, în primul rând, prin faptul că majoritatea dintre ele nu lucrează, nu sunt antrenate în procesul de producție.

Numărul persoanelor satisfăcute de locul lor de muncă este mai mic decât cel de la sfârșitul anilor '80. În acea perioadă, dintre persoanele care lucrau, erau într-un fel sau altul satisfăcuți de munca lor 68% din cei chestionați. În cercetarea de față avem doar – 43%. Indicele privind satisfacția de rezultatul muncii, deși este pozitiv (+0,20), nu este mare. Micșorarea numărului celor satisfăcuți de munca lor este cauzată de salariile mici și condițiile nesatisfăcătoare de muncă. Majoritatea celor mulțumiți de munca lor sunt cei cu salarii mari. Acest indice sporește odată cu creșterea nivelului de studii. Astfel, dintre respondenții cu studii medii sau medii incomplete doar 28% într-un fel sau altul sunt satisfăcuți de munca lor, iar printre cei cu studii superioare acest indice crește până la 58%.

1/3 dintre intervievați își planifică în viitorul apropiat să obțină o remunerare mai bună a muncii, 18% – să plece la lucru peste hotare, 15% – să-și ridice calificarea, 8% – să-și schimbe locul de muncă, 6% – să-și continue studiile, 3% – să însușească o altă profesie. 27 la sută dintre respondenți afirmă că oamenii vor să obțină studii pentru a avea un post de muncă mai prestigios și a nu munci la negru, 17% – pentru a avea un salariu mai mare, un viitor mai bun, mai stabil, 13% – pentru a se împlini în plan socioprofesional, a-și ridica nivelul de dezvoltare intelectuală, 11% – pentru a avea un statut mai înalt în societate, 6% – pentru a nu munci din greu, „a fugi de la sapă”, a trece cu traiul din sat la oraș, 4% – pentru a deveni cetățean adevărat. Doar 1% au afirmat că studiile sunt o tradiție în familia lor. Pentru 88% dintre cetățeni cea mai de preț valoare o reprezintă sănătatea, pentru 78% – familia, pentru 51% – serviciul bine plătit, pentru 32% – bogăție, bani și case, pentru 19% – prietenii. Doar pentru 15% dintre intervievați – studiile, cărțile, călătoriile prezintă o valoare și pentru 13% – educația.

Luând în vedere factorii nefavorabili care influențează sănătatea, constatăm că există un număr mare de persoane care consideră că sănătatea lor este rea sau foarte rea – 18%, aceasta înseamnă aproximativ fiecare al cincilea. Este evident

că odată cu vârsta și cu diminuarea veniturilor se înrăutățește sănătatea cetățenilor. Printre reprezentanții clasei de jos numai 6% consideră că sănătatea lor este „bună” și „foarte bună” și nimeni din clasa de sus nu o califică „rea” și „foarte rea”. Situația precară a sănătății celei mai active părți a populației nu poate să nu influențeze orientările și aprecierile schimbărilor care au loc în Republica Moldova. Majoritatea populației (60%) nu este mulțumită de schimbările care s-au produs pe parcursul ultimilor doi ani în sfera politică, 48% – în sfera economică la sat, 38% – în medicină, 32% – în sfera economică la oraș, 29% – în educație, 25% – în știință, 24% – în cultură.

Considerăm că, pentru a dezvolta cu succes domeniile atât social-economic, cât și cultural-educativ este necesar să fie soluționată criza identitară. În acest scop, le-am adresat respondenților două întrebări ce țin de devotamentul lor față de țară și cu ce se identifică ei cel mai mult. Doar ¼ dintre respondenți (24,5%) se identifică cel mai mult cu țara sa Republica Moldova. Cel mai mult cetățenii se identifică cu naționalitatea – 28%, cu credința religioasă – 21%, cu orașul/satul natal 13%. Este important că fiecare al șaptelea cetățean nu s-a determinat la acest capitol (Vezi Tabelul 4).

Tabelul 4. Relația dintre percepția privind propria identificare și autopoziționarea într-o clasă socială

Cu ce vă identificați cel mai mult?	Total	Clasa de jos 1 Foarte scăzut	2 Scăzut	3 Mai aproape de mediu	Clasa de mijloc 4 Mediu	Clasa de sus 5
Naționalitatea	27,8%	22,8	23,1	31,9	31,8	28,6
Credința religioasă	21,4%	23,2	26,8	18,6	17,9	14,3
Țara Republica Moldova	24,5%	17,0	22,2	27,1	30,3	25,0
Orașul/ satul	13,1%	15,4	12,5	12,9	10,0	23,2
Nu știu	13,1%	21,6	15,3	9,5	10,0	8,9

În dependență de naționalitate, se identifică cel mai mult cu Republica Moldova 26% de moldoveni/români, 22% de ruși, 19% de ucraineni, 10% dintre bulgari și doar 6% dintre găgăuzii investigați. Un nivel jos de identificare cu țara sa am depistat la persoanele cu studii general obligatorii (21%) și primare sau fără studii (14%), dar și cele care se autopoziționează în stratul social inferior (17%).

În cadrul cercetării, doar 16% dintre persoanele intervievate au menționat că

devotamentul față de țara sa este de neclintit, 27% din respondenți au declarat că sunt devotați țării, dar uneori sunt de acord cu interesele altor țări, care nu coincid cu interesele țării sale, 38% sunt devotați țării, dar numai atunci când consideră că se află pe calea cea dreaptă de dezvoltare. Devotamentul față de țara sa la 7% din intervievați este la fel ca și față de oricare altă țară, 5% nu simt devotament față de țara sa și nu sunt de acord cu interesele ei, alte țări le plac mai mult, 7% nu și-au format o părere clară în această privință. Cei mai devotați țării, după cum era și de așteptat, sunt moldovenii/românii (18%), dar și cei care se autoidentifică cu grupurile sociale superior (29%) și mediu (20%).

Cercetarea noastră a depistat atitudinea reprezentanților diferitor straturi sociale respectiv și niveluri de instruire vizavi de promovarea unor valori comune în societatea moldovenească precum conștiința națională, patriotismul, cultura politică care stau la baza valorilor general umane.

Rezultatele studiului demonstrează că interesul față de politică în rândul locuitorilor țării este destul de scăzut. Astfel, 31% din cei chestionați au menționat că sunt interesați de politică, alte 6% sunt „foarte interesați”. Prin urmare, doar aproape fiecare a treia persoană intervievată manifestă destul interes față de evenimentele politice. 26% din respondenți nu se interesează de politică, iar alte 11% nu se interesează deloc (Vezi Tabelul 5). Autosituarea în ierarhia socială arată că cei mai interesați de politică, în mod evident, sunt reprezentanții clasei de sus (75%) și de mijloc (41%).

Tabelul 5. Relația dintre percepția privind interesul propriu față de politică și autopозиționarea într-o clasă socială

Vă rugăm să ne spuneți în ce măsură Dvs. sunteți interesat de politică?	Total	Clasa de jos 1 Foarte scăzut	2 Scăzut	3 Mai aproape de mediu	Clasa de mijloc 4 Mediu	Clasa de sus 5 Stratul social superior / înalt
Foarte mult	5,6%	3,3	6,3	2,7	10,4	25,0
Mult	30,6%	18,3	15,3	19,4	30,8	50,0
Nici mult, nici puțin	33,1%	22,4	34,1	37,3	35,8	14,3
Puțin	26,1%	30,3	27,2	30,0	11,9	7,1
Deloc	11,4%	19,9	14,7	8,4	6,0	-
Nu știu	3,2%	5,8	2,4	2,2	5,0	3,6

Insatisfacția cauzată de sistemul social-politic influențează, de regulă, asupra nivelului de dezvoltare a responsabilității civice și asupra comportamentului electoral. Nivelul responsabilității civice a populației poate fi stabilit bazându-ne

pe studiul eventualei participării la votare. Sondajul a demonstrat că, în cazul în care alegerile s-ar desfășura în prima duminică (care urmează după sondaj), atunci iar merge în mod cert la vot 50% din respondenți, probabil că s-ar prezenta 30%, probabil că nu s-ar prezenta 6%, sunt siguri că nu ar merge 6%, nu s-au determinat 7%. Rezultatele cercetării reflectă tendința destul de mică de participare la alegerile în organele puterii. Doar o jumătate din respondenți sunt siguri că ar merge la urne. Un mare număr din cei chestionați deja astăzi sunt bine determinați să nu participe la vot (12%). Este evident că cei mai activi electori sunt reprezentanții clasei de sus (89%) și de mijloc (88%).

Trebuie să se ia în considerare faptul că procentul răspunsurilor pozitive la întrebarea ce ține de participarea la votare este destul de ridicat. După cum se știe, în procesul efectuării cercetărilor sociologice, fiecare respondent, în mod conștient sau inconștient, încearcă să apară în fața intervievaților într-o lumină cât mai favorabilă (fenomenul dezirabilității sociale). Acest lucru devine deosebit de pregnant atunci când este vorba despre responsabilitatea civică.

Majoritatea respondenților (54,3%) apreciază negativ faptul, dacă în 2011 (anul desfășurării cercetării) în Republica Moldova vor avea loc alegeri parlamentare anticipate. Fiecare al cincilea interviuat apreciază acest eveniment pozitiv (ca regulă susținători ai PCRM și PLDM). Sunt în așteptarea alegerilor anticipate reprezentanții clasei de mijloc pe când cei din clasa de sus le detestă. Peste ¼ dintre intervievați nu și-au format o opinie în acest sens. (Vezi Tabelul 6).

Tabelul 6. Relația dintre percepția alegerilor parlamentare anticipate și autopозиționarea într-o clasă socială

Cum apreciați faptul, dacă în 2011 în Republica Moldova vor avea loc alegeri parlamentare anticipate?	Total	Clasa de jos 1 Foarte scăzut	2 Scăzut	3 Mai aproape de mediu	Clasa de mijloc 4 Mediu	Clasa de sus 5 Stratul social superior / înalt
Pozitiv	19,8%	18,7	20,3	17,5	27,9	17,9
Negativ	54,3%	46,1	56,4	57,8	48,8	53,6
Mi-e indiferent	12,0%	13,3	11,0	12,9	8,5	17,9
Nu știu	13,9%	22,0	12,3	11,9	14,9	10,7

În final ne vom referi la opiniile respondenților privind măsurile necesare care se cer întreprinse în scopul îmbunătățirii situației social-economice și politice din țară.

Distribuirea răspunsurilor ne vorbește despre faptul că populația pledează

univoc în favoarea dezvoltării economiei și ridicării în baza acesteia a bunăstării cetățenilor, mărirea pensiilor și salariilor. Celelalte variante de răspuns au fost menționate mai rar: necesitatea consolidării ordinii în țară, combaterea corupției, îmbunătățirea situației în domeniul învățământului, științei, culturii, medicinei, menținerea păcii și a bunei înțelegeri între oameni, îmbunătățirea legislației, restabilirea bunelor relații cu Rusia, dezvoltarea relațiilor de colaborare cu organizațiile internaționale, restabilirea integrității teritoriale a țării, soluționarea conflictului transnistrean. Cetățenii de diferite etnii, straturi sociale, niveluri de instruire se pronunță pentru promovarea unor valori comune în societatea moldovenească precum conștiința națională, patriotismul, cultura politică, echitate socială, șanse egale, respectarea drepturilor omului, care stau la baza valorilor general umane.

BIBLIOGRAFIE:

1. V. Burris. The Neo-Marxist Synthesis of Marx and Weber on class. În: N. Wiley. The Marx-Weber Debate., London: SagePublications, 1987, p. 68.
2. M. Larionescu, I. Mărginean, G. Neagu. Constituirea clasei mijlocii în România. București: Editura Economică, 2006, 2007, pp. 15-16.
3. Ibidem, p.161.
4. I. Mărginean, I. Precupețu (coord.). Calitatea vieții în România 2010. București: Editura Expert, 2010.
5. I. Mărginean. Tendințe recente în constituirea clasei sociale mijlocii în România. În: Revista Calitatea Vieții, București, 2011, N 1, pp. 3-11.
6. G. Bădescu. Atitudini și percepții privind inegalitatea socială în România. București, 2010.

---

*Conf. univ. Andrei DUMBRĂVEANU,
doctor în sociologie, Institutul Integrare Europeană și Științe Politice al AȘM*

REFERINȚE METODOLOGICE ALE CERCETĂRII STRATIFICĂRII SOCIALE ÎN REPUBLICA MOLDOVA

Concepția multidimensională a structurii sociale lansată de Max Weber ne dovedește că societatea nu este împărțită, în mod rigid, în mari grupări de oameni – clase, care se identifică numai prin locul pe care îl ocupă în procesul de producere. În societate se formează grupuri de oameni, care reprezintă clase, însă prin situația lor, prin tipurile de asociere acești oameni pot să nu ocupe niciun loc în producerea de bunuri materiale, dar prin poziția lor ei pot lua decizii ce pot influența destinul întregii societăți. Grupurile respective sunt marcate de statutul pe care îl au, de partidul pe care îl susțin, de averea de care dispun, de pregătirea lor profesională etc. Fiecare individ în societate ocupă un anumit loc, care și determină poziția lui față de ceilalți membri ai grupului social. Situația statutară a individului este caracteristică pentru toate societățile biologice. La insecte, animale situația statutară este marcată de rolul, abilitățile și puterea individului în comunitatea lui biologică (trântor, străjer, albină lucrătoare – în roi; lider – acces sigur la hrană, după dobândirea prăzii, vânător de elită în haita de lupi, etc.). Situația statutară în societățile umane se află în raport direct cu modul de luare a deciziilor. Caracteristic numai pentru societățile umane este modul colectiv de luare a deciziilor. Modul colectiv de luare a deciziilor a condus la formarea și dezvoltarea structurilor de partid. Partidele sunt formațiuni sociale unde indivizii se asociază pe principii de interese comune pentru a soluționa în mod colectiv problemele lor de importanță vitală. Prin natura lor partidele sunt formațiuni sociale dinamice structural, au o mobilitate mare, fapt ce le permite indivizilor să-și afirmă calitățile de lideri în grup și în societate. Gruparea indivizilor prin respectarea pozițiilor lor statutare, ținându-se cont de bunurile pe care le posedă, averea lor materială, de cunoștințele pe care le au și le aplică în folosul societății, de moralitatea, de atitudinea lor față de cei care îi înconjoară, de cultura lor, de cantitatea de bunuri pe care le consumă este un proces multidimensional ce se desfășoară pe parcursul vieții unor generații. Procesul respectiv stă la baza formării straturilor sociale, a unor noi clase. După trecerea a două decenii de la colapsul Uniunii Sovietice și constituirea Noilor State Independente, angajate în construcțiile societății postmoderne, putem vorbi, pe bază de fapte, de indicatori cantitativi și calitativi, de stratificarea societății în Republica Moldova, de formarea claselor noi. Este important ca în cercetarea acestui proces să ținem cont de rolul istoric al societății de status. Societatea de status se bazează pe recunoașterea valori-

lor moștenite ce i se transmit individului la naștere: pe prestigiu și privilegiu de neam (rudenie), care sunt codificate și respectate conform cutumelor – norme de drept, constituite printr-o practică îndelungată. Cutumele prevăd modele de trai și convețuire, de educație. Viața comunitară a grupurilor ce constituie societatea de status este relativ stabilă și se conduce de tradiții bine conservate, de apreciere a valorilor și normelor sociale. Conform darvinismului fiecare individ biologic este o parte componentă a mediului natural și duce o luptă permanentă pentru existența sa în acets mediu. Omul luptă permanent pentru a acumula bunuri care să-i asigure existența, astfel el intră în relații economice, își crează o anumită situație economică. S-a dovedit că între poziția economică și statutară a individului în societate se stabilesc relații pe termen scurt sau pe termen lung. Cercetarea relațiilor în societățile de status între clasele sociale conceptual prezentate de Max Weber și de continuatorii lui A. Giddens și P. Burke, într-un anumit interval de timp ne poate da rezultate obiective, dacă vom aborda corect problemele în aspect metodologic. Cercetarea structurii sociale contemporane implicând și aplicarea a tehnicilor antropologice, ne permite să cunoaștem mai profund motivele ce determină indivizii să se unească în jurul unor lideri, să formeze grupuri, segmente, straturi sociale. Cercetătorii Gheorghe și Mariana Mustăță de la Universitatea „Alexandru Ioan-Cuza” din Iași consideră că individul uman este o matrice formată dintr-o imensitate de nodule. Nodulele reprezintă *Umweltul* și *Innenweltul* și interacționează între ele[1].

Umweltul este mediul construit selectiv în conformitate cu nevoile și interesele specifice ale organismului. *Innenweltul* este mediul intern, în care odată cu toate componentele fiziologice ale corpului intră și acumulările care îi permit individului să-și găsească drumul în mediu și să se încadreze în relațiile de comunicare, interes și viețuire. Sunt postulate valabile pentru toate speciile biologice și, respectiv, și pentru om. Fiecare om preia selectiv anumite elemente din mediul social în care trăiește. El acumulează o anumită experiență, care depinde de ceea ce a fixat în memorie pînă la momentul respectiv. Noile acumulări depind de felul cum omul percepe informația din exterior, de modul cum selectează faptele, de capacitățile intelectuale individuale dar și de caracteristicile fizice, biochimice și fizilogice ale corpului, ale lichidului intercelular – mediul unde trăiesc celulele organismului. Cu alte cuvinte, în mare măsură *Innenweltul* depinde de moștenirea genetică a individului. Înțelegerea relațiilor dintre *Umwelt* și *Innenwelt* deschide o perspectivă nouă în domeniul social. Astfel putem studia și înțelege mecanismele ce funcționează la nivelul structurilor energetice individuale, în baza cărora oamenii se aleg între ei, atunci când se întâlnesc pentru a rezolva probleme de divers ordin, modul de formare a sinelui și de selectare a indivizilor pe grupuri de interes, cum se aleg liderii și subalternii, cum se formează motivațiile ce unesc oamenii în straturi sociale.

Fiecare individ își formează propriul *Umwelt* într-un mediu social, mediu ce se transformă în urma relațiilor dintre indivizi. Relațiile dintre indivizi sunt stabilite de ei în urma asocierilor lor în grupuri/formațiuni sociale care și ele au la temeliiile lor relații individuale și de grup. Cercetătorul belarus E.M.Babosov în lucrarea sa, consacrată panoramei sociale a Belarusiei contemporane prezintă sistemul de relații individ-formațiune (grup) social în felul următor [2]:

Situația socială în grup este determinată de două poziții:

1. așteptările și cerințele individului față de grup/formațiune (în cazul când centrul structural al modelului de abordare este individul/omul);
2. cerințele grupului/formațiunii față de individ (în cazul când în centrul modelului structural se află formațiunea);

Cerințele și așteptările individului față de formațiunea socială rezumă în următoarele:

1. conținutul interesant, rațional, un înalt nivel de gândire și de importanță în lucru pe care îl efectuează;
2. prestigiul și poziția statutară pe care le are în procesul activității;
3. gradul de responsabilitate și de risc;
4. gradul de independență și de subordonare;
5. gradul de securitate și confort în activitate;
6. nivelul de plată și alte remunerări pentru lucrul efectuat;
7. nivelul de protecție socială și alte bunuri sociale pe care i le oferă formațiunea;
8. posibilitățile lui de autoafirmare în formațiune ca membrul al ei cu drepturi depline;
9. condițiile create de formațiune pentru autoafirmarea individului.

Formațiunea înaintează și ea individului un set de cerințe, necesare pentru a-și asigura buna ei activitate. Remarcăm următoarele:

1. prezența anumitor cunoștințe și calificări;
2. a fi activ și eficient pentru atingerea scopului final al formațiunii;
3. a manifesta calități personale și morale înalte;
4. a da dovadă de capacitate de organizare, de a menține și a dezvolta relații și colaborări cu colegii în colectiv;
5. a manifesta aptitudini și simțiri pentru a împărtăși valorile și nomele de care se conduce formațiunea;
6. a depăși calitățile particulare legate de amorul propriu;
7. a manifesta loialitate față de formațiune, a i se consacra întru totul;
8. a fi subordonat.

Aceste relații sunt ilustrate în Fig.1.

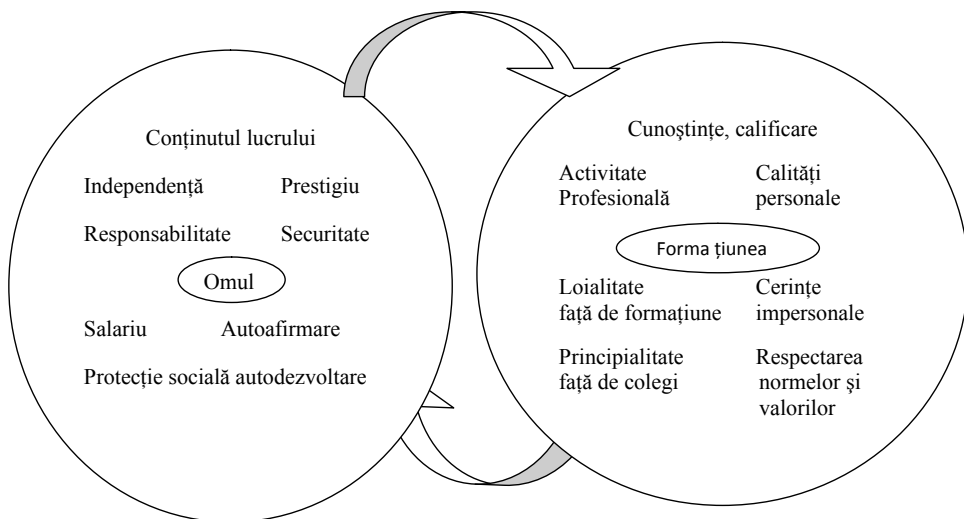

Fig. 1. Cerințe reciproce și așteptări individ-formațiune.

Sursa: E. M. Babosov (pag.163)

Raporturile reciproce Individ-Formațiune conduc la formarea unui mediu social care la rândul său stabilește relații și rapoarte complexe între formațiunile/grupurile sociale și fiecare individ/persoană.

Efectuarea unei scintigrame sociale în baza relațiilor de interdependență individ social – mediu social ne va permite să înțelegem motivele care au provocat organizarea de formațiuni/grupuri, straturi sociale, să aflăm esența proceselor de autoidentificare socială a indivizilor.

Relațiile de interdependență individ-grup-mediu social se stabilesc în urma criteriilor individuale și a normelor sociale. Cercetările sociologice ne permit cu antifacarea, determinarea, evidențierea calităților individuale, criteriilor și normelor sociale.

Atunci când calitatea capătă valoarea cantitativă, putem obține dimensiunile virtuale ale nucleelor, punctelor de coagulare ale straturilor sociale, respectiv și dimensiunile acestora.

Stratificarea socială care se formează în Republica Moldova odată cu edificarea societății postmoderne cunoaște nuclee de consolidare a grupurilor sociale, de formare a claselor noi care poartă reminiscentele memoriei sociale în structurile lor de rezistență – un *innenwelt* moștenit la nivel genetic și care se manifestă prin noi calități în mediul social actual.

La frontiera dintre sec. XX și sec. XXI, la fel ca și cu multe veacuri în urmă, etniile din nou se transformă într-un motor puternic de diferențiere socială, care în acest sens nu este mai puțin activ și efectiv decât acei factori ai stratificării so-

cială care sunt deja cunoscuți prin criteriile lor cum sunt: câștigul, învățământul, puterea, etc. [3].

Antropologul Vintilă Mihăiescu consideră că „etnia este nu numai o categorie mai *elegantă* decât cea de rasă, pe care o va înlocui după cel de-al doilea război mondial, ci și una comparativ mai nuanțată și poate cel mai important, o categorie suficient de suplă pentru a permite identificarea și reprezentarea identităților colective ale celorlalți, oricare ar fi acestea. Pe scurt este o categorie sociopolitică extrem de utilă și utilizată” [4].

Pentru a înțelege rolul etniilor în procesele de structurare și stratificare socială, și aici trebuie să ținem cont de factorul puterii, a politicului, este important să le studiem pe multiple planuri, particularitățile lor specifice pornind de la faptul că reprezintă unități sociale.

Calitățile etniilor, în accepția lui E.M.Babosov, ca și funcțiile și statutul etniilor în procesele de structuralizare a societății, se prezintă în felul următor:

1. conștiința etnică;
2. autointitulare;
3. confruntare;
4. rezistență și existență îndelungată în timp istoric;
5. prezența semnelor distinctive clare ce deosebesc etniile de alte comunități sociale;
6. separatismul;
7. caracter mocnit, latent, care poate izbucni oricând sau deosebiri evidente interetnice.

E. M. Babosov relevă și funcțiile sociale pe care le exercită etniile:

1. de apărare a indivizilor care le constituie;
2. de intensificare;
3. de integrare;
4. de echilibru.

Etniile au anumite poziții statutare care le determină situația socială. Cele mai importante poziții statutare sunt de ordin:

1. social-economic;
2. social cultural;
3. social-politic;
4. demografic;
5. ecologic;
6. juridic;
7. socialpsihologic [5].

Termenul de etnie e la fel de vechi ca înseși etniile. Pe parcursul evoluțiilor lor și termenul a cunoscut abordări vizionare diferite. În Grecia Antică *ethnos* re-

prezenta populația situată în afară de polis, adică de cetate, de stat, deci oamenii aflați în afara statului. În context colonial – etnia reprezenta din nou o lipsă, ea se va referi la populații fără istorie și mai ales fără stat [6].

Așadar, în aspect politic etniile reprezintă comunități care există și evoluează conform unor raporturi cu întreaga societate. Or, interesele întregii societăți le reprezintă statul național. Vintilă Mihăilescu consideră că termenul *etnie* este înrudit cu termenul de *comunitate*, mai ales în înțelesul consacrat de către Ferdinand Tönnies prin opoziția dintre comunitate (*Gmeinschaft*) și societate (*Gesellschaft*). În viziune antropologică Tönnies consideră următoarele: „comunitate este tot ceea ce în creațiile gândirii sau ale reprezentării sociale ale oamenilor este natural sau spontan, societate este tot ceea ce este efectul artei” [7]. Adică societatea este produsul creației umane, cu legi și norme, iar comunitatea este un produs al naturii, care a făcut ca indivizii să se unească între ei mai întâi, ca mai apoi în comun să creeze legi și norme. Astfel comunitatea a născut societatea, ca mai apoi să fie influențată de aceasta. Fiind o componentă a societății, comunitatea poate uneori și să se opună acesteia cu riscul ca ea însăși să dispară în urma conflictului pe care îl declanșează.

E.M. Babosov ne reprezintă componentele unei probleme de mare importanță și actualitate și pentru Republica Moldova – problema minelor cu efect social întârziat în relațiile interetnice și ale etniilor cu societatea națională. Astfel, multiplele relații etnosociale pot fi reduse la următoarele tipuri: de suprimare; de dominare; de acomodare; de conflict; de asimilare; de concurență; de cooperare [8].

Relațiile respective sunt ilustrate în Fig. 2.

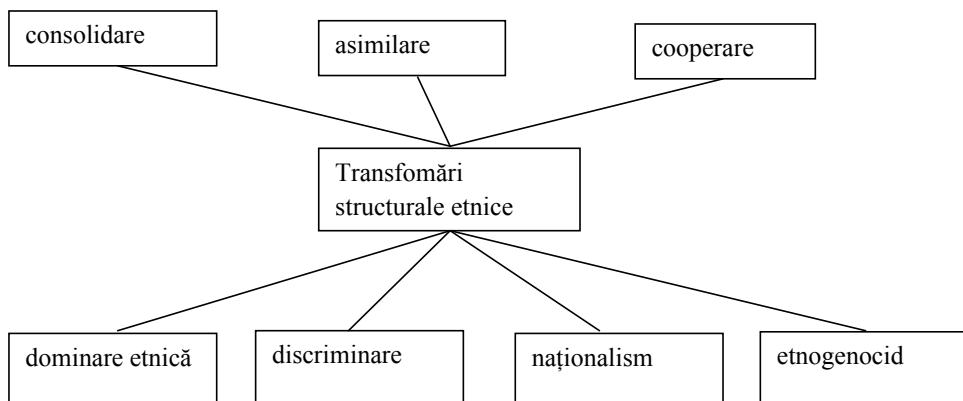

Fig. 2. Tipurile principale ale transformărilor structurale etnice.

Sursa: E.M.Babosov (pag. 122.)

Rolul etniilor în viața societății contemporane democratice în curs de formare în Republica Moldova este de netăgăduit. În acest spațiu ecologic etniile în formă

comunitară apar și se consolidează odată cu prăbușirea societății feudale și construirea relațiilor capitaliste. Din aceste considerente ne-am propus să cercetăm unele aspecte ale stratificării sociale în Republica Moldova fixându-ne ca punct de pornire sfârșitul societății medievale în Principatul Moldovei, începutul construirii capitalismului, a lumii moderne.

Argumentele ce susțin opțiunea noastră se regăsesc și în lucrarea cercetătorilor Maria Larionescu, Ioan Mărginean și Gabriela Neagu „Construirea clasei mijlocii în România” [9]. Cercetarea sociologilor români a fost efectuată în perioada 2003-2005. Autorii ei susțin legitimitatea unei paradigme sociologice a construirii clasei mijlocii în societatea românească, care parțial este valabilă și pentru Republica Moldova. Paradigma respectivă se axează și pe:

1. analiza emergenței clasei mijlocii în contextul crizei „servajul feudal” și a pătrunderii capitalismului în spațiul Europei Răsăritene;
2. profilarea clasei mijlocii în perioada interbelică, relevantele continuități istorice în aspectul cultural și ocupațional profesionist;
3. destructurarea claselor și desocierea și constrângerea clasei mijlocii în perioada construirilor comuniste a socialismului dezvoltat și a făuririi omului sovietic și a implementării conceptului de omogenizare socială prin crearea unei culturi unitare la conținut cu specific național (local) în formele ei;
4. analiza perioadei de tranziție a societății post-socialiste spre lumea post-modernistă, fixarea poziției structurii sociale în mediul social ce se formează în perioada ce a demarat odată cu declararea Independenței Republicii Moldova în 1991.

BIBLIOGRAFIE:

1. Gheorghe Mustață, Mariana Mustață. Edificarea mediului individual. În: Analele Științifice ale Universității „Alexandru Ioan Cuza”. Iași, vol. IV, 2008.
2. E. M. Бабосов. Социально-стратификационная панорама современной Беларуси. Минск: ФУАШ, 2002, p. 163.
3. Ibidem, p. 107.
4. Vintilă Mihăilescu. Antropologie. Cinci introduceri. Iași: Polirom, 2009, p.224.
5. E. M. Babosov. Op. cit., pp. 108-115.
6. Vintilă Mihăilescu. Op. cit., p. 224-225.
7. Idem.
8. E. M. Babosov. Op. cit., p. 119.
9. Maria Larionescu, Ioan Mărginean, Gabriela Neagu. Constituirea clasei mijlocii în România. București: Editura Economică, 2006.

STRATIFICAREA SOCIALĂ: IMPACTUL NIVELULUI DE TRAI

Constatări preliminare ale categoriilor stratificare socială și nivelul de trai

Studierea stratificării sociale după nivelul de trai al populației, în sistemul investigațiilor sociale, este una din cele mai populare direcții de cercetare. Acestea permit observarea și analiza transformărilor care se petrec în țară, oferă posibilitatea de a vedea mai clar traiectoria dezvoltării lor de pe pozițiile schimbării caracterului și profunzimii dezechilibrărilor sociale și repartizării incorecte a bogăției.

În prezentul studiu, stratificarea socială după nivelul de trai se examinează ca un proces de diferențiere a populației prin analiza stării sociale, reliefare și separare în anumite straturi care se deosebesc unul de altul după cantitatea bunurilor materiale de care dispun. Sensul acestei segmentări constă nu numai în relevarea elementelor și straturilor care se deosebesc între ele după nivelul bunăstării materiale, dar se cere ierarhizarea și punerea în ordine a ansamblului de populație și redarea tabloului stratificării sociale după nivelul de trai. Noțiunile de bază utilizate sunt: nivelul de trai și stratificarea socială.

Nivelul de trai reprezintă ansamblul condițiilor economice și neeconomice, sociale, culturale și politice pe care societatea le creează membrilor săi, dar și capacitatea, aptitudinile indivizilor de a-și satisface cât mai din plin necesitățile cu venitul lor. Aspectele delimitării nivelului de trai sunt legate de mărimea și evoluția veniturilor, în primul rând, dar și de nivelul și evoluția prețurilor la bunuri și servicii care alcătuiesc consumul și alți indicatori.

În literatura sociologică, noțiunea de *stratificare socială* se folosește în mai multe sensuri, dintre care cel mai răspândit este acela care implică orice formă de diferențiere socială, capabilă să producă elemente de particularitate pentru diverse grupuri. Alteori, termenul se aplică numai în cazul utilizării unor criterii specifice de clasificare, ca de exemplu cele legate de venituri, putere, ocupații, prestigiu social, nivel de instruire etc. Deseori conceptul de stratificare socială se identifică cu cel de structură socială. Stratificarea socială este definită drept o sumă de inegalități structurale între diverse grupuri de indivizi ca o consecință neintenționată a proceselor și relațiilor sociale. Din acest punct de vedere se poate considera că societatea este alcătuită din mai multe straturi ierarhice, având în vârf categorii sociale favorizate, iar la bază pe cele defavorizate. Aceste straturi se deosebesc unele de altele după anumite particularități: caracterul proprietății,

sursele și mărimea veniturilor populației, accesul la putere, prestigiul, averea și economiile, originea socială, stilul vieții, nivelul de cultură, etnia, sexul, vârsta etc. Instituțiile proprietății, moștenirii, fiscalității, repartizării bunurilor și serviciilor, sistemul de privilegii, înlesniri și recompense, normele și valorile comune (obiceiuri, tradiții, ritualuri, mituri etc.) determină modul și căile de reproducere, transmitere și consolidare a statuturilor sociale. Totodată, de menționat, că majoritatea societăților au nu numai un singur sistem de stratificare. Aceste sisteme se bazează pe anumiți factori. De exemplu, indivizii sunt aranjați pe verticală conform valorii statutului care i-a fost atribuit. Vârsta, sexul și religia pot sta la baza altor sisteme de stratificare. Acel sistem care este utilizat de sociologii occidentali, atunci când este vorba de caracteristica claselor sociale, se bazează pe așa criterii ca nivel de studii, profesie, putere și prestigiu. Acesta, la rândul lor, determină statutul social-economic al indivizilor. Unele sisteme stratificaționale pot funcționa și în paralel, individul este ierarhizat în câteva sisteme: mai întâi de toate persoana poate fi aranjată după criteriul rasial, apoi după factorii social-economici: vârsta, studii etc. [1]. Prioritățile sistemelor paralele de stratificare în orice societate au specificul lor. În cercetarea noastră se încearcă de a studia stratificarea socială a populației Republicii Moldova în baza factorilor social-economici, iar criteriul de diferențiere este nivelul de trai.

Împărțirea societății în straturi, care se deosebesc între ele după nivelul de trai, este un rezultat al politicilor sociale elaborate și promovate de elita de la conducere, care vede în inegalitate un mecanism viabil al stabilizării sistemului social. Existența stratului de jos permite disciplinarea celorlalți membri ai societății, deoarece acest strat formează teama de sărăcie sau de o viață grea. Stratul celor bogați îndeplinește funcții de motivare, încurajare, indicând că, dacă omul manifestă stăruință și spirit de întreprinzător poate să obțină rezultate considerabile. Un rol deosebit de important în societățile occidentale îl joacă reproducerea conștientă a ierarhiei, unde pârghiile economice se transformă în mijloace importante de menținere a ordinii sociale, împingând mecanismele politice și administrative pe locuri secundare[2].

În diferite sisteme sociale tendința spre inegalitate se manifestă în mod diferit: în unele capătă o exprimare mai slabă, în altele se manifestă cu tărie. În societatea socialistă de tip sovietic stratificarea socială după nivelul de viață era generată de accesul inegal al membrilor societății la distribuția bunurilor materiale valoroase. În societățile cu economii dezvoltate pe prim-plan în acest sens se înaintează inegalitatea veniturilor. Acest lucru nu înseamnă că în URSS n-a existat inegalitatea după nivelul de trai, generată de diferențele de venituri. Despre aceasta vorbesc și rezultatele unei cercetări sociologice realizată în Republica Sovietică Socialistă Moldovenească în anul 1985 de către Institutul de Sociologie al Aca-

demiei de Științe a Uniunii Sovietice sub conducerea profesorului I.T. Levâkin. După un eșantion bine determinat au fost chestionați 545 de respondenți. La întrebarea: „Ce posibilități oferă venitul familiei pentru satisfacerea necesităților familiei Dsv ?” au fost obținute următoarele rezultate.

Tabelul 1. Venitul familiei destinat satisfacerii necesităților[3].

Nr. d/r	Posibilitățile oferite de veniturile familiei	% față de total
1.	De la salariu până la salariu o ducem, deseori suntem nevoiți să împrumutăm bani pentru procurarea celor necesare, despre economii nici vorbă nu poate să meargă.	24
2.	Pentru cheltuielile curente ne ajung bani, însă procurarea îmbrăcăminteii pentru noi prezintă o problemă dificilă.	34
3.	În fond, bani ne ajung, câte ceva putem economisi. Pentru procurarea lucrurilor scumpe de folosință îndelungată (frigider, televizor etc.) economiile noastre sunt insuficiente și noi luăm credite sau împrumutăm bani.	32
4.	La procurarea mărfurilor de folosință îndelungată nu ne confruntăm cu dificultăți, însă cumpărarea unui autoturism sau petrecerea unui concediu luxos pentru noi e cu neputință.	8
5.	În prezent ne putem permite procurarea unor mărfuri scumpe, dacă am dori, am putea aduna bani pentru autoturism, mobilă scumpă, construirea (cumpărarea) unei case de vacanță, pentru călătorii în străinătate, cu alte cuvinte, nu ne limităm la procurarea mărfurilor și serviciilor de lux.	2

Exprimându-ne în termeni actuali ai stratificării sociale, după bunăstarea materială societatea sovietică moldovenească, conform aprecierilor subiective ale respondenților, se prezenta astfel:

- Treapta de sus a piramidei sociale era ocupată de oameni care aveau tot ce le trebuie pentru un trai luxos. Acest strat constituia numai 2% din populație.
- Pe treapta a doua ierarhică (cea de mijloc) se situau persoanele cu o situație materială avansată (8%), dar ele se confruntau cu greutatea la achiziționarea mărfurilor celor mai scumpe (autoturisme, petrecerea unui concediu luxos etc.). Tot pe această treaptă se aflau cetățenii care erau limitați la procurarea obiectelor de lungă folosință și a celor scumpe (32%).
- Majoritatea populației (58%) era concentrată în zona sărăciei și forma al treilea strat ierarhic (cel de jos); 34% dintre aceste persoane își puteau satisface nevoile elementare, strict necesare, însă nu reușeau să-și cumpere pe banii câștigați haine și încălțăminte, iar 24% n-aveau posibilități să-și satisfacă nici strictul necesar.

Un anumit aport la constituirea bunăstării materiale a indivizilor din socie-

tatea în care au predominat pârgurile administrative non-piață de distribuire a bunurilor a adus apartenența la partidul comunist. Conformismul politico-ideologic, loialitatea, executarea întocmai a cerințelor înaintate de sistem se aprecia mai mult decât competența profesională, puțința de a gândi de sine stătător, de a lua decizii responsabile, de a gândi non-standard. Partinitatea era un criteriu important, care determină traiectoria și dinamica carierei profesionale a angajatului, oferea posibilitatea de a ocupa un post de conducere, de a ajunge în stratul nomenclaturii politice. Datorită acestor împrejurări, șansele de a avea un nivel mai ridicat al bunăstării materiale erau mai mari pentru membrii de partid în comparație cu cei fără de partid și rolul acestui factor indirect nu trebuie neglijat.

Inegalitățile sociale în sistemul ideologic al straturilor de populație

Un rol aparte în explicarea caracterului relațiilor constituite în procesul repartizării bunurilor și resurselor materiale între straturi și pături de populație aparține teoriilor concepțiilor și ideilor existente în societate. În viața de zi cu zi ele servesc drept călăuză în acțiune, îi mobilizează pe oameni la rezolvarea unor probleme de maximă importanță, conștientizează modul de distribuire a bunurilor și resurselor în comunități. Ideologia aici joacă un rol dublu: pe de o parte ea reflectă modul de repartizare (egală sau neegală) a bogăției, pe de altă parte, rezultatele acestor reflecții, fiind conștientizate și problematizate de către indivizi, contribuie la formarea programelor de acțiuni sociale în această direcție.

Fiecare strat social are un anumit nivel de conștiință ideologică: unele au un grad mai ridicat, altele mai scăzut. Straturile favorizate au în arsenalul lor forme ideologice de influență asupra altor categorii de populație mai dezvoltate, mai avansate. În afara de aceasta grupurile de elită dispun și de suficiente resurse materiale, care deseori sunt folosite la propagarea și răspândirea ideilor proprii. În rezultat, teoriile, concepțiile și ideile straturilor dominante sunt însușite și de către alte pături de populație, în același rând și de cele sărace. Cu toate că aceste idei nu exprimă interesele grupurilor sociale medii și a celor de jos, ele îi susțin pe cei bogați în acțiuni concrete: la alegeri, referendumuri, mitinguri etc.

Nedreptățile sociale reprezintă motivul confruntărilor de idei între straturile și grupurile sociale. Mai des această luptă se concentrează în jurul inegalităților materiale. Această problemă îndeosebi este actuală, pentru straturile de populație defavorizate, care consideră că relațiile instituite în societate sunt neechitabile, incorecte și se cer a fi modificate sau chiar înlocuite. Viața de zi cu zi plină de suferințe de ordin fiziologic și psihic îl face pe omul oprimat să simtă costurile poziției sale din societate, să compare situația lui cu cea a indivizilor din straturile de populație favorizate. Viața grea pe care o duce populația oprimată stimulează atenția spre standardul de viață a straturilor din vârful piramidei ierarhice.

Modul de viață al oamenilor care constituie straturile de jos îi împinge pe indivizi să formuleze în reprezentările lor ideologice viziuni despre modificarea ierarhiei cu ajutorul redistribuirii bunurilor și resurselor sub diferite aspecte; de la caritate și binefacere până la revoluție.

În contextul confruntărilor ideologice se înscriu și oportunitățile de elaborare și difuzare a reprezentărilor și ideilor straturilor de populație despre inegalitatea materială. Straturile defavorizate, lipsite de mijloace de existență, nici nu știu să formuleze cerințele lor referitor la ridicarea nivelului de trai, nici n-au posibilități să le difuzeze, să le facă cunoscute lumii. Aceste straturi sunt cele mai cointerestate în rezolvarea problemelor inegalităților sociale, dar sunt lipsite de capacitatea de a le rezolva. În același timp straturile de vârf, de oameni bogați, nu manifestă interes față de rezolvarea problemelor inegalității sociale în favoarea păturilor de oameni săraci. Numai activismul social al unor persoane din straturile neînstarite, a unui cerc mai restrâns de militanți din cadrul acestor straturi, plus manifestarea fenomenelor care amenință stabilitatea societății (infraționalitatea, acțiunile unor cercuri de oameni cu viziuni radicale etc.) impun straturile de sus, conservatoare, să înainteze, în scopuri de autoapărare, spre rezolvarea problemei nedreptăților sociale, să inițieze promovarea unor schimbări care apoi contribuie la reîmpărțirea averii societății și repartizarea veniturilor având ca obiectiv stabilizarea situației.

Problema inegalității materiale a existat și în societatea socialistă. Elita de la conducere concentrase în mâinile sale puterea politică. Prin intermediul acestui act ea a pus stăpânire și pe bunurile materiale ale societății. Deși societatea se declara ca lipsită de oameni săraci și bogați, în realitate o astfel de împărțire exista. Cea mai mare parte a populației, după nivelul bunăstării materiale, se afla în partea de jos a ierarhiei sociale. Însă diferențierea evidentă în nivelul de trai a claselor sociale se interpreta ca „neesențială” și fiind legată de „deosebirile din cantitatea și calitatea muncii depuse”. Această construcție ideologică era pe larg difuzată și a pătruns adânc în conștiința cetățenilor.

Ideologia dominantă și regimul politic al societății depășite lipsea cetățenii de posibilitatea de a-și spune sugestiile cu voce tare. Acele persoane care se hotărâu să-și exprime în mod obiectiv punctul de vedere referitor la nivelul de trai al populației și, în special, să vorbească despre straturile sărace și elita conducătoare, erau considerate ca persoane care duceau o propagandă antisocialistă. Ei erau catalogați conform articolelor Codului Penal. În anii '60 ai secolului XX în Uniunea Sovietică a apărut noțiunea de populație neînstarită, iar în anii '80 – venituri neprovenite din muncă ca noțiuni ale inegalității sociale.

Stratificarea populației conform satisfacției de venituri ale familiei

Stratificarea socială, după cum indică rezultatele cercetărilor sociologice efectuate în diferite țări, are unele particularități esențiale și fundamentale. Mai întâi de toate s-a constatat că elementele componente ale stratificării acționează asupra reproducerii și constituirii inegalităților dintre oameni în mod diferit: unele exercită o înrâurire mai mare, altele mai mică. Se observă că unele părți componente: bunăstarea materială (sursele și mărimea veniturilor, averea), studiile, locul în sistemul puterii, ocupația (profesia, funcția) formează „miezul” stratificării, ele sunt sprijinul ei. Raportate la acestea, alte caracteristici ale stratificării, de asemenea, fiind importante (prestigiul, stilul vieții), se prezintă ca derivate, dependente de primele. Indicatorii care fac parte din setul stabil de caracteristici ale stratificării sociale sunt interdependenți și relațiile reciproce reflectă situația reală din sistem.

Caracterul relațiilor (directe și indirecte) între elementele componente considerate cele mai importante ale stratificării sociale, într-o formă simplificată, poate fi reprezentată grafic (Fig.1).

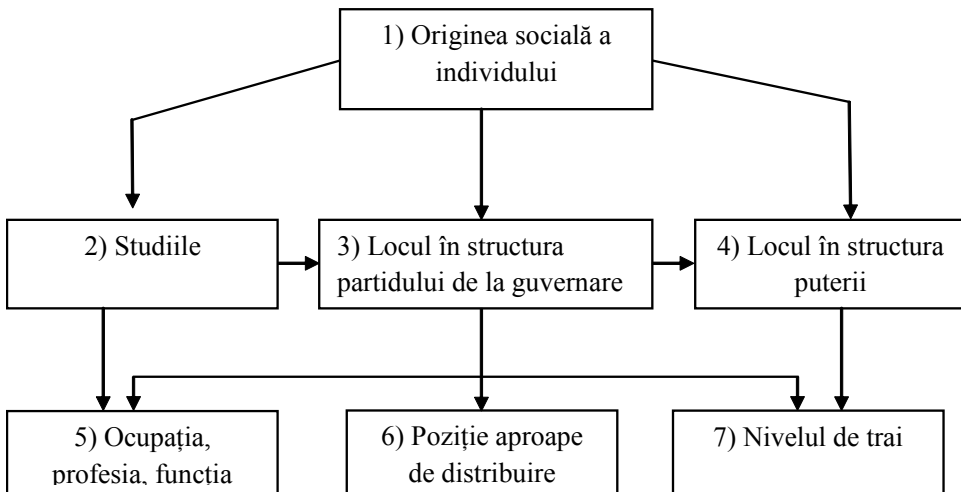

Fig. 1. Legătura reciprocă a nivelului de trai cu alte elemente componente ale stratificării sociale.

După cum se vede din Figura 1, care reprezintă setul de criterii ce constituie stratificarea socială, nivelul de trai este un fel de indicator al „ieșirii”, și se află cu celelalte în relații funcționale și variabile independente. Nivelul de trai este, prin urmare, un factor integrant, care reflectă situația oamenilor, locul pe care ei îl dețin simultan în diverse substructuri ale societății. Mecanismul acestei dependențe este clar: pozițiilor ocupate de indivizii în substructurile sociale cores-

punzătoare sunt „atribuite” anumite recompense, bunuri, privilegiile care servesc drept mijloc de existență, satisfac cerințele și interesele personale. Ele încurajează și stimulează meritele deosebite ale indivizilor și realizarea lor. Aceasta implică posibilitatea utilizării nivelului de trai ca mijloc sigur, adecvat de identificare a straturilor sociale, stabilirii granițelor și distanțelor sociale dintre ele.

Însă acest lucru nu înseamnă că poziția oamenilor în sistemul stratificării sociale poate să înlocuiască cele mai semnificative caracteristici ale ei. De exemplu, stratificarea socială a populației după nivelul de trai nu permite de a face un concept despre stilul vieții sau atitudinea față de biserică și religie – componente esențiale ale stratificării sociale, deoarece acestea sunt relativ independente de nivelul de trai. După cum indică rezultatele unor studii speciale, acestea sunt în mare măsură determinate de factorii și măsurile culturale. Același lucru poate fi spus și despre prestigiu. Grupurile evidențiate după criteriul bunăstării pot să nu coincidă cu structurile analogice formate după prestigiu. Dar, în general, cu toate acestea, schema propusă a legăturii reciproce a nivelului de trai cu alte elemente ale statusului social-economic poate fi interpretată și în felul următor: pentru atingerea uneia și aceleiași trepte a nivelului de trai rolul decisiv pentru diferiți indivizi și grupuri sociale poate să-l joace diversele componente ale statusului sau combinația lor. De exemplu, originea socială a unui individ anumit îi permite să ocupe un loc privilegiat în cadrul partidului care se află la guvernare. El a căpătat un post care i-a asigurat un nivel ridicat de viață (1,3,6,7. Fig.1). Pentru alt cetățean, calea spre obținerea acestui nivel al bunăstării a devenit universitatea, care i-a dat posibilitate să însușească o profesie valoroasă și i-a deschis drumul spre acces la bunuri (1,2,5-7).

Sistemele de satisfacere sunt preponderent complexe, în sensul că ele îmbină simultan mai multe aspecte de împărțire pe criterii diferite. La cercetările nivelului de trai al populației trebuie aplicate și alte criterii ale stratificării. Aceasta va permite de a aprecia influența criteriilor stratificării asupra sistemului inegalităților din domeniul bunăstării și al stratificării sociale în întregime.

În cercetarea noastră, drept criteriu al stratificării sociale a populației Republicii Moldova a servit aprecierea veniturilor familiei de către respondenți. Informația pentru această estimare a fost obținută din răspunsurile persoanelor investigate la întrebarea: „Cum apreciați veniturile familiei Dvs?” (Tabelul 2).

Evaluarea raportului dintre veniturile familiei și nevoile ei dezvăluie stratificarea socială a populației Republicii Moldova după venituri – criteriul principal al nivelului de trai. Modelul stratificării societății, ilustrat de datele Tabelului 2, demonstrează că pe parcursul deceniului întâi al sec. XXI bunăstarea materială a populației a cunoscut schimbări neesențiale. Aceasta vorbește de faptul că ea s-a constituit la nivelul sărăciei și pare că a obținut formă stabilă.

Tabelul 2. Estimarea veniturilor familiei în raport cu necesitățile (% față de total)[4].

Variantele răspunsurilor respondenților	Luna noiembrie, anii					
	2001	2002	2006	2007	2010	2011
Nu ne ajung nici pentru strictul necesar	41,0	34,0	29,4	28,5	29,3	33,9
Ne ajung numai pentru strictul necesar	41,0	45,0	39,0	40,8	42,2	41,1
Ne ajung pentru un trai decent, dar nu ne permitem și unele bunuri scumpe	12,0	15,0	21,7	22,1	19,0	17,1
Reușim să cumpărăm și unele bunuri mai scumpe, dar cu restricții în alte domenii	4,0	4,0	7,0	6,6	5,5	6,7
Reușim să avem tot ce ne trebuie, fără să ne limităm la ceva	1,0	1,0	1,2	1,1	1,2	0,7
N-au dat răspuns la întrebări	1,0	1,0	1,7	0,9	2,9	0,5

În cadrul modelului prezentat, stratul 1 (cel de jos) unește un grup mare de locuitori săraci, aproximativ 1/3 din populație, cărora banii agonisiți nu le ajung nici de la salariu până la salariu. Pentru obținerea mărfurilor și serviciilor strict necesare respondenții din această categorie sunt nevoiți să mai împrumute bani. În noiembrie 2011, rândurile acestui strat erau completate de 38% din femeile chestionate, 37,6% – populație sătească, 49,4% – oameni vârstnici, peste 60 ani, 41,1% – persoane cu un nivel redus de studii.

Al doilea strat este cel mai numeros. El formează mai mul de 40% din populație. Veniturile acestora acoperă numai strictul necesar, însă nu pot face nici un fel de economii. Reieșind din mijloacele financiare de care dispun aceste persoane, putem conchide că situația materială și standardul lor de viață coincid cu simptomele oamenilor săraci. Însă pe aceștia nu-i putem numi absolut săraci, deoarece ei, de regulă, duc un mod de viață normal, așa ca majoritatea populației, și în caz de o promovare în țară a unor politici sociale de succes aceștia mai ușor pot părăsi zona sărăciei și să se ridice pe scara ierarhică a stratificării sociale. Din acest strat fac parte 43% din bărbații chestionați, 42% – locuitori ai satelor, 41-44% – persoane de vârstă 30-59 de ani, 42% – persoane cu un nivel scăzut de studii.

Componența celui de al treilea strat este alcătuită din 1/5 de cetățeni, veniturile actuale ale familiilor lor le ajung pentru a duce un trai decent, adică acoperă cheltuielile curente și își permit să facă și unele economii, însă aceste sume nu le permit să-și procure lucruri mai scumpe. La obținerea acestor mărfuri o parte din bani sunt împrumutați sau luați în credit. Acest nivel de trai poate fi considerat ca mediu, iar categoria socială – primul strat de mijloc și este alcătuit din 20,0% dintre bărbații chestionați, 21% – orașeni, 23% – persoane tinere în vârstă de până la 30 ani și 24% – respondenți cu un nivel înalt de studii.

Al patrulea strat întrunește categoria de familii și solitari (5-6%), care material sunt asigurați bine, însă pot să se confrunte cu unele greutăți la procurarea locuințelor și limizinelor luxoase, a altor obiecte de felul acesta sau la organizarea unei odihne la nivelul cel mai înalt. În rest, probleme legate de satisfacerea trebuințelor materiale lipsesc. Acest grup de populație de asemenea poate fi considerat ca unul de mijloc, dar de un rang mai înalt, față de cel precedent. Aici se întâlnesc și elemente care-i caracterizează și pe oamenii bogați. Aceștia, împreună cu stratul al treilea, constituie, după părerea noastră, clasa de mijloc a societății moldovenești. Totodată, stratul al patrulea poate fi numit ca un strat de graniță între clasa de mijloc și vârful piramidei ierarhice format din oameni bogați. Rândurile stratului nominalizat sunt completate de 10% – bărbați, 8,4% – orășeni, 14,3% – tineri de până la treizeci ani, 11,1% – persoane cu un nivel înalt de instruire.

Al cincilea strat este format din oameni care au tot ce le trebuie, se bucură de o libertate deplină în ceea ce privește satisfacerea nevoilor materiale, nu duc lipsa mijloacelor financiare pentru procurarea obiectelor de lux, au acces la orice servicii și modalități de odihnă. În topul straturilor ierarhice ale stratificării sociale ale Republicii Moldova aceștia constituie aproximativ 1% de familii și solitari și au toate particularitățile caracteristice stratului cel mai înalt al piramidei ierarhice a stratificării sociale a oamenilor bogați. Din această categorie socială fac parte 1,1% dintre bărbații investigați, 2,6% persoane cu un nivel înalt de studii, 0,9% respondenți în vârstă de 30-40 de ani.

În așa mod materialele analizate demonstrează că circa $\frac{3}{4}$ din populație formează clasa de jos, clasa săracilor și nevoiașilor; clasa de mijloc constituie în topul stratificării sociale 23,8%, iar cea de sus, stratul oamenilor bogați, numeric e destul de mică și alcătuiește 1,0%.

Analiza datelor statistice și rezultatele cercetării sociologice reflectă starea materială a populației din Republica Moldova. Cu toate că în ultimii ani dezvoltarea economică și veniturile disponibile ale populației au înregistrat o oarecare sporire, bunăstarea majorității covârșitoare a cetățenilor continuă să rămână dificilă. Aceasta confirmă și rezultatele cercetărilor sociologice efectuate de Secția de Sociologie a IIEȘP al AȘM. Datele sondajului petrecut în rândurile experților în octombrie 2011 confirmă cele spuse mai sus[5].

Deși statistica oficială indică unele creșteri ale veniturilor populației, numai 13,3% dintre experții chestionați au adevărit aceasta; 41,3% au declarat că în ultimii doi ani veniturile cetățenilor au rămas aceleași, iar 40,0% consideră că ele s-au micșorat. În opinia experților, asupra reducerii bunăstării populației au influențat: majorarea prețurilor la mărfuri și servicii (84%); creșterea prețurilor la produsele alimentare (60%); scumpirea costurilor întreținerii locuințelor (73,3%); majorarea prețurilor la serviciile transport, la articolele de îmbrăcăminte și încălțăminte (50-60%).

În același timp, jumătate din experții investigați au menționat că în Republica Moldova nu se întreprind măsuri pentru crearea locurilor de muncă și îmbunătățirea condițiilor ei – factori care ar putea să contribuie la ridicarea nivelului de trai al populației.

În așa mod, stratificarea socială după nivelul de trai, fiind rezultat al diferențierilor sociale, este influențată de dezvoltarea economică, veniturile populației, nivelul de reflectare a diferențierilor materiale dintre oameni în sistemul ideologic al societății etc. Tranziția la relațiile de piață a modificat în mod radical structura socială a populației Republicii Moldova. În rezultatul promovării politicilor social-economice liberale au apărut diferite straturi care se deosebesc între ele după venituri – indicator de bază al nivelului de trai. Se observă că în societatea moldovenească s-a produs o polarizare a populației după bunăstare și avere – la un pol sunt concentrați oameni cu un nivel decent de viață (15-20%), la celălalt – cei care au sărăcit (80-85%). Materialele statisticii oficiale și rezultatele cercetărilor sociologice demonstrează că măsurile luate în ultimii ani de către stat îndreptate spre îmbunătățirea condițiilor de viață ale populației n-au fost eficiente. În scopul ridicării nivelului de trai al populației și modificarea stratificării sociale este necesară elaborarea și promovarea de către stat a unor politici sociale viabile care ar influența creșterea economiei țării, crearea pentru producătorii de toate rangurile de condiții de eficientizare a activității lor, atragerea investițiilor străine în economia națională, iar realizarea acestora va face posibilă crearea a noi locuri de muncă și creșterea bunăstării materiale a oamenilor.

NOTE ȘI REFERINȚE:

1. Stratificarea-și-mobilitatea-socială. [On-line].<http://www.scribd.com/doc/6810654/>. Accesat 24.10.2011.
2. Anthony Giddens. Sociologie. București: All, 2000.
3. Всесоюзное социологическое исследование образа жизни советских людей. Москва: ИСИ АН СССР, 1987, p. 26.
4. Barometrul de opinie publică. Republica Moldova, noiembrie 2001-2011, p.84.
5. Cercetarea a fost efectuată în orașul Chișinău, raioanele Strășeni și Hîncești. Au fost investigați 72 de experți.

Iurie CARAMAN,
doctor în sociologie, Institutul Integrare Europeană și
Științe Politice al AȘM

STRATIFICĂREA CULTURALĂ ȘI CONSUMUL CULTURAL ÎN COMUNITĂȚILE RURALE ALE REPUBLICII MOLDOVA

Republica Moldova parcurge, de aproape două decenii, un proces de modernizare și tranziție de la un sistem social-economic și politic la altul, care aduce schimbări valorice și tendințe obiective noi. Schimbările și șocurile politice, economice și sociale generate de modernizare au fost amplificate de diverși factori: apariția relațiilor de piață în urma distrugerii imperiului sovietic, survenite la finele secolului XX și urmată de criza socioeconomică; conflictul transnistrean, „criza identitară”; influențe semnificative ale crizei financiare mondiale asupra proceselor interne. Factorii menționați au contribuit la fragmentarea societății moldovenești în noi grupe sociale și culturale, în segmente etnice, lingvistice, regionale etc.

Stratificarea culturală este o diferențiere ierarhică dintre oameni, care sunt parte a unei culturi dominante, și care se deosebește prin anumite caracteristici socioculturale, cum ar fi: de vorbire, mod, stil de viață, necesități culturale și de petrecerea timpului liber. Aceste caracteristici se mai bazează și pe o diferență dintre starea materială a individului ori, sociologic spus, a statusului social.

Cultura este o caracteristică a unei societăți, nu a unui individ. Cultura este tot ceea ce este învățat în cursul vieții sociale și transmis din generație în generație, ea este „ereditatea socială a membrilor unei societăți” [1, p.43].

Cultură unei societăți este marcată de o serie de modele, de imagini-ghid, de reprezentări, la care se raportează membrii unei societăți în comportamentele, munca, rolurile și relațiile lor sociale. Astfel, modurile de acțiune socială pot fi tratate drept practici culturale..

Cel mai activ și influent subiect al politicii culturale la nivel de stat îl constituie guvernul, reprezentat de Ministerul Culturii. Astfel, la începutul anilor '90, instituțiile de cultură au fost concepute drept instituții complexe, care întruneau trei funcții majore – de informare, culturalizare și educare. Referindu-ne la aceste trei funcții ale instituțiilor de cultură, care au fost stipulate și în legislația Republicii Moldova, e de la sine înțeles că “instituțiile culturale obligatoriu devin obiecte ale politicii de stat – politica culturală” [2].

Termenul „politică culturală” în Republica Moldova, în perioada de tranziție, s-a discutat sumar în documentul *Politica culturală în Republica Moldova* [3, p. 268], la fel s-au elaborat traduceri sub egida Consiliului Europei [4. 3. 59], care

ofereau sugestii și practici în implementarea unei politici culturale corecte. Însă atât politica propusă de guvernul Republicii Moldova, cât și cel european tratau instituțiile culturale în cadrul politicii culturale doar evaziv, fără acțiuni bine definite.

La nivel guvernamental, „începutul tranziției” în domeniul culturii a fost prin lansarea programului *Dezvoltarea și ocrotirea culturii și artei în Republica Moldova pentru anii 1993-2000* [5], fiind abrogat în 1997, și a cărui obiectiv principal l-a constituit conservarea și ocrotirea moștenirii culturale, de rând cu menținerea sistemului de instituții care asigură cadrul de dezvoltare a vieții spirituale. Obiectivele propuse erau o prioritate de scurtă și lungă durată, fiind finanțată din surse bugetare și nebugetare, astfel încât formau un sistem plurivalent de susținere și creare a condițiilor pentru dezvoltarea și promovarea culturii, dar fără strategii de consolidare a politicilor culturale autohtone.

Analizând programul, realizăm că politica culturală a fost tratată drept o politică ce a corespuns realității controversate și dramatice perioadei de tranziție, care se axa cu prioritate pentru conservarea moștenirii culturale, susținerea formelor și genurilor de creație artistică și acțiune culturală, asigurarea accesului la valorile culturii naționale și universale etc.

Pe lângă alte hotărâri, decizii, planuri de acțiune ce vizează instituțiile culturale și în special a celor din comunitățile rurale este și acțiunea *Programul Național „Satul moldovenesc”*, care este prevăzut pentru perioada 2005-2015 [6]. Acest program analiza situația din domeniul culturii, inclusiv cea a accesibilității și protejării patrimoniului cultural. Obiectivele incluse se axau pe: protejarea și valorificarea patrimoniului cultural național/crearea condițiilor egale de acces al cetățenilor la valorile culturale și la procesul cultural.

Printre ultimele programe culturale de amploare de nivel național, organizate și desfășurate la inițiativa guvernului, dar care nu și-au atins obiectivele scontate, pot fi numite: proiectul guvernului pentru anii 2005-2009 numit *Modernizarea țării – bunăstarea poporului*, proiectul cultural *Caravela culturii*, care din start s-au înscris ca niște acții culturale de lungă durată, dar fără a se înscrie în strategia sistemului cultural ca parte componentă a politicii culturale din Republica Moldova. Ba mai mult ca atât, proiectul cultural *Caravela culturii*, care a avut menirea de a descoperi și a promova tinerele talente din comunitățile rurale, de a revigora și susține tezaurul folcloric din mediul rural, nu și-a realizat obiectivele trasate în strategia prevăzută de proiectul în cauză, reducându-se doar la niște arte-facte, fanfanoradă și o impunere a personalității conducătorului de proiect (interpreta Lenuța Burghilă), care s-a scontat cu mari prejudicii materiale pentru întreaga societate.

Pentru prima dată în Republica Moldova se realizează o cercetare empirică a

locului și a rolului culturii (cercetare cu implicarea experților)[7] inclusiv a culturii rurale,[8] din perspectiva consumului cultural și al implicării culturii în stratificarea socioculturală din ultimele două decenii produse în mediul rural moldovenesc. Accentul prezentei cercetări se va pune pe consumul cultural, infrastructura culturală, instituții, preferințe culturale și a timpului liber, ca mai apoi, în urma unei analize ample, să se elaboreze sugestii și propuneri, care, ulterior, ar putea să amelioreze politicile culturale publice naționale și locale și care chiar ar putea duce la revitalizarea localităților rurale și, de ce nu, a întregii noastre națiuni.

Interesul vizavi de acest domeniu pornește din preocuparea ideii de calitate și a ponderii culturii în stratificarea socială a Republicii Moldova din momentul prăbușirii imperiului sovietic și a proclamării independenței sale. Dezbaterile pentru și împotriva anumitor tendințe culturale (fie că în muzică, teatru, pictură, în dans, în vestimentație sau orice alt aspect cultural) necesită un sprijin științific la care să se poată apela pentru fundamentarea unor argumente, ceea ce și vom încerca să facem în prezentul studiu.

În prezentul studiu ne vom focaliza atenția asupra stratificării culturale și a consumului cultural din mediul comunităților rurale. În luna decembrie 2008, în Secția Sociologie a Institutului de Filozofie, Sociologie și Științe Politice al Academiei de Științe a Moldovei a fost realizat sondajul sociologic „Probleme și oportunități ale culturii din Republica Moldova”(autorul sondajului Iu. Caraman). La una din întrebările chestionarului: „Cum apreciați politica în domeniul culturii desfășurate în ultimii ani?”, răspunsurile respondenților au fost următoarele: politica culturală a fost apreciată pozitiv doar de către 7,3% din numărul respondenților, 21,8% au apreciat politica culturală mai degrabă pozitiv decât negativ, 33,3% au apreciat-o mai degrabă negativ decât pozitiv, iar 21,3% au apreciat-o negativ, 16,4% au arătat că le este greu să se aprecieze cu un răspuns definit. Datele sondajului denotă că mai mult de jumătate din respondenți apreciază negativ desfășurarea politicii culturale în Republica Moldova. Rezultatele studiului sociologic repetat după 4 ani, adică în anul 2012 (Fig. 1) atestă o ușoară mișcare în ascensiune a politicilor culturale. Astfel, 9,5% dintre respondenți (față de 7,3% în 2008) apreciază pozitiv politica culturală, 21,5% o apreciază mai degrabă pozitiv decât negativ, 27,5% – mai degrabă negativ decât pozitiv, iar 19,4% au apreciat-o negativ.

Vorbind despre consumul cultural ce are loc în societatea noastră, trebuie de menționat faptul că structura socială este foarte asemănătoare cu structura consumului cultural. Argumentul omologiei date presupune că structurile stratificării culturale sunt bazate pe aceeași logică la fel ca mecanismele și structurile stratificării sociale [9, p.3]. Astfel, se presupune că urmărind logica ierarhizării sociale poate fi explicată variația din domeniul consumului cultural. Omologia constă tocmai în corespondența care se presupune că există între stratificarea culturală și cea soci-

ală. Indivizii din stratul social înalt sunt cei care preferă și consumă cu predilecție elemente de cultură „înaltă”, sau „de elită”, în timp ce indivizii din stratul social de jos preferă și consumă preponderent elemente de cultură „de masă” sau „populară” (Fig. 4), cu mici excepții intermediare care sunt admise [10, p.4] .

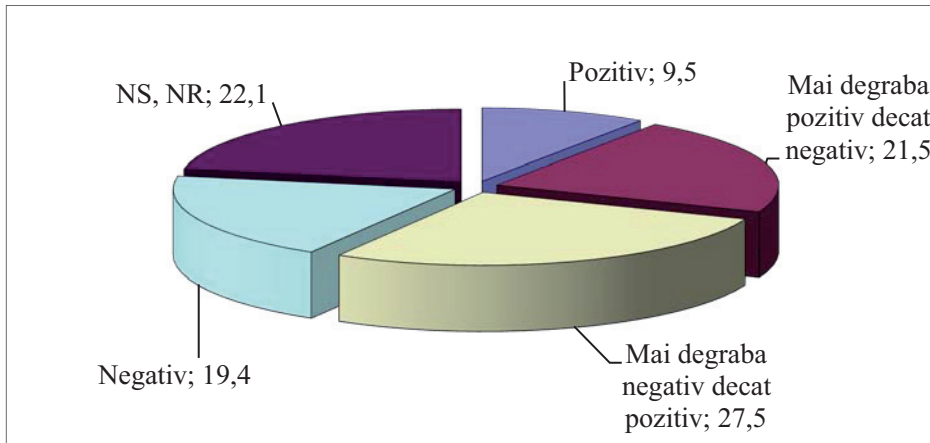

Fig. 1. Aprecierile politicilor culturale desfășurate în ultimii ani (%)

Pornind de la viziunea lui Max Weber [11], Pierre Bourdieu [12] își fondează propria teorie pe supoziția conform căreia cultura reprezintă un domeniu de cucerire asemenea lumii economice, în care actorii care dețin interese concurează în scopul de a acumula diferite tipuri de resurse, respectiv de „capital”. Indivizii se află în competiție (din nou, la fel ca actorii economici) pentru a-și însuși bunuri, dar și comportamente, de capital cultural, care sunt definite din punct de vedere social ca fiind distinctive, și prin urmare oferind o aură de superioritate. Autorul stabilește o legătură clară între această luptă pentru diferențiere și distribuția economică a bunurilor materiale, pe care astfel o legitimează și reproduce. Condiția existențială materială a unui individ, determinată de capitalul economic deținut de acesta, induce acel habitus care generează gusturile culturale. Practic, este enunțată o legătură atât de strânsă între cultură și economie încât spațiul social este privit ca fiind o intersecție a spațiilor social și cultural.

Poziția fiecărui individ în acest spațiu este dată de clasa de care aparține, care nu este altceva decât o combinație între cele două dimensiuni, o entitate având diferite valori pe cele două coordonate [13, p. 255] . Pierre Bourdieu definește tipurile de capital menționând: Depinzând de aria în care funcționează, și de costul unor transformări mai mult sau mai puțin costisitoare care reprezintă pre-condiția eficacității ei în respectivul câmp, capitalul se poate prezenta în următoarele ipostaze: capital economic, care este imediat și direct convertibil în bani și poate fi instituți-

onalizat sub forma proprietăților/drepturilor de proprietate; capital cultural, care e convertibil, în anumite condiții, în capital economic și poate fi instituționalizat în forma calificărilor educaționale; și capital social, făcut din obligații („conexiuni”) sociale și care e și el convertibil, în anumite condiții, în capital economic și poate fi instituționalizat în forma titlului de noblete” [14].

Pierre Bourdieu alătură capitalului economic ca factor de diferențiere socială capitalul cultural, care include capitalul educațional și capitalul simbolic, susținând că un om, de mic, are anumite predispoziții induse, datorită celor trei capitaluri (social, cultural, economic), ceea ce-i determină ocuparea unei poziții într-un spațiu social. Pentru Bourdieu, poziția de clasă este funcție de volumul capitalului (economic sau cultural) deținut. Trebuie de subliniat faptul că un factor esențial în identificarea grupelor sociale este educația. Pe lângă educația măsurată ca număr de ani de școală absolviți sau ultima diplomă dobândită ar putea fi incluși și indicatori precum existența unor atestate/diplome educaționale obținute în afara sistemului normal de educație.

În cercetarea noastră am adresat respondenților întrebarea: „*Cum considerați că este mai prestigios, să ai capital financiar sau potențial cultural?*” Spre uimirea noastră, 29,8% dintre respondenți au optat pentru potențialul cultural și 58,7% – pentru potențialul financiar. Din aceasta putem conchide că mai mult de o 1/3 din respondenții care s-au determinat în alegerea unui răspuns definitiv se orientează că astăzi, fără o cultură generală, este greu de a face față provocărilor mileniului trei.

În cadrul unei societăți există culturi specifice fiecărei categorii sociale. Diversitatea culturală rezultă în mod necesar din diversitatea structurilor sociale. Un individ se implică în mai multe sisteme organizaționale și dispune de statusuri și roluri diferite pentru fiecare din instituțiile sau grupurile în care este integrat. Individul se află într-o situație culturală complexă: pe de o parte, el aparține unui sistem cultural al societății și acceptă valorile acestuia, pe de altă parte, cunoaște, ca membru al diverselor grupuri, stiluri de viață, norme, tradiții diferite de cele de la nivelul culturii globale/naționale a societății. Așadar, concomitent cu o cultură a tuturor membrilor societății există culturi specifice grupurilor – subculturile. Ele derivă din contextele particulare de manifestare a modului de viață caracteristic unor structuri sociale, profesionale sau etnice. În consecință, sunt subculturii etnice, religioase, de vârstă, ocupaționale, teritoriale, lingvistice etc.

Cultura influențează modul în care oamenii își organizează viața, felul lor de a gândi și de a acționa. În același timp, cultura influențează și este influențată de circumstanțele exterioare și suferă schimbări ca urmare a acestor circumstanțe. Aceasta ne-o demonstrează rezultatele cercetării noastre [7]. Diferențele de gândire privind „ceea ce ar însemna cultura astăzi” ne reflectă aceste influențe a culturii asupra modului de a gândi – cultura fiind 41.5% considerată „*sursă de*

bogăție spirituală” și 31.4% un „*mod de afirmare*”. Important este de subliniat faptul că pentru un procent ridicat de experți – 18.6% – cultura constituie o sursă de existență. Și aici intervine acea situație a „coloritului culturii” – când omul de artă este nevoit din cauza salariului mizer să „facă cultură” pentru a exista și nu pentru a încălzi sufletele celor ce le transmite valoarea culturii.

Conform rezultatelor studiului sociologic [8], lectura ca consum cultural este slab reprezentată în rândul populației din localitățile rurale (Fig.3). Astfel, din totalul celor intervievați, 29,2% pe parcursul unui an n-au citit nici o carte, 18,2% au citit doar o carte. Aproape o treime din respondenți n-au citit nici o carte. Doar 12,6% dintre cei intervievați au citit între șapte și douăsprezece cărți, 4,4% – 13-20 cărți, 1,7 % – 20-40 cărți și doar un procent citesc peste 50 de cărți. Studiul relevă o tendință de profesionalizare a lecturii, în sensul că oamenii citesc cărți și reviste de specialitate, fie pe hârtie, fie în format electronic.

E necesar de a sublinia și faptul că lectura în mediul rural, ca și în cel urban, a încetat de a se bucura de primele poziții ale palitrei consumului cultural, adică nu mai este în vogă asemenea anilor '80 ai secolului trecut. Locul lecturii în topul consumului cultural rural a fost luat cu o mare ruptură, practic de trei ori (26,4%) mai mult (Fig.2), de programele televizate (79,4%), care în ultimul timp au devenit tot mai diverse și complexe, după care urmează audierea muzicii – 40,3%), ascultă radioul – 37,3%, citesc presa – 22,6%. Tot mai solicitate devin rețelele sociale ale internetului și a diverselor jocuri propuse de aceste rețele de socializare, clasându-se pe primele locuri în topul necesităților și preferințelor culturale.

Joffre Dumazedier [15, p.123] consideră timpul liber ca având trei funcții principale pentru individ, și anume: odihnă, divertisment și dezvoltare a personalității. Acestea se află în strânsă legătură unele cu altele, chiar și atunci când, aparent cel puțin, s-ar afla în opoziție. Prin odihnă omul se eliberează de oboseală, prin divertisment – de plictiseală, iar dezvoltarea personalității vine să contrabalanseze efectele automatismelor de gândire folosite în acțiunile cotidiene și în special în activitățile instituționale.

Conform estimărilor statistice, rețeaua instituțiilor de cultură din teritoriu constituie 1231 case și cămine de cultură în cadrul cărora activează 3408 formații artistice de amatori, din ele 790 cu titlul model, 1385 biblioteci, 108 instituții de învățământ artistic extrașcolar și 85 muzee.

În anul 2008, în cadrul Programului prioritar de finalizare a construcțiilor și reparație capitală a edificiilor instituțiilor de cultură din teritoriu pentru anii 2006 – 2008 implementat prin intermediul Fondului de Investiții Sociale au fost reparate și dotate cu echipament tehnic, instrumente muzicale, computere și costume naționale 12 case și cămine de cultură.

Tot prin intermediul Programului menționat au fost reparate capital și dotate cu

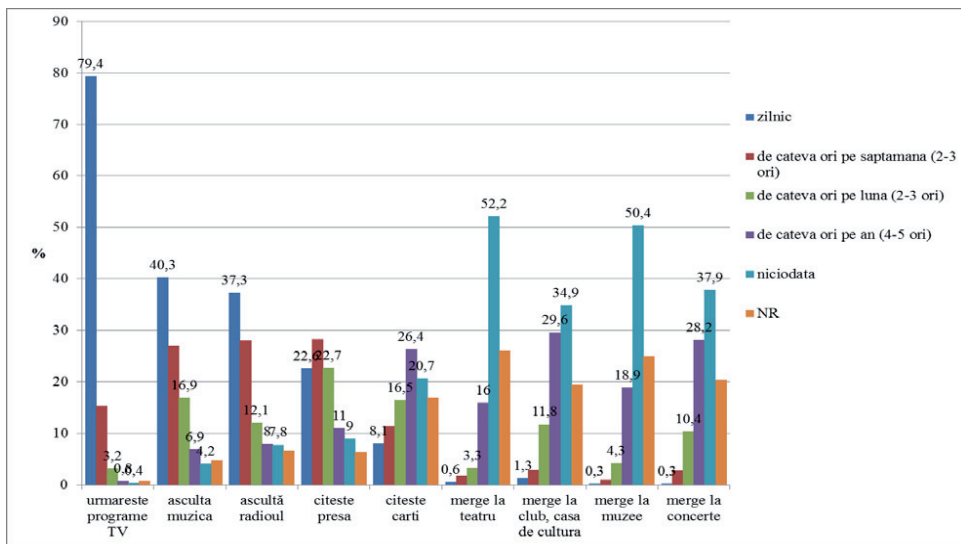

Fig. 2. Consumul cultural în comunitățile rurale

echipament în total 34 de case și cămine de cultură din teritoriu, inclusiv și biblioteci, în anul 2009 s-au deschis oficial, în urma reparațiilor capitale, 4 case de cultură (or. Cupcini, Edineț; s. Molovata Nouă, Dubăsari; or. Cantemir; or. Taraclia; Casa Cărții din or. Briceni).

Desigur, gama și diversitatea de petrecere a timpului liber în comunitățile rurale nu este atât de largă. Pe de o parte, muncile agricole în care este implicat individul nu le oferă o gamă largă a timpului liber, pe de altă parte, structura instituțiilor culturale rurale nu sunt înzestrate și dotate pentru a le oferi mai multe posibilități în organizarea agrementului locuitorilor din comunitățile rurale în satisfacerea necesităților spirituale ce țin de petrecerea timpului liber. Aceasta ne-o demonstrează și rezultatele studiului nostru (Fig.3) – 73% dintre cei intervievați își petrec timpul liber acasă, 17% – cu prietenii, 13,3% – în ospetie, 10,8% – la aer liber și doar 1,9 % își petrec timpul lor liber în instituțiile culturale.

Femeile și bărbații preferă diferite forme de petrecere a timpului liber. Astfel, reieșind din realitatea posibilităților mult prea limitate de satisfacere a necesităților spirituale ce țin de timpul liber al instituțiilor culturale rurale, cea mai preferabilă formă de petrecere a timpului liber de către ambele sexe este domiciliul. Rezultatele studiului ne releva că această formă este mai preferată pentru femei (40,7%), dar nu cu prea mare diferență de preferințele bărbaților (32,3%). E cunoscut faptul că sub aceste cifre se ascund iarăși diferite forme ale așa-zisului timp liber pentru femei (menaj, spălat, bucătărie, croșetat, etc.) și cel al bărbaților (citirea ziarelor, programe TV, a sta la un pahar de vorbă cu vecinul etc.), pe când preferințe totalmente

bărbătești – pescuitul (3,4%), cu prietenii – preferă sa-și petreacă timpul său liber 10,8% dintre bărbați, spre deosebire de femei – 6,2%.

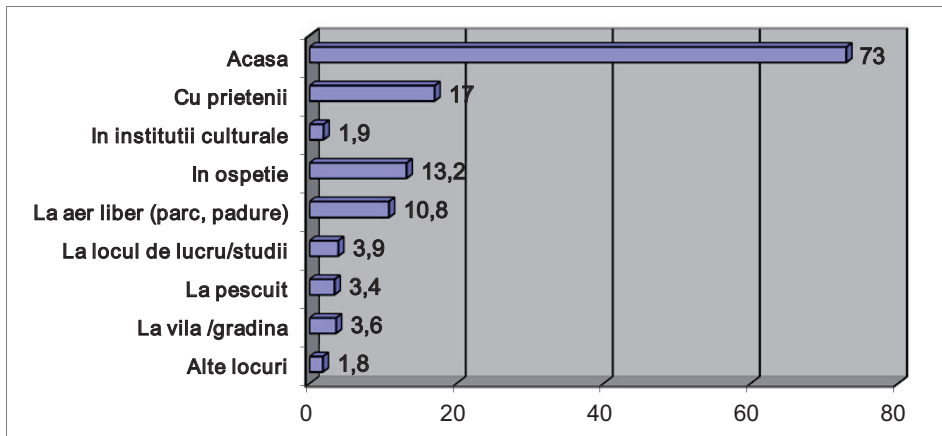

Fig. 3. Frecvențe ale petrecerii timpului liber în comunitățile rurale

Cu toate că deosebirea dintre sexe nu ține de stratificarea culturală, ci de cea socială, trebuie de ținut cont că însăși noțiunea de stratificare în raport cu cultura trebuie înțeleasă mult mai larg – ca diferențierea formelor de cultură în dependență de statusul ocupațional. Anume statusul social impune direcția intereselor culturale ale personalității, a stilului de viață, a eficienței modului de petrecere a timpului liber, a tendințelor informaționale, a gusturilor estetice, a modei, a unui imidj anumit, a respectării anumitor ritualuri casnice și obiceiuri, a conceperii cinstei și onoarei personale, a unor viziuni asupra universului ș.a.

În societatea contemporană, după cum relatează diverse studii sociologice, ceea ce face individul în timpul liber depinde mai puțin de statusul său și de poziția sa socială, decât de ceea ce ține de pasiuni, aptitudini și necesități. Și totuși, legătura dintre statusul social și modul de a-și petrece timpul liber se lasă simțit. De exemplu, straturile inferioare, de regulă, în timpul liber mai mult joacă cărți și folosesc băuturi alcoolice decât cei cu statusul social mai superior, care pot să-și petreacă timpul lor liber mai select – lecturarea, vizionarea programelor televizate, utilizarea rețelelor sociale, ocupații hobby ș. a.

Pentru a înțelege dacă în Republica Moldova există o tranziție a culturii aflată în declin sau renovare, este necesar de a înțelege dacă instituțiile formale ale statului oferă și satisfac necesitățile dezvoltării cetățeanului ca persoană consumatoare de creștere culturală. Spre surprinderea noastră, din sondajul experților, observăm că specialiștii din domeniu afirmă că aceste instituții formale se află într-o stare de repaus.

Conform studiului de experți, starea de repaus este caracteristică pentru domeniile: muzică (55.5%), învățământul universitar (54,7%), literatură (52.1%) și arta teatrală(54.6%), învățământul preuniversitar (46,6%); o ușoară îmbunătățire a situației – în domeniul picturii (47.9%), dar o înrăutățire vădită cunoaște domeniul cinematografului (51.3%)

În Fig.4 este relatată atitudinea respondenților față de principalul edificiu cultural al comunităților rurale – clubul/casa de cultură. Astfel, cu calificativul „foarte bine” se pronunță doar 8,3% dintre respondenți, 21,8% apreciază „bine” activitatea lor, 31,8% o apreciază ca „satisfăcător”, iar 28,5% o apreciază ca „nesatisfăcător” și n-au putut să aprecieze activitatea lor 9,6%. Aceste rezultate, în fond, parcă sunt îmbucurătoare – peste 61% apreciază pozitiv activitatea așezămintelor de cultură din localitatea lor, dar mai mult de jumătate din respondenți o fac mai mult dintr-o parte, asemenea unui arbitru ce se află în afara jocului din teren. Dacă e să ne uităm la co-participarea lor în programele propuse de aceste edificii, observăm că ea este mult mai modestă – 29,6%. Adică 30% dintre respondenți se pronunță și apreciază activitatea așezămintelor culturale dintr-o parte, neparticipând nemijlocit în activitățile acestor instituții.

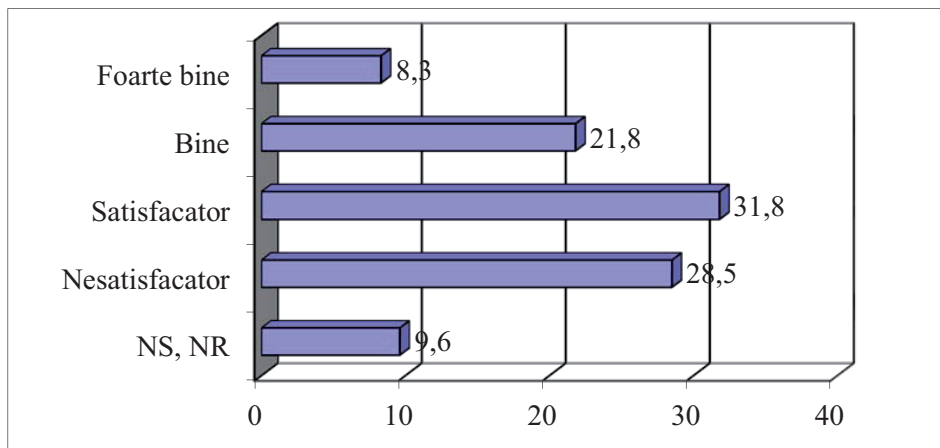

Fig. 4. Cum apreciați clubul/casa de cultură din localitatea Dvs? (%)

E de consemnat faptul că cea mai afectată verigă din sistemul cultural al Republicii Moldova o constituie totuși așezămintele culturale rurale – cluburile/ casele de cultură și bibliotecile. Astăzi doar 37,% dintre cluburile/casele de cultură continuă să activeze (în condițiile propuse de politica culturală), fiind într-o stare tehnică satisfăcătoare, 53% de clădiri necesită reparații capitale, iar 108 de edificii culturale au ajuns într-o stare avariată. Anume în cluburile/casele de cultură până la anii nouăzeci se dezvoltă creativitatea interpretativă, teatrală, coregrafică și muzicală.

Marea majoritate a artiștilor autohtoni și-au început activitățile artistice anume în incintele acestor edificii culturale, a căror spectre de activitate a fost foarte diversă și multifuncțională.

Oamenii se adaptează în permanență, însă unele aspecte ale culturii continuă să influențeze alegerile oamenilor și stilul de viață pentru o lungă perioadă de timp. Este riscant să generalizăm în privința culturilor și este deosebit de periculos să judecăm cultura unui popor prin prisma normelor și valorilor ce aparțin unei alte culturi. Așa cum în Republica Moldova avem diferite naționalități, este evident că părerile și opiniile cu referire la subiectul culturii vor fi diferite, astfel rezultă că în aceeași cultură a unui popor nu toată lumea este de acord cu toate normele și valorile acestei culturi. Astfel, multe controverse continuă să vehiculeze în jurul art. 13 din Constituția Republicii Moldova. Astăzi, în țara noastră, cel mai deranjant din viața culturală pare a fi „*nivelul general de cultură*” (98.8%). Cu toate acestea, antagonismul existent în domeniul culturii este explicat prin „*accesul la valorile culturale*” (97.5%), ori aici intervine deja acea doză de motivație care undeva se pierde zi de zi din sufletul societății noastre... [7].

Temerile unei societăți le poți descrie și identifica datorită faptului cum răspund respondenții la întrebările cât de îngrijorați sunt ei față de cultura din societate, deoarece cultura indică nivelul valorilor dintr-un stat.

În societate, opinia publică de multe ori este dirijată prin intermediul mass-mediei, în cazul vieții culturale aceasta se formează în dependență de manifestările culturale, de prezența celor de la guvernare la acestea – unde toate structurile de conducere rămân neinteresate de ridicarea nivelului de cultură al populației. Temerile unei societăți pot fi înlăturate sau atenuate prin intermediul participării/neparticipării a celor de la putere în anumite sfere ale vieții sociale. Conform relatărilor experților intervievați, cei mai cointeresați de ridicarea nivelului de cultură sunt guvernanții din veriga administrației oraș/raion – 22,7 – într-o măsură mare și 35,3% – într-o măsură mică. Situația cea mai precară din puterile de toate nivelele îi revine verigii administrarea satului. Doar 12,6% din experți sau pronunțat că ei sunt cointeresați într-o măsură mare și 41,2% – într-o măsură mică.

Rezultatele cercetării comunităților rurale atestă că 52,1% dintre respondenți (Fig.5) sunt de părerea că cultura rurală este susținută de către stat, 33% – de către administrația publică locală, 13,7% – de oamenii cu venituri mari, iar 10% dintre respondenți opinează că în menținerea și dezvoltarea culturii rurale sunt implicate și fonduri internaționale. Aceste date ne și demonstrează că respondenții nu sunt suficient de informați că mai mult de un deceniu edificiile culturale din comunitățile rurale sunt date la balanța administrațiilor publice locale. Statul nu mai este susținătorul edificiilor culturale rurale, iar responsabili de soarta cul-

turii rurale a fost pusă în întregime pe umerii celorla de la cârma administrației publice locale.

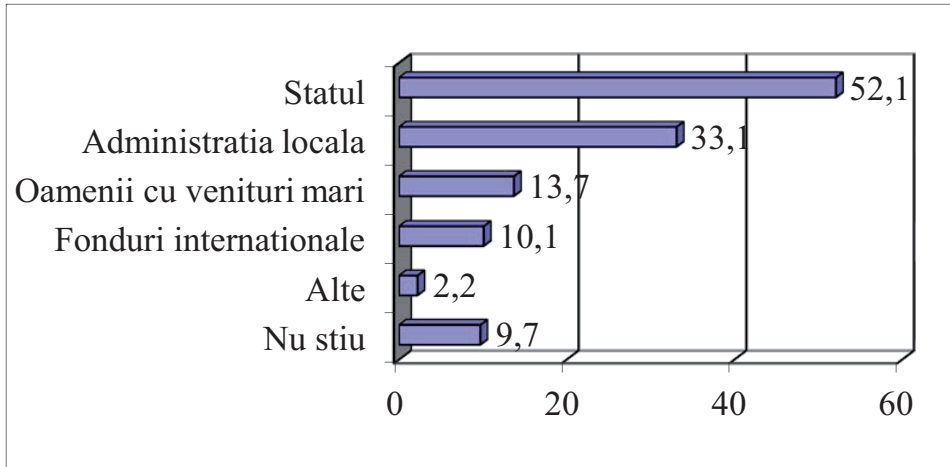

Fig. 5. Cum credeți, cine susține dezvoltarea culturii? (% cumulate)

Așadar, instituțiile rurale abilitate de a fi preocupate de vitalizarea vieții spirituale și culturale a comunităților rurale sunt cluburile/căminele și casele de cultură, care se află pe deplin în subvenționarea, susținerea și dirijarea administrațiilor publice locale. Din totalul instituțiilor culturale rurale (1231 cămine/cluburi și case de cultură) 846 sunt edificii tip, 369 sunt edificii adaptate, 3 instituții la moment sunt în stare de construcții nefinisate (s. Mîndreștii Noi, Sîngerei, s. Lozova, Strășeni, com. Băcioi, mun. Chișinău), 3 demolate (s. Mîrzaci, com. Vișcăuți, s. Zorile, Orhei), 1 se ruinează (com. Slobozia Doamnei, Orhei), 11 instituții nu dispun de spații, 1192 sunt conectate la rețelele electrice, 153 sunt conectate la rețelele telefonice.

Totodată, doar 157 de case și cămine de cultură din teritoriu sunt reparate capital, 519 necesită reparație capitală, 615 sunt în stare tehnică bună, 97 de edificii sunt în stare avariata, 347 se încălzesc pe timp de iarnă. O parte din instituțiile culturale rurale nu sunt valorificate conform destinațiilor și abilităților atribuite lor de legislația în vigoare.

Suprafața spațiilor date în arendă de către autoritățile publice locale a unor încăperi din casele și căminele de cultură constituie 18, 175 m². În marea majoritate, aceste spații sunt date pentru săli de discotecă, săli de biliard, săli de ceremonii familiare, săli de sport, oficiu poștal, frizerie, oficiu Telecom. Șapte instituții din teritoriu sunt date în arendă integral (r. Cahul, r. Hîncești, r. Ialoveni, r. Leova, r. Orhei, r. Strășeni), iar 11 instituții sunt privatizate – 5 în raionul Ungheni, 2 în

raionul Hîncești, 1 în raionul Criuleni, 1 în raionul Fălești, 1 în raionul Orhei, 1 în raionul Rîșcani.

Salariul mic, statusul social scăzut al lucrătorilor culturii și lipsa unei perspective de creștere profesională contribuie și la faptul că tinerii nu doresc să se încadreze în activitatea instituțiilor culturale rurale. Astfel, administratorii până la 30 de ani constituie doar 8% din numărul total de conducători. Secțiile de cultură raionale nu dețin pârghiile reale pentru a influența deciziile administrațiilor locale față de activitatea culturală. O parte din conducătorii caselor de cultură sunt numiți fără a ține cont de părerea conducerii raionale din domeniu. Salariile administratorilor culturali sunt determinate de către rețeaua tarifară unică. Din cauza categoriei joase de salarizare, veniturile angajaților sunt mici, iar aceasta determină statusul social al administratorilor culturali în localitate. Acest salariu nu este unul motivațional. Atitudinea față de îndeplinirea funcțiilor de serviciu este determinată și ea, în mare măsură, și de salariu.

E de menționat că, lipsa atenției și a grijii din partea puterii de guvernământ din ultimele două decenii față de întreg sistemul cultural din republică au afectat întregul sistem cultural. Ca rezultat, o mare parte a specialiștilor din acest domeniu au migrat masiv în alte domenii de activitate sau în alte țări. Sistemul de finanțare a instituțiilor de cultură este sub orice limită și nu este transparent.

Și toate acestea, ce țin de ponderea culturii în societate, vin din adâncurile veacurilor, vin din generație în generație și care ne identifică ca națiune. În urma schimbărilor aduse de destrămarea imperiului sovietic, a deschiderii de hotare, remitențelor parvenite de acolo, societatea comunităților rurale devine tot mai omogenă – case mari, frumoase și luxoase, garduri înalte de piatră se construiesc în toate punctele geografice ale țării – nord, sud și centru. Cu toate acestea, societatea rurală moldovenească continuă să fie puternic stratificată – vestimentația și comportamentul, nivelul de studii, consumul cultural, statusul social, limba vorbită, vârsta ș. a. Adesea, după felul cum vorbește și este îmbrăcat un individ, se poate determina statusul lui cultural, adică modul și stilul de viață, condițiile de trai, nivelul de educație, și a apartenenței sale sociale.

Astăzi, „consumatorul de cultură” de pretutindeni trebuie să se adapteze la procesul unei formări continue. În cazul Republicii Moldova putem sublinia ponderea accentuată a diversității culturale, a direcționării multor domenii de activitate spre standarde europene, a ideilor despre globalizarea și informatizarea socială, iar modelele culturale devin o formă de aplicabilitate a culturii, care se cere adusă la o realitate contextuală socială, politică, materială, spirituală. Cele trei elemente de bază ale sistemului cultural al societății noastre – tradițiile, obiceiurile și moștenirea culturală – ne-au format ca popor aparte – un popor spiritual, primitiv și bun la inimă. Acestea continuă să ne ghideze și astăzi, însă, cu

păreră de rău, mai mult în mediul rural, acolo unde tradiția și obiceiul este încă combinat frumos cu moștenirea noastră culturală. Nu putem să susținem această idee și în mediul urban, unde „amprentele europenizării și americanizării” sunt tot mai simțite.

Un moment important de menționat aici îl constituie și faptul că în baza rezultatelor studiului experților, acces la valorile clasice culturale din Republica Moldova are toată lumea (36.2%) sau oamenii ce au venituri medii (27.6%), urmați de cei bogați (26.1%), și nu invers. Explicația este simplă – anume persoanele cu venituri medii sunt alcătuite din acele grupuri sociale ale populației cu studii medii și superioare care și în lipsa finanțelor mari pun accent pe aspectul și dezvoltarea culturală.

Se cere remarcată necesitatea unei analize mai complexe la nivelul instituțiilor statului privind problema culturii atât ca producție, cât și sub forma consumului cultural, prin alăturarea unui set de indicatori de ordin individual și global, specifici culturii noastre autohtone, dar și împrumutați din celelalte domenii ale vieții sociale cu care cultura se află în strânsă relație.

În concluzie, am putea spune că procesele socioculturale derulate în ultimele două decenii ne permit de a spune că statul nu are o politică de dezvoltare și reorganizare a edificiilor culturale, îndeosebi a celor rurale, iar unele reforme rău administrate și lipsa finanțelor au dus la distrugerea multora dintre ele. Ca rezultat s-a redus numărul de locuri (pe cap de locuitor) atât în zonele urbane, cât și în cele rurale.

Edificiile culturale din comunitățile rurale au fost scoase de la balanța Guvernului Republicii Moldova și date în subordonarea administrației publice locale, care a redus vădit interesul organelor centrale pentru activitatea culturii rurale. Alocațiile pentru cultură în bază de normativ pe cap de locuitor nu țin cont de necesitățile concrete ale localității, de interesul manifestat față de activitatea culturală de către populație, de realizările culturale ale localității.

Comparativ cu anul 1990, numărul edificiilor culturale s-a redus cu o treime – de la 1790 la 1228, dintre care astăzi continuă să activeze (în condițiile propuse de politica culturală) doar 476 (37%). Fondul de carte al bibliotecilor scade atât în mediul rural (de la 10,0 la 9,4 mil. ex.), cât și în cel urban (de la 8,4 la 7,7 mil. ex.).

Totuși, trebuie de menționat și partea bună a schimbărilor survenite în cadrul culturii din perioada dată. Astfel, în această perioadă se atestă o creștere a editării de carte, reviste și ziare, s-a mărit considerabil numărul formațiilor artistice – de la 7293 în anul 1990 la 7341 în anul 2011, iar numărul participanților în aceste formații s-a mărit de aproape 10 ori – de la 16.700 în anul 1990 la 116.253 în anul 2011. Actualmente, în Republica Moldova activează circa 200 de studiouri TV și circa 50 de stații radio, față de cele câteva unități de până la anii '90.

Acești indicatori ne vorbesc despre o dezvoltare a democrației și a creației artistico-culturale din societate, despre care au fost și sunt relatate de diverși experți străini și fonduri sociale.

BIBLIOGRAFIE:

1. Ralph Linton. În: Leaders of modern anthropology series. Columbia University Press, 1971, p. 43.
2. Legea culturii nr. 413-XIV din 27.05.1999 // Monitorul Oficial, nr. 83-86/401 din 05.08.1999.
3. Politica culturală în Republica Moldova = Cultural Policy in Republic of Moldova / R. Avasi-loaie, S. Bălțeanu, S. Cibotaru ... Ministerul Culturii. al R.M.- Chișinău, 2002.
4. Politica culturală: ghid succinct / Mundy Simon. Chișinău: Consiliul Europei, 2000 Dezvoltarea și ocrotirea culturii și artei în Republica Moldova pentru anii 1993-2000. Publicat: 30.06.1993 în Monitorul Oficial nr. Abrogat la 04.09.1997.
5. Programul Național „Satul moldovenesc” care este prevăzut pentru perioada 2005-2015 . aprobat prin Hotărârea Guvernului nr. 242 din 1 martie 2005.
6. Studiu sociologic de experți realizat de Secția Sociologie al IIEȘP al AȘM în perioada iunie 2011 .
7. Studiu sociologic național “Statusul și rolurile omului în societatea contemporană”, realizat de Secția Sociologie al IIEȘP al AȘM, în perioada mai – iunie 2012.
8. Virtanen Taru. Dimensions of Taste for Cultural Consumption. An Exemplar of Constructing a Taste Pattern. A șaptea Conferință ESA. 2005, p.3.
9. Chan Tak Wing și Goldthorpe, John H. Social Stratification of Cultural Participation: Theatre and Cinema, the Visual Arts and Reading. 2005.
10. Weber Max. Economy and Society. New York: Bedminster Press.1968.
11. Bourdieu Pierre, Distinction: a Social Critique of the Judgment of Taste, trans. Richard Nice, Harvard University Press.1984.
12. Gartman, David. Bourdieu's Theory of Cultural Change: Explication, Application, Critique. Sociological Theory, 2002, p.255.
13. Bourdieu Pierre. The Forms of Capital. În: Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education, edited by John G. Richardson Westport, Connecticut: Greenwood Press, 1986.
14. Bourdieu Pierre. Noul Capital. În: Pierre Bourdieu. Rațiuni practice. București: Meridiane. 1999.
15. Dumazedier Jofre. Vers une civilisation du loisir? Paris: Seuil, 1962, p.123.

Bogdan C.S. PÎRVU, dr.,
Universitatea „Iuliu Hațieganu”, Cluj-Napoca, România
Doina COZMAN, prof. dr.,
Universitatea „Iuliu Hațieganu”, Cluj-Napoca, România

TRĂSĂTURILE SOCIALE ALE PERSONALITĂȚII ARTISTICE

Autonomia și Independența, componente majore ale Personalității Artistice, exprimă dorința/voința acesteia de a-și dedica timpul operei la care este angrenată: pictarea unui tablou, compunerea unei piese muzicale, scrierea unei poezii/nuvele/piese de teatru etc. Altfel spus, o trăsătură unică a Artistului este predispoziția sa spre Independență față de orice fel de influență din afară, inclusiv a aceleia exercitată de comunitatea artistică. Din punct de vedere etimologic, Autonomia înseamnă autoguvernare dar, din punct de vedere psihologic, autoguvernarea trimite la aceeași Independență, precum și la canalizarea exclusivă a atenției spre interior. Fie că intenționată, fie că neintenționată, Autonomia presupune definirea Eului prin diferențierea față de Celălalt; pentru a se auto(realiza) în această „misiune”, ea se aliază cu predispoziții sociale precum Centrul intern de control, Motivația intrinsecă, Autoîncrederea/Aroganța, Nonconformismul/Punerea la îndoială a normelor, Aspirația spre solitudine, Înclinația asocială și antisocială, nu în ultimul rând Introvertirea, cu tendința de a dobândi imunitate față de ofensiva stimulilor sociali. S-a observat, în acest context, că introvertitul și extrovertitul au reacții fiziologice diferite la o gamă variată de stimuli. Mai precis, introvertitul pare să aibă praguri mai joase pentru excitație, pentru că este mult mai sensibil la stimuli. Nu doar sistemul nervos central al introvertitului, ci și cel periferic probează această reactivitate sporită. De exemplu, în special când e supus la stimulare moderată, introvertitul tinde să exhibe o reactivitate corticală mai mare, o mai mare reactivitate pupilară, o accentuată creștere a pulsului și o mai bună conductibilitate cutanată. Personalitatea creatoare, într-adevăr, va fi introvertită mai degrabă decât extrovertită – firește cu deosebiri de nuanță. Ne-am așteptat, așadar, ca Artistul și Introvertitul să aibă o reactivitate fiziologică similară (i.e. o excitație accentuată). Chiar așa se întâmplă, deși relația între fiziologie, introvertire și creativitate nu e nicidecum simplă. De fapt, asamblarea datelor sugerează că relația este curbilinie, mai degrabă decât liniară, ea fiind moderată de problema de rezolvat și de stimulare. Investigația EEG a găsit că nivelurile de excitație corticală în stare de veghe ale indivizilor creatori au fost mai înalte decât ale subiecților mai puțin creatori, doar că, în stadiul de inspirație, ele erau, de fapt, mai joase. Slaba excitație corticală, la rândul ei, e asociată cu o extindere a câmpului atenției, un corelat al problemei creative care urmează a fi rezolvată.

Studii diverse efectuate pe gemeni și frați/surori au mai conchis că introvertirea se moștenește, de altfel ca și Predispoziția spre Nevroză, care se asociază cu polimorfismul genei 5-HTTLPR din poziția 17q 11.2; nivelul scăzut al Introversiei, împreună cu un nivel crescut al Conștiinciozității, se asociază cu alela lungă a genei DRD4 [1]. În sfârșit, pe același palier genetic este menționabil și un alt accident: ordinea la naștere. Astfel, primii născuți, în comparație cu următorii, par să-și dorească mai fierbinte puterea și ascendența asupra celorlalți; cei din urmă, în compensație, sunt mai înclinați să pună la îndoială normele sau să le respingă de-a binelea – au un comportament rebel și nestăpânit. Primii își doresc puterea pentru a-și menține situația privilegiată, autoritatea pendantă și deci status quo-ul; ei resping ideile radicale sau neconvenționale și își manifestă creativitatea prin dimensiunea ei intelectuală. Ultimii vor contesta puterea și autoritatea, vor accepta ideile radicale și originale, vor fi mai interesați de noi experiențe și idei; altfel spus, își vor exprima creativitatea prin dimensiunea ei neconvențională și nonconformistă [2]. Cu o creativitate care presupune spargerea unor norme, dar menținerea altora, probabil majoritare, omul de știință face parte, de regulă, din categoria primilor născuți. Artistul, mai introvertit și mai nevrotic [3], arareori intră aici. Să menționăm că studenții foarte talentați de la Artele frumoase înregistrează, în comparație cu cei mai puțin dotați sau cei nedotați, scoruri joase în ceea ce privește extrovertirea și scoruri înalte în privința Predispoziției la starea de Nevroză/*Neuroticism*. Să mai observăm că această ultimă trăsătură de personalitate se corelează pozitiv cu arta, dar negativ cu știința, motivul fiind angajarea afectivă în cazul Creativității Artistice și respingerea explicită a afectivității în știință – de unde reiese că Predispoziția la Nevroză nu e legată de Creativitatea *per se*, ci de o direcție anume a ei: Creativitatea Artistică.

Dacă *Extrovertitul* este mai ales energetic, expansiv, impulsiv, sociabil și volubil, iubitor de riscuri și schimbare, oarecum iresponsabil, *Introvertitul*, de cealaltă parte a binomului Extrovertire-Introvertire (*Extraversion-Introversion*), este introspectiv, retras, taciturn, prudent, distant și adeseori naiv. Ceilalți îl cred inaccesibil și arogant, chiar înveninat, dar el își apără intimitatea și nu-și negociază controlul strict asupra propriilor sentimente [4]. Dacă este dublat de Artist, și-a făcut de altfel o emblemă din „turnul de fildeș” în care aspiră să se retragă, fie și vremelnic. În dorința de a evita influențe exterioare și presiuni venind dinspre mediul înconjurător, el tinde, așadar, să se izoleze și să-și facă un mod de viață din Solitudine. Își neagă, într-un fel, accesul la fericirea pe care omul comun o vede în termenii relațiilor interpersonale – subordonate, ele, bunăstării comunității. Pe o scală care marchează responsabilitatea, socializarea, bunul nume în comunitate și autorealizarea prin aliniere la subscale ce au în vedere conformismul (California Psychological Inventory), el ar face un punctaj mic; dar s-ar clasa mai

sus prin raportare la o subscală ce marchează izolarea, impulsivitatea, răceala și rezistența la socializare (Eysenck Personality Questionnaire). De altfel, din diverse domenii care cer niveluri înalte de capacități creative, Creativitatea Artistică se distinge prin numeroase predispoziții care implică tendințe non-sociale și anti-sociale. Între ei, scriitorii, artiștii plastici și autorii de proză science fiction au punctat considerabil mai slab în privința căldurii umane. Tradiția empirică ne spune, de altfel, că însingurarea Artistului este până la urmă „căutată”, nu în ultimul rând printr-o constantă încălcare a normelor de tot felul: estetice, dar și sociale sau chiar etice. „Artistul e prin firea lucrurilor iconoclast” este o aserțiune care aproape că și-a căpătat statutul de „loc comun”. Artistul, ca să fie cu adevărat artist, se cuvine să fie cumva ex-centric, să nu fie nicicum interesat de felul cum e perceput de cei din jur.

Dacă scopul primar al conformistului – după un studiu care descrie motivația ca o forță motrice angajată într-o mișcare de revoluție în jurul eului – e de a-și proteja sau dilata imaginea și respectul de sine, Artistul, prin definiție nonconformist, se preocupă doar de misiunea în care s-a angajat și ține cu orice preț să ajungă până la capăt, indiferent unde ar curge lucrurile. S-ar putea ca ele să ducă în direcții contrare credințelor și practicilor comunității – ceea ce l-ar aliena, și ar întoarce comunitatea împotriva sa. Pe de altă parte, cale de întoarcere nu există, renunțarea ar însemna anularea artistului ca entitate creatoare. Câți dintre potențialii artiști nu se vor fi întors din drum? Se vor fi realizat ca oameni-în-cetate, dar pedeapsa lor a fost capitală: aneantizarea identitară. Artistul și-a acceptat deci „steaua” de „proscris” și „lup singuratic”, revoltat de-a pururi și nesupus regulilor sociale. Mitul „artistului singuratic” are, de altminteri, o istorie la fel de lungă precum mitul „artistului nebun”. Mai multe studii de psihologie socială s-au aplecat asupra modului în care indivizii, chiar încrezători în judecata lor, cedau presiunilor grupului și își pun evaluările în acord cu grupul în care au fost repartizați, cu observația că ei au venit după constituirea aceluși grup, când mai multe „tururi de scrutin” dăduseră deja un consens. A reieșit invariabil că 76% dintre participanți s-au conformat cel puțin o dată, asumându-și o decizie evident falsă. Studii de psihologie a personalității au fost însă atrase de cei 24% care nu s-au conformat, și au observat imediat că Personalitatea Creatoare intră fără doar și poate în acest grup minoritar – explicația fiind că o „gândire creatoare” cere o motivație „intrinsecă”, „adânc specializată pe problemă”. Artistul, poate că mai mult decât oricine altcineva, se alătură grupului mai mic, punând sub semnul întrebării atât normele cât și autoritatea. Un studiu făcut pe arhitecți a descoperit că cei mai creativi aveau personalități conflictuale, impulsive, nonconformiste, rebele, sceptice, independente și oarecum iresponsabile; alte studii (folosind chestionarul Cattel 16 PF) au confirmat indubitabil că Artiștii punctează slab în privința conformismului (Factor G), dar foarte bine în ceea ce privește radicalismul (Factor Q1) și

autosuficiența (Factor Q2). Plecând de la concepția lui Otto Rank, că ar exista trei stadii ale personalității (Conformistul care își împrumută răspunsurile de la cei din jur; Conflictualul care s-a rupt de norme, dar e confuz și nefericit; Creatorul care a trecut prin aceste două stadii și și-a dobândit o voce proprie), un alt studiu s-a aplecat din nou asupra arhitecților și a descoperit că cei mai faimoși intrau în tiparele Creatorului, cei mai puțin faimoși se dovedeau a fi conflictuali, iar grupul de control, al „arhitecților de pluton”, intrau în tabăra conformiștilor – în fine, cei faimoși au mărturisit că începuseră și ei prin a fi „rebeli”, un lucru întărit și de alt studiu, vizându-i pe artiștii adolescenți și conchizând că cei mai dotați treceau prin serioase turbulențe emoționale și simțeau nevoia să se detașeze de ceilalți.

Dintr-un chestionar administrat la 337 de artiști profesioniști din Germania de Vest (repondenți fiind 147 bărbați și 110 femei, cu o vârstă medie de 47 ani) reiese că bărbații sunt semnificativ mai introverți și mai nevrotici decât non-artiștii – în cazul femeilor, totuși, neapărând nici o diferență, probabil deoarece în Europa de Vest femeile, mai introvertite, poate că și mai dotate artistic, nu îndrăznesc să se îndrepte spre cariera precară de artistă. În plus, artiștii, comparativ cu oamenii de știință, vin din familii mai sărace, sunt mai predispuși la depresie și boală, și mor mai devreme; e mai probabil ca ei să fie singuri la părinți (26% față de 17%), sunt cititori avizi (77% față de 48%), nu le place școala (52% față de 33%), vin din familii „foarte nefericite” (67% față de 44%), au părinți alcoolici (unul sau ambii) (11% față de 7%), sunt mai predispuși spre suicid (11% față de 5%), e mai probabil să divorțeze (42% față de 35%) sau să nu se căsătorească niciodată (25% față de 19%), e mai posibil să aibă un comportament sexual aberrant (46% față de 0,6%) [5]. Procedând la o stratificare mai îngustă, 27% dintre scriitori se confruntă cu o tulburare nervoasă cel puțin o dată în viață, 87% dintre poeți, 77% dintre prozatori și 72% dintre autori de non-ficțiune sunt la un moment dat patologici; părinții și copiii lor prezintă un risc mai înalt de probleme patologice. Persoanele eminente sunt mai predispușe la un gest sinucigaș (4%) decât populația generală, care are o rată de 1-4%; 20% dintre poeți sunt atrași de suicid, prozatorii nu depășesc rata medie, în timp ce autorii de non-ficțiune coboară sub medie [6]. Într-un grup ce include oameni de știință, oameni politici și artiști, primii sunt afectați de depresie în proporție de 29%, următorii în proporție de 30%, câtă vreme artiștii suferă în proporție de 31%, iar compozitorii, socotiți separat, în proporție de 31% – la romancierii și dramaturgi depresia apare de două ori mai des, la poeți riscul e și mai mare, ei depășindu-i pe colegii literați și la tulburarea bipolară sau la suicid.

Cercetările cu accent pe psihopatologia creatorilor sugerează, în plus, că scriitorii eminenți înregistrează scoruri înalte pe scalele ce măsoară tendințele schizoide, depresive, isterice și psihopate, de asemenea în ceea ce privește feminitatea

modelelor de interes. Dar, cumva în compensație, acești scriitori au scoruri mai mari în ceea ce privește Stabilitatea emoțională/„forța eului” (ego strength), ceea ce înseamnă că și-au format un sistem de apărare și că au resurse să-și depășească tulburările psihice cu o „anumită distincție și grație” [7]. O diagramă psihiatrică, aplicată pe de o parte la scriitori și rudele lor, iar pe de altă parte la un grup de control, stabilește că scriitorii suferă de tulburări afective (80% față de 30%), 23% trecând prin tulburări bipolare și 27% prin depresie severă, 15% ajungând chiar la suicid. Acești scriitori au, de asemenea, mai multe rude de gradul I cu tulburări afective și abilități creatoare decât grupul cu care se compară [8]. Scriitoarele, pe de altă parte, prezintă scoruri de 59% (9% în grupul de control) pentru depresie, 20% (5% în grupul de control) pentru alcoolism, 17% (5% în grupul de control) pentru consum de droguri, 22% (2% în grupul de control) pentru atacuri de panică, 14% (5% în grupul de control) pentru anxietate generalizată, 12% (0% în grupul de control) pentru tulburări alimentare. Ca și colegii lor bărbați, scriitoarele suferă mai mult de tulburări bipolare și de depresie, dar au și alte tulburări psihice, venind într-un procent semnificativ mai mare din familii cu mame și tați cu psihopatologie, suportând în copilărie mult mai multe abuzuri fizice și sexuale.

Nu trebuie să ne surprindă că poeții și artiștii plastici, de exemplu, au o mult mai mare probabilitate de risc psihopatologic, în comparație cu populația generală și cu alte profesii creatoare – aceasta, pentru că ea se bazează pe „viziunea personală”, iar ea solicită o trăire interioară intensă și pune în joc, mai apăsător, Predispoziția la starea de Nevroză; câtă vreme savantul are nevoie de stabilitate și, legat de anumite experimente, nu-și poate abandona total extrovertirea. Artele tolerează cu mai mare ușurință excentricitățile sau comportamentele iraționale și, de fapt, unicitatea e „marca înregistrată” a artistului. În conjuncție, trăsăturile care suportă acest gen de anormalitate sunt similare cu trăsăturile ce caracterizează comportamentul psihotic. Încă o dată, nu trebuie să surprindă că psihopatologia este asociată cu Creativitatea (Artistică).

BIBLIOGRAFIE:

1. Cosman D. Psihologie medicală. Iași: Polirom, 2010.
2. Sulloway F. J. Born to rebel: Birth order, family dynamics and creative lives. New York: Pantheon, 1996.
3. Eysenck H. J., Eysenck M. W. Descifrarea comportamentului uman. București: Teora, 1998.
4. Jung C. G. Tipuri psihologice. București: Trei, 2003.
5. Goertzel V., Goertzel M. G. Cradles of eminence. Boston, MA: Little Brown, 1976.
6. Ludwig A. M. The price of greatness. New York: Guilford, 1995.
7. Barron F. Creativity and personal freedom. New York: Van Nostrand, 1968.
8. Andreasen N. C. The creative brain. The science of genius. London: Plume Books, 2005.

*Conf. univ. Mihai LESCU,
doctor în științe politice, Institutul Integrare Europeană
și Științe Politice al AȘM*

INSTITUȚIA CENZURII ÎN MOLDOVA SOVIETICĂ

Cenzura, după cum consideră specialiștii în domeniu, este veche precum lumea. Din aceste motive este anevoios de a determina exact momentul apariției ei. Un lucru rămâne cert: cenzura a luat ființă odată cu limbajul articulat, când oamenii și-au dat seama de măreția și puterea cuvântului spus sau scris. De aici și o altă concluzie: fenomenul cenzurii nu este specific doar regimurilor comuniste, cum au încercat să afirme unii cercetători.

Așa sau altfel, cenzura a urmărit mereu evoluția libertății de exprimare, ținându-se ca scai de cuvântul liber, precum se ține umbra de om. De-a lungul istoriei fenomenul cenzurii cunoaște mai multe forme de afirmare. Cronologic vorbind, biserica este considerată drept primul cenzor. Acest rol al bisericii se impune și mai mult odată cu apariția tiparului, la mijlocul secolului al XV-lea, și intrarea în legile sale a cărții tipărite. La acel moment au fost supuse cenzurii numeroase scrieri de natură religioasă, primele volume interzise fiind cele de inspirație protestantă.

O sinteză din mai multe surse de interpretare a fenomenului cenzurii ne conduce la ideea că cenzura este ceacare exercită, în unele state, controlul prealabil asupra conținutului publicațiilor, spectacolelor, emisiunilor de radioteleviziune și, în anumite condiții, asupra corespondenței și convorbirilor telefonice. Mai mult: cenzura este prevenirea diseminării informației către public de către un grup de control, care îi poartă numele. De obicei, cenzura este realizată de guverne, grupuri religioase sau de mass-media, dar există și alte forme de cenzură, cum ar fi protejarea secretelor oficiale, a secretelor comerciale și ale proprietății intelectuale. Anume din aceste motive termenul *cenzură* poartă deseori o semnificație de presiune prin secretizarea informațiilor.

Oricum, cele mai instituționalizate și subversive sisteme de cenzură au luat naștere în secolul al XX-lea, sub regimurile nazist și sovietic. Astfel, regimul sovietic a ajuns la practicarea unei cenzuri totale. Atât timp cât a existat sistemul sovietic literatură, mass-media sau, la modul general, cultura, n-au cunoscut libertate. Libertatea de creație, parte componentă a libertății de exprimare, era considerată de către regim ca una din cele mai periculoase pentru el. Cercetătorii atestă că dacă în alte zone de influență (politică, socială, economică, administrativă, etc.) se utilizau și alte mijloace de forță, apoi pe tarâm cultural, cenzura, dublată de propagandă, a fost primul instrument pus să lucreze în folosul noilor conducători.

Conceptul de cenzură definește un anumit tip de relație de putere între două instanțe, o instanță conducătoare, care deține controlul asupra întregii relații, și o instanță condusă, aflată în subordinea celei dintâi[1]. Favorizată de poziția sa, partea dominantă își propune să impună propriile modele și scenarii explicative și să restricționeze/interzică mesajul celeilalte. „Acțiunea de combatere brutală a unei ideologii divergente sau opuse față de ideologia aflată la putere dă conținutul conceptului de cenzură”[2], care, în opinia savantului român Marian Petcu, „este actul oricărei entități politice, religioase, militare ori administrative de a condiționa exprimarea / difuzarea de informații, opinii, idei, în sens mai larg, creații intelectuale, pe care publicul are dreptul să le cunoască”[3]. Respectăm opinia lui M. Petcu, care are mai multe studii de certă valoare despre mass-media și despre cenzură. Însă nu putem să fim întru totul de acord cu definiția expusă mai sus. Astfel, condiționarea din definiție: „pe care publicul are dreptul să le cunoască”, presupune din capul locului existența unor informații pe care publicul nu ar trebui/nu are dreptul să le cunoască. Toate bune, dacă aceste informații fac obiectul secretului de stat sau militar. Dar dacă referitor la „ce trebuie” și ce „nu trebuie” să cunoască publicul decide un politician, o instituție ideologică/propagandistică, cum oare vom califica acest soi de interdicție? Expresia din definiția de mai sus conduce la concepția unui cunoscut politician despre libertatea de creație: „În țara asta scriitorii sunt liberi să scrie ce vor și noi suntem liberi să publicăm ce ne convine!”. Or, problema privind (re)definirea cenzurii rămâne una deschisă ca și fenomenul ei, care este unul extrem de controversat.

Odată cu formarea, în partea stângă a Nistrului, în toamna anului 1924, a Republicii Autonome Sovietice Socialiste Moldovenești (RASSM), aici, ca și în celelalte republici care intrau la acel moment în componența URSS, instituția cenzurii a fost creată după modelul *GLAVLIT*-ului sovietic. Această structură, denumirea căreia abreviată care se descifrează: Direcția Generală pentru Literatură și Tipărituri, înființată în Rusia la 6 iunie 1922, a îndeplinit funcțiile de cenzură de tip comunist până în 1990. *GLAVLIT*-ul a fost creat cu scopul de a unifica toate tipurile de cenzură existente în Rusia după Revoluția din octombrie 1917. Chiar dacă pe parcursul anilor *GLAVLIT*-ul a fost trecut de mai multe ori din subordonarea unei structuri statale centrale la alta, schimbându-și denumirea de 11 ori în decurs de aproape șapte decenii [4], el și-a păstrat în toate titlurile sintagma: „apărarea drepturilor de stat”. Această expresie era mai mult un paravan în scopul de a camufla adevăratele acțiuni pe care le-a urmărit/îndeplinit cenzura la indicațiile partidului comunist. În cultura totalitaristă cenzura îndeplinea, din voia partidului, funcția de *observator unic* asupra întregului proces de creație, având obiectivul nu numai de a interzice, dar și de a hotărî/stabili care actor cultural urmează să publice și ce anume.

După cum menționează cercetătoarea română Lidia Corobca în prefața la lucrarea *Instituția cenzurii comuniste în România (1949-1977)*, „la momentul când a fost înființat *GLAVLIT*-ulavea două secții:

1) „Literatură”: care făcea cenzura politicăși militară a tuturor tipăriturilor; alcătuia lista cărților interzise rusești și străine (care sosesc în țară).

2) „Secția administrație-instructaj”: care avea funcții de control a editurilor, tipografiilor, librăriilor, bibliotecilor, instruirea secțiilor din provincie; urmărirea activitatea personalului din tipografii, edituri etc., fiind în strânsă legătură cu GPU (Direcția Generală Politică – *n.n.*); trimitea oamenii pentru controlul pe teren; trimitea ordine și note în provincie, solicitând rapoarte de activitate (mai existau și unitățile „Secretariat” și „Bibliotecăși arhivă”) [5].

Pe parcurs, însă, diapazonul de activitate al *GLAVLIT*-ului a fost exstins, acesta configurându-și în același timp o structură care îl promova, după cum am mai spus, în ierarhia controlului ideologic de stat. Acest scop a fost atins de cenzură datorită colaborării strânse cu propaganda comunistă. Dacă propaganda urmărea schimbarea modului nostru (logico-natural) de a gândi și simți prin documente de partid, în istovitoare ședințe, iar securitatea, prin torturi fizice și psihice, apoi cenzura acționa direct asupra intelectului, pe care îl bloca ori deturna lent spre scopuri directionate, în zone de reflecții împrumutate ori elaborate contrafăcut.

În timp ce la noi cenzura sovietică a fost instituționalizată treptat, începând cu 1924, și continuând să se afirme deplin și definitiv după 1945, în România această insituție este înființată în 1949 la indicația și după modelul „eliberatorilor”, în urma celui de-al Doilea Război Mondial. Instituția cenzurii după modelul sovietic cu denumirea: Direcția Generală a Presei și Tipăriturilor (DGPT) s-a menținut în România până în 1977, dar asta nu înseamnă că dupăaceasta libertatea de exprimare a încetat să mai fie supusă restricțiilor pe principii ideologice și de clasă. Pur și simplu cenzura a luat alte forme și mai drastice. Și la noi, și în România, cenzura comunistă (și controlul cărților în mod special) s-a desfășurat inițialpe trei direcții: controlul orientat spre trecut, spre cărțile deja publicate, care s-a soldat cu epurarea din biblioteci sau librării și distrugerea a mii de titluri și a zeci de mii de volume. În 1949, Biblioteca Publică Republicană din Chișinău rămăsese doar cu 1420 de cărți în limba română (0,6%) din care în 1950 *GLAVLIT*-ul i-a mai retras din circuit 204 de volume; controlul manuscriselor(din edituri), adică al cărților din prezentul imediat și controlul orientat spre viitor, mizând pe „îndrumarea” corespunzătoare și supravegherea celor care urmau să publice cărți-scriitori, savanți etc.

Mai târziu, dincolo de articolele de lege și instrucțiunile de uz intern, purtândștampila de „strict confidențial”, se afla zelul cenzorilor, nivelul lor de îndroctrinare ideologică. Desigur, regimul urmărea să-i recruteze în serviciul

său pe cei mai devotați adepți ai scopurilor pe care le urmărea. De aici încolo cenzura nu se va mai face prin decrete de legi, broșuri și liste secrete de publicații periodice și cărți interzise, ci într-un mod rafinat, responsabilitatea fiind plasată, în principal, pe seama conducătorilor acelor instituții cu răspundere în domeniul difuzării informațiilor și al cărții, care se transformau ei în censores. Astfel, putem fi de acord cu afirmațiile mai multor savanți, că la această perioadă operațiile de cenzură s-au dublat și multidiversificat, iar „purificarea textelor cucerea mereu noi și absurde motivații” [6]. Or, cum remarcă Daniel Barbu, prefațatorul unui studiu, semnat de jurnalistul și scriitorul Bogdan Ficeac, scopul principal al cenzurii a fost acela ca prin înlăturarea a tot ceea ce nu convenea regimului totalitar, concomitent, „de a produce noi elite potrivit unui canon ideologic stabilit de suveran”.

În atingerea scopurilor urmărite partidul folosea abil oamenii de cultură, pentru care fonda uniuni de creație ca să-i poată dirija mai lesne. Astfel, încă la 9 august 1932, la inițiativa Biroului comitetului moldovenesc de partid sunt lichidate organizațiile scriitoricești „Răsăritul” și „Tineretul”, fiind înființată Uniunea Scriitorilor Sovietici Moldoveni, „care susțin platforma puterii sovietice și care tind să contribuie la construcția socialistă”. Scriitorii erau obligați să îndeplinească „comanda socială” și să prezinte opere inspirate din realitatea socialistă, având drept eroi pe muncitorii de la șantierele industriale, colhoznicie etc. Lucrările urmau să fie elaborate în termenele stabilite de către organele de partid. Mai târziu, în 1965, când Biroul comitetului central al partidului comunist al Moldovei a discutat chestiunea privind pregătirea și desfășurarea „maijos de nivel” a Congresului al III-lea al scriitorilor, Biroul a decis: „De recunoscut că al III-lea congres al scriitorilor din Moldova s-a desfășurat la un nivel organizatoric și politic slab. A înfierat tendințele naționaliste, manifestate în cuvântările scriitorilor Busuioc, Malarciuc, Druță, Cimpoi, și atitudinea injustă față de critica de partid și alte dispoziții nesănătoase”, ca apoi, în 1972, când a fost examinată cartea lui Petru Cărare *Săgeți*, autorului incriminându-i-se „câin culegere se conțin un șir de inexactități ideinice și căea este dăunătoare din punct de vedere politic”, Biroul de partid din nou să atragă atenția Uniunii Scriitorilor asupra „nivelului scăzut al muncii educative cu scriitorii, pregătirii lor insuficiente din punct de vedere al marxism-leninismului, la reacția mult prea lentă a conducerii Uniunii față de apolitismul și lipsa de idei, manifestate de către unii scriitori”.

Tot în scopul intensificării controlului de partid asupra literaturii și artei, se acorda o mare atenție consolidării organizațiilor primare de partid ale uniunilor de creație. În 1975 aceste organizații aveau la evidență 74 de comuniști – de două ori mai mulți decât în 1959. De menționat că numărul membrilor de partid care activau în sferile literaturii și artei a sporit din 1965 până în 1980 cu 537 de persoane, alcătuind 1953 de membri și candidați în membri ai partidului comunist.

Cu toate că decenii la rând cenzura în RSSM s-a simțit la ea acasă, atât reprezentanții GLAVLIT-ului, cât și cei din structurile ideologice ale partidului comunist, de forțăși ale securității nu vroiau nici în ruptul capului să accepte părerea că în societate era instituit un control polițienesc asupra libertății de exprimare. Scriitorul și criticul literar Ion Ciocanu consemnează în acest context într-un eseu: „De câte ori am vrut să-l zădăr – nu mai mult! – pe câte un slugoi al ideologiei timpului și rosteam cuvântul cenzură, am auzit explicația de rigoare că ar fi fost vorba de „lit” – (forma prescurtată a GLAVLIT-ului – n.n.), de păstrarea tainelor de stat în presa scrisă și în cea vorbită. Deci, am avut „lit”. Care a fost însă o cenzură groaznică, de care nu puteai nicidecum scăpa. Adică, până la urmă au scăpat toți acei care s-au limitat la „proslăvirea” Puterii, au scris/vorbit/cântat/pictat etc. în struna ei. Ion Ciocanu, subliniază că cenzura comunistă a fost periculoasă numai și anume „pentru operele de mare curaj civic și artistic, ai căror autori își propuneau să dezvăluie adevăruri profunde, perene. Ea fusese instituită în scopul de a nu admite cumva unele adevăruri neconvenabile Puterii”. Autorul eseului specifică: „Noi putem discuta la nesfârșit cu colegii critici mai tineri, care consideră că Ion Druță a fost un scriitor al regimului comunist, adică n-a contribuit la distrugerea sau cel puțin la clătinarea ideologiei timpului, dar luați ediția întâi a romanului *Povara bunătății noastre*, din 1970, ca să vă convingeți că pe ea nu este indicat semnul *lit*-ului moldovenesc. Trebuie să înțelegem că, dacă n-ar fi apărut la Moscova, în rusește, *lit*-ul local n-ar fi acceptat nicidecum o carte despre foamete, despre tractoriștii înstrăinați de familiile lor, despre colectivizarea care a însemnat deșărănizarea sătenilor, despre un țăran ca moș Bulgăre etc.”. Tot acolo, Ion Ciocanu face referință și la romanul *Frunze de dor* a lui Ion Druță, remarcând faptul că prozatorul a fost pus în situația de a accentua îndeosebi latura erotică a romanului pentru a „adormi” cenzura și a lăsa doar să se subînțeleagă o idee pe care n-ar fi putut s-o promoveze în mod direct”, autorul eseului întrebându-se retoric: „Care *lit*, scuzați – cenzură, ar fi dat *bunul de tipar* unei cărți cu un atare mesaj social?”, care e această idee numai subînțeleasă? Ne-o destăinuie Ion Druță însuși într-un articol publicat în cotidianul *Moldova suverană*”.

Cenzura în perioada sovietică nu avea însă doar rol de control, supraveghere și sancțiune a autorilor sau de interzicere a creațiilor. Scopul ei mai degrabă era acela de a determina, prin presiuni succesive, prin epuizare și exasperare, producerea unor scrieri artistice în spiritul realismului socialist, compatibile cu exigențele ideologice și cu voința și capriciile partidului comunist. Pe această cale s-a ajuns la fenomenul pe care-l știe fiecare, că, dacă nu scrie ceea ce poate fi publicat, degeaba scrie, deci trebuie să se controleze/conformeze... Mulți din scriitorii care nu se conformau acestor rigori au plătit tribut regimului.

Astfel, poetul Gheorghe Cutasevici a fost învinuit că, în cartea sa de debut

Hora luminii, a „plasat” o diversiune ideologică, o „bombă” care nu putea să nu explodeze – poemul „Patria în freamăt verde”, unde, pe orizontalăși de două ori pe verticală, dar mai ales în ultima poezie, intitulată „Asta-i Patria, etern cuvânt”, se putea citi, în acrostih, din literele inițiale ale versurilor (caracterul chirilic), cuvântul ROMÂNIA. Era anul 1980. Scandal cu demisia la editură, zarvă mare la Uniunea Scriitorilor, la Comitetul central al Partidului comunist, iar cartea lui Cutasevici – interzisă, dată la cuțit. Atunci informatorii din rândurile scriitorilor, ca să diminueze scandalul, au răspândit zvonul: „Cutasevici a spus că România este Patria lui”. Dar autorul spuse-se mult mai mult: „Asta-i Patria, etern cuvânt – ROMÂNIA”.

„În septembrie 1980 – mărturisește autorul într-un interviu publicat în ziarul *Timpul* – tirajul cărții mele *Hora luminii* (3000 de exemplare), era deja tipărit, dar pe exemplarul „în lumină” lipsea doar semnătura lui Gheorghe Gheorghiu, redactorul-șef al editurii „Literatura Artistică”. Tocmai atunci s-a declanșat explozia. Cineva a telefonat la Comitetul pentru Edituri, Poligrafie și Comerțul cu Cărți, anunțând despre marea diversiune ideologică, pe care, chipurile, o conținea cartea mea. Au studiat cartea vreo două săptămâni și n-au găsit nimic suspect. Apoi, acel cineva a mai telefonat o datăși a explicat unde poate fi găsit acrostihul. Așa a început furtuna... La adunarea de partid a Uniunii Scriitorilor, unde am fost exclus din viața literarăși publică, toți au sărit la mine: „Cum de ai îndrăznit să faci așa ceva?!”. „Aceasta este o diversiune ideologică! Provoacă murdară!”. Au încercat atunci să mă ajute doar Nicolae Dabija, care a spus că acrostihul este o invenție literară și autorul n-ar trebui să fie pedepsit prea sever, și Grigore Vieru, care s-a avântat cu critici asupra altor fenomene din viața Uniunii Scriitorilor. Cel mai îndrăzneț s-a pronunțat Emilian Bucov: „Tovarăși! Parcă cuvântul România este un cuvânt interzis?... Sunt vecinii noștri, este o țară socialistă!...”. Dar majoritatea oratorilor, membri ai organizației de partid de la Uniunea Scriitorilor, au tot ținut-o cu „diversiune” și „provoacă”. M-am apărat și eu cum am putut, le-am spus că acrostihul a apărut întâmplător, dar ei țineau cu tot dinadinsul să declar că a fost gândit și plasat ca diversiune politică... Mă uitam la eiși-mi era jale, deoarece știam că, în sinea lor, gândesc la fel ca mine... Până la urmă, au votat unanim excluderea mea pentru că am comis acea „diversiune ideologică”. Pentru mine consecințele au fost dintre cele mai grave. Am fost exclus din toate uniunile, concediat de la serviciu, am rămas pe drumuri... Ne-maivorbind de prejudiciul moral ce mi s-a făcut. De la „Literatura și arta” m-au concediat în baza unei formulări, care nu-mi permitea să mai lucrez în domeniul educației și culturii...”

Cele expuse mai sus, ne conving și mai mult că la noi, în domeniul culturii, exista o cenzură oficială, bine organizată, durăși nemiloasă, cu care veneau în

contact direct cei care lucrau în edituri și în presă, dar mai exista – pentru toți concetățenii noștri – o cenzurăși mai înfiorătoare, pentru că acționa din umbră, cea a falșilor prieteni și colegi, a vecinilor, care „raportau acolo unde trebuia...”.

Atât timp cât a existat sistemul totalitar sovietic, literatura, mass-media, sau mai explicit, cultura, n-a cunoscut libertatea. Libertatea de creație, parte componentăa libertății de exprimare, era privită ca unul din cele mai mari pericole la adresa regimului de atunci. Într-un eseu, din mai multe fascicule, publicat în revista *Contrafort*, scriitorul Vladimir Beșleagă, povestește despre o simplă culegere de povestiri pentru elevi, apărută în 1959, care a provocat o reacție violentă din partea oficialităților. Este vorba de cartea de proze istorice „Din moși-strămoși”, semnată de Gheorghe Malarciuc, în care personajele literare activau nu doar în spațiul de la răsărit de Prut, cum se admitea, conform ideologiei oficiale, ci pe întreg teritoriul Țării Moldovei, și asta însemna că este „pusă în discuție” problema frontierelor de stat. Ceea ce a și fost declarat de la înalta tribună a faimoasei plenary comuniste: „Ori, luați iresponsabilele, eu le-aș numi dușmănoasele discuții cu privire la frontiere. Moldova este parte integrantăși inalienabilă a mării Uniuni Sovietice. Există însă oameni, care încearcă să tulbure mințile altora cu problema cum că odinioară granițele Moldovei ar fi fost trasate prin alte locuri. Cine are nevoie de asemenea bâiguiele ale unor *gândaci de bucătărie* care se erijeazăîn toga de apărători ai intereselor naționale?”, se întreba revoltător un reprezentant al Puterii, cerând ca autorul cărții să fie tras la răspundere... De altfel, tot în acel an scriitorul Gh. Malarciuc mai încercase vigilența reprezentanților cenzurii, aceștia reușind totuși să scoată din șpalturile revistei *Scânteia leninistă* nuvela „Țara Moldovei”, considerată „naționalistăși subversivă”, care va vedea lumina tiparului peste 30 de ani...

Din același eseu a lui Vladimir Beșleagă, publicat în revista *Contrafort*, mai reținem un caz. La invitația redacției „Flacăra Iașului” vine într-o scurtă vizită, la Iași, Alexandru Fedco, redactor-șef adjunct al cotidianului „Moldova socialistă” de la Chișinău... Ziaristul, însă, a cutezat să se abată de la program și a făcut o călătorie la București. Întors acasă, acesta este chemat la forul superior de partid, unde explică în mod sincer în depoziția lui că „a fost inițiativa colegilor ieșeni care s-au oferit cu multă amabilitate să-l ducă la București să vadă un muzeu, căa fost un drum de noapte, cu atât mai mult, în aceeași dimineață a fost îndărăt la Iași”. Atunci vigilentele organe îi găsesc alt păcat: că „de ce a publicat în *Flacăra Iașului* un articol, o dată ce acest lucru nu era prevăzut în programul vizitei?”. Ziaristul prezintă numărul respectiv al publicației ieșene și explică: „Da, am publicat acest material, dar a fost cu scopul de a prezenta cititorului marile succese ale construcției socialiste în țara noastră... Aici atoatevăzătorii arguși n-au mai găsit ce să-i incrimineze, i-au ordonat să traducă cele publicate în rusește și să le

prezinte cui se cuvine. O face și pe aceasta, terorizat definitiv, și-și așteaptă supus pedeapsa. Iar pedeapsa era una și clară: excluderea din partid, concedierea, oprobriul public etc.”

„Încă la apariția, în 1973, a cărții de versuri *Linia*, remarcă criticul literar Ana Bantoș, autorul ei este salutat de către Grigore Vieru și Victor Teleucă, acesta din urmă considerând că Mihail Ion Ciubotaru „nu este poetul efectului imediat”, pentru el contând „atitudinea strictă a poetului față de sine”. Văzând în Mihail Ion Ciubotaru „un spirit romantic și vizionar”, criticul Mihail Dolgan îi califica poezia din volumele apărute ulterior drept cerebrală, de „o iscoditoare intuiție metaforică”, polemică, în același timp, suspectându-l pe autor că „se complace în sugerarea de aluzii echivoce sau chiar enigmatice; în luarea de atitudini unilaterale, sau chiar derutante; în emiterea de idei discutabile sau chiar inacceptabile”. Pe această undă a suspiciunilor lucrurile vor fi avansate dramatic de un ochi vigilent și, drept urmare a unui denunț către Comitetul central al partidului comunist, volumul *Temerea de obișnuință*, apărut în 1977, este arestat, scos din librării și din biblioteci iar autorul demis din funcție”.

„Astfel, și în cazul autorului *Temerii de obișnuință*, specifică Ana Bantoș, s-a întâmplat ca și în cazul lui Ion Vatamanu, autorul *Culorilor Mihaeleși* al poemului *Basmaua*, a lui Dumitru Matcovschi, autorul volumului *Descânțece în alb și negru*, și al *Săgeților* lui Petru Cărare, cărți care au avut același destin, fiind interzise. În acea conjunctură politică repercusiunile drastice constau în plasarea *vinovatului* scriitor pe linie moartă”. Era exclus din uniunile de creație, era eliberat din lucru, i se interzicea activitatea în domeniul cultural și de creație, or, cum spunea un critic literar de la noi, „se despica, se rupea în două, precum ai rupe un vreasc de genunchi, un destin poetic...”, un destin omenesc. Soartă scriitorilor de opere „discutabile sau chiar inacceptabile”, după părerile reprezentanților cenzurii și ai celor din structurile ideologice de atunci, avea, în acele circumstanțe, un itinerar predeterminat.

Cenzura, în interpretările mai multor specialiști, este limitarea arbitrară sau doctrinară a libertății de exprimare. Ea se înfăptuiește cu concursul deținătorilor puterii (de stat, religioase) asupra întregului spectru cultural și intelectual.

Facem, în acest context, referință doar la Ședința specială a Consiliului Uniunii Scriitorilor din Moldova cu genericul „Comunismul... crimăși pedeapsă (scriitori executați, deportați, exilați, marginalizați)”, care a avut loc în 2010, luând în dezbateri diverse aspecte ale terorii comuniste care s-a exercitat asupra oamenilor de litere și asupra societăților literare (uniuni, asociații, cenacluri), în perioada interbelică și cea postbelică. Tabloul general al terorismului comunist pe tărâmul literar a fost stabilit prin investigații documentare riguroase, inclusiv prin studierea dosarelor securității, care ne demonstrează că au suferit mai

mulți scriitori, inclusiv Dumitru Milev, președintele organizației scriitorilor „Răsăritul”; au fost trimiși în *GULAG* și exterminați Petru V. Ștefănuță, Mihail Cu-recheru, Ioan Sulacov; deportați: Nicolai Costenco, Alexei Marinat, Pan Halip-pa, Nicolae Țurcanu, Vasile Țepordei, Sanda Lesnea, Alexandru Tambur, Vadim Pirogan, Iacob Doibani; au fost organizate numeroase campanii ideologice, în-dreptate împotriva multor scriitori și au fost interzise, trecute la cuțit, în afară de cărțile amintite anterior, și alte lucrări: *Curcubeul* de Grigore Vieru, *Balade de pe două maluri de războie* Ion Vatamanu, *Linia de plutire* de Serafim Saka, *Povestea cu cocoșul roșu* de Vasile Vasilache, *Tot mai departe* de Lidia Istrati, în care cen-zura comunistă, citindu-le cu lupa, remarcă poetul-academician Nicolae Dabija, „descoperea” aproape la tot pasul „diversiuni la adresa statului”, „ofense aduse poporului”, „idei naționaliste”, „gândire literară apolitică”, concluzionând că ten-tativele *genialilor* inventatori de popoare, graiuri, națiuni de a crea în spațiul din stânga Prutului o nouă națiune, o nouă limbă, o nouă (altă) literatură, un nou etnonim au eșuat, acest lucru datorându-se în bună parte și condeierilor, care s-au opus cu scrierile lor procesului de asimilare, dezrădăcinare, mankurtizare a populației, devenit politică de stat după 1940 în fosta URSS”.

În Moldova, cenzura sovietică asupra cuvântului scris și exprimat s-a păstrat de-a lungul întregii perioade de ființare a URSS. Practica cenzurii sovietice de-monstrează că aria secretelor care aveau justificare prin binele comun și indivi-dual varia, în funcție de interesele ce le urmărea partidul comunist la o etapă sau alta de activitate.

Cercetătorii specifică, pe bună dreptate, că cenzura nu îngrădea, ba chiar încu-raja, descrierea/demonstrarea scenelor de violență, dacă ele corespundeau intere-selor ideologico-propagandistice, cum ar fi, spre exemplu, nimicirea dușmanilor puterii sovietice, prezentarea video a operațiilor de luptă din timpul revoluției, războiului etc., atât în filme documentare cât și artistice. Unii cercetători remarcă caracterul complex al cenzurii sovietice și subordonarea deplină și definitivă a organelor de control din partea partidului comunist. Astfel, în regimul tota-litar sovietic cenzura, pe lângă limitarea dreptului la informare și a libertății de exprimare, control asupra cuvântului scris și difuzat, a însemnat și cea mai efici-entă modalitate de redactare/destorsionare a mesajului propagandistic și folosirea lui în scopuri de manipulare a opiniei publice și/ sau de mobilizare a maselor la atingerea scopurilor urmărite de către Putere.

Cum am observat din exemplele aduse, cenzura diabolică de tip comunist a făcut ravagii, decenii la rând, mutilând multe destine ale reprezentanților culturii și științei din RSSM. În scopul controlului masiv asupra libertății de exprimare, numai în anii 1956-1985 Comitetul central al Partidului comunist al Moldovei a lansat mai mult de 300 hotărâri, indicații, analize, instrucțiuni cu privire la

activitatea mass-media. *GLAVLIT*-ul veghea în mod strict, ca în rețeaua bibliotecilor, în librării să nu ajungă cumva lucrări elaborate de autori din România și din emigrația românească, avea „grijă” să retragă operativ din biblioteci și librării cărțile autorilor care nimereau în dizgrația autorităților sovietice, în special, din cauza deciziei lor de a părăsi țara și a se stabili cu traiul peste hotare. O preocupare permanentă a cenzurii erau operele scriitorilor, dramaturgilor, oamenilor de cultură. Creațiile autorilor care nu se supuneau restricțiilor cenzurii obțineau recenzii negative, fiind refuzate de edituri, altele erau retrase din circuitul public. Un exemplu elocvent de amestec brutal al cenzurii comuniste în activitățile editoriale îl constituie cel legat de pregătirea pentru tipar a *Enciclopediei Sovietice Moldovenești*. Munca unui colectiv numeros de autori, cu o pregătire profesională serioasă, remarcă istoricul Ion Varta, a fost schimonosită de doar câțiva cenzori din cadrul *GLAVLIT*-ului, care în 1974 vehiculau ideea că în Enciclopedie „nu e obligatoriu de a prezenta toate noțiunile geografice, curentele religioase, diferiți savanți și oameni de stat aproape a tuturor țărilor și tuturor timpurilor”, reprezentanți ai literaturii și culturii, care nu au fost în acest ținut, etc.

În centrul atenției cenzurii sovietice a fost mereu și lupta cu religia, a cărei instituție, biserica, a inspirat cu secole în urmă dezvoltarea ei către această formă perfidă de dominare asupra libertății de creație și de exprimare. Cenzura interzicea chiar și difuzarea datelor despre tirajele edițiilor cu caracter religios, care vedeau lumina tiparului la noi. Această indiferență tacită avea scopul de a crea în jurul curentelor religioase un vid informațional, de a minimaliza problematica în cauză și de a nu incita spiritele în societate, creând tuturor impresia că „ateismul științific” a învins în societatea ce se îndreaptă cu pași victorioși spre comunism.

Însă, odată cu *perestroika* și democratizarea societății, cu extinderea activității editoriale, cu acordarea dreptului de a desfășura activitatea editorială mai multor instituții și departamente ale statului și creșterea substanțială a numărului aparatelor de multiplicat și a fluxului informațional, exercitarea controlului în domeniul comunicării de masă devine o preocupare tot mai dificilă de onorat de către *GLAVLIT*. Către sfârșitul anilor 1980 cenzura nu mai făcea față avalanșei informaționale, ineficiența ei constituindu-se în anii următori în una din multiplele cauze ale disoluției imperiului sovietic, dar și a ei ca structură aservită regimului politic de spirit totalitarist.

Oricum, constatăm la moment că cenzura, rămâne un fenomen extrem de complex de ale cărei excese, vorba unui politician, trebuie să se ferească oricine. Fie el individ, familie sau societate. Indiferent însă de momentul în care se realizează cenzura, teama de sancțiune sau de represiune, asociată dorinței de a fi și a te exprima în spațiul public, a generat o altă formă de cenzură și anume *autocenzura*, ceea ce presupune cenzurarea propriilor creații din rațiune de natură juri-

dică, economică sau morală fără a avea o interdicție legală în acest sens. Practica demonstrează că cenzura morală este acceptată de orice om de bun-simt. Dar și în această situație, atât specialiștii, cât și practicienii/ oamenii de creație sunt de părere că regulile de joc, pe care ți le impui voit, pot fi mai drastice decât interdicțiile impuse de Putere. În acest context putem afirma că cenzura devine/ este „un rău” inevitabil. Și atunci, vrând-nevrând te întrebi: care, totuși, este realitatea la zi !?... Pentru aceasta, consider, este necesar să mai revenim la temă.

BIBLIOGRAFIE:

1. Caietele Echinoc, vol. 4. Restricții și cenzură. București, Editura Dacia, 2003, p.5.
2. *Цензура в Советском Союзе. 1917-1991. Документы.* Москва: Издательство Российской Политическая Энциклопедия, 2004 , p. 575.
3. Marian Petcu. Puterea și cultura. O istorie a cenzurii. Cuvânt înainte de Mihai Coman. Iași: Polirom, 1999, p. 12.
4. Radu Mocanu. Cenzura comunistă. Documente. București: Editura Albatros, 2001, p. 7.
5. Instituția cenzurii comuniste în România. 1949-1977. Ediție, prefață, postfață și note de
6. Liliana Corobca. On-line <http://corobca.wordpress.com/2012/12/02/institutia-cenzurii-comuniste-in-romania-1949-1977/>. Accesat 23.12.2012.
7. Manea Norman. Despre clovni. Iași: Polirom, 2005, p. 73.

Conf. Univ. **Georgeta STEPANOV**,
dr., *Facultatea de Jurnalism și Științe ale Comunicării*
a Universității de Stat din Moldova

PARADIGMA CULTURII DIGITALIZATE. CAZUL REPUBLICII MOLDOVA

În societățile tradiționale, existența individului era determinată, pe de o parte, geografic, demografic și socioeconomic, iar, pe de altă parte, cultural. Cultura unui popor reprezintă un fond comun, care cuprinde tradițiile, obiceiurile, istoria, precum și toate creațiile artistice ale unui neam, și din care fiecare reprezentant al acestui popor își trage individualitatea și capacitățile de exprimare, acțiune și creativitate.

Cultura universală, în general, și culturile naționale, în particular, reprezintă o moștenire ce se transmite cu ajutorul codurilor de comunicație specifice, așa precum:

- a) gesturile și cuvintele, care sunt tradițional însușite prin diverse forme ale memoriei subiective (reflexe, cuvinte, imagini, acțiuni);
- b) scrisul și artele, care sunt însușite prin intermediul memoriei obiective (colecții de obiecte, peisaje, cărți, numere, reguli). Conservarea și transmiterea fondurilor culturale este asigurată în timp și în spațiu de biblioteci, muzee, teatre, alte instituții culturale, între care și mass-media. Funcția de culturalizare a mass-media a transformat presa scrisă, radioul și televiziunea în instrumente de stocare și diseminare a culturii. Punând în circuitul informațional materiale pe domeniul cultural, instituțiile mediatice contribuie la familiarizarea publicului cu diverse curente, mostre, opere de artă, cu problemele existente în această sferă, astfel, influențând, în particular, agenda culturală și dialogul social pe teme culturale, și însăși cultura maselor, în general.

Apariția comunicării de masă a dus la schimbarea societăților. Tiparul, radioul, televizorul și, desigur, internet-ul au transformat comunicarea într-un fenomen global, lucru care a dus și la schimburi culturale intense. Culturile naționale au început să se amestece, să facă împrumuturi unele de la altele și aceasta datorită funcției de culturalizare a mass-media. Potențialul mass-media de culturalizare a maselor s-a fortificat și s-a extins îndeosebi odată cu apariția noilor tehnologii informaționale, conservarea și transmiterea culturii prin portaluri informative, site-uri și bloguri a devenit o variantă rapidă, operativă, dinamică și eficientă.

Patrimoniul cultural transpus în format digital – pe scurt, patrimoniul digital – se referă atât la copii pe suport electronic al unor bunuri și produse culturale ver-

siuni digitale ale unor cărți tipărite, imagini de obiecte și documente cu existență fizică și altele, cât și la creații culturale realizate direct pe acest suport: expoziții virtuale, cărți electronice, arhive digitale de documente sau de imagini, arhive digitale video sau sonore, dicționare on-line, baze de date, reviste electronice, reconstituiri virtuale etc. Impactul lor este crescut prin colaborarea în rețele și site-uri tematice. Digitizarea nu costă mai mult decât alte activități pe care le finanțăm încultură, dar impactul ei este enorm și pe termen lung. Digitizarea este benefică pentru instituții și pentru patrimoniu, este un mijloc de conservare, protecție și devalorificare în interes public. Întru diseminarea mai eficientă a culturii, digitizarea resurselor noastre culturale trebuie să devină o prioritate pentru toate site-urile informative, dar mai cu seamă pentru cele specializate pe domeniul cultural.

În presa generalistă on-line, cultura este pusă la o laltă cu divertismentul, cu mondenul sau, în cazuri mai onorante, cu educația și media. Aceasta ar trebui însă privită separat de restul fenomenelor sociale și tratată cu toată responsabilitatea. În presa on-line, în comparație cu cea print, se întâlnesc câteva tipuri de consumatori de informație, ziși vizitatori:

- 1) Vizitatori unici pe zi – numărul de persoane care au accesat site-ul în medie pe zi (numărul de calculatoare de pe care s-a accesat site-ul).
- 2) Vizitatorii unici pe lună – suma vizitatorilor care au accesat site-ul zilnic, timp de o lună. (media pe zi x 30 zile).
- 3) Vizitatori absolut unici – numărul de persoane care au accesat site-ul timp de o lună, adică auditoriul propriu-zis al site-ului. Chiar dacă o persoană a accesat site-ul zilnic se va socoti doar o dată.

Potrivit The Web Information Company Alexa.com, în topul „100 cele mai populare site-uri din Moldova” se poziționează, conform traficului, site-urile informative: Unimedia.md (16), Point.md (20), ProTV Chișinău (21), Jurnal.md (35), JurnalTV.md (38), Komsomoliskaya Pravda v Moldove (47), Lenta.ru (48), All Moldova (51) și Gazeta.ru (98). Printre primele 20 cele mai accesate 100 site-uri din R. Moldova se regăsesc, potrivit sursei citate, motorul de căutare Google.com (1) și Google.md (2), rețelele de socializare Odnoklassniki.ru (3), Facebook (12) și vKontakte (14), site-ul de postări video YouTube (5) și trackerul Torrents.md (6), Mail.ru (4), Yahoo! (7), Yandex.ru (8) și Rambler.ru (19), enciclopedia liberă Wikipedia (9), precum și platformele de blogging Blogger.com (10) și Live Journal (15).

Conform dicționarului explicativ al limbii române, site-ul este un spațiu în care sunt situate informații pe rețeaua de internet (engl. site). Pornind de la această definiție, obținem definiția unui site cultural, care este acel spațiu virtual care găzduiește articole concentrate culturale sau pur și simplu informații utile

pe domeniul culturii. Primul site cultural din Republica Moldova și-a desfășurat activitatea între anii 1998-1999. Din păcate acesta, nu a funcționat prea mult timp, din lipsa unui suport financiar stabil.

Presa culturală on-line din Republica Moldova în prezent, se află la început de cale. Cu toate acestea, putem indentifica câteva site-uri care își desfășoară activitatea în deservirea consumatorului de cultură. Site-urile care dispun de cei mai mulți vizatori nu acordă o importanță prea mare activității culturale din țară. Rubricile acordate culturii sunt prezente într-o lumină ștearsă, de cele mai multe ori lumea vedetelor internaționale plasându-se printre primele, sau pe unele dintre ele, rubrica cultural lipsește cu desăvârșire. Spre exemplu, rubrica *Vedete* de pe site-ul Protv.md își prezintă frumoasele prezentatoare din cadrul emisiunilor televizate, iar pagina culturală *Monden* al site-ului Jurnal.md este invadată de vedete internaționale, cele autohtone rătăcindu-se și ele printre acestea. Cea mai vastă informație despre cultură este oferită de către site-ul Unimedia.md. Acesta are două pagini dedicate culturii: Cultură/Știință și Monden. Prima e mai mult o mixtură de cultură și știință în același timp, iar cea de-a doua vizează lumea mondenităților internaționale, pe alocuri autohtone, acesteia din urmă regăsindu-se mai puțin să fie în vizorul presei.

În prezent site-ul www.fondulculturii.wordpress.com este principala poartă electronică de acces la informații privind patrimoniul nostru cultural. Acesta, de fapt este un site cu nuanță de blog. Ar putea fi numit și site-blog. Între plusurile acestuia este faptul că are un aspect multidomenial, adică tinde să reflecte mai multe aspecte ale culturii autohtone (Fondul Culturii, Congres, Noutăți, Legislație, Cercetări, Dezbateri, Presa, Muze, Teatre, Uniuni, Turism, Patrimoniu, Links, Contact) și multilingv. Site-ul poate fi consultat în limba română (ortografiată corect, cu diacritice) rusă și engleză. Navigabilitatea este una simplă și rapidă, iar motorul de căutare este funcțional. Informația prezentată este actualizată, preluată de la diverse agenții de știri, posturi TV, (de obicei Jurnal TV). Site-ul este destinat, în mare parte, instituțiilor de specialitate, administrației și experților în domeniu, iar pentru diferite grupuri de public larg, conținutul poate părea dificil din cauza limbajului științific și a jargonului de strictă specialitate. Între minusuri am putea menționa că site-ul nu este suficient de interactiv, nu oferă destule posibilități pentru ca vizitorii să se exprime.

Un site cultural în ascensiune este și www.cultura.md, un proiect cultural al fundației Soros în parteneriat cu Fondul cultural European. Rubricile acestui site sunt: Politici culturale, Patrimoniu cultural, Arta vizuală, Literatura, Teatru, Cinematografie, Muzică, Coregrafie. Acestea sunt la rândul lor subdivizate. Site-ul este un mesager al culturii naționale sub toate aspectele, destinat fiind mai mult celor implicați în acest domeniu, celor care vor să-și cunoască valorile și mai pu-

țin adresat celor care caută divertismentul cultural. Lipsa unui forum pe această pagină electronică, face dificilă, într-o oarecare măsură, cunoașterea preferințelor culturale ale vizitatorilor.

O altă pagină electronică dedicată culturii este și cea a site-ului www.fest.md. Aceasta reprezintă un ghid bine organizat al localurilor, distracțiilor și evenimentelor culturale din Chișinău. Aici putem găsi informații detaliate și utile despre diverse locuri unde putem petrece timpul. Printre localurile incluse pe site se numără restaurante, cafenele, cluburi, baruri, teatre, muzee, cinematografe, locuri de agrement și sport și altele. De asemenea, site-ul oferă informații despre concerte, spectacole, expoziții, filme și despre alte evenimente. Site-ul este tradus în trei limbi, română, rusă și engleză. Site-ul Fest.md aparține societății TenerLab SRL (denumită și „Societatea”).

Un alt site cultural informativ este și www.arhiva.Art.md. Acesta apare ca o bază de date care cuprinde informații referitoare la comunitatea artistică din Republica Moldova. Baza de date cuprinde o listă de plasticieni și teoreticieni din Republica Moldova, catalogați în ordine alfabetică, cu meritele deosebite ale acestora. Fiecare artist sau teoretician prezent în această arhivă este reprezentat printr-o scurtă notă biografică sau CV. Un minus ar fi faptul că lipsesc imagini care ar reflecta activitatea artiștilor prezentați. Site-ul poate fi accesat în două limbi: română și engleză. Acest site își desfășoară activitatea prin prisma proiectelor care le inițiază împreună cu alți parteneri. Proiectele vizează în primul rând patrimonial cultural de pe teritoriul țării. Alt gen de știri culturale nu putem găsi pe pagina electronică a acestuia. Rubrica contact, echipă și istoric se găsesc sub formă under construction. În comparație cu alte site-uri culturale, acesta dispune de o bibliotecă și un Departament video al Centrului care pune gratis la dispoziția doritorilor de a realiza ceva în domeniul video echipament de filmare.

Pagina electronică www.Basarabia Literară.md este un site cultural care apare sub „Egida societății scriitorilor români din Moldova”. În cadrul rubricii „Politica editorială”, site-ul se autoidentifică drept o publicație hebdomadară de cultură, politică, filozofie, artă, știință, religie, ecologie, scopul principal axându-se pe literatură (poezie, proză, critică literară, istorie literară, analize diverse). Site-ul publică lucrări literare importante sau mai puțin cunoscute, cercetări din domeniul bibliografiei și muzeologiei realizate de specialiștii muzeelor și de alți cercetători din instituțiile de specialitate. Rubricile publicației confirmă programul redacțional, iar opinia autorilor găzduiți nu este întotdeauna și opinia redacției. Interfața acesteia este una reușită din punctul de vedere al designului, pe pagină însă nu găsim banere, care ar contribui la creșterea venitului site-ului, cât și la popularizarea acestuia în rândul populației. Un motiv ar fi numărul scăzut de accesări al site-ului. În decurs de 24 de ore și de șapte zile, acest site nu este ac-

cesat de persoane. În timpul unei luni de zile, site-ul a avut parte doar de patru accesări. Un număr infirm pentru gama de informație prezentată în colaborare cu numărul de parteneri care contribuie la existența acestui site. Site-ul nu este tradus în alte limbi, însăși citatul plasat pe pagină „Suntem români și punctum” M. Eminescu, vine să confirme obiectivul primordial al acestuia.

O altă pagină electronică ce vizează de asemenea viața cultural-literară este pagina electronică a ziarului „Literatura și arta”. Aceasta încearcă să oglindească aspecte din literatura, poezia, proza și arta din Republica Moldova. Majoritatea articolelor culturale sunt scrise de oameni de artă sau de cei care doresc să se afirme pe acest domeniu. Rubricile acestui site sunt: *Prima*, *Ziarul*, *Evenimente*, *Patrimoniul Cultural*, *Forul Democrat al Românilor*, *Contacte*, Nr. 52. O mică imagine despre cultura națională este reflectată în rubrica *Patrimoniul Cultural*. În partea stângă a paginii, este un chestionar ce tinde să măsoare numărul de intrări pe pagină. Întrebarea acestuia „Cât de des accesați site-ul nostru?” determină numărul de intrări și ieșiri de pe acesta. De exemplu, săptămânal pagina electronică este accesată de 32,7 %, 19,9% – când au posibilitatea, 6,0% preferă să cumpere ziarul, iar numărul celor care sunt prima dată este de 41,4%. Lipsa unui spațiu de discuție pe site, frânează procesul de cunoaștere a necesităților consumatorului de literatură și artă. Site-ul poate fi accesat doar în limba română. Nivelul de plasare a publicității pe pagina acestuia este unul infirm.

Un alt site cultural cu fațetă de blog, ce tinde să promoveze arta, în special artă contemporană este www.artploshadka.wordpress.com care se adresează unui public restrâns de persoane, adică celor care manifestă interes pentru artă, în deosebi pentru pictura contemporană. Activitatea site-ului constă în arhivarea electronică a fluxului de informații din presa și TV locale și internaționale, ce reflectă diversele aspecte ale culturii contemporane, cât și difuzarea propriilor știri, interviuri și texte. Pe site găsim două rubrici: *Despre noi* și *Home*. Cea dintâi se află în faza incipientă de construcție, iar cea de-a doua reflectă doar o parte din activitățile culturale desfășurate pe teritoriul țării, iar cititorii își pot exprima părerile vizavi de ceea ce au citit. Pagina electronică este tradusă în două limbi română și rusă. Printre punctele vulnerabile ale site-ului se numără: neactualizarea la timp a informațiilor prezentate; acces redus pentru vizitatorii din țările membre ale Uniunii Europene, vorbitori de limba engleză; navigabilitatea lentă. Lipsa unei promovării eficiente a publicității, a unui forum, aduce un număr redus de accesări pe site.

Din analiza pieței media on-line, deducem că presa on-line se află în stadiul de completare a presei tradiționale, iar site-urile care se bucură de un număr înalt de accesări dedică un spațiu foarte restrâns culturii. Găzduirea paginilor de cultură în cele mai accesate site-uri informaționale este una de umplutură a spațiului

virtual. Articolele prezentate merg pe ideea de monden, spectacol și mai puțin pe ideea de valoare spirituală sau estetică.

Lipsa spațiului dedicat culturii pe cele mai importante portaluri informative, este una evidentă, or în paginile web de cultură sunt postate mai mult articole informative, deseori cu un caracter superficial, analizele, comentariile, genurile analitice lipsind cu desăvârșire. Mai mult, autorii acestor materiale, în mare parte, sunt departe de a juca rolul unor formatori de opinie care să poată „să deschidă o direcție în asimilarea comunicării culturale”.

Pe piața mediatică on-line autohtonă există o nișă aproape deloc exploatată – presa on-line culturală. Relația dintre cultură și societate însă este una de interdependență, iar existența unui spațiu virtual într-o societate, în care cultura să se poată manifesta fără careva constrângeri este una necesar primordială. Utilizarea noilor tehnologii în conceperea produsului cultural trebuie făcută cu atenție, pentru a păstra proprietățile sale și a nu diminua aportul uman în actul creației. Completarea, așadar, a acestui spațiu socio-cultural-virtual este o prioritate pentru jurnalismul on-line din Republica Moldova, el urmând să se transforme într-o oglindire a ceea ce am fost, ce suntem și vom fi.

BIBLIOGRAFIE:

1. Coman, Mihai. Introducere în sistemul mass media. Iași: Polirom, 1999.
2. Cobianu-Băcanu, Maria; Stolz, Gabriela. Modele culturale și orientări valorice în perioada de tranziție. București: Editura Universității, 1994.
3. Costin, Cornelia. Politicile culturale și calitatea vieții. Timișoara: Editura de Vest, 1996.
4. Frigoiu, Nicolae. Industrie culturală și cultură de masă. București: Editura Politică, 1989.
5. McLuhan, Marshall. Mass-media sau mediul invizibil. București: Nemira, 1997.
7. Popa, Dorin. Mass-media, astăzi. Iași: Institutul European, 2002.
8. Stepanov, Georgeta. Responsabilitatea socială a jurnalistului: valori și atitudini. Analele științifice ale USM. Chișinău: CEP USM, 2005.
9. Stepanov, Georgeta. Introducere în studiul jurnalismului. Chișinău: CEP USM, 2010.
10. Toffler, Alvin. Consumatorii de cultură. București: Antet, 1997.
11. Cele mai populare site-uri din Republica Moldova. [On-line]. [www.hotnews.md/populare-site-uri-din R. Moldova/html](http://www.hotnews.md/populare-site-uri-din-R.-Moldova/html) (citată 02 martie 2011).
12. Vocea basarabiei.net. [on-line] <http://www.top20.md/stats.aspx.site=voceabasarabiei> (citată 25 martie 2011).

Vasile MALANEȚCHI,
lector univ. superior, Catedra Jurnalism, USM

SISTEMUL EDITORIAL-POLIGRAFIC DIN REPUBLICA MOLDOVA LA ÎNCEPUTUL TRANZIȚIEI ÎN VIZIUNEA UNUI EXPERT EUROPEAN

Un articol consacrat procesului editorial din Republica Moldova și apărut în 1994 într-o revistă din Franța ne-a determinat să fim atenți la felul cum arăta, privit din exterior, acest domeniu al vieții social-politice și economice de la noi în faza de început a tranziției. Urmare a dispariției URSS și a constituirii noilor state independente (1990-1991), în primii ani de la producerea acestor evenimente, sectorul editorial-poligrafic și de difuzare a cărții din spațiul post-sovietic era marcat vizibil de o stare generalizată de incertitudine, derută și căutare a soluțiilor pentru depășirea stării de criză pe care o traversa sistemul. Anii '90 ai secolului al XX-lea au fost, după câte se știe, decisivi pentru începutul transformărilor de ordin structural la care avea să fie supus sistemul editorial-poligrafic din Republica Moldova ca urmare a necesității stringente de trecere a economiei naționale la rigorile modelului occidental de administrare și gestiune. În lipsa voinței politice a clasei conducătoare, procesul a demarat cu întârziere de câțiva ani, dacă ținem cont de faptul că noul stat suveran își declarase independența la 27 august 1991, ca urmare a colapsului Uniunii Sovietice, iar startul schimbărilor, la nivel politic-ideologic, fusese dat încă în 1985, prin inițierea cursului spre Perestroika și Glasnost inaugurat de PCUS sub conducerea liderului său M. S. Gorbaciov.

Propriu-zis, la Chișinău, procesul de reorganizare a activității editorial-poligrafice a demarat, în linii mari, odată cu abolirea – pas cu pas – a sistemului administrativ de comandă, axat pe ideologia falimentară a partidului unic și orientarea cursului de dezvoltare social-politică spre valorile democratice caracteristice statului de drept, pe de o parte, și spre rigorile economiei axate pe libera inițiativă a cetățenilor, pe de altă parte. Bineînțeles, era necesară ajustarea cadrului legislativ la imperativele timpului și parlamentul de la Chișinău a trebuit să facă pași concreți în vederea racordării acestuia la legislația paneuropeană în domeniu. Drept care au fost adoptate *Legea despre antreprenoriat și întreprinderi* (1992) și *Legea cu privire la susținerea și protecția micului business* (1994). În același context, la 28 noiembrie 1994, Republica Moldova a semnat Acordul de parteneriat și cooperare cu Uniunea Europeană (intrat în vigoare, e adevărat, abia la 1 iulie 1998), iar la 13 iulie 1995 a aderat la Consiliul European.

Vorbind despre UE, se cere să mai facem o constatare: pe plan politic, în această perioadă a sfârșitului de secol și de mileniu – dar mai cu seamă de început al

unei ere noi – societatea din Republica Moldova se afla în căutarea unor soluții ce vizau reaşezarea sa în spațiul Europei și care cereau imperios definirea unor relații de perspectivă cu structurile și mecanismele politice paneuropene constituite pe bătrânul continent după Cel de-al Doilea Război Mondial. În același timp, și Occidentul s-a arătat preocupat de construirea unui cadru adecvat de raporturi bilaterale cu noul stat Republica Moldova. Înainte de asta însă era necesar să fie cercetate, la fața locului, starea reală de lucruri și potențialul de care dispunea acest stat în cele mai diverse domenii ale vieții, astfel ca dialogul și colaborarea să fie axate pe cunoașterea temeinică a faptelor și a contextului.

În albia acestui interes general al Europei pentru Republica Moldova se înscrie și studiul consacrat activității editorial-poligrafice de la noi întreprins de un specialist european, Didier Dutour, venit la Chișinău în 1994 în cadrul unei misiuni speciale a Consiliului Europei. Cercetarea vizează cele mai diverse momente și aspecte ale industriei cărții surprinse într-un spațiu aflat în faza inițială a procesului de înnoire, care este marcat vizibil de o stare generalizată de incertitudine și derută.

Așa cum se precizează într-o notă de subsol, articolul „L'édition moldave: un secteur en difficulté dominé par l'Etat”, inserat într-o publicație periodică franceză la rubrica „Pays de l'Est”, „est tiré d'une étude réalisée par Didier Dutour, mission Conseil d'Europe, 1994” cu precizarea: „Elle sera publiée dans son intégralité dans un prochain dossier de La Lettre de France Edition”.

Articolul a ajuns la noi în forma a două pagini decupate dintr-o revistă, fără indicarea titlului publicației care l-a găzduit, iar încercările de a o identifica nu s-au încununat de succes. Am găsit, în schimb, anunțată, la compartimentul *Bibliografie* al unei tipărituri electronice din anul 2000 o altă lucrare, un raport al aceluiași Didier Dutour – „Note sur l'Etat du livre en République de Moldavie, septembre 1994”. S-ar putea ca aceste „Note...” (pe care nu le-am găsit încă...) să fie tocmai textul întreg al raportului elaborat de expertul francez în 1994, după vizita de documentare întreprinsă în Republica Moldova.

Radiografia sistemului editorial-poligrafic și de difuzare a cărții făcută, cu această ocazie, de un specialist european prin prisma experienței occidentale în domeniu, se dovedește a fi, în timp, cât se poate de concretă, obiectivă și aplicată la realitățile din faza inițială a procesului de înnoire la care era supusă întreaga sferă a industriei cărții din Republica Moldova. Studiul realizat de Didier Dutour este o primă incursiune în cercetarea fenomenului cărții moldovenești întreprinsă de un expert străin la scurt timp după destrămarea imperiului sovietic și constituirea Republicii Moldova ca stat independent, fapt care a și determinat în mare măsură interesul factorilor europeni de decizie interesați de cunoașterea în detalii a realităților spre a putea acorda sprijinul necesar întru înlesnirea reformelor și favorizarea procesului de tranziție.

În altă ordine de idei, se cere precizat că pentru faza de reorganizare a activității editorial-poligrafice din Republica Moldova este caracteristic faptul că, alături de procesele de democratizare în planul relațiilor social-politice și de liberalizare în sfera economică, s-a produs un salt fără precedent sub aspectul dotării tehnice a instituțiilor prin implementarea unor sisteme editoriale noi și a tehnologiilor pre-press moderne.

Din raportul prezentat de Jean Richard reținem constatarea că starea de lucruri surprinsă de Didier Dutour în articolul său din 1994 s-a schimbat radical odată cu acțiunile întreprinse în cadrul Asociației de Stat „Cartea Moldovei” la inițiativa lui Gheorghe Mazilu, directorul general, acțiuni care au condus, în 1996, la privatizarea tuturor editurilor de stat cu excepția editurii „Lumina” (specializată în editarea de manuale școlare și auxiliare didactice) și a editurii „Cartea Moldovei” (desemnată responsabilă de editarea literaturii naționale), care au continuat să-și exercite funcțiile sub egida Ministerului Culturii.

L'édition moldave: un secteur en difficulté dominé par l'Etat[1]

par Didier Dutour [2]

Il existe deux régions nommées Moldavie: une partie de l'Etat moldave médiéval incluse dans la Roumanie où elle constitue une région et une autre partie de cet ancien Etat, située au-delà du fleuve Prut, qui porte l'appellation historique de Bessarabie, et qui est devenue une République indépendante depuis 1991, rattachée à la Communauté des Etats indépendants.

La population de la République de Moldavie, composée à 65% de roumanophones, est estimée à 4,4 millions de personnes en 1994. Elle est rurale à 53,4%. L'industrie est concentrée autour des principales villes (Chisinau, Tiraspol, Belcy). La privatisation a concerné seulement un nombre limité de secteurs économiques, la majorité des activités de production demeure sous le contrôle de l'Etat. Le revenu national par habitant en dollars constants de 1987 est de moins 1 600 US\$ en 1994.

L'Etat présent partout

La production de livres, auparavant monopole d'Etat, a été ouverte à l'entreprise privée après la fin de l'année 1990. Les élections de 1994 ont entraîné le renouvellement du personnel politique et administratif pour la structure qui gère le livre. Le domaine du livre dépend directement du cabinet du premier ministre. Il est administré par l'ASCM, Association d'Etat „le Livre de Moldavie” (Asociația de Stat „Cartea Moldovei”), via différents organismes (voir schéma d'organisation) qui assurent la gestion de la chaîne du livre (production, diffusion, distribution) et l'organisation du secteur (enregistrement, attribution d'ISBN, dépôt légal, respect des lois...).

L'impression. La RSS de Moldavie abritait des imprimeries travaillant pour l'Ukraine. L'ASCM conserve sous son autorité 28 imprimeries typographiques. Le centre le plus performant se trouve à Tiraspol dans la capitale de la République auto-proclamée de Transnistrie. Il existe une imprimerie moderne créée dans le cadre d'une coopération avec des partenaires allemands. C'est là que sont réalisés tous les documents administratifs de la jeune République indépendante.

L'édition. Au 15 septembre 1994, la République de Moldavie dispose d'un pôle de 6 éditeurs contrôlés par l'Etat ou par certaines institutions (Académie des Sciences, Union des Ecrivains...).

La distribution et la diffusion. L'AC, Association le Livre (Asociatia „Cartea”), à capital majoritairement public (52%), contrôle 600 librairies de villages et 90 dans les principales villes. Elle dispose d'une flotte de transport de 20 véhicules et a un centre de stockage général à Chisinau, et des centres dans chaque département où les libraires vont s'approvisionner. Elle a un quasi-monopole de distribution et de diffusion.

Faible essor privé

Les cinq éditeurs d'Etat et les éditeurs des organismes institutionnels assurent la majeure partie de la production (environ 405 titres). L'édition privée est constituée d'une vingtaine de maisons d'éditions de moyenne importance (environ 2 titres publiés en moyenne en 1993) et d'une centaine de sociétés commerciales, également immatriculées comme éditeurs (environ 10 titres publiés par l'ensemble de ce groupe en 1993). Il faut noter qu'il existe très peu de producteurs privés de brochures ou d'imprimés, activité de rentabilité rapide.

Chute de la production

En 1988, l'édition moldave produisait 17,225 millions d'exemplaires contre environ 6,622 millions en 1993. Depuis 1991, la production d'Etat a chuté, en nombre de titres (- 43%) mais surtout en volume (- 64%). En effet, le tirage moyen des éditeurs publics moldaves est passé d'environ 30 000 exemplaires en 1991 à environ 19 000 en 1993... En outre la production privée s'est développée lentement et pratique des tirages beaucoup plus limités.

En 1993, environ 455 titres ont paru, 75% en langue roumaine, 22% en langue russe et 3% dans une autre langue. L'Etat stricto sensu, c'est-à-dire les éditeurs sous l'autorité de l'ASCM, a publié 65% des titres, soit 80% du volume global. Pour l'année 1994, la production éditoriale a continué de diminuer et devrait atteindre 300 à 350 titres, provenant pour 50% des éditions d'Etat, pour 30% des éditions des institutions, et pour 20% des éditeurs privés. (Estimation de la production en 1993. Source: ASCM, septembre 1994)

Association d'Etat „le Livre de Moldavie”. Schéma d'organisation

Maisons d'édition	Toutes langues		Roumain		Russe		Autres	
	Titres	Tirage moyen	Titres	Tirage moyen	Titres	Tirage moyen	Titres	Tirage moyen
Etat	295	5 566 000	246	4 049 000	39	1 480 000	10	54 4000
Institutions	110	806 500	66	480 000	41	280 000	5	6 500
Privée	50	250 000	30	150 000	20	100 000	0	
Total	455	6 622 000	342	4 679 000	100	1 860 000	15	550 500

Estimation de la production en 1993. Source: ASCM, septembre 1994

Concurrence des livres étrangers

Les livres en langue russe, pratiquée par une large majorité de la population, sont très présents dans les villes moldaves. Ces ouvrages imprimés en Ukraine ou en Fédération de Russie sont de très bonne qualité. Ils proposent en outre un large éventail éditorial avec une prédominance des romans populaires fort prisés par le public moldave. Quoique plus chers que les ouvrages produits localement, ils disposent en plus du réseau de librairies d'Etat, d'un circuit de distribution dans la rue (étals, kiosques) largement improvisé mais efficace.

Les Moldaves sont également intéressés par le livre français et surtout anglais. Il n'existe pas de librairie internationale mais les ouvrages de langue anglaise se vendent dans la rue avec un certain succès (livres pour enfant, dictionnaires, méthodes). L'AC a pris quelques contacts avec Larousse et d'autres éditeurs pour vendre dans les librairies quelques titres français (dictionnaires essentiellement).

Le prix du livre

Le livre produit en République de Moldavie est le moins cher du marché. Le prix de vente en librairie d'un format poche est d'environ 2 lei moldaves (environ 3,5 FF), soit le coût d'un paquet de cigarettes „locales”. L'équivalent provenant de Roumanie, vendu en librairie, atteint 5 à 8 lei (8 à 13 FF), soit le prix d'un paquet de cigarettes „américaines”. L'équivalent en langue russe atteint 7 à 10 lei (11 à 16 FF). Le prix des livres en langue anglaise ou française est très variable compte-tenu de la diversité de l'offre. On trouve plus facilement des ouvrages en anglais. Le *Longman Dictionary of Contemporary English*, édité à Moscou, en deux volumes, coûtait, à la fin de l'année 1994, 35 lei.

NOTE:

1. Ce texte est tiré d'une étude réalisée par Didier Dutour, mission Conseil d'Europe 1994. Elle sera publiée dans son intégralité dans un prochain dossier de La Lettre de France Edition.
2. DECS/CULT/POL/book (2000) 3, „Governments love books (electronic books too!)”. A joint activity of the Council of Europe, UNESCO and the Börsenverein des Deutschen Buchhandels. REVIEW OF NATIONAL BOOK POLICY IN MOLDOVA: From book crisis to national book policy in Moldova: current situation and prospects. Report prepared by Jean Richard Electronic Publishing, Books and Archives). www.coe.int/t/e/cultural_cooperation/culture/completed_projects/books/.

TV MOLDOVA 1: CALEA ANEVOIOASĂ SPRE O INSTITUȚIE PUBLICĂ

În prezentul studiu venim să reflectăm activitățile TV Moldova 1, în special politicile editoriale promovate în contextul Legii despre Instituția Publică Națională a Audiovizualului Compania „Teleradio-Moldova”. Perioada analizată cuprinde 2 ani, din 2004 și până în 2006, când legea indicată a fost abrogată în urma intrării în vigoare a noului Cod al Audiovizualului din Republica Moldova, care conține un capitol dedicat instituțiilor publice audiovizuale.

Din august 2004, în titulatura Companiei „Teleradio-Moldova” apare calificativul de instituție publică. A fost un rezultat al eforturilor insistente începute în anul 2002 pentru schimbarea statutului instituției. Au avut loc proteste, greve, inclusiv greva foamei; s-a adoptat o lege privind instituția publică a audiovizualului Compania „Teleradio-Moldova” din 26 iulie 2002 care, din cauza că nu satisfăcea nici jurnaliștii, nici opoziția, nici Consiliul Europei, a fost abrogată; legea cu același titlu din 28 februarie 2003, adoptată în ultima lectură de Parlament (susținută doar de fracțiunea comunistă), însă în fața insatisfacției Consiliului Europei, – nepromulgată de președintele țării; și, în sfârșit, Legea referitoare la Instituția Publică Națională a Audiovizualului Compania „Teleradio-Moldova” din 13 martie 2003, care de această dată a ținut cont de cele mai esențiale recomandări ale Consiliului Europei și la 21 martie a fost promulgată (la 13 noiembrie anul 2003 au mai fost efectuate unele modificări și în această lege). Au mai fost și Rezoluțiile Adunării Parlamentare a Consiliului Europei nr. 1280, adoptată la 24 aprilie 2002, nr. 1303 din 26 septembrie 2002, raportul Comisiei de monitorizare pentru Moldova, intitulat „Punerea în aplicare a Rezoluției 1303 (2002) cu privire la funcționarea instituțiilor democratice în Moldova” din 3 aprilie 2003. Vom aduce în continuare considerentele care cereau revizuirea legii cu privire la audiovizual și transformarea statutului Companiei Teleradio-Moldova în organism public independent. Criticile exprimate față de lege atât din partea societății civile, a opoziției politice, cât și din partea jurnaliștilor de la Teleradio-Moldova, se refereau esențialmente, pe lângă controlul puterii asupra activității editoriale a instituției, la componența și modul de numire a Consiliului de Observatori. În eventualitatea implementării legii, situația la Teleradio-Moldova nu se schimba cu nimic, partidul de guvernământ păstrându-și controlul asupra Companiei. Consiliul de Observatori ai cărui membri (15) urmau să fie numiți de șeful statului, Parlament și Guvern reprezentau un singur partid politic – Partidul Comu-

niștilor, ceea ce însemna că un grup politic putea controla activitatea Televiziunii publice. Or, o televiziune publică nu poate fi dependentă de aspirațiile puterii, ceea ce și trebuia stipulat în lege. Un alt aspect supus criticii, din legea aprobată la 26 iulie 2002, numirea în funcție a conducerii Companiei, rămânea pe seama Parlamentului, Consiliul de Observatori propunând candidaturile. În urma modificărilor în lege din 13 martie și 13 noiembrie 2003 numirea în funcție a președintelui Companiei și, la propunerea acestuia, a altor membri ai conducerii instituției a devenit o atribuție a Consiliului de Observatori. Or, acest Consiliu este organul de supraveghere și de control al Companiei. Această structură numește un președinte, publică toate reglementările referitoare la funcționarea și organizarea Companiei și fixează strategia de programare – politicile editoriale și grila de emisie.

În temeiul Legii cu privire la instituția publică națională a audiovizualului Compania „Teleradio-Moldova”, instituția, conform Art.1, alin.(1), trebuie să asigure „în spiritul pluralismului de opinii, realizarea dreptului la comunicarea completă, veridică și operativă a informației”. Iar obiectivele Companiei, conform Art. 2 din lege, sunt: a) asigurarea accesului liber al societății la informație; b) reflectarea obiectivă și plinară a tuturor aspectelor vieții social-politice, economice și culturale a țării;c) realizarea dreptului persoanei la libera exprimare a ideilor și a opiniilor politice, religioase, naționale, sociale și de alt ordin, respectând interesele generale ale societății; d) reflectarea intereselor tuturor păturilor sociale, propagarea păcii, umanismului și altor valori democratice; e) asigurarea dezvoltării spirituale și estetice, păstrării și promovării valorilor culturale și a tradițiilor istorice ale poporului Republicii Moldova [1].

Datele monitorizării politicilor editoriale și a conținuturilor programelor TV Moldova 1 , efectuate de Centrul Independent de Jurnalism (CIJ) și Centrul de Analiză și Investigații Sociologice, Politologice și Psihologice (CIVIS) în lunile iunie, august, septembrie, octombrie și noiembrie 2004 au evidențiat modalitățile de implementare a politicilor editoriale ce rezidă din acest important act predestinat executării.. A fost o perioadă care a cuprins primele luni de activitate a instituției sub sigla de audiovizual public. Potrivit autorilor antrenați în investigație, monitorizarea a oferit tuturor celor interesați probe privind respectarea Legii cu privire la instituția publică națională a audiovizualului în partea care stabilește principalele obiective ale Companiei” [2]. Din mai mulți indicatori ai monitorizării ce țin de funcționarea TV Moldova 1 și Radio-Moldova la capitolele „Programele de știri” și „Emisiunile social-politice, politice și economice” un interes deosebit prezintă, în special, spectrul ce dezvoltă caracteristicile programelor de știri de la TV Moldova 1 (pornind și de la faptul recunoscut de specialiștii mass-media că programele de știri constituie oglinda posturilor de televiziune

generaliste). Pentru a putea formula unele concluzii despre gradul de respectare a Legii cu privire la instituția publică națională a audiovizualului la TV Moldova 1 – programele de știri, sp urmărim următoarele aspecte ale monitorizării:

- agenda programelor de știri;
- actorii politici ai buletinelor de știri;
- imparțialitatea în programele de știri;
- mediatizarea partidelor și pluralismul politic în programele de știri;
- diversitatea surselor în edițiile de știri.

Din datele statistice strict factologice ale monitorizării, la aspectul „agenda programelor de știri”, putem conchide că din cele circa 60-65 de domenii tematice care au fost explorate pe parcursul întregii perioade de cercetare, primele zece de maximă explorare au fost: educația, cultura, activitățile guvernamentale și parlamentare, agricultura, transportul și drumurile, acțiunile edilitare, evenimentele din Transnistria, acțiunile diplomatice, ceremoniile și aniversările, criminalitatea și accidente rutiere. Aceste domenii tematice au fost abordate în 60-65 la sută din totalul știrilor difuzate ca frecvență și ca durată la principalul program de știri „Evenimentul zilei” și în edițiile de actualități „Teledin”. Celeritate 50-55 de tematici le-a revenit circa 35 de procente din spațiul pentru știri. În lista altor zece domenii tematice, mediatizate în cea mai mică măsură de TV Moldova 1, se numără emigrația, investițiile străine, datoriile interne, opoziția parlamentară, corupția, calitatea produselor, traficul de ființe umane, privatizarea, șomajul, protestele sociale.

Analiza comparativă a agendelor de știri la TV Moldova 1 în cele cinci luni monitorizate vine să confirme următoarea ipoteză: TV Moldova 1 promovează politici editoriale menite să-l scoată pe cetățean din terenul preocupărilor sale primordiale, concentrându-i atenția asupra unor domenii anumite, marginalizându-le pe cele de interes public major. Dovadă că agendele tematice ale știrilor au arătat o anumită disonanță între problemele reale ale oamenilor (ceea ce discută ei în mod cotidian) și ceea ce abordează în mod primordial televiziunea publică servesc și datele Barometrului de Opinie Publică din noiembrie 2004, care prezintă lista consecutivă de preocupări primordiale ale cetățenilor: 1. sărăcia, 2. prețurile, 3. viitorul copiilor, 4. șomajul, 5. corupția, 6. boala, 7. criminalitatea și infracțiunile, 8. relațiile interetnice, 9. instaurarea unei dictaturi, 10. lipsa încălzirii în perioada rece [3], lucruri ce îngrijorau cel mai mult omul de rând, însă aceste tematici nu erau permise de editorii TV Moldova 1 pentru realizare, în așa mod instituția marginalizând multiple probleme de interes social și ieșind din aria preocupărilor primordiale ale cetățenilor, punând accentul pe activitatea organelor puterii, preponderent în plan pozitiv.

Cel de-al doilea aspect ce ilustrează politicile editoriale promovate de TV Moldova 1 prin programele de știri ține de „actorii politici ai buletinelor de știri”. Actorii puterii, conform datelor monitorizării, au dispus de un spațiu de știri în următoarea proporție: iunie – 53,9% din întreg volumul de emisie destinat știrilor, august – 47,3%, septembrie – 43,1%, octombrie – 46,8%, noiembrie – 47,7%. Comparând cu timpul care a fost destinat opoziției parlamentare, vom sesiza o discrepanță uluitoare – în iunie partidele parlamentare de opoziție au dispus de 1,2% din emisia de știri, în august – de 0,4%, în septembrie – de 1,2%, în octombrie – de 2,7% și în noiembrie – de 1%. Partidelor neparlamentare le-a revenit în medie pe lună câte 0,3% din emisia de știri, restul spațiului – 50-52 % – actorilor neînregimentați politic.

Concluziile sunt următoarele: TV Moldova 1 nu a asigurat în măsura necesară accesul tuturor forțelor politice la emisie. Optica puterii a fost omniprezentă, în defavoarea viziunilor contrare sau diferite. Actorii puterii au fost mediatizați în mod prioritar. În așa fel principiul pluralismului de opinii a avut de suferit. Or, dacă vom porni de la principiile fundamentale ale unei instituții publice a audiovizualului, vom menționa că programele trebuie să reflecte toate interesele, gândurile și aspirațiile audienței, adică instituția trebuie să vegheze ca toate punctele de vedere existente să fie reflectate în program. Timpul de emisie acordat guvernului și majorității parlamentare, pe de o parte, și opoziției, pe de altă parte, trebuie să fie aproximativ egal, măsurat pe parcursul unei luni. Reieșind din practicile audiovizualului public, aceasta se asigură în mare parte prin implementarea următoarelor două acțiuni: prima – relatările despre activitățile președintelui și guvernului trebuie să includă sau să fie urmate de declarațiile sau comentariile reprezentanților opoziției și ai instituțiilor sau organizațiilor direct afectate de aceste activități; a doua – în cazul în care președintele, speakerul parlamentului sau prim-ministrul acordă un interviu mai lung de trei minute la televiziunea publică, atunci liderilor fracțiunilor parlamentare ale opoziției trebuie să li se ofere posibilitatea de a se pronunța asupra considerentelor expuse.

Cel de-al treilea aspect ce caracterizează politicile editoriale ale programelor de știri, pe care ne-am propus să-l examinăm, este „imparțialitatea în programele de știri”. La TV Moldova 1 actorii politici au fost prezentați într-o manieră estimativă diferențiată. Cei ce reprezentau puterea centrală au fost tratați pozitiv sau neutru. Astfel, pe parcursul celor cinci luni de monitorizare TV Moldova 1 le-a dat agenților puterii 112 note pozitive și 4293 – neutre. Ceilalți actori politici și sociali (opoziția parlamentară, partidele neparlamentare, agenții neangajați politic-eterogeni) au fost evaluați doar neutru și negativ. Partidele de opoziție din totalul de 117 apariții în cinci luni de emisie de actualități, de 111 ori au fost evaluate neutru și de 6 ori negativ. Partidele neparlamentare au întrunit în total

22 de știri, toate estimate neutru. Raportul numeric între știrile dedicate puterii și cele dedicate partidelor de opoziție, partidelor neparlamentare constituie 31:1 în favoarea puterii, ceea ce nu conferă imparțialitate programelor de știri de la TV Moldova 1 și denotă că politicile editoriale ale instituției erau axate pe promovarea prioritară a actorilor puterii, fapt care permite de a califica politicile editoriale drept unele de partizanat politic.

Cel de-al patrulea aspect examinat – „mediatizarea partidelor și pluralismul politic în programele de știri”. Plusând toate aparițiile partidelor în cele cinci luni de emisie monitorizată, vom constata că PCRМ a adunat aproximativ același număr de prezențe pe post la TV Moldova 1 cât au adunat toate celelalte partide politice luate împreună: 120 – PCRМ contra 141 – partidele parlamentare și neparlamentare. O altă carență era că în programele de știri se vorbea despre partide, însă nu se oferea posibilitatea să vorbească reprezentanții partidelor la direct. În plus, partidele și liderii era expuși filtrării de către editorii știrilor. Aceste date denotă că programele de știri ale TV Moldova 1 nu relevau un pluralism politic autentic. Dezechilibrul în distribuirea spațiului mediatic și tratarea preferențială a partidelor viciază pluralismul politic din programele de știri de la Moldova 1. Pluralismul politic este subminat, de asemenea, de mediatizarea prioritară a actorilor politici – reprezentanți ai puterii, după cum a fost arătat în rândurile anterioare.

Înfăptuind o analiză a datelor monitorizării cu referință la circumstanțele/modalitățile mediatizării și diversitatea surselor în edițiile de știri, vom constata că TV Moldova 1a preferat, în acea perioadă, să facă referință la evenimentele uzuale (cotidiene) sau ceremoniale (festive). Cuantumul lor în programele de știri a crescut de la 70 la sută în august – prima lună de activitate sub titulatura de instituție publică – la 80 la sută în septembrie, 94 la sută în octombrie, 85 la sută în noiembrie. Evenimentele conflictuale au nimerit în vizorul TV Moldova 1 în cea mai mică măsură – cota lor a scăzut de la 30% în august până la 6% în octombrie și 15% în noiembrie. Faptele consemnate ne sugerează că la TV Moldova 1 predomina tendința de a ocoli problemele stringente din viața cotidiană și a transfera publicul într-o presupusă realitate lipsită de conflicte.

Și după schimbarea statutului TV Moldova 1 a continuat reflectarea evenimentelor, în marea majoritate din perspectiva unei surse. Serviciul public a procedat astfel în 96 la sută de cazuri în septembrie, în 90 la sută în octombrie, în 91 la sută în noiembrie. Sunt probe în favoarea ipotezei că abordarea imparțială a realității, prezentarea punctelor de vedere adverse sau diferite continua să rămână o condiție neîndeplinită pentru transformarea instituției în una publică. Diversificarea surselor de documentare nu a devenit o normă de concepere a știrilor la TV Moldova 1. În așa mod, politicile editoriale promovate în edițiile

de știri, la capitolele: pluralism de opinii, imparțialitate, obiectivitate, informare din două surse independente, echilibru, complexitate ș.a. ne arată că în primele luni de funcționare în postură de instituție publică TV Moldova 1 nu-și onora misiunea de instituție publică a audiovizualului.

Rapoartele monitorizărilor efectuate de Centrul Independent de Jurnalism (CIJ) și Centrul de Analiză și Investigații Sociologice, Politologice și Psihologice (CIVIS), deși au fost avizate pozitiv de o serie de structuri europene, de organizațiile naționale non-guvernamentale din domeniul mass-media (Centrul „Acces – Info”, Asociația presei Electronice „APEL”, Asociația Presei Independente, Comitetul pentru Libertatea Presei), au fost respinse de conducerea Companiei, care le-a calificat drept tendențioase, partizane și neprofesioniste. Reprezentantul conducerii Companiei declara: „Monitorizările activității Companiei *Teleradio-Moldova*, care au fost făcute de către societatea civilă, sunt departe de a fi transparente, corecte și credibile. Noi, în interiorul Companiei, facem monitorizări proprii și am văzut cât de mult rezultatele noastre diferă de rezultatele monitorizării din exterior. În plus, pe baza acestor monitorizări se creează și o imagine denaturată despre Companie. Iată de ce am fost nevoiți să acționăm în judecată Centrul Independent de Jurnalism, care ne-a monitorizat [4, p. 50]. Dar, în general, administrația Companiei nu a prezentat dovezi care ar contesta concluziile finale ale monitorizării. Și, în loc să-și analizeze greșelile pentru a asigura întocmai respectarea legii privind transformarea Companiei *Teleradio-Moldova* în instituție publică, să-și modifice politicile editoriale promovate, administrația acesteia „ucide mesagerul”. Iar în ceea ce privește monitorizările proprii, organizate în Companie, ele erau efectuate în mod diferit la Radio și Televiziune, neavând la bază o metodologie unică, profesionistă de cercetare, și nu erau efectuate de specialiști în domeniul sociologiei. Rapoartele automonitorizării programelor de radio și televiziune au fost calificate de mai mulți membri ai Consiliului de Observatori de la Compania *Teleradio-Moldova* drept *unele neprofesioniste și neconcludente*”.

Pe lângă programele de știri, merta o examinare și emisiunile tematice ale TV Moldova 1 din anul 2004, efectuând o analiză comparativă a grilelor de emisie de până la 8 august și după această dată, când instituția a fost numită publică. Scopul propus – relevarea faptului dacă programele Televiziunii erau în parametrul rigurilor unor politici editoriale ale audiovizualului public. Dar mai întâi vom remarca că începând cu luna august 2004, când a fost anunțată trecerea televiziunii la cadrul instituției publice, majoritatea redacțiilor au fost desființate. Și-au încetat lucrul Departamentul Relații Externe și Schimb de programe, Redacția Cultură, Redacția Muzică, Redacția Tineret, Direcția Teatru și altele. Schimbările structurale au generat o reducere a varietății tematice a programelor puse pe post.

Conducerea Companiei își motiva inițiativa prin necesitatea reducerii numărului managerilor, totodată distrugând un sistem de organizare a activităților verificat de decenii – colectivele redacționale specializate în diferite domenii tematice. Iar managerii de redacție, în majoritatea lor, în toate timpurile se prezentau și în calitate de creatori de emisiuni. În schimbul redacțiilor au fost create niște structuri provizorii – structuri de proiecte care, în opinia specialiștilor de televiziune, „erau inadmisibil de mici”. În mod administrativ au fost reduse numeric la minimum echipele de creație – autorul ofertei de proiect și încă 2-3 specialiști de televiziune, fiind omise din echipă unitățile de administrator, regizor secund, responsabil de lumini etc., fapt ce a influențat calitatea emisiunilor. Or, comparativ cu practica televiziunilor din Rusia, raportul de cadre menționat mai sus era de 1:10 iar în România de 1:8. Realizând o retrospectivă a ciclurilor de emisiuni televizate din prima jumătate a anului, vom enumera circa 50 de cicluri de emisiuni pe teme sociale, politice, economice, culturale, de divertisment, cognitive instructive, pentru copii și tineret, spectacole televizate etc., adică de un spectru tematic relativ destul de variat, ce includea emisiuni pentru diferite categorii de telespectatori. Or, după 8 august din cele circa 50 de cicluri de emisiuni au fost reduse 35. În schimb au fost incluse mai multe cicluri de filme – seriale artistice și documentare, emisiuni în reluare la rubricile „Din videoteca TV”, „Din fondul TVM”, „Serial artistic”, „Desene animate”, „Din zestre de lăutari” (retransmisii de concerte de folclor din fondurile televiziunii) și doar câteva emisiuni noi – „Vector european”, „Tribuna partidelor politice”, „Time-out” (magazin sportiv), „E – Moldova”, „Moldova turistică” care, cu excepția ciclului „Vector european”, n-au avut o viață lungă, ele dispărând din grila de emisie peste un an sau chiar peste câteva luni.

Politicile editoriale promovate, deloc oportune pentru varietatea tematică, calitatea profesională joasă a programelor TV Moldova 1 din a doua jumătate a anului 2004 au continuat și în anul 2005. În luna ianuarie sunt incluse în programul de emisie zece (!!!) filme de serie (studiind programele a câtorva zeci de posturi de televiziune publică din lume, autorul nu a întâlnit un caz similar când, concomitent, în fiecare săptămână, la o televiziune generalistă erau derulate zece filme-seriale), emisiunile originale proprii fiind limitate la maximum, ele constituind 3-3,5 ore pe zi. Nu vom greși dacă vom afirma că în felul acesta politicile editoriale promovate urmăreau scopul de a-i sustrage pe telespectatori – cetățenii țării de la problemele acute economice, sociale, politice, ecologice, culturale din societate și de a le propune filme cu subiecte siropoase, în majoritate de producție a studiourilor din țările latino-americane, din Noua-Zeelandă, cum ar fi cele întitulate „Savoarea iubirii”, „Nisipuri fierbinți”, „Aventuri în Caraibe”, „Sunetul și tăcerea” sau „Detectivii” (serial polițist), „Avocații”, „Merlin” etc., seriale, su-

biectele cărora imediat au fost uitate de către telespectator, ele, pe bună dreptate, mai fiind comparate cu guma de mestecat.

Seriilele „Savoarea iubirii” și „Nisipuri fierbinți” le găsim cu regularitate în programele TV Moldova 1 timp de câțiva ani – și în 2006, și în 2007. În plus sunt incluse și altele noi, cum ar fi „Carola Casim” (Argentina), „Prietenii la cataramă” (Australia).

Caracterul public al TV Moldova 1 era diminuat și de numărul redus de ore de emisie. Or, un volum redus de emisie nu permite să se examineze suficient toate problemele existente în societate și nu permite ca fiecare cetățean să perceapă televiziunea publică ca pe propria sa televiziune, din moment ce interesele sale nu sunt întotdeauna satisfăcute. În același timp, aceste programe trebuie să fie de un conținut civic, de interes național, să ia în dezbateră cele mai diferite aspecte din viața publică a societății într-un volum mai mare decât celelalte servicii de televiziune – de factură comercială, adică să fie consacrate problemelor din Republica Moldova în mod prioritar. În luna august 2004 numărul orelor de emisie, în general, a fost sub orice limită, căci este inadmisibil pentru un post public să emită doar 3-4 ore de programe proprii din volumul total de emisie de 7-8 ore pe zi, TV Moldova 1 făcându-și apariția pe post doar în orele dimineții (7.00-10.00) și în cele ale serii (18.00-23.10). În anul 2006 în lunile de primăvară-vară emisia nu depășea 5,5-6 ore în zilele de lucru, TV Moldova 1 deschizând postul la orele 18.00 și încheind la 23.30.

Pe parcursul anilor 2004-2006, de nenumărate ori a fost pusă problema realizării la televiziune a unei emisiuni săptămânale de sinteză a evenimentelor sociale, economice, politice, culturale în limba română, de tipul celor din anii trecuți – „Geneza”, „Sinteza”, „7 zile”. Însă, pe fundalul unor politici editoriale ce-și puneau scopul de a transfera publicul într-o presupusă realitate lipsită de conflicte, ignorând faptul că într-o emisiune de analiză pot să apară și unele păreri, idei, opinii, afirmații ce ar fi contrare celor declarate de guvernare, n-a fost posibilă inițierea unui astfel de program.

Or, dacă vom trece lista programelor Televiziunii Moldova 1 din perioada cercetată prin filiera principiilor unui canal de televiziune public (independența, libertatea, autonomia editorială, pluralismul și diversitatea conținuturilor, imparțialitatea, obiectivitatea, neutralitatea), a oportunităților audiovizualului public (detașarea de interese comerciale și politice, serviciu universal, destinat totalității spectatorilor, un serviciu al cetățenilor), ne vom convinge că situația cu varietatea de programe pentru diferite categorii de telespectatori se agravează vădit. În urma unor politici editoriale străine serviciului public de televiziune, promovate de către conducerea Companiei, dar aprobate și de majoritatea membrilor Consiliului de Observatori, care era mai mult în serviciul puterii decât al societății,

în grila instituției publice audiovizuale în perioada examinată au lipsit cu desăvârșire emisiuni ce ar prezenta un forum pentru dezbaterile în public unde pot fi exprimate un spectru cât mai larg de opinii și viziuni, care ar reflecta diferite idei și convingeri din societate în vederea consolidării acordului social mutual, a toleranței și promovării relațiilor comunitare în societățile multiculturale, care ar oferi o informație independentă și echidistantă în programele sale, ar sprijini valorile de bază ale societății democratice, în special respectul pentru drepturile omului, cultură și pluralism politic.

BIBLIOGRAFIE:

1. Legea cu privire la Instituția Publică Națională a Audiovizualului Compania „Teleradio-Moldova” din 13 martie 2003. În: Monitorul Oficial, nr. 93 din 29 martie 2003.
2. Pe parcursul lunii iunie două ong-uri vor monitoriza conținutul programelor Radio Moldova și TV Moldova 1. În: Curier Media. Buletin informativ CIJ, nr.12, iunie 2004.
3. Barometrul Opiniei Publice, noiembrie 2004-martie 2009. <http://www.ipp.md/lib.php?l=ro&idc=156> (citată 20.05.2009).
4. Echilibru și imparțialitate în programele informative și politice în cadrul serviciului public de radio și televiziune. Chișinău: Asociația Presei Electronice-APEL, 2005.

Mariana TACU, cercetător științific,
Institutul Integrare Europeană și Științe Politice al AȘM

TEHNICI MEDIATICE DE REFLECTARE ȘI PRACTICI METODOLOGICE DE INTERPRETARE A REALITĂȚII SOCIAL-POLITICE

„Tot ceea ce cunoaștem despre societatea și lumea în care trăim aflăm prin intermediul mijloacelor de informare în masă” [1, p. 133]. Afirmarea aparține sociologului german N. Luhmann, care a efectuat studii importante referitoare la modalitățile de reflectare și construire a realității. Legăturile create între formele de transmitere a informației și cele de receptare implică direct „spațiul psihologic”, ce fixează atașamente de percepție ale subiecților, și „spațiul social”, ce apreciază distanța, diferența și disonanța. Considerată una dintre formele fundamentale de interacțiune socială, comunicarea de masă prezintă și este reprezentată de o serie de tehnici și practici ce au la bază atât elemente de ordin teoretic, cât și metodologic.

Într-un raport de subordonare față de strategii, care rămân stabile pe o perioadă mai îndelungată de timp, tehnicile (termen de origine greacă ce provine din practica militară) se află în continuă schimbare. În general, tehnicile se stabilesc în concordanță deplină cu scopul și obiectivele strategiei, în particular, tehnicile nu reprezintă o simplă detaliere a strategiei, ci adaptarea adecvată ale acestora la noile cerințe ale mediului intern și extern. Tehnicile se pun în aplicare la nivel operațional. Formula stabilită pentru a interveni în anumite condiții ține de particularitatea soluțiilor și a rezultatelor prognozate. Unele schimbări intervenite pe parcurs pot genera orientări tehnice neprevăzute în faza incipientă a strategiei.

Produsele mass-mediei pot schimba cronologia reală a evenimentelor politice, propunând noi scenarii prin intermediul tehnicilor moderne de clivaj. În acest context, jocurile de sens contribuie la construcția unui sistem de gândire laterală, ce presupune deplasarea sensului subiectului și prezentarea acestuia într-o nouă formă, semnificativă, uneori ostentativă.

Din punct de vedere sociologic, tehnicile fac parte dintr-un cadru teoretico-metodologic ce contribuie la identificarea posibilităților și formelor de obținere a unor rezultate relevante, fie de ordin calitativ, fie de ordin cantitativ. În funcție de context, tehnicile sociologice determină gradul de reflexie prin reflexiune [2, p. 145].

În psihologie, tehnicile sunt prezentate ca și instrumente ce contribuie la realizarea unor experimente, astfel, fiind identificate procese specifice ce permit indivizilor să participe la crearea raporturilor social-politice, fără a ține cont de

identitatea socială și identitatea personală. O tehnică frecvent utilizată în psihologie este „tehnica efectului de ordine”, ceea ce J. P. Deconchy numește „filtre cognitive”, prin intermediul cărora indivizii filtrează informațiile referitoare la un anumit mediu [3, p. 58].

În politologie, prezentate sub denumirea atât de tehnici, cât și de tactici politice, se referă la arta conducerii luptei, modul în care sunt utilizate diferite forme și mijloace de luptă, adaptarea rapidă la schimbări într-o situație concretă, în vederea atingerii obiectivului strategic principal [4, p. 143].

Din perspectivă teoretică, în parametrii comunicării de masă, tehnicile au la bază câteva concepte: conceptul de acumulare, conceptul de consonanță și conceptul de omniprezență [5, p. 102-104].

1. **conceptul de acumulare** se referă la capacitatea mass-mediei de creare și susținere a unui subiect, eveniment, precum și rezultatul obținut după o anumită perioadă de timp. De o majoră importanță fiind modalitatea selectată de către instituția mediatică de acoperire informațională în sistemul comunicării de masă;
2. **conceptul de consonanță** este legat de procesele de producție informațională în pasaje comune, asemănările în acest context fiind mai semnificative decât diferențele. Mesajele creează legături între evenimente asemănătoare, sau evenimente precedente și evenimente ce urmează, au un impact mai puternic datorită semnificativității creat treptat, ceea ce din punct de vedere psihologic conduce la apariția reprezentărilor de durată;
3. **conceptul de omniprezență** nu se referă doar la difuzarea cantitativă a produselor mediatice, dar și la faptul că conștiința publicului împreună cu cunoștințele, opiniile, atașamentele induse și/sau impuse de mass-media formează calități particulare de percepere, filtrare și transmitere a informațiilor.

În această ordine de idei, ținând cont de principalele caracteristici și particularități ale tehnicii în general, am formulat următoarea definiție cu privire la tehnicile media.

TM – „Tehnicile media” definesc traiectorii, reprezintă în majoritatea cazurilor instrumente ce stabilesc modul de utilizare a mijloacelor de informare în masă în situații de adaptare rapidă, în vederea atingerii obiectivelor principale și secundare în procesul de transmitere a informațiilor, cu scopul de a informa, influența și de a obține anumite efecte în direcția dorită. Tehnicile mediatice pot fi aplicate atât la nivel: **1. teoretic – general**, respectând trei etape principale: a) activă – ce presupune studierea continuă și sistematică a modificării mediului în care se acționează; b) anticipativă – care încearcă să prevadă situațiile, avantajele și riscurile; c) adaptivă – schimbările intervenite sunt respectate și se încearcă

adaptarea rapidă la noile condiții; cât și la nivel: **2.practic – particular**, ce țin de: a) comportament – evidențiind totalitatea faptelor, reacțiilor; b) evoluție – ce contribuie la definirea direcțiilor de dezvoltare; c) poziție – ce vizează acordul între preocupări și capacitatea instituției media de a acționa.

Cercetătorii I. Petrescu și G. Seghete susțin că orice tehnică cuprinde trei elemente principale: 1. un atribut – prin care să se exprime; 2. un indicator – cu ajutorul căruia se poate măsura rentabilitatea; **3. un scop** care poate fi de perspectivă îndelungată, de perspectivă medie sau operațională [6, p. 477].

Factorii socioculturali, psihologici, economici și cei politici joacă un rol important în procesul de stabilire a tehnicilor mediatice, determinând anumite norme și reguli ce creează puncte de legătură între scopurile generale ale strategiei și obiectivele particulare ale tehnicilor. Caracterul interdisciplinar contribuie la crearea unui cadru complet de interrelaționare bidirecțională și/sau multidirecțională între elementele principale ale fiecărui ansamblu factorial.

Factorii socioculturali, în contextul comunicării de masă reprezintă modelele de comportament ale indivizilor ce presupun deprinderi sociale și norme culturale. Examinând atent statisticile cu privire la: a) direcțiile de evoluție ale unei societăți; b) modificarea structurii populației; c) categoriile de public existente, se pot face cu ușurință anticipări asupra formelor de comportament în anumite circumstanțe, ținând cont de dorințele și preferințele acestora, corelate la anumite caracteristici demografice, precum: vârsta, sexul, starea civilă, domeniul de activitate. Analizând gradul de cultură al unei societăți, pot fi identificate principalele credințe, valori și norme comportamentale după care se conduce, fapt ce oferă o serie de indicii fundamentale asupra preferințelor indivizilor vizavi de procesele informaționale.

Factorii psihologici reprezintă variabilele endogene care explică comportamentul consumatorului de informații, printre cele mai importante fiind: 1. percepția – proces ce presupune recepționarea, selectarea, organizarea și interpretarea stimulilor din mediul înconjurător, conferindu-le o anumită semnificație; 2. motivația – una dintre variabilele care a polarizat interesul cercetătorilor în diverse perioade de timp, considerată ca fiind singura care poate interveni între stimuli și reacția publicului [7, p. 130], întrucât este ușor de sesizat că orice act cognitiv, afectiv sau comportamental are la bază în ultimă instanță un motiv și un impuls intern, rezultat din interacțiunea dialectică a coordonatelor sistemului. În acest caz, motivația îndeplinește o dublă funcție:

1. funcția de direcționare și orientare;
2. funcția de alimentare și potențare a unui tip sau altul de comportament.

Originea motivului delimitează motive primare (biologice/înăscute) și secundare sau derivate (psihologice/dobândite). Sursa acestora desemnează: a) mo-

tive raționale – care domină deciziile de comportament; b) motive emoționale – cele legate de satisfacerea unor nevoi psihologice ale individului; c) motive de conștientizare – ce presupun atât înțelegerea rațională a fenomenelor politice ce au loc într-o societate, cât și analiza pragmatică a detaliilor cu referire la anumite schimbări; d) motive atitudinale – ce vizează starea mintală sau neurală de pregătire organizată prin experiență [8, p. 37]. Motivația presupune și modalități de programare, pentru sau împotriva anumitor lucruri.

Factorii economici în ansamblul lor formează mediul economic în sistemul mediatic. Rolul acestora se reflectă direct sau indirect în evoluția pieței informaționale, mai concret, în crearea dinamicilor dintre cerere și ofertă, nivelul concurenței și mișcarea prețurilor în dependență de calitatea produsului informațional, spațiul ocupat și mijlocul de informare selectat. Variabilele factorilor economici în domeniul mass-media sunt stabilite în urma efectuării cercetărilor de marketing, deoarece ele asigură informații referitoare la caracteristicile și oportunitățile pieței, astfel din start fiind soluționate o mare parte din probleme. Cercetările de marketing oferă informații despre consumatorii individuali sau organizaționali, despre atitudinile, opiniile și comportamentele lor, informații absolut necesare în procesul de concepere și aplicare a planurilor strategice. Cercetările de marketing în domeniul politicului și al mass-mediei, pot fi fundamentale, aplicative, descriptive, cauzale sau explicative [9, p. 28].

Factorii politici reprezintă structurile de influență ce se schimbă în funcție de sistemul politic existent. Considerați indispensabili societății umane și tuturor sistemelor, au un impact direct asupra dinamicii procesului de comunicare în general și al comunicării politice în particular. Comunicarea politică constituie unul din principalele elemente structurale ale mediilor de informare în masă, ce contribuie la construcția spațiului social-politic. Temele comunicării politice sunt tratate ca teme reprezentative pentru interesul public. În mod similar se prezintă și argumentele comunicării politice întemeiate pe reprezentări, simboluri, valori și practici. Acestea constituie „gândirea convențională” sau „spațiul normalității” colective existente la un moment dat. Din această perspectivă, comunicarea politică reprezintă un teritoriu simbolic, în care actorii politici negociază construcția „agendei publice”, conferind vizibilitate unor proiecte care vizează comunitățile, grupurile sociale și societatea în ansamblu [10]. Fie de natură catalizatoare sau decizională, forța de influențare a factorilor politici în crearea unui sistem de interacțiuni între: media – public/electorat – politic/actori politici este decisivă. Actorii politici și mass-media au ajuns să depindă unii de alții, politica nu mai este doar o artă a persuasiunii, ci și una a spectacolului, în care factorii ce țin de stil, prezentare, marketing politic au o importanță egală cu conținutul și fondul acestora. Pluralismul, diversitatea și autonomia mass-mediei definesc natura jur-

nalismului și modul în care sunt adunate, selectate și transmise știrile. T. Gitlin definește paradigma jurnalistică astfel: „Modele persistente de cogniție, interpretare și prezentare, de selectare, evidențiere și excludere, prin care jurnaliștii organizează în mod curent discursul, fie el vizual sau verbal” [11, p. 7]. Intruziunea tot mai mare a mass-mediei în viața politică, modelează jocul politic, antrenând repercursiuni fie de natură pozitivă sau negativă asupra spațiului public.

Viața politică reflectă o dinamică a contextelor și spațiilor de comunicare. În această dinamică un rol aparte revine:

1. **tehnicilor mediatic generale** – referitoare la metodele de descriere a evenimentelor politice, reprezentate de norme și reguli profesionale de bază;
2. **tehnicilor mediatic particulare (de influențare)** – aplicate cu un anumit scop de către mijloacele de informare în masă;
3. **practicilor metodologice de interpretare**, utilizate de către instituțiile naționale și internaționale ce se ocupă de monitorizarea sistematică a activității mass-mediei.

Tehnici mediatic generale:

Descrierea obiectivă a evenimentelor politice presupune expunerea exactă a faptelor, evitând intervențiile care ar conduce la: a) crearea de noi semnificații a realității politice reflectate; b) perceperea eronată a acesteia; c) interpretarea tendențioasă. Recunoscut ca unul din principiile de bază în domeniul de activitate jurnalistic, „obiectivitatea” impune corectitudine, acuratețe și o delimitare clară între fapte, surse adecvate și opinii personale.

Descrierea sistematică a evenimentelor politice conduce la crearea unui tablou concret al realității politice, ce permite formularea de noi ipoteze în momentul analizării anumitor fenomene ce pot fi validate sau nonvalidate. Descrierea sistematică presupune și o autoevaluare a obiectivității expunerii faptelor, din partea instituțiilor media, datorită legăturilor ce se creează între acțiuni desfășurate în perioade diferite de timp.

Descierea cantitativ-calitativă a evenimentelor politice garantează calitatea produsului informațional, determinată de reprezentativitatea datelor selectate, ierarhizarea acestora, precum și de stilul de expunere. În unele cazuri, descrierea cantitativă poate juca un rol important în favoarea sau în defavoarea descrierii calitative și viceversa, astfel încât este ușor de stabilit valoarea formală și valoarea semantică a mesajului politic transmis.

Descrierea latentă sau manifestă a evenimentelor politice depășește prezentarea descriptivă a faptelor, situațiilor și a circumstanțelor în care se desfășoară. Conținutul latent interiorizează detalii care pot deveni publice în orice moment, schimbând radical situații și realități. Conținutul manifest este recunoscut după

forța cu care sunt puse în evidență anumite lucruri, gradul de certitudine impus în a demonstra poziții concrete și indiscutabile. Legătura între aceste două tipuri de descriere este unidirecțională, datorită faptului că o descriere latentă se poate transforma în una manifestă, pe când o descriere manifestă rămâne manifestă.

Tehnici mediatice particulare (de influențare):

Influențarea prin selectarea evenimentelor politice

„Selectarea evenimentelor vertebreează fluxul comunicațional” [12]. Criteriile de selectare sunt stabilite în funcție de gradul de importanță a unui eveniment, momentul și perioada desfășurării, persoanele și personalitățile implicate și, nu în ultimul rând, în funcție de interesele instituțiilor media sau interesele altor instituții. Selectarea evenimentelor pentru prima pagină a unei publicații periodice, a primelor știri în buletinele informative radio și tv, a unui portal web determină o ordine prioritară clară a evenimentelor ce au loc în societate, fie reală, fie creată de mass-media. În Republica Moldova, atât în cazul presei scrise, cât și a presei electronice există o tendință vădită ca pozițiile principale să fie ocupate de evenimentele politice.

Influențarea prin selectarea informațiilor cu caracter politic

Este apreciată ca fiind cea mai eficientă cale de inserție a influenței în spațiul informațional, deoarece criteriile de selectare sunt stabilite de cei care dețin puterea și ocupă o poziție determinantă într-o structură. Influențarea prin selectarea informațiilor se realizează prin omiterea unor componente ale mesajului inițial, publicul având acces doar la unele segmente ale circuitului informațional. Proiecția informațiilor într-un cadru pe două planuri – 1. plan general și 2. prim-plan – ajută publicul să stabilească gradul de importanță cu privire la anumite segmente ale unui eveniment politic [13, p. 76]. Selectarea informațiilor prin atribuirea unor detalii și omiterea altora, prezentarea într-o lumină pozitivă sau negativă, precum și ierarhizarea particulară a acestora constituie una dintre tehnicile de bază în procesul de reflectare și construire a realității politice. Din această perspectivă, tehnicile de reflectare a realității politice aplicate de o mare parte dintre instituțiile media din țara noastră, atât publice cât și private, ajung a fi catalogate ca fiind părtinitoare în viziunea experților naționali și internaționali.

În timpul campaniilor electorale pentru alegerile parlamentare din 2009 și 2010, aceste practici de mediatizare, conform datelor prezentate în monitorizările realizate de către CJI, APEL, API, OSCE, MIOA, au fost aplicate cu scopul favorizării sau defavorizării anumitor partide și lideri politici. De exemplu: postul privat „NIT”, publicațiile „Nezavisimaia Moldova” și „Moldova Suverană” au favorizat masiv concurentul electoral Partidul Comuniștilor din Republica Moldova (PCRM). La „Vocea Basarabiei” s-a remarcat favorizarea Partidului Liberal Democrat din Moldova (PLDM) și Partidului Liberal (PL), gradul de tendențiozitate

fiind stabilit de frecvența și durata mare a intervenției directe a reprezentanților partidelor. „Timpul de dimineață” și „Jurnal de Chișinău” au defavorizat concursul electoral PCRМ în majoritatea absolută a materialelor, avantajând partidele de orientare liberală. Portalul „Unimedia” a prezentat concurentul electoral PCRМ în context defavorizant, iar raportul dintre știrile pozitive și negative care au vizat concurenții electorali PLDM și PL, indică tendința de favorizare a acestora. Agenția de știri „Moldpres” a difuzat mai multe știri care i-au pus în lumină pozitivă pe liderii PLDM, V. Filat, și PL, M. Ghimpu [14, p. 5-6].

Influențarea prin selectarea fotografiilor și a imaginilor

Selecția atentă a fotografiilor în cazul publicațiilor periodice, pentru site-urile oficiale ce reprezintă diverse instituții mass-media, dar și a imaginilor pentru televiziune, poate avea un impact destul de puternic asupra opiniei publice. Realitatea transpusă vizual este considerată mult mai credibilă. Puterea imaginii constă în captarea atenției și înțelegerea imediată a mesajului. Pentru un rezultat pozitiv, într-un timp cât mai scurt, psihologii susțin că este obligatoriu ca centrul de interes să fie unul singur, însoțit însă de variate accente ce conduc la descoperirea și descifrarea de noi detalii. Realitatea transmisă prin intermediul fotografiilor și a imaginilor legitimează desfășurarea evenimentului și veridicitatea informației.

În majoritatea cazurilor, pe prima pagină a publicațiilor periodice din țara noastră este prezentă o singură imagine principală plasată în partea de sus. În acest sens, cotidianul „Timpul de dimineață” optează pentru plasarea imaginilor în partea stângă, pe când fotografiile de pe prima pagină a ziarului „Jurnal de Chișinău” sunt plasate la mijloc, aceste două modalități fiind calificate în literatura de specialitate ca fiind cele mai eficiente în captarea atenției, fiind aplicate frecvent și în cazul portalurilor web ce reprezintă diverse instituții media din Republica Moldova. Printre publicațiile ce plasează haotic imaginile de pe prima pagină se numără: „Nezavisimaia Moldova”, „Moldova Suverană” și „Flux”, de regulă, concentrând mai multe imagini de dimensiuni variate în acest spațiu.

Influențarea prin explicațiile care însoțesc fotografiile și imaginile

Explicațiile și comentariile care însoțesc fotografiile și imaginile presupun o construcție lineară, nu însă și unidimensională. Traiectoria urmată de privire în timpul lecturii este orizontală și se deplasează de la stânga spre dreapta, astfel încât simultan se derulează două acțiuni, una de natură optică și alta mentală [15, p. 568]. Reușita acestor explicații și comentarii constă în formularea mesajelor scurte, reprezentative și care exclud posibilitatea suprapunerii sau dublării sensurilor și simbolurilor.

Influențarea prin titluri

În majoritatea cazurilor, titlurile definesc calitatea materialului și stabilesc valoarea evenimentului. De redactarea corectă a acestora depinde asigurarea lectu-

rii piramidale a textului ce contribuie la o ierarhizare imaginară a informațiilor și a datelor receptate. Mărimea caracterelor, culorile selectate indică importanța lor pentru editori, care în mod automat vine transmisă și publicului. Eficacitatea unui titlu ține de mesajul scurt și reprezentativ pe care îl transmite. Forța de captare a atenției prin intermediul titlurilor poate fi determinantă în a fi, sau a nu fi citit un anumit material. Titlurile, pe de o parte, identifică materialele în contextul global de reflectare a unui eveniment, pe de altă parte, le încadrează în realitatea mediatică oferind caracteristici și particularități specifice, aparținente instituției media, care se ocupă de difuzare.

Influențarea prin plasarea materialelor politice

Vizează dimensionarea axiologică a conținutului. Prin intermediul acestei tehnici poate fi redusă la minimum atenția acordată unor evenimente politice (prin plasarea materialelor pe ultimele pagini ale ziarelor, revistelor sau prin acordarea de spații infime de emisie) și/sau poate augmenta interesul față de altele (prin apariții pe prima pagină sau prin orientarea timpului de emisie) [16, p. 287]. Suprafața este concepută întotdeauna ca un spațiu în care se stabilește o ierarhie a elementelor care o ocupă. Această ierarhie este stabilită conform celor două axe, verticală și orizontală. Poziția cu valoare ierarhică superioară e reprezentată de spațiul care ocupă partea superioară și partea din stânga paginii. Importanța poziției scade către materialele plasate în colțul din dreapta de jos al paginii, astfel încât se poate spune că ierarhia materialelor jurnalistice este dată și de plasarea lor pe diagonală, stânga-sus și dreapta-jos [17, p. 19].

Utilizarea editorialelor pentru distorsionarea faptelor

Editorialul reprezintă poziția oficială a ziarului față de realitatea politică, socială, economică sau culturală. Supranumit în literatura de specialitate „coloana vertebrală” a publicației, determină într-o anumită măsură gradul de reflectare a evenimentelor importante ce au loc într-o societate, precum și modalitățile de interpretare a acestora. Editorul construiește în ochii publicului o scară de valori necesară orientării în succesiunea evenimentelor ce se află în continuă schimbare. În acest sens, realizând o analiză din punct de vedere cantitativ – calitativă a editorialelor publicate pe site-urile oficiale ale ziarelor: „Timpul de dimineată”, „Jurnal de Chișinău”, „Moldova Suverană” și „Flux”, utilizând drept metodă de cercetare observația directă, sistematică, am constatat că conform numărului de accesări și comentarii ale utilizatorilor, editorialele lui C. Tănase și P. Bogatu dețin cel mai mare număr de accesări, like-uri și comentarii. Prin orientarea inerentă, editorialistul poate contribui nu numai la afirmarea unei personalități, ci și la transformarea ei în lider de opinie.

Practici metodologice de interpretare:

Analiza de conținut pragmatică reprezintă un ansamblu de tehnici de ana-

liză a modalităților de comunicare, care prin procedee sistematice și obiective de descriere a evenimentelor politice ce au loc în societate conduc la obținerea de indicatori cantitativi și calitativi permit inferența de cunoștințe, având în vedere condițiile de producere, transmitere și receptare a mesajelor. Analiza de conținut pragmatică ia în considerație eficacitatea și utilitatea practică, bazată pe studierea faptelor, argumentelor principale, într-un context tematic general și particular. Presupune identificarea temelor importante și frecvența aparițiilor lor. Acest tip de analiză este frecvent utilizat în timpul campaniilor electorale de către organizațiile specializate în monitorizarea activității instituțiilor mediatice.

Analiza de conținut semantică are la bază două orientări principale: una de natură hermeneutică, ce contribuie la interpretarea textelor din perspectivă psihologică și alta de natură logică, ce se referă la coerență și reguli de raționament [18, p. 17]. Analiza semantică validează expresiile limbajului, corecte din punct de vedere sintactic, luând în considerare „semnificația” lor. Coerența semantică a unui text este determinată de compatibilitatea anumitor trăsături referențiale în înșiruirea de semne lingvistice [19, p. 73]. Ținta acestui tip de analiză sunt, de regulă, discursurile politice, care într-un final conduc la determinarea calității acestuia, fie catalogat drept un discurs bun, relevant, bine argumentat sau un discurs irelevant, cu o expunere haotică și neconvingătoare a argumentelor.

Metodele de studiere a evenimentelor politice într-un context tematic general se aplică cu scopul de a poziționa fenomenul politic studiat în contextul circuitului informațional global. În acest sens, evaluarea calității informațiilor, importanța surselor implicate și modalitățile de reflectare se realizează prin intermediul abordării critice, a cărei valoare depinde de varietatea punctelor de vedere concurente, context în care cunoașterea multiaspectuală se transformă într-un principiu metodologic.

Metodele de studiere a evenimentelor politice într-un context tematic particular oferă posibilitatea stabilirii centrului de interes a evenimentului politic în raport cu alte evenimente din aceeași sferă a societății. Segmentarea și deschiderea spre interpretare, în acest caz, se produce prin nuanțarea particularităților tematiche și nu prin extensiune, context în care valoarea pragmatică a informațiilor se bazează pe detalii ce pot amplifica sau pot reduce puterea de acțiune în anumite împrejurări.

În această ordine de idei, putem concluda, menționând că sincronizarea strategiilor cu tehnicile mediatice contribuie la stabilirea mijloacelor și formelor corecte de acțiune, care conduc la crearea unui acord reciproc între etapele stabilite și, nu în ultimul rând, permit prezentarea unor rezultate parțiale exacte înaintea obținerii rezultatului final. Atestăm că eficacitatea oricărei tehnici mediatice depinde de calitatea scanării mediului în care se acționează, acestea reprezentând la

nivel sociostructuralist medii sigure de influențare a atitudinii și ulterior a comportamentului social-politic.

REFERINȚE:

1. Linguisti F. *L'identita Fluttuante. Cinema/televisione: audiovisione e forme della differenza.* Torino: Effatà, 2009. 352 p.
2. Bernardi L. *Percorsi di ricerca sociale. Conoscere, decidere, valutare.* Roma: Editore Carocci, 2005. 287 p.
3. Doise W., Deschamps J. C., Mugny G. *Psihologie socială experimentală. Iași: Polirom, 1999. 255 p.*
4. Brucan S. *Îndreptar – Dicționar de Politologie.* București: Nemira, 1993. 299 p.
5. Katz E. *I media studies tra passato e futuro.* Roma: Armando Editore, 2009. 204 p.
6. Petrescu I., Seghete G. *Fundamentele practicii manageriale.* București: Editura Maiko, 1994. 486 p.
7. Catellani P. *Psicologia Politica.* Bologna: Il Mulino, 1997. 212 p.
8. Galimberti U. *Dizionario di Psicologia.* Torino: Editore Torinese UTET, 2006. 977 p.
9. Marshment J. L. *Political Marketing. Principles and Applcations.* New York: Routledge, 2009. 294 p.
10. Bude I. *Importanța mass-media în comunicarea politică.* Timișoara, 2009. <http://www.scribd.com/doc/64820965/Important-A-Mass-media-in-Comunicarea-Politica>(vizitat 04.01.2010).
11. Gitlin T. *The whole world is Watching.* California: University of California Press, 1980. 352 p.
12. *Manipularea informațională și structurile mediatice.* <http://www.scribd.com/doc/59843989/manipularea> (vizitat 17.01.2010).
13. Boccia P. *Comunicazione e mass media. Tecniche di comunicazione e relazione.* Napoli: Editore Liguori, 1999. 233 p.
14. *Centru pentru Jurnalism Independent. Coaliția 2009. Monitorizarea mass-media în campania electorală pentru alegerile parlamentare anticipate din 28 noiembrie 2010. Raport nr. 5. 8-14 noiembrie. Chișinău: CJL, 2010. 117 p.*
15. Galimberti U. *Dizionario di Psicologia.* Torino: Editore Torinese UTET, 2006. 977 p.
16. Bondrea A. *Sociologia culturii.* București: Editura Fundației României de mâine, 1993. 334 p.
17. Popa D. T. *Conceperea și elaborarea ziarului: De la proiect la machetă.* București, 2008. <http://scribd.com/crazydomino/d/7904735-Conceperea-Si-Elaborarea-Ziarului>. (vizitat 03.03.2010).
18. Traini S. *Le due vie della semiotica. Teorie strutturali e interpretative.* Milano: RCS Libri S.p.A., 2006. 370 p.
19. Eco U. *Dall'albero al labirinto: Studi storici sul segno e l'interpretazione.* Milano: Mondadori, 2007. 634 p.

Mădălina MANOLESCU,
drd, Facultatea de Jurnalism și Științe ale Comunicării
a Universității de Stat din Moldova

CONDIȚIA DE AFIRMARE A DIALOGULUI CIVIC ȘI SOCIAL

În condițiile realităților societății contemporane, dominate de supraexpunere la tensiune și încordare, este foarte important, în primul rând pentru politicieni, dar, cu siguranță, și pentru toată lumea, însușirea cuvenită a culturii dialogului. Este vorba de asimilarea unor principii, de fond, și nu doar formal, pentru a demonstra deschidere pentru dialog. În egală măsură, preceptul este valabil pentru toate nivelurile societății – de la cel individual la cel de stat. Este adevărat, uneori acest proces – de „învățare” a regulilor dialogului poate să dureze cam mult – cași în cazul Republicii Moldova sau al României, țări care au insistat asupra ideii dialogului cu țările Uniunii Europene, dar antrenarea în operarea adecvată a acestei relații întârzie, cu particularitățile sale în cazul fiecărei țări aparte.

Și este evident, reprezentanții Europei „preferă partenerii de dialog care stăpânesc această artă” [1]. Și atunci, problema valorificării potențialului dialogic apare în prim plan pentru cercurile intelectuale, sociale, culturale, dar mai cu seamă, cele politice, ale țării. De la sine înțeles, că numai în cazul asigurării condițiilor prielnice pentru promovarea dialogului s-ar putea de așteptat rezultate favorabile. Și una din aceste condiții ar fi libertatea. Afirmarea culturii dialogului este imposibilă fără afirmarea plenară a libertății. Libertatea personalității, implicit, libertățile sale constituționale consfințite, exprimate în libertatea asocierii, libertatea opiniilor, libertatea de exprimare, libertatea mass-mediei, în cele din urmă. În acest context, de menționat rolul care-i revine mass-mediei în stabilirea și consolidarea dialogului social, în constituirea spațiului public. În dezbaterile despre dialogul social, așadar, noțiunile de mass-media și spațiul public apar ca indispensabile și prioritare [2].

Revenind la elucidarea trăsăturilor dialogului social, a caracteristicilor sale dezirabile, est oportună clarificarea întrebărilor de genul: „Care dialog este necesar, în condițiile actuale, cetățenilor societății?” În acest caz, se pornește de la examinarea: a) tipologiei dialogului; b) subiecților dialogului. Dacă se face referința la dialogul politic, cu precizarea „intern”, ar putea fi luate în calcul varietățile interlocutorilor antrenați:

- între partide;
- între partide și mișcări social-politice;
- între populație și formațiuni politice;

- între cetățeni și mass-media;
- între instituțiile mediatice ș. a. m. d.,
- antrenând și mai mulți parteneri, ca și în cazul dialogului interinstituțional Guvern – Parlament – autorități locale – societatea civilă (ceea ce amintește, într-un fel, de Quadrilogue-ul lui Alain Chartier [3]).

Evocarea unui alt tip de dialog, dialogul social, reliefează componentele acțiunii democratice, în cazul de față, tributare modelului social european. Ca exemplu de dialog social, în, acest sens, ar fi manifestările de negocieri ori consultări în cadrul acțiunilor întreprinse de organizații sociale, tradițional partenerie în realizarea dialogului social propriu-zis (stricto sensu) – de exemplu, organizațiile de patronat – organizațiile sindicale.

Există și noțiunea de dialog civic, esențială pentru explicarea democrației participative. Dialogul civic reprezintă o formă de dialog între reprezentanții societății civile, precum și forma de dialog direct între Guvern sau administrație cu ONG-urile, prin intermediul unei platforme ONG sau a altor tipuri de rețele de consultare și de comunicare [4]). Astfel, organizațiile societății civile instituționalizate participă, alături de partenerii sociali, la procesul de consultare. În lipsa unei platforme ONG sau a altor tipuri de rețele directe, dialogul direct întreprins de administrație sau de Guvern se limitează la informare și consultare, în deplină concordanță cu, de exemplu, Legea nr. 52/2003 privind transparența în administrația publică [5].

În accepția respectivă, înțelegerea dialogului, în mod curent, se îmbină perfect cu acțiunea deliberativă [6], asigurând ceea ce se numește „bună guvernare” Spre deosebire de conceptul de dialog social, conceptul de dialog civic este nou la nivel național și european, solidaritatea socială constituind o premisă obligatorie a lui. Circumstanțele în care se poate produce un dialog civic productiv depind de evoluția proceselor democratice. Atunci când desfășurarea acestora întârzie, rămâne în urmă și afirmarea acestui instrument social, necesar pentru avansarea societății. Situațiile pot fi chiar de tipul unor specifice, ca și în cazul României: „Când spațiul mioritic a fost invadat, la începutul anilor ‘90, de cultul performanței și al competiției, solidaritatea socială, și așa precarizată după o jumătate de secol de dictaturi succesive, s-a dezagregat. Or, fără solidaritate, societatea nu poate funcționa! La fel de afectate au fost și spiritul civic, și cel comunitar. Supusul dictaturilor a fost repede înlocuit cu individul-consumator, în absența deloc regretată a cetățeanului. Dar prosperitatea fără democrație s-a dovedit o himeră. Individualismul debordant a împiedicat comunitatea – oricare ar fi fost aceasta, locală, regională sau națională – să se maturizeze. Sondajele o arată de ceva vreme: nu trăim în comunități, ci în redate familiale aflate sub asediu. În aceste condiții, apetența pentru dialog civic nu poate fi decât limitată. Nu există însă altă

soluție pentru a relansa societatea, cel puțin nu în interiorul democrației, în afara dialogului civic” [7].

Puterea dialogului civic rezidă în reușita negocierii și succesele manifestării procesului de mediere pe care le asigură societatea civilă. În acest caz, dialogul civic își confirmă legitimitatea. Desigur, împlinirile dialogului civic depind și de disponibilitatea clasei politice de a accepta negocierea ca modalitate de rezolvare a stărilor sociale conflictuale, la fel ca și de recunoașterea rolului partenerilor civici și sociali în definirea interesului general.

La nivel european, se consideră că întâlnirile formalizate vizând dezbaterile unor inițiative legislative sau politici publice, organizarea în acest scop a rețelelor de organizații europene reprezentative, reprezintă formele în care produce dialogul/parteneriatul între instituțiile europene și societatea civilă. De notat, că rolul și contribuția ONG-urilor sunt din ce în ce mai apreciate de către instituțiile europene, producând o schimbare de perspectivă de la conceptul de „guvernământ” la cel de „guvernare”, care include o varietate mai largă de actori în procesul decizional. De fapt, încă în anul 1952, Comitetul de Miniștri al Consiliului Europei a acordat un statut consultativ Organizațiilor nonguvernamentale, iar în 2003, recunoscând rolul tot mai activ al ONG-urilor, prin decizia Consiliului Europei statutul lor consultativ a fost schimbat pe unul participativ. În registrul ONG-urilor ce dețin acest statut figurează câteva sute de organizații, iar cooperarea cu ele ia mai multe forme – de la simpla consultare, la cooperare largă în cadrul implementării unor programe și proiecte specifice. Astfel se efectuează dialogul civic la nivel european.

În Republica Moldova, evoluția dialogului în care a fost antrenată societatea civilă a avut un itinerar destul de complex. Mai întâi, a fost conștientizată necesitatea elaborării unei strategii naționale de dezvoltare a societății civile, bazată pe criteriul valorilor general europene, a spiritului de receptivitate, transparență, capacitate și orientare spre rezultat și spre consolidarea spiritului democrației participative. Apoi s-a procedat la elaborarea „Principiilor de colaborare între societatea civilă și autoritățile publice în Republica Moldova”, iar Parlamentul a aprobat „Concepția privind cooperarea dintre Parlamentul Republicii Moldova și societatea civilă”.

La începutul lui 2010, Guvernul Republicii Moldova a creat Consiliul Național pentru Participare (CNP). În conformitate cu strategiile aprobate, misiunea sa este de a contribui la adoptarea deciziilor de politici publice care să răspundă intereselor societății. În acest sens, dezvoltarea și promovarea Parteneriatului strategic între autoritățile publice, societatea civilă și sectorul privat oferă cele mai mari oportunități pentru desfășurarea dialogului între autorități și societatea civilă.

Desigur, aceste consultări nu sunt menite doar pentru validarea deciziilor care au fost deja luate de administrație. Coordonată într-un mod adecvat, o relație deschisă și benefică ar fi extrem de utilă pentru autoritățile publice, preocupate de căutarea optimizării și performanței a propriilor activități, ar vedea în ONG-urile un ajutor vital. Cu atât mai mult că se întâmplă ca societatea civilă să lanseze inițiative importante, să se manifeste ca pionieri al acelor politici și practici care mai târziu devin inerente pentru dezvoltarea unor abordări și proceduri pe care să se bazeze clasa politică.

Cultura consultării permanente (nu sporadice) a societății civile trebuie să devină o practică cotidiană în procesul legislativ și decizional. În același timp, este nevoie de stimularea sentimentului participativ al cetățenilor, de amplificarea mișcării de dezvoltare a sectorului asociativ. Ar trebui, în această ordine de idei, elaborate modalități practice pentru a susține interesul pentru dialog civic plener, la toate nivelurile, inclusiv cel local. S-a observat, de altfel, că dacă la nivel central dialogul cu societatea civilă (chiar și destul de anevoios uneori) există, la nivel local deseori el lipsește absolut. Dar numai dezvoltarea lui determina progresul societății pe calea aprofundării reformelor democratice, susținute atât de sus, cât și de jos. Doar în acest caz – când se va observa mișcarea bidirecțională – va putea fi vorba de un adevărat funcționalism al societății. Progresul dialogului civic poate contribui inidiscutabil la consolidarea atitudinilor participative.

În societățile moderne acțiunea politică presupune ca problemele de interes public să fie dezbătute în mod public. Guvernarea în sec. XXI, ca să corespundă calificativului de democratică, trebuie să integreze, în proiectele și deciziile sale, opiniile cetățenilor, reprezentate în mod liber, auzite luate în cont de către organele de puterii. Fără nicio îndoială, tocmai aici apare oportunitatea primordială de antrenare în câmpul dialogului civic și social a resurselor pe care le reprezintă mijloacele de comunicare în masă.

REFERINȚE:

1. Lilia Snegureac. Dialogul Politic sau Politica Dialogului? În: *Timpul*, 2011, 13 august.
2. Victor Moraru. Puterea, mass-media și constituirea spațiului public. În: Victor Moraru (coord.) *Societatea și comunicarea în tranziție*. Chișinău: ULLIM, 2008. – pp. 6-18.
3. Alain Chartier. *Quadrilogue invectif*. Bibliothèque de la Pléiade. Paris: Gallimard, 1951.
4. Mircea Mitruțiu. Dialogul civic și social. [On-line]. <http://dev2.qualdesign.net/dialog-social/civic/>. Accesat 21.11.2011.
5. Dezvoltarea dialogului civic în Europa. [On-line]. www.mmuncii.ro. Accesat 20.11.2011.
6. Martha L. McCoy, Patrick L. Scully. Deliberative Dialogue to Expand Civic Engagement: What Kind of Talk Does Democracy Need? În: *National Civic Review*, 2002, vol. 91, N 2, pp. 130.
7. Cristian Pîrvulescu. În căutarea dialogului civic. În: *România liberă*, 2010, 1 octombrie,

Lucia GROSU, cercetător științific,
Institutul Integrare Europeană și Științe Politice al AȘM

RELAȚIILE PUBLICE ÎN EUROPA CENTRALĂ ȘI DE EST ÎN CONTEXTUL TRANZIȚIEI DEMOCRATICE

În țările Europei Centrale și de Est, care au trecut sau mai trec încă printr-o perioadă de tranziție spre democrație și economia de piață, fenomenul relațiilor publice apare și se dezvoltă abia la începutul anilor '90. Înainte de 1989 nu se poate pune problema existenței relațiilor publice în sistemul comunist deoarece, așa cum arată definițiile clasice ale profesiei, aceasta este legată exclusiv de democrație. Prin urmare, cauza acestei întârzieri a constituit-o anume regimul politic și societatea socialistă existentă până atunci, având ca indicatori caracteristici proprietatea de stat, piața închisă și controlată de stat, iar în plan social-politic – unipartidismul, cenzura, impunerea valorilor și conduitelor de un anumit tip, uniformizarea claselor sociale și a stilurilor de viață.

După căderea comunismului au avut loc schimbări importante în societățile de tranziție, țările din regiune trecând printr-o transformare de la guverne comuniste și economii controlate de stat la guverne democratice și piețe libere. Schimbare și reformă, susține Dumitru Sandu, au devenit cuvinte-cheie ale perioadei de tranziție în societățile central și est-europene, iar miza reală a tranziției a devenit schimbarea societății, articularea logicii instituționale care să susțină motoarele economice, politice și stările de spirit adecvate pentru dezvoltare, progres și bunăstare [1]. În acest sens, tranziția sau transformarea postcomunistă a însemnat, în esență, un amplu proces de schimbare instituțională.

În opinia lui Dumitru Iacob, „portretul-tip” al unei instituții din fostul lagăr socialist era acela al unei organizații birocratice, cu stil de conducere autoritar, comunicare formală dezvoltată, structură cu multe etaje ierarhice, cu sarcini de lucru standardizate [2]. O parte dintre aceste trăsături, susține autorul, proveneau din „infuzia” produsă dinspre macronivelul social, proces prin care se preiau de la elitele politice ideile și maniera de lucru (de pildă, sistemul de conducere autoritar era reprodus în mod automat de la nivelul echipei de conducere spre nivelurile subordonate) [3]. Prin același mecanism de difuziune, tendințele și transformările sociale se reproduc, la o scară mai mică, în fiecare instituție.

Cristalizarea sistemului pluripartidist și a republicii parlamentare (stilul de conducere democratic la nivel statal) s-a tradus prin „schimbarea stilului de conducere” la nivelul majorității instituțiilor. Activitatea acestora a fost așezată pe principii noi de activitate – deschidere față de societate, transparență, informare etc.

Un alt aspect important se referă la desființarea monopolurilor artificiale create de socialism și creșterea concurenței, care au dus la creșterea importanței publicului și de aici modificarea strategiei instituționale, mai exact, apariția sau creșterea ponderii departamentelor de marketing, relații publice, resurse umane, dar și emergența unor modele și practici de comunicare destinate să mențină și să îmbunătățească imaginea instituției.

Adaptarea la un mediu instabil și prea puțin previzibil precum tranziția se traduce la interfața instituție-exterior prin posibilitatea schimbării rapide și adesea neașteptate a misiunii sau frontierelor acesteia. De aici decurg două tipuri de probleme, în opinia lui D. Iacob [4]:

1. Instituția trebuie să fie recunoscută de către public în ciuda diversificării activităților sau produselor sale, iar recunoașterea trebuie să se facă pe baza unei duble legitimități: productivitatea și funcția socială care traduce importanța misiunii sale pentru societate.
2. Pe plan intern, se impune găsirea unor noi modalități de integrare: conformarea la reguli și uniformitatea forței de muncă nu mai pot constitui o bază de integrare, fapt prin care se explică creșterea importanței termenului de cultură instituțională.

Din altă perspectivă, dar în aceeași ordine de idei, toate aceste transformări produse în societățile central și est europene au generat, în opinia reputatului cercetător american James Grunig, nevoia unui nou tip de relații publice: ”relațiile publice transformaționale”, în terminologia cercetătoarei letone Baiba Petersone, sau ”relații publice de tranziție”, în formularea cercetătorului polonez Ryszard Lawniczak.

Conceptul de ”relații publice de tranziție” a fost formulat, așa cum subliniam mai sus, de către cercetătorul polonez R. Lawniczak, în 2001, pentru a descrie relațiile publice din țările Europei Centrale și de Est – relații publice care ajută organizația să se adapteze schimbărilor de la o economie planificată la capitalism și de la socialism la democrație. Concret, relațiile publice de tranziție ajută companiile deținute de stat să administreze procesul privatizării, sprijină afacerile private, sub influența lor agențiile guvernamentale introduc noi instrumente precum taxa pe valoare adăugată (TVA) sau reforma pensiilor, iar datorită lor, companiile multinaționale se confruntă cu prejudecățile privind capitalul străin sau proprietarii străini [5].

Lawniczak a descris trei sarcini principale pe care relațiile publice de tranziție ar trebui să le îndeplinească, punând accentul pe țara sa natală, Polonia [6]:

- în primul rând, să înlăture teama de/și prejudecățile privind capitalismul, inoculate în timpul erei socialiste și să construiască un „capitalism cu față

- umană”. Individul polonez de rând, spune el, asocia capitalismul cu șomajul, cu lipsa unei stări de bunăstare, cu inegalitățile sociale, cu practicile de monopol și cu capitalul străin perceput ca parte a unui plan de a cucerii țara;
- în al doilea rând, să aducă la cunoștința publicului spectrul larg de economii de piață posibile și faptul că atât în Polonia, cât și în alte țări foste socialiste, există un efort continuu pentru a obține forma finală a economiei de piață, promovându-se și sisteme de valori și stiluri de viață împreună cu produsele și serviciile;
  - în al treilea rând, să faciliteze funcționarea eficientă a economiei de piață prin promovarea antreprenoriatului și a procesului de privatizare, atrăgând capital străin și permițând afacerilor locale să participe la procesul creării unei economii de piață.

În societățile de tranziție ale Europei de Est, susține Lawniczak, multe organizații sunt tentate să folosească relațiile publice pentru a încerca să își impună în mod asimetric ideea proprie despre schimbare asupra publicurilor afectate de aceasta [7]. Însă, organizațiile iau decizii mai eficiente, atunci când diversele publicuri au un cuvânt de spus în luarea acestora, idee subliniată de J. Grunig într-un studiu referitor la rolul relațiilor publice în societățile de tranziție [8]. Mai ales în societățile de tranziție, relațiile publice ar trebui să ofere publicurilor o modalitate de a se implica în cadrul organizațiilor care le afectează, pentru că adesea, consecințele deciziilor organizaționale se răsfrâng asupra unor persoane care nu au participat la luarea deciziilor, dar care suferă efectele a ceea ce economiștii numesc „externalitățile acelor decizii” [9]. Externalitățile apar atunci când „activitățile de producție sau de consum implică beneficii sau costuri care se răsfrâng asupra oamenilor care nu sunt direct implicați în acele activități” [10]. De menționat că externalitățile pot fi atât pozitive, cât și negative. Poluarea este un exemplu de externalitate negativă. Mulți indivizi suferă din cauza poluării, însă organizația care poluează nu trebuie să plătească pentru pagubele produse decât în măsura în care guvernul impune o amendă sau o taxă. De pe urma unei externalități pozitive oamenii beneficiază fără să plătească. Conform opiniei lui Frank, „problema este că, externalitățile negative îi obligă pe alții să facă cheltuieli adiționale și sunt ignorate de către producător” [11].

J. Grunig susține că relațiile publice reprezintă cea mai eficientă metodă de rezolvare a problemelor cauzate de externalitățile negative [12]. În acest sens, face trimitere la autorul unei disertații din Malaysia privind externalitățile negative generate de privatizare, printre care, vânzarea întreprinderilor de stat pentru sume minime poate avea consecințe negative asupra contribuabililor; guvernele pot pierde puterea politică; investitorii pot suferi din cauza unei exclusivități în deținerea proprietăților, care duce la inegalități de venituri și bunăstare, și din ca-

uza monopolului; angajații se pot confrunta cu disponibilizări, salarii mai mici, pensii și bonificații reduse, condiții necorespunzătoare de muncă; clienții pot să plătească mai mult și să primească produse de calitate mai slabă – sunt relevante și pentru cadrul analitic central și est-european.

Pe lângă aceste externalități negative produse de fenomenul privatizării, cele mai multe dintre transformările suferite de Europa Centrală și de Est tind să aibă consecințe nefaste asupra membrilor unuia sau mai multor publicuri. Pensiile sunt adesea reduse, taxele cresc, sunt mai puține programe vizând bunăstarea socială, drepturile de proprietate sunt transferate de la colectivități către indivizi, adesea către străini, uniunile sindicale ale angajaților își pierd din putere și crește rata șomajului.

Desigur, transformarea produce și externalități pozitive, precum o bunăstare colectivă crescută, inflație scăzută, produse de calitate mai bună și o producție mai eficientă. Cu toate acestea, cel puțin pe termen scurt, publicurile tind să distingă mai mult efectele negative decât pe cele pozitive. Mai mult, publicurile afectate de externalitățile negative nu sunt de obicei aceleași cu cele care beneficiază de pe urma externalităților pozitive.

În consecință, când privatizarea și alte schimbări petrecute în societățile de tranziție generează externalități negative, profesioniștii în relații publice trebuie să ajute managerii care iau deciziile organizaționale să controleze impactul negativ al acestora. În țările vestice, publicurile au tendința de a forma grupuri de activiști, care limitează eficacitatea organizațiilor. În țările Europei Centrale și de Est, însă, publicurile cel mai des, suferă din cauza externalităților negative fără să se organizeze în grupuri de activiști, aceasta, de altfel, fiind o altă problemă a societăților de tranziție, formarea cetățeanului activ social, capabil să înțeleagă modul de a lua decizii și de a acționa în consecință. Oricum, chiar dacă publicurile nu s-ar organiza în grupuri de activiști, organizațiile au responsabilitatea socială de a reduce impactul deciziilor lor asupra publicurilor și de a include aceste publicuri în procesul decizional.

Cercetătorul polonez J. Barlik a studiat campaniile guvernamentale de informare publică din Polonia și Slovenia și a ajuns la concluzia că o comunicare simetrică (relații publice bazate pe dialog și grija atât pentru interesele celorlalte părți implicate, cât și pentru interesul propriu) a fost crucială în aceste țări [13]. Programele de relații publice bazate pe un schimb simetric, bilateral de informații, au contribuit la transformarea sistemică în Polonia și alte țări din Europa Centrală și de Est. Principala diferență rezidă în comunicarea activă cu publicurile țintă, faptul că opiniile le sunt luate în considerare și că se caută ajungerea la un acord favorabil ambelor părți.

Cel mai important țel al programelor de informare implementate de către

agențiile de relații publice pentru autoritățile statului ar trebui să fie construite pe baza unei comunicări simetrice cu publicurile țintă, să le ceară opinia nu numai asupra eficienței programelor respective, ci să și discute despre aceste programe înainte de luarea propriu-zisă a deciziilor.

În 2004, cercetătoarea letonă B. Petersone introduce în circuitul academic un nou termen pentru a descrie relațiile publice din Europa Centrală și de Est: „relații publice transformaționale”. J. Grunig consideră că sintagma „relații publice transformaționale” este mai adecvată pentru a descrie relațiile publice din societățile de tranziție decât sintagma formulată de Lawniczak [14]. Explicația pornește de la definirea termenului tranziție drept „o stare temporară între două poziții fixe, o mișcare între punctul de plecare și punctul de sosire” (*ibidem*). Cu toate acestea, Bryant și Mokrzycki, care au analizat schimbările politice și economice din Europa de Est după prăbușirea Uniunii Sovietice, au observat că termenul „transformare” este mult mai descriptiv. Ei considerau că tranziția are o țintă fixată, în timp ce transformarea „pune accentul pe procesul în sine” [15]. De asemenea, „transformarea” este un proces de schimbare continuă; transformarea reprezintă „introducerea de elemente noi... în special, în combinație cu adaptarea, rearanjarea, permutări și reconfigurări ale unor formule instituționale deja existente” [16].

Pornind de la aserțiunea că toate societățile trec prin transformări, dintr-un anumit punct de vedere, toate activitățile de relații publice care ajută organizațiile și publicurile lor să se adapteze schimbărilor, reprezintă relații publice transformaționale. Cu toate acestea, din moment ce schimbările care au avut loc în țările din estul și centrul Europei în ultimii ani au fost de o mai mare anvergură decât în restul țărilor, rolul transformațional al relațiilor publice, subliniază Grunig, este chiar mai important acolo, decât în alte părți ale lumii.

În anii '90, un grup de cercetători din cadrul Universității Maryland, coordonați de J. Grunig, au demarat un proiect de cercetare privind specificul relațiilor publice în câteva societăți de tranziție. Cercetarea a evidențiat faptul că transformările prin care au trecut aceste societăți au creat o puternică cerere de punere în aplicare a principiilor generale ale relațiilor publice excelente. În același context a fost avansată ideea conform căreia *transformările creează o incredibilă oportunitate pentru dezvoltarea relațiilor publice ca profesie strategică, bazată pe comunicare simetrică*. În cea mai mare parte, această cercetare demonstrează că practicienilor de relații publice din societățile de tranziție le lipsesc cunoștințele necesare pentru a practica cu adevărat relații publice transformaționale, în acest sens fiind adus exemplul Germaniei de Est și al Letoniei. În cazul Sloveniei, însă, cercetarea a demonstrat că relațiile publice transformaționale pot atinge excelența dacă sunt făcuți pașii necesari pentru a le explica managerilor importanța

și necesitatea relațiilor publice și pentru a le oferi practicienilor educație în ceea ce privește practicarea relațiilor publice simetrice și strategice. Este de asemenea necesar ca grupurile de activiști să fie ajutate să se folosească de relațiile publice, ca membrii guvernului să înțeleagă rolul relațiilor publice transformatoriale și să fie încurajate folosirea cercetării și evaluării în relații publice.

Pe credința în această putere transformatoare a relațiilor publice își fundamentează și D. Borțun convingerea, menționând că soarta democrației și a economiei de piață românești depinde, în mare măsură, de evoluția relațiilor publice, iar modernizarea deplină a societății depinde de generalizarea comunicării etice și eficiente [17]. Convingerea reputatului autor român este perfect valabilă și pentru cazul Republicii Moldova, cu atât mai mult cu cât perspectiva generală, adusă de contextul relațiilor publice transformatoriale regionale, se constituie ca o provocare și pentru contextul particular al RM în tranziție continuă. Coerența și eficiența răspunsului pe care îl va da acestei provocări depinde de măsura în care societatea moldovenească, punând în valoare resursele sale din interior, va reuși să valorifice potențialul oferit de noua direcție adusă de relațiile publice și contribuția acestora la „modernizarea societăților comerciale, a instituțiilor publice și a partidelor politice, transformarea lor în „organizații inteligente”, capabile să țină pasul cu schimbările mediului sociocultural, să comunice cu publicurile lor și să servească interesul public.

REFERINȚE

1. Sandu, D. Spațiul social al tranziției. Iași: Polirom, 1999, p. 37.
2. Iacob, D. Comunicare organizațională. București: Comunicare.ro, 2010, p. 42.
3. Ibidem.
4. Ibidem, p.44.
5. Lawniczak, R. The transitional approach to public relations. În Van Ruler B., & Vercic D., Public relations and communication management in Europe: A nation-by-nation introduction to public relations theory and practice. Berlin: Moun-ton, 2004, pp. 217-226 [<http://www.scribd.com/doc/50931137/2/The-transitional-approach-to-public-relations>, accesat, 14.10.2012]
6. Ibidem.
7. Ibidem.
8. Grunig, J., Grunig, L. Rolul Relațiilor Publice în societățile de tranziție [<http://www.praward.ro/resurse-pr/articole/rolul-relatiilor-publice-in-societatile-de-tranzitie.html>, accesat 02.10.2012]
9. Ibidem.
10. Apud, Grunig, J., Grunig, L. Rolul Relațiilor Publice în societățile de tranziție [<http://www.praward.ro/resurse-pr/articole/rolul-relatiilor-publice-in-societatile-de-tranzitie.html>, accesat 02.10.2012]
11. Ibidem.

-
12. Grunig, James. Rolul relațiilor publice în management și contribuția acestora la funcționarea eficientă a organizațiilor și societății. [<http://www.pr-romania.ro/articole/pr-si-management/63-rolul-relatiilor-publice-in-management-si-contribuia-acestora-la-functionarea-eficienta-a-organizatiilor-si-societii-partea-i.html>], accesat 12.10.2012]
  13. Ibidem.
  14. Ibidem.
  15. Bryant, C., Mokrzycki, E. Introduction: Theorizing the changes in East-Central Europe. În C. Bryant, E. Mokrzycki. The new great transformation? Change and continuity in East-Central Europe (pp. 1-13). London: Routledge [<http://books.google.ro/books?id=NR8wv64Hmp8C&pg=PA1&lpg=PA1&dq=Introduction:+Theorizing+the+changes+in+East-Central+Europe.&source=bl&ots=i8trq2kBki&sig=-PafjZT4bN-CaTxWACbjxtGt0YU&hl=ro#v=onepage&q=Introduction%3A%20Theorizing%20the%20changes%20in%20East-Central%20Europe.&>], accesat 12.10.2012]
  16. Ibidem.
  17. Borțun, D. Relațiile publice și noua societate. București: Tritonic, 2005, p. 53.

*Diana MORARU, cercetător științific,
Institutul Integrare Europeană și Științe Politice
al Academiei de Științe a Moldovei*

POLITICILE UNIUNII EUROPENE ÎN DOMENIUL AUDIOVIZUALULUI

Politicile în domeniul audiovizualului în Uniunea Europeană au fost determinate, de-a lungul anilor, și continuă să fie determinate de contextul tehnologic în permanentă schimbare. Factori multipli au influențat mereu formularea acestor politici: numărul în creștere al serviciilor audiovizuale, disponibile pentru utilizatori, depășirea situațiilor de monopolizare a pieței mediatice și accesarea în această piață a noilor subiecți privați, concurența manifestată pe plan internațional și necesitatea stringentă de a adapta prevederile strict naționale la exigențele competiției globale, imperativul declanșării mecanismelor de protecție a consumatorului, generând, în definitiv, transferul treptat al competențelor normative în domeniul audiovizualului de la statele membre instituțiilor Uniunii Europene [1]. Rezultatele concrete s-au dovedit a fi consistente, numeroase și importante, marcând ascensiunea societății în continuă schimbare spre realizarea proiectului european „societatea informațională” [2].

Dezvoltarea tehnologică, aflată în avânt, în particular, afirmarea plenară a utilizării tehnologiilor digitale în audiovizual, creează noi oportunități pentru operatorii media, promovând sinergii dintre diversele sectoare productive (telecomunicații, audiovizual, asistența computerizată, industria programelor, activitatea editorială electronică etc.). Piața rețelelor și serviciilor este supusă unor modificări constante și profunde, astăzi fiind observat faptul că imensul potențial în oferirea noilor produse sub aspect tehnologic nu este întotdeauna secundat de creșterea calității conținuturilor audiovizuale. Cercetările recente în sfera audiovizualului demonstrează, în acest context, că „televiziunile generaliste își vor păstra pentru o anumită perioadă de timp o cotă prevalentă a pieței de radioteleviziune” [3].

Drumul străbătut de legislația europeană în materie, în tentativa de a însoți în mod adecvat acest proces, a fost unul anevoios, dar soldat cu înrădăcinarea unei armonizări a cadrelor juridice naționale cu cea comunitară, cu reglementarea generalizată a chestiunilor care mai înainte erau obiectul doar a prevederilor de ordin național. Este suficient a face referință, în această ordine de idei, la problema accesului la activitatea de radiodifuzor, la chestiunea acordării frecvențelor, la reglementarea comunicării comerciale, la tutela minorilor, la problema drepturilor de autor sau la diversele aspecte ce vizează misiunea de serviciu public, asumată de unele radioteleviziuni naționale.

Ideea de bază care se află la temelia jurisdicției europene cu privire la activitate mediatică este un principiu esențial al „Cartei drepturilor fundamentale a Uniunii Europene”, postulând că „libertatea și pluralismul mijloacelor de informare în masă sunt respectate”. În mod concret, în prezent, politicile acestui sector sunt reglementate, în special, de articolele 167 și 173 din „Tratatul privind funcționarea Uniunii Europene”. De fapt, mai multe articole din „Tratat” pot fi considerate ca reprezentând prevederile juridice ce reglementează politicile în domeniul mass-mediei și contribuie favorabil la construirea acestor politici în diverse sfere ale fenomenului media. Actul normativ de bază, care derivă din acest document, este „Directiva privind serviciile media audiovizuale”, cu începerea aplicării din decembrie 2007. Instrumentul comunitar principal care vizează dezvoltarea mass-medie și susținerea industriei respective continuă să fie Programul „Media”.

În linii mari, politicile Uniunii Europene în domeniul audiovizualului și al mass-mediei se desfășoară din perspectiva a patru direcții:

Reglementarea juridică. Specialiștii în domeniu recunosc că „până în anii ,80, activitatea UE în sectorul audiovizualului a fost aproape inexistentă” [4]. Situația în care Uniunea Europeană a conștientizat rămânerea în urmă în raport cu Statele Unite ale Americii în acest domeniu a determinat atenția sporită față de sfera audiovizuală și a stimulat apariția unor inițiative prețioase în acest domeniu. Astfel, a fost elaborată Cartea Albă a Comisiei Europene privind realizarea pieței unice (1985), în care și-au găsit reflectare eforturile privind deschiderea pieței audiovizualului concurenței în statele membre. A urmat declararea anului 1988 drept an european al filmului și televiziunii, fapt care a înaintat în vizorul autorităților naționale problemele dezvoltării sectorului. În această perioadă au fost adoptate acte normative comunitare care au vizat promovarea politicilor industriale-tehnologice în domeniu (Deciziile 89/337/CEE, 89/630/CEE și 93/424/CEE).

În anul 1989 un nou punct de reper important a caracterizat abordarea problemelor audiovizualului la nivel european – a fost adoptată Directiva privind televiziunea fără frontiere (TVWF, 89/552/CEE). Revizuită apoi, în 1997, 2002 și 2007, Directiva a stabilit cadrul juridic necesar pentru libera circulație a serviciilor de difuzare a programelor de televiziune în UE, contribuind, în mod special, la asigurarea condițiilor pentru această circulație liberă a produselor mediatic prin armonizarea normelor naționale cu cele comunitare. Prin Directivă au fost fixați parametrii importanți ai activității mediatică, în special, vizând problemele publicității și sponsorizării, protecției minorilor, disponibilității pentru public pe toate canalele de difuziune a evenimentelor de importanță majoră, promovarea operelor europene. Într-un fel, au fost puse bazele pentru viitoarele realizări și aprofundări în planul reglementării audiovizualului.

Acest lucru s-a produs, odată cu revizuirea directivei precedente prin noua directivă, 2007/65/CE, dedicate serviciilor media audiovizuale, care de acum înainte va constitui actul normativ principal de reglementare a mass-media comunitare. Se poate de vorbit, în acest sens, de un cadru cuprinzător care acoperă toate serviciile media audiovizuale, coordonează modul de integrare în aceste servicii a publicității teledifuzate, promovează principiile de luare în considerare a necesităților diferitor categorii ale audienței, asigurând accesul acestora la ofertele prestatorilor de servicii [5].

Prin actele normative în domeniul audiovizualului, promovate de Uniunea Europeană, este urmărită conjugarea aspectelor tehnologice cu cele de ordin politic. Astfel imperativul asigurării pluralismului media este însoțit în continuare de promovarea transparenței, libertății și diversității în peisajul mediatic european [6]. Reflecție a îngrijorării politice continue, legate de concentrarea media și de impactul eventual și efectiv al acesteia asupra pluralismului și libertății de exprimare, legislația Uniunii Europene în domeniul audiovizualului lucrează asupra fortificării principiilor democratice în viața societății contemporane.

REFERINȚE:

1. M. Feintuck, M. Varney. *Regulating Media Markets: The Need for Subsidiarity and Clarity of Principle*. În: P. Birkinshaw, M. Varney (eds.). *The European Union Legal Order after Lisbon*. Alphen a/d Rjin, 2010.
2. A. Nicita, G.B. Ramello, F. Silva (a cura di), *La nuova televisione. Economia, mercato, regole*. Bologna, 2008.
3. *La politica audiovisiva dell'Unione Europea*. [On-line]. www.giappichelli.it/stralcio/3482557.pdf. Accesat 23.01.2013.
4. G. Macedo. *Politica în domeniul audiovizualului și al mass-mediei*. [On-line]. http://circa.europa.eu/irc.opoce/fact_sheets/info/data/policies/culture/article_7318_ro.htm. Accesat 11.02.2013.
5. R. Mastroianni. *La Direttiva sui servizi di media audiovisivi*. Torino: Giappichelli Editore, 2011.
6. A. M. Nogueira. *Politica în domeniul audiovizualului și al mass-media*. [On-line]. http://www.europarl.europa.eu/ftu/pdf/ro/FTU_4.17.5.pdf. Accesat 12.02.2013.

Gheorghe SPIRIDON
drd, Pașcani, România

EFECTELE MASS-MEDIEI ASUPRA PROCESULUI EDUCAȚIONAL

Mass-media reprezintă un ansamblu de mijloace de informare a maselor, de comunicare în masă, fiind realizată prin presă, radio, TV, internet etc. Există astăzi o diversitate de mijloace de comunicare în masă incluzând ziare, reviste, cărți, internet, radioul, televiziunea etc.

Principalul rol al mass-mediei este acela de a fi un mijloc de informare și de comunicare. În această ipostază mass-media oferă o primă lectură asupra realității propriu-zise, pe care societatea o face prin intermediul instrumentului specializat respectiv. Prin spectrul larg de probleme și emisiuni, persoanele din categorii sociale diferite reușesc să-și asigure informarea generală, înțelegerea realității înconjurătoare și orientarea sociopolitică, profesională și curentă.

Mass-media este, pe lângă un mijloc de informare în societatea modernă, și un factor important al educației, chemat să amplifice, să constituie sau să diversifice experiențele cognitive și comportamentale ale indivizilor. Aportul educativ este adus de mass-media în două moduri: implicit și explicit. În esență, funcțiile mass-mediei încorporează funcția educativă prin realizarea informării, culturălizării, socializării audienței. Mass-media oferă posibilități educative spontane și eterogene, dar este utilizată și pentru realizarea unor activități educative explicite.

Ca factor al educației, mass-media lasă urme adânci în conștiința individului. Ea poate să amplifice sau să micșoreze experiențele personale și rezonanța acestora, prin urmare, într-o societate informațională, educația nu poate să nu țină cont de ritmurile și dinamica avansării generale.

Pentru o educație eficientă, școala și mijloacele de comunicare în masă trebuie să se integreze, să se completeze reciproc, să coopereze pe toate căile posibile. Școala poate să valorifice în interesele educației bogatele conținuturi difuzate de media, să se raporteze la informația importantă, văzând în ea un stimulent al motivației învățăturii, al activizării poziției civice. Legătura reciprocă dintre școală și mass-media se configurează a fi benefică și productivă atunci când elementul ei de referință este elevul.

Mass-media încearcă să satisfacă interesul pe care elevii, tinerii îl manifestă pentru cunoașterea problemelor cu care se confruntă societatea contemporană. De remarcă, există un anumit interes pentru cunoașterea celor mai variate știri, noutăți despre evenimentele curente (sociale, politice, economice, culturale) atât interne, cât și internaționale. Din acest punct de vedere, nu există alte mijloace

mai prompte și mai eficiente decât mijloacele de comunicare în masă care își concentrează atenția asupra evoluției vieții social-politice, desfășurării evenimentelor și faptelor din viața cotidiană a țării.

Raportarea activității mass-media la procesul de dezvoltare a personalității copiilor a provocat deseori numeroase controverse, deoarece caracterul influențelor exercitate de mijloacele de comunicare în masă asupra copiilor este marcat de destule ambiguități. Într-adevăr, dacă în privința adulților se constată existența unui fond spiritual relativ cristalizat și, în consecință, manifestarea capacității de a selecta critic conținutul mesajelor mass-media și de asimilare a acestora conducându-se după un sistem propriu de valori deja constituit, copiii, aflați în plin proces de maturizare intelectuală, afectivă, morală și civică, sunt mai ușor de influențat în direcția negativă.

Utilizarea rațională a mijloacelor de comunicare în masă, cu un impact benefic în plan educativ, este condiționată de o pregătire adecvată a individului, care să-i permită să se informeze eficient, să învețe fără profesor, accesând numeroasele canale de comunicare disponibile, cu atât mai mult cu cât el nu dobândește suficiente informații în școală în ceea ce privește cunoașterea.

Prin intermediul mesajelor audiovizuale este cultivată și sensibilitatea individului, mass-media fiind tocmai acea sursă prin intermediul căreia copilul și mai apoi tânărul își îmbogățește propria formare și personalitate. Mass-media contribuie la integrarea social-culturală a audienței, la socializarea generației în creștere, mai ales prin aportul adus creșterii capacității sale de deprindere a unor roluri civice, familiale, culturale. Mass-media ajută și la fortificarea sentimentului responsabilității sociale, al sentimentului apartenenței civice.

Există și alte aspecte pozitive ale dezvoltării mass-mediei în corelație cu aprofundarea acțiunii educaționale întreprinse de societate: accesul facil și ieftin la informare, afirmarea mediei în calitate de sursă de relaxare și divertisment, manifestarea pleneră a noilor media (în special, media sociale) drept mijloc de dezvoltare a comunicării interumane, sporirea capacității de înțelegere a situațiilor sociale, spiritul de competiție și de organizare promovat de mass-media.

Pe de altă parte, se manifestă destul de pregnant atitudinea critică față de consumul de mesaje mediatice, care ar avea o serie de efecte nocive asupra individului și societății. Utilizarea excesivă a mijloacelor de comunicare de masă, îndeosebi la o anumită vârstă, aceea de formare a personalității, poate comporta pasivitatea în gândire, adaptarea unei poziții comode în viață, lipsite de discernământ, căutarea unor forme facile, superficiale de informație culturală, anihilarea spiritului critic și a independenței în gândire, mediocritatea estetică și morală.

Unii cercetători consideră că între mass-media și degradarea morală a vieții sociale ar exista o strânsă legătură. În sprijinul acestor afirmații sunt aduse exem-

ple de acte imorale și antisociale, în special, acele manifestări de conduită care prin însăși evoluția lor, de la o anumită vârstă, se pot impune în viața copiilor și adolescenților.

Deseori televiziunii îi sunt aduse reproșuri în legătură cu faptul că ar produce drept efecte crearea și satisfacerea unor false nevoi spirituale, aplatizarea și uniformizarea personalității, a opiniilor și gusturilor indivizilor, întrucât se consideră că are loc difuzarea unui flux constant și lipsit de diferențieri al mesajelor, acceptat fără prea multe rezerve critice, în consecință imaginile provoacă la copii supraexcitare puternică, îi incită la violență, la agresivitate. De asemenea, se consideră că mass-media provoacă starea de dependență, ceea ce duce la oboseală, stres și depresii, scădere a rezultatelor școlare. O altă caracteristică negativă a mass-mediei (cu referire specială la televiziune) este formarea unilaterală a caracterului unui individ. Datorită faptului că individul privește exagerat de mult emisiunile televizate, îi pot fi inculcate idei sau opinii subiective transmise de programele vizionate.

Concluzionând asupra efectelor mass-mediei în educație, reiterăm că atâta timp cât educația prin și cu ajutorul mass-mediei este făcută riguros și inteligent, și atâta timp cât școala nu pierde din vedere influența certă pe care o au mijloacele de comunicare în masă asupra copiilor, situația nu poate degenera. Controlul social asupra mass-mediei, în definitiv, este necesar, pentru că societatea modernă, cea „digitalizată”, în conformitate cu opiniile judicioase ale unor autori, este mult mai ușor supusă guvernării și manipulării decât societatea alfabetizată: eficiența difuzării mesajului mediatic prin intermediul mijloacelor electronice este mai mare, facilitând, astfel, producerea, în consecință, a categoriei celor pentru care mass-media constituie cel mai important canal de formare și culturalizare.

Așadar, mass-media poate avea atât efecte pozitive, cât și negative asupra individului, acest lucru depinzând, în mare măsură, de diverși factori sociali, dar și de alegerea personală. Cu cât un om deține mai mult control și discernământ asupra informației primite, cu atât impactul mass-mediei asupra acestuia este mai puțin nociv.

Tocmai de aceea, părinții și profesorii trebuie să conștientizeze importanța educării unei atitudini responsabile față de folosirea în mod eficient a timpului liber: lectura unor cărți de calitate, plimbări în natură, jocuri în aer liber, practicarea unui sport, ascultarea muzicii cu deosebirea genurilor muzicale, aprecierea adecvată a muzicii de calitate, căci educația muzicală dispune de valențe formative multiple care au efect pozitiv asupra formării caracterului tinerilor. În cele din urmă, aceste eforturi, în ansamblul lor, vor da rod, vor influența pozitiv formarea generației tinere și vor educa la tineri atitudinea conștientizată și responsabilă față de receptarea mesajului mediatic.

În definitiv, realitățile vieții confirmă că obiectivele educaționale trebuie configurate în corespundere cu imperativele timpului, așa, de exemplu, cum au fost ele formulate în reflecțiile notoriului pedagog Bertrand Schwartz: „Școala trebuie să-și ia ca sarcină această pregătire care își fixează drept scop specific de a permite tânărului să învețe a privi și a înțelege documentele sau emisiunile, a le judeca, a le critica; să învețe a se forma pornind de la aceste mijloace, adică a fi capabil să aprofundeze cunoștințele..... să-și cultive o atitudine activă de apropiere a mesajului și nu de supunere docilă”.

BIBLIOGRAFIE

1. Ion Albulescu. Educația și mass-media. Comunicare și învățare în societatea informațională. [On-line] <http://www.scribd.com/doc/52856101/Educatia-si-mass-media>. Accesat 13.01.2013.
2. Ioan Cerghit. Mass-media și educația tineretului școlar. București: Editura Didactică și Pedagogică, 1972.
3. Cătălina Crăciun. Mass-media ca factor educative. [On-line] www.c-cultural.ro/tradiții/mass-media.pdf. Accesat 25.11.2009.
4. George Cucu. Educația și mass media. București: Editura Licorna, 2000.
5. Virgiliu Gheorghe. Efectele televiziunii asupra minții umane. Ediția a 2-a. București: Podromus, 2008.
6. Silvia Marinescu, Rodica Dinescu. Invitație la educație. Pitești: Editura Carminis, 2003.
7. Victor Moraru. Mass media vs politica. Chișinău: CEP USM, 2001.
8. Dorin Popa. Mass-media astăzi. Iași: Institutul European, 2002.
9. Bertrand Schwartz. Educația mâine. București: Editura Didactică și Pedagogică, 1976.

Florin PALOȘAN, *drd,*
Facultatea de Jurnalism și Științe ale Comunicării
a Universității de Stat din Moldova

REFLECTAREA PROBLEMATICII RELIGIOASE ÎN PRESA ROMÂNEASCĂ

Problemele reflectării în presă a problematicii religioase au devenit actuale datorită faptului că evoluțiile social-politice din ultimul deceniu (în special, acceptarea României în calitate de țară-membru al Uniunii Europene și experiența acumulată în asimilarea valorilor europene) au determinat pentru instituții (inclusiv, Biserica) necesitatea de a-și conștientiza rolul și locul în configurarea noii realități social-politice [1].

Monitorizările presei întreprinse în ultimii ani au demonstrat destul de convingător că subiectul vizând „religia” a figurat printre cele mai dezbătute de presa românească (de rând cu „politica”, „media” ori „statul”), iar controversele sociale sau politice referitor la rolul Bisericii în viața publică se numără printre cele dominante în acoperirea mediatică a realității în perioada 2010-2012 [2].

Datele acumulate pe parcursul monitorizărilor atestă că, în mare parte, acoperirea mediatică se focalizează asupra statutului Bisericii în contextul integrării europene. Ideea esențială care străbate un mare număr de publicații se bazează pe constatarea relației de interdependență a bisericii, mediei și politicii, generate de caracterul tradițional al prezenței Bisericii în viața morală, religioasă și socială din țările ortodox-creștine care se repercutează cu un efect multiplu în interesele actorilor politici, cele ale statului și ale Bisericii propriu-zise.

În criza actuală a religiozității, care a cuprins spațiul european, elementul spiritual nu poate fi separat de cel politic. Acest lucru este ilustrat de fixarea celor mai populare subiecte mediatice care vizează, în special, raporturile dintre politică și religie, relațiile interconfesionale, condiția religiei în Uniunea Europeană, Europa creștină, libertatea religioasă, normele legale în perimetrul cărora se desfășoară acțiunea religioasă etc.

În ansamblul lor, publicațiile presei românești au demonstrat, de fapt, tendința spre reflectarea convergenței dintre sfera politică și cea religioasă, descoperirea potențialului pe care-l are factorul religios în influențarea opțiunilor politice ale electoratului și conectarea acestui factor la așteptările populației, dezvăluirea anumitor predilecții de exploatare a subiectelor religioase în scopuri politice.

Cea mai importantă concluzie, oricum, rămâne statuarea Bisericii în ipostaza de protagonist al „revenirii religiei” în societățile postcomuniste. Declanșarea

procesului de integrare europeană a deschis oportunitățile pentru afirmarea democrației și pluralismului politic, garantate de afilierea la opțiunea europeană [3]. Este adevărat, ca și oricare proces inovativ, schimbările intervenite au relevat o serie de contradicții, de ordin confesional și religios, proprii societății europene și susceptibile să afecteze potențialul spiritual și de reconciliere al ortodoxiei.

Analiza de conținut a presei românești, întreprinsă în anii 2010-2012 [4], a demonstrat atenția susținută, acordată religiei de media naționale. Astfel, pe parcursul perioadei de referință, în cotidianul românesc „Jurnal național” au fost înregistrate 764 de publicații abordând subiecte religioase (pentru comparație, în aceeași perioadă, au fost monitorizate media din alte țări, în paginile cărora tematica religioasă a fost prezentată mult mai puțin: „Ecathimerini”, Grecia – 41 de articole, „Cyprus Mail” – 35 de articole, „The Sofia Eco” – 62 de articole). Diferențele semnalate pot fi explicate atât prin actualitatea problemelor pentru fiecare țară, cât și prin particularitățile cu privire la contextele diferite în care se manifestă factorul religios, diferențele prevederilor legale și constituționale referitor la locul Bisericii în stat.

Astfel, la cuantificarea frecvenței cuvântului „ortodox” s-a constatat cea mai deasă utilizare a lui în publicația greacă – 48 %, în raport cu alte publicații incluse în cercetare), fapt explicabil prin conjunctura politică prin care trece țara, necesitatea mobilizării populației pentru depășirea greutăților, respectiv, reducerea clivajului „stat/biserică” în cadrul combinării specifice a „religiei seculare” și „politicii ecleziastice” [5].

În general, conjugarea tematicii religioase cu cea politică a fost remarcată de mai mulți specialiști în domeniu. De mai multe ori, sporirea atenției acordate de media chiestiunilor politicii, în racordare la subiectele de ordin religios a provenit din îmbinarea mai multor factori, inclusiv scăderea încrederii în actorii politici, creșterea rolului factorului religios în procesul electoral ș. a. În orice caz, dacă din 450 de articole examinate în cotidianul generalist „Jurnal Național” a treia parte, într-un fel sau altul, a abordat problema relației dintre politică și religie, se poate de constatat poziția dominantă care revine tematicii în cauză.

Faptul că agenda mediatică include, în topul ierarhic, astfel de teme ca „religia și integrarea în Uniunea Europeană”, „viața religioasă în Europa” sau „relațiile interconfesionale în Europa” (87 articole din total) mărturisește despre un interes aparte față de materia religioasă în mass-media, precum și de orientarea specifică a atenției audienței. Una din explicațiile situației date ar fi locul deosebit pe care îl are Biserica în viața socială a țării, ipostaza ei de instituție cu cel mai înalt grad de încredere, împărtășirea de cea mai mare parte a populației a valorilor promovate de Biserică.

De fapt, cercetătorii au atestat – în baza sondajelor sociologice și a tabloului general oferit de mass-media – o revenire la religiozitate, ca o tendință pronunțată în comportamentul populației românești în perioada de după 1989, exprimată prin înflorirea așa-numitei „ortodoxii populare”: „Perioada de după 1989 a adus cu sine recăpătarea libertății religioase a cetățenilor, a dreptului la educație religioasă și a readus, în prim-planul vieții publice, Biserica”. Ce-i drept, constată experții în materie, „dacă redobândirea libertății religioase și a dreptului la credință și instrucție religioasă au fost acceptate fără probleme de majoritatea populației, rolul bisericii în viața publică și retrocedarea proprietăților bisericilor au stârnit largi controverse în societatea românească post-decembristă” [6]. Și aceste probleme au devenit subiecte mediatice de rezonanță. În linii mari, acoperirea mediatică a vieții publice, raportate la activitatea Bisericii, la temele religioase, au confirmat justetea constatărilor făcute de experți: „Dintr-un domeniu tabu, subiectele religioase au devenit brusc o temă preferată în mass-media libere de după 1989” [7].

O serie de cercetători sunt înclinați a motiva tendința de revigorare – în condiții noi – a sentimentului religiozității și prin circumstanțele favorabile, determinate de procesul integrării europene, care consfințește iremediabil principiul libertății credinței religioase. Și aici, la fel, poate fi urmărită consolidarea prezenței mediatice a religiei, sau, cum a fost calificată situația, fortificarea, după anul 2007, a religiei în acțiunea mediatică, datorată, bineînțeles, fenomenului de transformare a religiei în subiect de interes public. Acest fapt determină politicienii să recurgă la oportunitățile oferite de mass-media – în strânsă legătură cu exploatarea la maximum a mesajului marcat de sentimentul religios (în cadrul monitorizării publicației „Jurnal Național” la care ne-am referit, a fost constatat că marea parte a articolelor, 235 la număr, în perioada de referință, au susținut ideea că politicienii utilizează recurgerea la Biserică și la sentimentele religioase ale populației în scopuri electorale).

În definitiv, practica acumulată în ultimi iani de sfera religioasă în România, la încrucișare cu experiența relevantă a sectorului mediatic, demonstrează cu prisosință valabilitatea afirmației care susține ideea că „angajamentul mediatic al Bisericii este un pas înainte, reprezentând un pas important în concretizarea prin mijloace moderne a vocației sale. După cum jurnalistul nu este un corp străin pentru Biserică, tot astfel Biserica nu poate lipsi din preocupările mass-media laice” [8].

REFERINȚE:

1. Peter J. Katzenstein, Timothy A. Byrnes. Transnational Religion in an Expanding Europe. În: Perspectives on Politics, 2006, December, Vol. 4, N. 4, pp. 679-694.

2. Anca Parmena Olimid. Struggle for Sacred after EU Integration. Coverage of Religion in Four Daily Newspapers. În: Revista de Științe politice (Universitatea Craiova), 2012, N 35, p. 409.
3. Winfried Brugger and Michael Karayanni. Religion in the Public Sphere: A Comparative Analysis of German, Israeli, American and International Law. În: Beiträge zum ausländischen öffentlichen Recht und Völkerrecht, 2007, Volume 190, III, pp. 243-252.
4. Grantul strategic POSDRU/89/1.5/S/61968, Project ID 61968 (2009), cofinanțat de European Social Fund și Sectorial Operational Program Human Resources Development.
5. Anca Parmena Olimid. Op. cit., p. 412.
6. Mălina Voicu. Modernitate religioasă în societatea românească. În: Sociologia românească, 2001, N 1-4, p. 70.
7. Pr. Nicolae Dascălu. Biserica și mass-media sau despre metamorfozele comunicării. În: GraphicArtsand Media. Business Review, 1998, N 7, p. 78.
8. Alin Stoica. Biserica în presa laică. [On-line]. <http://www.scribd.com/doc/78839218/2/C-Caracteristici-ale-presei-biserice%C5%9Fti-din-Romania-dup%C4%83-1989>. Accesat 17.01.2013.

Tatiana SPĂTARU, *doctor habilitat, Institutul Integrare Europeană și Științe Politice al AȘM*
Maria TONU, *drd., Universitatea de Stat din Moldova*

OBSTACOLE IN INFORMAREA PERSOANELOR DISABILITATE

Stigmatizarea și discriminarea persoanelor cu diferite tipuri de dizabilități este în mare parte rezultatul lipsei de informație și a stereotipurilor create de mass-media față de acest segment social (discriminat, pasiv, izolat, o povară pentru societate). Imaginea unei persoane cu dizabilități integrate activ în viața socială, dinamice, capabile de a înainta cererea și oferta, de a depăși barierele societale ține de valorificarea și influențarea mediului social de către sursele de comunicare în masă. Mass-media informează, organizează și formează o orientare activă în căutarea resurselor informaționale în vederea soluționării problemelor acestei categorii sociale. Astfel, mass-media executându-și funcțiile sale trebuie să motiveze acest segment social destul de vulnerabil de a aplica o atitudine și implicare activă în societatea modernă.

Înсуși Articolul 21 al Convenției ONU privind drepturile persoanelor cu dizabilități stabilește că: „Statele Părți vor lua toate măsurile adecvate pentru a se asigura că persoanele cu dizabilități își pot exercita dreptul la libertatea de expresie și opinie, inclusiv libertatea de a căuta, primi și împărtăși informații și idei, în condiții de egalitate cu ceilalți, prin toate formele de comunicare alese de ele, după cum sunt definite în articolul 2 din prezenta Convenție, inclusiv prin: furnizarea informațiilor destinate publicului larg, către persoanele cu dizabilități, în formate accesibile și cu tehnologii adecvate diverselor tipuri de dizabilități, la timp și fără cost suplimentar; acceptării și facilitării, în relațiile oficiale, a utilizării limbajelor mimico-gestuale, scrierii Braille, comunicării augmentative și alternative și a tuturor celorlalte mijloace, moduri și formate de comunicare accesibile, în funcție de opțiunea proprie; determinarea organismelor private care furnizează servicii către publicul larg, inclusiv prin intermediul Internetului, să furnizeze informații și servicii în formate accesibile și ușor de utilizat pentru persoanele cu dizabilități; încurajarea mass-media, inclusiv a furnizorilor de informații prin Internet, să-și facă serviciile accesibile pentru persoanele cu dizabilități; recunoașterea și promovarea limbajelor mimico-gestuale”[1].

Furnizarea de informații către persoanele cu handicap variază de la un stat la altul. Estimările făcute în țările Uniunii Europene denotă extinderea distribuirii de informații într-un limbaj clar și concis cu privire la toate dispozițiile (indemnizații, alocații, drepturi etc), precum și mecanismele de acțiune (școlarizare, ocuparea forței de muncă, formare profesională, învățământul superior etc) de la care indivizii pot beneficia. Potrivit Academic Network of Eu-

ropean Disability experts (ANED) persoanele cu dizabilități se confruntă adesea cu situații în care informațiile de care au nevoie este inaccesibilă din motivul mediului necorespunzător sau complexității limbajului. Lipsa de informații poate avea consecințe semnificative. În multe țări, o cerere pentru o prestație socială pe motiv de handicap poate fi doar rezultatul unei voluntare inițiative. În acest caz, lipsa clarității, relevanței, lizibilității informației poate conduce la obstacole ulterioare. Mai multe documente analitice ale CDCS și CD-P-RR indică faptul că informațiile puse la dispoziția persoanelor cu handicap sunt scrise de prea multe ori într-un limbaj juridic, birocratic. Rezultatul unei asemenea informații este că indivizii nu sunt în măsură să își revendice drepturile lor, astfel încât în cazurile în care oamenii nu sunt în contact cu asociațiile specializate în protecția drepturilor individuale, lipsa de informații poate duce la pierderea, reducerea sau întârzierea în obținerea beneficiilor [2].

Aplicarea analizei de conținut asupra a 15 ediții periodice, apărute pe parcursul anului 2012 în Republica Moldova, având drept obiectiv studierea informației livrate despre persoanele dizabitate, a scos în evidență un flux de informație mult mai amplu decât cu 5 – 10 ani în urmă. Deși informația a cunoscut o ascensiune cantitativă, conținutul calitativ solicită o ameliorare. Așa și continuă conturarea unei imagini a unui segment social dezavantajat și neajutorat, fapt care creează obstacole în percepția socială. În acest sens, sursele mass-media apar nu numai ca factor de integrare socială prin formarea imaginii despre lumea înconjurătoare la această categorie socială, dar și se constituie ca un eficient mecanism de percepție publică și de formare a opiniei publice despre respectivul segment social. Contradicția problemei abordate constă în sociumul inadaptat pentru comoditatea conviețuirii acestui segment social; situația precară a sistemului asistențial și medical destinat persoanelor dizabitate și necesitățile acestui grup social nesoluționate și acumulate de-a lungul anilor.

Pornind de la volumul de informație amplu, supus analizei de conținut, vom extrage pentru prezentul articol rezultatele analizei de conținut a ziarului public municipal Capitala. Ziarul Capitala se editează în municipiul Chișinău în două limbi: română și rusă. Apare de două ori pe săptămână, în fiecare miercuri și vineri. Ziarul este machetat în 8 pagini și dispune de următoarele rubrici permanente: *actualitate; locale; în obiectiv; interviu; cultură; accente; divertis*. Suprafața totală a unui număr de ziar este de 8208 cm².

În procesul realizării analizei de conținut a ziarului public municipal Capitala au fost studiate toate numerele de ziar apărute pe parcursul anului 2012. Au fost identificate 12 articole în care se abordează nemijlocit tematica persoanelor cu dizabilități.

Tabelul 1. Registrul articolelor plasate în ziarul „Capitala”

Denumirea articolului	Nr de ziar, luna	Autorul	Cuvinte/ sintagme cheie	Nr. paginii Rubrica	Suprafața articolului (cm ²)	Suprafața imaginii (cm ²)	Ponderea articolului din suprafața totală a ziarului
<i>Persoanele cu dizabilități nu prea sunt angajate la serviciu</i>	05(1158) 25 ianuarie	TV7.md	Persoane cu dizabilități; angajare în câmpul muncii	Pag.4 <i>Societate</i>	196	52,5	2,3
<i>Școală cu rampă de acces pentru scaune cu rotile</i>	06(1159) 27 ianuarie	Reporter Capitala	Copii cu deficiențe; școală; rampe de acces	Pag. 3 <i>Locale</i>	121	20	1,4
<i>Persoanele cu dizabilități din Republica Moldova se simt supuse ”incarcerării” în casă</i>	19(1172) 16 martie	Arena.md	Persoane cu dizabilități; acces limitat la infrastructura socială	Pag. 4 <i>În obiectiv</i>	486	99,75	5,9
<i>Dacă nu văd, asta nu înseamnă că sunt înapoi de muncă</i>	22(1175) 28 martie	Paula Croitoru	Nevăzători; incluziune; angajare în câmpul muncii; Centrul de Susținere a Businessului pentru Nevăzători	Pag.4 <i>În obiectiv</i>	378	46,75	4,6
<i>Pensionarii și invalizii din Chișinău vor primi alocații de Paști</i>	27(1180) 13 aprilie	-	Pensionari; invalizi; compensații	Pag.2	66	17,5	0,7
<i>Sală de kinetoterapie la Grădinița nr. 76 din Chișinău</i>	38(1191) 23 mai	-	Kinetoterapie; grădiniță	Pag. 2	66	27	0,7
<i>Copiii cu deficiențe de vedere vor avea o sală cu lumini senzoriale</i>	53(1206) 13 iulie	-	Copii; deficiențe de vedere; Campanie ”Colors of Life”	Pag. 2 <i>Actualitate</i>	78	24	0,9

<i>Persoanele în cărucioare nu au acces în majoritatea edificiilor din capitală</i>	55(1208) 20 iulie	-	Persoane cu dizabilități; inaccesibilitate; infrastructură socială	Pag. 2 <i>Actualitate</i>	91	22	1,1
<i>Trăim în aceeași lume, dar parcă suntem în lumi diferite</i>	56(1209) 25 iulie	Diana Răileanu, radio Europa Liberă	Persoane cu dizabilități; deficiențe locomotorii; izolați; rampe pentru cărucioare; angajare	Pag.5 <i>Interviu</i>	945	243	11,5
<i>Capitala este un spațiu inaccesibil pentru persoanele cu probleme locomotorii</i>	69(1222) 12 octombrie	IPN	Persoane cu probleme locomotorii; inaccesibilitate	Pag. 3 <i>Locale</i>	336	89,25	4
<i>Persoanele în scaun rulant vor avea bază legală să acționeze în judecată școlile</i>	70(1223) 17 octombrie	IPN	Persoane cu deficiențe locomotorii; inaccesibil; Legea cu privire la asigurarea egalității	Pag.4 <i>În obiectiv</i>	221	40	2,6
<i>Șansele și problemele copiilor nevăzători</i>	78(1231) 14 noiembrie	Alexandru Canțir, Liliana Barbăroșie	Copii nevăzători; educație și instruire; instituții; părinți	Pag. 5 <i>Interviu</i>	945	176	11,5

În continuare vom realiza o sinteză succintă a conținutului fiecărui articol.

Persoanele cu dizabilități nu prea sunt angajate la serviciu. Se menționează despre faptul că antreprenorii nu prea angajează la serviciu persoane cu dizabilități. În cele mai multe cazuri acestea nu sunt integrate pe piața forței de muncă din cauza stereotipurilor și a necesităților speciale. În 2011, luna noiembrie, Centrul de Asistență Juridică pentru persoanele cu dizabilități, cu susținerea Agenției SUA pentru dezvoltare internațională, au lansat un proiect de susținere a persoanelor cu dizabilități din Republica Moldova. Acest proiect vizează în special cadrul legislativ, care necesită anumite ajustări pentru a soluționa într-o măsură oarecare problema angajării la serviciu a persoanelor cu dizabilități.

Școală cu rampă de acces pentru scaune cu rotile. Se aduce la cunoștință cititorilor faptul că școala specială nr.12 din sectorul Botanica (municipiul Chișinău) a fost dotată cu rampă de acces pentru copiii cu dizabilități locomotorii. Acest

lucru a fost realizabil datorită susținerii Ambasadei SUA la Chișinău și Comandamentului Forțelor Armate ale SUA în Europa.

Persoanele cu dizabilități din Republica Moldova se simt supuse „încarcerării” în casă. Informează că aproape 180 mii de persoane cu dizabilități din Republica Moldova au acces limitat la infrastructura socială care nu e adaptată la nevoile pe care le au. Experiența unui tânăr care este descrisă în articol ilustrează foarte bine diferențele dintre situația persoanelor cu dizabilități din Republica Moldova și cele din alte state, cum ar fi Spania, Portugalia, unde persoanele cu dizabilități beneficiază de foarte multe facilități și infrastructura socială este adaptată și la necesitățile acestora. În Republica Moldova, însă, situația este una diametral opusă, existînd o mulțime de dificultăți cu privire la problema abordată. De exemplu, pentru persoanele nevătătoare este foarte dificil să se deplaseze prin oraș, dat fiind faptului că există doar cîteva străzi unde sunt amplasate semafoare speciale pentru nevătători, în același timp trotuarele sunt pline de gropi, fîntîni de canalizare etc. Se concluzionează, că deși în 2010 a fost aprobată Strategia de incluziune socială a persoanelor cu dizabilități, care este bună ca conținut, însă mecanismul de realizare a acesteia lasă de dorit.

Dacă nu văd, asta nu înseamnă că sunt inapți de muncă. O tematică tot mai frecvent abordată este cea a incluziunii pe piața muncii a persoanelor cu dizabilități. În acest articol se menționează despre dificultățile nevătătorilor de a se angaja în cîmpul muncii. O contribuție semnificativă în acest sens o are Centrul de Susținere a Businessului pentru Nevătători. Acesta prin intermediul diverselor proiecte susține persoanele nevătătoare să lanseze afaceri proprii. Patru persoane deja au afacerile proprii, iar unsprezece urmează să-și lanseze activități economice. În susținerea nevătătorilor se implică și Ministerul Muncii, Protecției Sociale și Familiei, care a lansat un proiect de care deja au beneficiat 67 persoane. Aceștea au primit asistență tehnică la planificarea afacerilor, accesarea granturilor și creditelor bancare, iar 63 au beneficiat de asistență la angajarea în cîmpul muncii.

Pensionarii și invalizii din Chișinău vor primi alocații de Paște. Se informează despre faptul că pensionarii și invalizii de gradul I și II din Chișinău de Paști au primi cîte 100 lei (echivalentul a 7 euro). Acest ajutor fiind acordat din partea Primăriei municipiului Chișinău.

Sală de kinetoterapie la Grădinița nr. 76 din Chișinău. O sală de kinetoterapie a fost inaugurată în incinta Grădiniței nr. 76. Proiectul a fost realizat cu susținerea Ministerelor de Externe din Suedia și Danemarca. Actualmente în municipiul Chișinău sunt peste 600 de copii diagnosticați cu autism și paralizie.

Copiii cu deficiențe vor avea o sală cu lumini senzoriale. Cei 125 de copii cu deficiențe de vedere de la Grădinița nr.135 din Chișinău vor avea o sală cu lumini

senzoriale. Sala a fost amenajată datorită campaniei ”Colors of Life”. Obiectivele campaniei sunt creșterea calității vieții copiilor cu dizabilități vizuale și integrarea lor în societate, precum și asigurarea accesului la educație într-un mediu estetic și dotat.

Persoanele în cărucioare nu au acces în majoritatea edificiilor din capital.

O jumătate din edificiile din Chișinău sunt inaccesibile pentru persoanele cu deficiențe locomotorii, doar 40% din clădiri se poate intra. În republică se aplică legea ”Cu privire la protecția socială a invalizilor” din anul 2001, potrivit căreia persoanelor cu dizabilități trebuie să li se asigure accesul la infrastructura socială, însă amenzi pentru încălcarea acestei legi nu se aplică.

Trăim în aceeași lume, dar parcă suntem în lumi diferite. Statisticile arată că în Republica Moldova sunt peste 170 de mii persoane cu dizabilități, iar aproape un sfert dintre acestea sunt cu dizabilități locomotorii. Potrivit experților Asociației ”Motivație”, chiar dacă legea obligă autoritățile și agenții economici să doteze clădirile cu rampe speciale, deseori aceste prevederi sunt ignorate. Din interviul realizat cu directorul executiv al acestei asociații, Igor Mereacre, motivele celor ce se întâmplă sunt diverse: o primă problemă este mentalitatea oamenilor care sunt preocupați de problemele proprii; de asemenea, faptul că societatea și uneori chiar persoanele cu dizabilități și familiile lor sunt lipsite de inițiativă. Persoanele cu dizabilități de multe ori, din cauza faptului că infrastructura nu este adaptată necesităților acestora, sunt nevoite să stea numai în casă, nu ies zile întregi. Se abordează și tematica integrării persoanelor cu dizabilități în viața socială și faptul că acestea pot fi utile societății și pot trăi o viață obișnuită.

Capitala – un spațiu inaccesibil pentru societate. Persoanele cu mobilitate limitată își petrec marea majoritate a timpului în casă pentru că începând de la scările blocului și terminând cu intrările în instituțiile publice, intersecțiile și transportul public – peste tot rampele de acces fie sunt lipsă, fie sunt montate necorespunzător. Acest lucru a fost constatat de către echipa proiectului ”Bloguvern”. Doar 32,5 % din rampe sunt accesibile pentru persoanele cu dizabilități locomotorii. Potrivit estimărilor echipei proiectului, în Chișinău sunt peste trei mii de persoane cu dizabilități locomotorii.

Persoanele în scaun rulant vor avea bază să acționeze în judecată școlile. Începând cu 2013, persoanele cu mobilitate scăzută vor avea bază legală să acționeze în judecată instituțiile de învățământ. Va intra în vigoare Legea cu privire la asigurarea egalității și câteva articole noi în Legea cu privire la incluziunea socială. Odată cu intrarea în vigoare a acestei legi, Guvernul Republicii Moldova se obligă să modifice cadrul normativ și să stabilească sancțiunile respective.

Șansele și probleme copiilor nevăzători. Acest interviu este realizat cu consultantul pentru comunicare de la Centrul de Susținere a Businessului pen-

tru Nevăzători, Xenia Siminciuc. Este abordată problematica instituțiilor de învățământ, care nu sunt adaptate necesităților copiilor nevăzători. În Chișinău există doar câteva instituții unde copiii cu deficiențe vizuale ar putea să-și urmeze studiile, pentru a-și crea un drum în viață. Principala dificultate constă în dotarea instituțiilor cu cele necesare, începînd de la cărți speciale, tehnica ș.a. Doar în cadrul Universității de Stat din Moldova există un centru pentru studenții cu dizabilități vizuale, care se numește "Fără bariere", unde studenții beneficiază de o bibliotecă electronică adaptată la necesitățile lor.

Monitorizarea conținutului materialelor scoate în evidență tabloul general al problemelor cu care se confruntă persoanele cu dizabilități din capitală: infrastructura urbană neadaptată la necesitățile acestei categorii sociale, discriminarea în obținerea unui loc de muncă, suportul legislativ imperfect etc. Este relevant faptul că activitățile realizate în municipiu pentru această categorie socială se datorează suportului financiar, tehnologiei și logisticii informaționale venite de peste hotare. Analiza plasării informației în paginile ziarului scoate în evidență faptul că aceasta este machetată în paginile secundare. Materialele sunt argumentate prin imagini fotografice, acestea în unele cazuri pot fi regăsite și în alte ediții periodice. Calculele privind volumul textului, care abordează problematica persoanelor cu dizabilități, scoate în evidență că pe parcursul anului 2012 doar 0,2% din volumul total al ziarului este acordat tematicii vizate. Fapt care demonstrează atenția redusă acordată de ziar tematicii respective, plasarea acesteia într-un spectru secundar de teme, lipsa totală a informației despre experiențele acestui segment social în alte țări, poveștile de viață și de succes a persoanelor cu dizabilități, etc. Ziarul, în pofida eforturilor depuse, așa și nu reușește să depășească condiția unei ediții periodice care cultivă o imagine a unui segment social neajutorat, dependent de donațiile internaționale, o povară pentru familie și societate.

Obstacolele în informarea persoanelor cu dizabilități rezidă în lipsa unei strategii coerente de mediatizare a tematicii respective la nivel de republică și la nivelul fiecărei ediții mass-media, inclusiv lipsa de specializare a jurnaliștilor în tematica dată.

BIBLIOGRAFIE

1. Convenția ONU privind drepturile persoanelor cu dizabilități, Articolul 21.
2. Academic Network of European Disability Experts (VC/2007/0388) , Annual Activity Report, 2009.
3. Capitala, 2012.

*Prof. Viorel ENEA, dr. în științe politice,
Centrul de Studii „Ștefan cel Mare și Sfânt” Pașcani – Iași, România*

DEZVOLTAREA CULTURII ANTREPRENORIALE ÎN RÂNDUL TINERILOR PRIN PARTENERIATE EDUCAȚIONALE

Strategia de la Lisabona, relansată, se referă la transformarea Uniunii Europene într-un spațiu mai atractiv pentru investiții și muncă, prin promovarea cunoașterii și inovării și crearea de locuri de muncă mai numeroase și mai bune. Pentru ca această strategie să aibă succes, Europa trebuie să stimuleze spiritul antreprenorial în rândul tinerilor, să încurajeze demararea de afaceri inovatoare și să promoveze o cultură mai favorabilă antreprenoriatului și dezvoltării întreprinderilor mici și mijlocii. Rolul important al învățământului în promovarea atitudinilor și comportamentelor proprii spiritului antreprenorial, începând chiar din școala primară, este general recunoscut. Un factor deosebit de important în acest sens este sprijinirea elevilor pentru a dobândi competențele și abilitățile necesare dezvoltării personale, pentru a facilita integrarea profesională și pentru a demonstra o cetățenie activă în spațiul european.

Este necesară revigorarea politicilor comunitare pe fondul a două provocări majore care afectează economia și societatea: globalizarea și dezvoltarea cu rezistență a societății informaționale. Procesul de globalizare implică creșterea concurenței în toate sectoarele economiei. Dezvoltarea societății informaționale presupune o reformă radicală a sistemului de educație din Europa și asigurarea învățării pe tot parcursul vieții pentru cetățenii europeni.

Consiliul European din martie 2006 a subliniat necesitatea unui climat antreprenorial pozitiv general și a unor condiții – cadru care să faciliteze și să încurajeze spiritul antreprenorial și a invitat statele membre să introducă măsuri mai ample, inclusiv introducerea disciplinei Educație antreprenorială în curriculumul liceal profesional și general ca parte a învățământului secundar superior.

Antreprenoriatul se referă la capacitatea unei persoane de a-și pune în practică ideile. Acest lucru implică inovare, creativitate și asumarea unor riscuri, precum și capacitatea de a planifica și de a gestiona proiecte pentru realizarea unor obiective, fapt ce reprezintă un sprijin pentru orice persoană în viața cotidiană privată și publică, sporește gradul de conștientizare al angajaților cu privire la contextul activității lor, sporește capacitatea acestora de a profita de oportunități, și oferă o bază pentru antreprenorii care întreprind activități sociale sau comerciale.

Organizațiile nonprofit (ONG-urile) joacă un rol important în organizarea educației antreprenoriale din școli, în special oferind programe bazate pe experiența practică și pe activitatea în cadrul proiectelor. În mod normal, acestea

au legături strânse cu lumea afacerilor și deseori beneficiază de o anumită formă de sprijin de la autoritățile publice.

În România, antreprenoriatul este inclus în cadrul învățământului și formării secundare, tehnice și profesionale:

- în școlile de comerț, de afaceri și turism, studierea antreprenoriatului prin intermediul firmelor de exercițiu este obligatorie în cadrul învățământului secundar superior;
- economia și economia aplicată sunt materii de studiu obligatorii în toate domeniile de formare;
- competențele: lucrul în echipă, soluționarea problemelor și tehnologia informației și comunicării, împreună cu o introducere în afaceri, sunt obligatorii pentru toate programele de formare.

Metodele de predare folosite cel mai des, potrivit experților, sunt următoarele:

- cursurile;
- simulările computerizate și jocurile de afaceri;
- întreprinderile create de elevi;
- activitatea în cadrul proiectelor și lucrul în echipă;
- vizitarea întreprinderilor;
- stagiile de practică;
- îndrumare și consiliere;
- joc de roluri;
- discuții și schimb de idei;
- studii de caz.

Programele oferite de școlile de comerț, de afaceri și de turism includ module de formare obligatorii care vizează înființarea de întreprinderi și activități independente folosind metoda firmelor de exercițiu. În alte domenii precum agricultura, ingineria, industria alimentară și transporturile sunt organizate activități antreprenoriale specifice, reprezentând 20% din programa școlară dezvoltată la nivel local, cu parteneriate între școli și întreprinderile locale. În cadrul învățământului postliceal, programele de formare și activitățile antreprenoriale specifice sunt oferite ca parte a programei școlare obligatorii numai pentru formarea în domeniile comerțului, afacerilor și turismului.

La nivelul Centrelor de Studii „Ștefan cel Mare și Sfânt” din Botoșani, Câmpulung Moldovenesc – Suceava și Pașcani – Iași, la care există profilul servicii, domeniile de pregătire comerț și turism, ca rezultat al parteneriatelor cu agenții economici și cu autoritățile locale, precum și în colaborare cu asociațiile de părinți, s-au obținut rezultate bune pe linia educației antreprenoriale.

Obiectivele comune care atrag și care vizează elevii sunt:

- valorificarea oportunităților;
- transpunerea unei idei într-un produs sau serviciu;
- curajul de a se confrunta cu problemele și de a le soluționa;
- crearea de rețele cu alți elevi și adulți;
- acceptarea implicațiilor propriilor alegeri;
- perceperea activităților independente drept o alegere profesională valoroasă;
- gestionarea responsabilă a resurselor și a banilor;
- înțelegerea modului în care organizațiile funcționează în societate.

Ca rezultat al cooperării strânse între toți factorii implicați, dezvoltarea atitudinilor antreprenoriale ar trebui să devină unul dintre obiectivele de bază ale învățământului, acest obiectiv fiind definit și recunoscut în politica educațională în ansamblu, precum și în mod specific în programa liceelor și a școlilor secundare profesionale, precum și în planurile pentru dezvoltarea formării continue a profesorilor.

În România, Legea nr. 1/2011, Legea Educației Naționale, prevede în Art. 4 că „Educația și formarea profesională a copiilor, a tinerilor și a adulților au ca finalitate principală formarea competențelor, înțelese ca ansamblu multifuncțional și transferabil de cunoștințe, deprinderi/abilități și aptitudini, necesare pentru împlinirea și dezvoltarea personală, prin realizarea propriilor obiective în viață, conform intereselor și aspirațiilor fiecăruia și dorinței de a învăța pe tot parcursul vieții”.

Indiferent de domeniul formării profesionale, modalitatea cea mai eficace pentru realizarea acestor obiective este de a determina elevii să participe la proiecte și activități, în care se pune accentul pe învățarea prin practică și se câștigă experiență reală.

Lidia TROIANOWSKI, *dr. în filosofie,*
Institutul Integrare Europeană și Științe Politice al AȘM

OMUL ÎN CONTEXTUL IMIXTIUNII VALORICE A GLOBALIZĂRII

Fenomen total care sfidează toate paradigmele cunoscute, globalizarea – o gigantică mutație traumatizantă la toate nivele existenței, care se manifestă ca “o ruptură evidentă față de toate ierarhiile valorice, tradiționale creștine și occidentale umaniste” [1], azi, constatăm, devine din ce în ce mai evidentă, dacă nu mai agresivă, prin orientarea de modificare a valențelor tradiționale și naționale, prin ascendența interacțiunii și corelării dintre state, a zonelor geopolitice și integrării lor într-un sistem unic cu norme, principii, legi economice, politice și culturale comune fiind anticipată de estomparea barierelor administrative și secundată de unificarea în plan mondial a piețelor financiare și informaționale, formarea la nivel planetar nu atât a pieței financiare și informaționale, cât organizarea și instaurarea spațiului financiar informațional în care determinantă se proclamă nu doar sfera comercială, ci întreaga activitate umană. Desemnată ca un fenomen care alimentează o serie de modificări neomogene, fixate empiric, însă subordonate logicii de transformare a lumii, globalizarea adoptă un spectru larg de tendințe care, la prima vedere deconspiră apariția și prosperarea unor corporații transnaționale; creșterea randamentului comerțului extern; migrarea în masă; crearea de concerne mass-media cu rază de acoperire planetară; dezvoltarea ideologiilor cu caracter universal; diminuarea suveranității statelor; imperialismul cultural și tendința de unificare a culturilor etc. Totuși, în linii mari, toate cele elucidate mai sus sunt substituite unui numitor comun, mai precis scop general – motivarea – omul să accepte procesul de integrare.

Un adevăr ce nu solicită un spor de demonstrație vizavi de impactul globalizării asupra orizontului spiritual al individului uman reprezintă transformările manifeste, determinate de tehnologiile informaționale care, la rândul lor, oferă cu generozitate posibilități de dezvoltare, colaborare, informare și poziționare limitată a acestuia, pe de altă parte, cât ar fi de regretabil să constatăm, ele au și efecte negative asupra omului în particular, cât și a societății în general. Ținem să precizăm că tentativa de a estima aspectele pro și contra, menită să difuzeze o imagine complexă a influențelor tehnologiilor informaționale asupra omului, vin să reliefeze următoarea situație, și anume, individul uman utilizează cu dezinvoltură întreaga gamă de utilaje, servicii care, pe zi ce trece, devin din ce în ce mai sofisticate și mai optime din punctul de vedere al eficacității și calității, fapt ce generează posibilități largi pentru manifestarea lui, care atras în acest tangou al

revoluției tehnologice în mod orientat este absolvit de momentul individualității, or, aceleași rețele, tehnologii, pe lângă ofertele tentante dictează și anumite legi de gândire și comportament.

Având în calitate de catalizator revoluția informațională capabilă să influențeze în exclusivitate toate sferile de activitate umană, globalizarea facilitează apariția unor noi perspective în conturarea spațiului transnațional și transcultural, formarea la indivizi a unui nou comportament moral, subpolitic și subcultural, acceptarea de către aceștia cu naturalețe a unor valori, principii străine propriilor tradiții și idealuri. În mod cert, aceste aspecte deconspiră caracterul ambivalent al globalizării, or pelângă momentele elucidate sesizăm evidentă prezența a pericolului dezorientării, înstrăinării culturale și descentralizării axiologice, efectele cărora nu este dificil să ni-l imaginăm. Totodată, sub raport relațional interuman, globalizarea înseamnă “comprimarea distanțelor prin tehnologii noi (comunicațiile mobile, Internet) interacționarea și creșterea dependențelor reciproce, integrarea pietelor financiare și comerciale, găsirea de soluții la unele probleme globale, dezvoltarea de identități transnaționale etc ” [2]. În același context, sesizăm transformări manifeste și în spațiul social – estomparea echilibrului dintre momentul social și cel particular.

De menționat că pentru o bună parte a secolului XX și, cu certitudine, în primul deceniu al secolului XXI, concepția globalizării devine dominantă în regizarea și desemnarea ideilor, atunci când apare necesitatea interpretării evenimentelor, caracterului lor dinamic, cât privește pledoariile vizavi de însuși fenomenul consemnat, ele sunt, cum n-ar fi de paradoxal, diametral opuse. Astfel în grila opiniilor înregistrăm de la critici acerbe până la elogiile foarte emoționale. Intenția firească de a face lumină în situația acestor atitudini duale suferă eșec, or analizele complexe și competența dezvăluie, mai precis, o dată în plus ne conving, de caracterul ambiguu al particularităților și efectelor globalizării pentru cultura contemporană, în general, și pentru om, în particular.

Un element peremptoriu al lumii și, cu siguranță, al culturii globale rămâne, după cum s-a menționat, cel al spațiului informațional, deoarece pe seama sistemului *tehn*o azi sunt puse marea majoritate a schimbărilor manifeste ce se derulează în societatea contemporană, transformări care, dorim noi sau nu, afectează la direct modul de viață tradițional al omului, statutul valoric și conceptual al identității sale.

Intenția de a fixa într-o manieră paradigmatică punctele nevralgice proprii rolului tehnologiilor informaționale în procesul formării statutului ideatico-valoric al individului uman ne determină să evidențiem unul din momentele poate cele mai evidente, și anume caracterul ambivalent al acestora. Într-adevăr, situația frapant diferențiată a impactului tehnosferei asupra identității omului devine

ușor palpabilă din moment ce luăm în calcul posibilitățile nelimitate ale individului de a fi în epicentrul fluxului informațional, a utiliza cea mai performantă tehnică, menită, aptă să șteargă hotarele dintre țări, chiar continente, aceasta, pe de o parte, însă pe de alta ea conduce, sesizăm, în mod inevitabil la limitarea competențelor omului, cât ar suna de ridicol, însă tendința de standardizare sau de non-culturalizare rămâne valabilă și indispensabilă globalizării.

Plecând de la cele desemnate, constatăm că cultura globală devine emina-mente una de translare, mediatică, astfel azi atestăm un spațiu al culturii media/ontologic, în mare absolvit de autonomia informației verbale, manifest prin idei, noțiuni, cuvinte, care cu nonșalanță sunt substituite de sunete, simboluri, semne și sigle. În același context, remarcăm că cultura societății postindustriale creează toate premisele obiective pentru apariția unui nou tip de civilizație formată din indivizi flexibili, dinamici, înarmați cu dorința de a-și satisface tabieturile aici și acum. Reflecțiile pe marginea problemei fenomenului dat ca particularitate indubitabilă a „modernității lichide” [3], capabilă să influențeze valorile în general și cele naționale în particular, or dezintegrarea rețelelor sociale, a familiei, fluidizarea educației, tradițiilor, responsabilităților și legăturilor sociale generate de relativismul estetic, moral, religios, cognitiv ce-l atestăm la această fază a postmodernității ne determină să medităm serios în special asupra impactului ei vizavi de valorile umane. *Sine dubio*, deși se prezintă ca un fenomen original în istoria umanității, globalizarea nu se înscrie în simpla ecuație a tendințelor integraționiste mondiale, lucrul acesta nu suscită nici un fel de demonstrații suplimentare, pe simplul motiv că ea se profilează cu preponderență ca un proces dominant al culturii și realității contemporane.

Mutație civilizațională ce deja a cucerit întreaga lume, globalizarea plasează omenirea în fața unor provocări de proporții, care, *re vera*, pot fi identificate cu mondializarea întregii existențe. Mai mult ca atât, fenomenul desemnat promovează, mai precis impune cu rigiditate, regândirea premiselor definitorii ale civilizației contemporane. Profilându-se sub aureola celui mai discutat și controversat subiect al ultimelor decenii în care savanții și oamenii simpli caută cu înfrigurare argumente pentru explicații cu privire la anumite procese ce se derulează în lumea contemporană, așa cum ar fi cele teritoriale, de structură și stratificare, a relațiilor și tranzacțiilor, de interacțiune și exercitare a puterii sau implicare profundă în toate domeniile vieții umane, mondializarea face abstracție de statutul, principiile, valorile social-politice și economice ale popoarelor și statelor, impunându-le pe cele proprii, pe care actualmente le sesizăm fără nicio dificultate în cadrul direcțiilor fundamentale: economică, tehnologică, culturală sau chiar religioasă și militară. Relevantă în acest sens ni se pare și situația pe care chiar din start o atestăm ca ambiguă, deoarece datorită tehnologiilor pe care azi

le are la dispoziție, mai mult ca oricând omul să-și desemneze și indubitabil să-și promoveze individualitatea, însă lucrul acesta îl poate face doar în cadrul unor hotare care, cu rigiditate, sunt stabilite de aceleași sisteme tehnice. În aceeași ordine de idei, subliniem că nivelul tehnologiilor în mod cert oferă perspective unicate pentru dezvoltarea lui intelectuală.

Alături de omul epocii globale, atestăm o altă situație, sub influența sistemului *tehno*, dialogului și imperialismului cultural, identitatea capătă un caracter polifonic, valoric din aspect moral, politic și spiritual, cât privește aceeași situație dintr-o perspectivă generală, atunci impactul fenomenului remarcat conduce la simplificarea modelelor de comportament proprii diferitor culturi, subculturi, pături sociale și stabilirea unuia singur, standardizat. Dacă încercăm să apreciem valențele fluxului informațional pentru identitatea individului culturii globale, subliniem că acesta devine manifest prin patru forme diferite:

1. de stimulare – capacitatea de a influența asupra caracterului motivării anumitor acțiuni și fapte;
2. de orientare – stimulează formarea reperelor valorice existențiale, dirijează și desemnează criteriile, prioritățile în procesul alegerii, îl acompaniază pe om în spațiul social și natural;
3. inovațional – oferă cunoștințe sau interpretări noi asupra unor valori, produse, care determină alte moduri de comportament al consumatorului;
4. corelațional – asigură securitatea parametrilor și realizează corelația dintre primele trei forme.

Fără a eluda latura emoțională, accentuăm că cultura globală, alături de faptul că afectează, la general, sistemul reprezentărilor tradiționale despre lume, societate, valori, are și o influență evidentă asupra individualității omului. Înarmată cu strategii orientate spre afirmarea unei noi culturi universale, dotată cu mecanisme eficace de dirijare și manipulare a conștiinței, aspirațiilor, intereselor entităților cărora se adresează, ea reduce identitatea individului până la nivelul omului de masă, care ușor poate fi ținut sub control. În scopul evitării unui astfel de scenariu lugubru, care, de altfel, se pare că începe să capete contur, este binevenită implementarea într-o manieră paradigmatică a cerințelor expuse de U. Bech, care au ca scop final securitatea spirituală a omului. Astfel, omul trebuie:

1. să fie conștient că destrucția unor stereotipuri tradiționale nu înseamnă nicidecum dispariția culturii naționale;
2. să posede întreaga gamă a formelor de comunicare puse la dispoziție de tehnologiile informaționale;
3. să-și dezvolte aptitudinile de a face deosebire între standardele pragmatice și valorile fundamentale;

4. să fie tolerant cu alte tipuri de tradiții și etnii; să nu facă abstracții de proximitatea dintre comunicarea culturală și arhetipurile culturale.

Nu lasă nicio îndoială și faptul că fenomenul la care replicăm, particular prin implicările sale specific culturale, conduce în mod implicit nu numai la transformarea concepțiilor și identității omului, dar fixăm în evantaiul manifestărilor acesteia și calitatea pretențiilor față de viață. Plonjând într-un univers artificial cu evidente tendințe de homogenizare, universalizare și standardizare culturală, omul Mileniului III se condamnă la statutul de prizonier al tehnologiei, poziționându-se benevol într-o postură din care ar putea pierde relația cu valorile tradiționale și rădăcinile istorice.

Fascinat de posibilitățile științei și tehnicii, inclusiv de ceea ce oferă franc și constant economia consumeristă, goana după plăceri dubioase de genul de a fi posesorul a cât mai multe și performante lucruri, fapt care, cu siguranță, îi asigură individului un anumit statut în rândul semenilor, cât și sentimentul de încredere în propria persoană, omul, de cele mai multe ori, nici nu încearcă să-și realizeze și dezvolte capacitățile creatoare și intelectuale.

O aplecare în scopul decodificării semnificațiilor și manifestărilor globalizării ne obligă să constatăm că, deși are forme de implicare în toate domeniile – economic, politic, juridic etc. și nu depistăm sfere de activitate unde este lipsă acest proces, totuși, cu siguranță, rămâne domeniul care provoacă cele mai acerbe disensiuni, de multe ori neîntemeiate. Atunci când replicăm la cultură, să nu omitem faptul că ea nu mai este una tradițională și autonomă, ceea ce implică dificultăți de investigație la capitolul singularității. Sine dubio, oricine dorește să cerceteze acest segment, ar trebui să țină cont de corelația strânsă și relațional dependentă a culturii de celelalte aspecte proprii vieții omului. Amintim în acest sens că globalizarea este privită ca un proces complex și contradictoriu nu numai datorită impactului rețelelor informaționale, contactelor interculturale, diverselor proiecte manifeste în politică, economie, chiar și în învățământ, intențiilor declarate de integrare a popoarelor, dar și prin estomparea hotarelor culturilor specific tradiționale, afectarea normelor și valorilor naționale, epigonismul exagerat și nechibzuit față de anumite valențe, fie spirituale sau materiale străine, ca expresie și concept.

Adiționăm în aceeași ordine de idei că, o analiză a culturii globale comparativ cu segmente sau epoci anterioare culturale ne demonstrează încă un moment destul de important, și anume că tendința de unificare și uniformizare au impact divers la nivel individual, societal și cultural, cu toate că s-ar părea că n-ar trebui să existe nicio diferență. Meditațiile pe acest aspect vin să elucideze că schimbările ca urmare a acceptării contactului cu tehnologiile informaționale constituie momentul principal alături de forme tradiționale specifice în determinarea

identității individului cât privește anumite norme, principii de comportament, standard, acestea îl orientează în hotarul anumitor relații noi de comunicare. Cât privește situația similară la nivel de cultură sau societate, ne demonstrează că gradul, nivelul, formele și metodele de implementare a valențelor nontangențiale cu spațiul cultural concret depinde de alegerea și competența elitei naționale. Fără să deplasăm accentul în albia altor probleme, subliniem că ideologia fenomenului la care replicăm creează premise cu caracter unilateral de absolvire, de vitregire a omului de morala tradițională normativă, pe care o prezintă ca pe un element arhaic inutil menit să faciliteze numai impedimente pentru o viață liniștită și fericită. Pe de altă parte, constatăm că globalizarea îi oferă posibilitatea nu de autodezvoltare, realizare intelectuală și creativă, ci simpla condiție a unui mod favorabil, confortabil de existență. La fel și viața, interesele, idealurile omului contemporan se includ în limitele prezentului, or, pentru el, trecutul mai puțin contează, iar viitorul doar cu unele excepții îl găsim în proiectele sale. Așadar, prezentul rămâne o expresie a strategiei existențiale a globalismului, ilustrată prin principiul aici și acum, menită să substituie ideea libertății existenței, libertate ce apare în contextul societății contemporane ca una din realizările valorilor intrinseci, manifestă prin formele ușor de identificat:

1. a existenței;
2. a acțiunii;
3. a cunoașterii și acceptării (noului).

În aceeași ordine de idei, mai subliniem că libertatea ca valoare a culturii globale devine mai evidentă în sfera economică, unde omul alege singur când și unde să lucreze, să-și realizeze potențialul profesional, deprinderile, cunoștințele. În debutul Mileniului III, omul este supus unor schimbări, pe care le atestăm nu numai la nivel spiritual și moral-intelectual, dar și fizic, mai ales dacă luăm caz de realizările și succesele medicinei contemporane: ingineria genetică, terapia fetală, clonarea organelor umane, transplantologia.

Plauzibil să decelăm că, tot mai des, se discută pe marginea unor fenomene ce cu mare probabilitate în următorii ani ne pot deveni familiare, aici ne referim la cele legate de nanoinginerie, genetică, nanomedicină etc. La acest început de secol, chiar și noțiunea de om este înlocuită cu ușurință prin cea de bioobiect, moment ce sugerează că odată cu înregistrarea de astfel de schimbări, pe care le-am atestat mai sus, a sosit momentul ca individul uman să-și revizuiască cât mai serios atitudinea față de lume, natură, iar societatea – față de sine însăși.

O ipoteză ar fi că azi individul uman a încetat să mai fie măsura tuturor lucrurilor: ”omul viu, cu fericirea și durerea, cu necesitățile și cerințele, este exclus din centrul intereselor, iar locul lui a fost ocupat de două abstracții: avariția și faptele” [4]. Sincronizându-și idealurile, aspirațiile cu tendințele contemporane: diversi-

tatea culturală, dialogul cultural, tradițiile specifice cosmosului social, individul uman constată, până la urmă, că este apreciat doar din perspectiva utilului și inutilului.

Detășarea de la propriile valori ”râzând de propriii zei” [5] are loc din cauză că valențele străine sunt acceptate nu pe temelia că ele pot să coexiste cu cele proprii, dar că cele tradiționale își pierd importanța, esența și sunt percepute ca un simplu ”text alături de alte texte”[6]. Anume această situație, remarcăm, condiționează posibilitatea schimbului de valori, principii, priorități în dependență de anumite interese, țeluri, situații.

Concepută ca un proces natural și în același timp pozitiv, globalizarea oferă șanse nelimitate, la prima impresie egale, pentru toate statele prin posibilitatea de a se integra în comunitatea mondială, deoarece ea „obține un caracter corect și atotcuprinzător numai prin intermediul eforturilor orientate și perseverente în direcția construirii viitorului comun fundamentat pe ideea comunității a tuturor oamenilor” [7]. Asociată cu expansiunea culturii occidentale, care în calitate de elemente probatorii are tendința de vesternizare, uniformizare și creolizare a culturilor tradiționale, globalizarea, sesizăm, nu este decât parțial tangențială cu politica de vesternizare, și aceea având la bază simplul considerent că izvoarele ei își au rădăcinile în Occident. Prin urmare, această particularitate a culturii și cotidianului contemporan constituie nu altceva decât rezultatul natural al evoluției sociale, reprezentând spiritul general uman particular vremii.

Dincolo de aspectele punctuale desemnate anterior, subliniem că atât globalizarea în general, cât și manifestările ei în cultură (unificarea, difuzia, standardizarea, ceolizarea, expansiunea, stereotipizarea) conduc la omogenizarea culturilor, în loc să se găsească metode eficiente de a le antrena într-un dialog armonios. Tehnologiile informaționale numai creează o impresie aparentă despre capacitatea de integrare culturală și participare bilaterală, echitabilă și armonioasă la dialogul cultural al omului. De fapt, ele catalizează procesul de omogenizare și unificare, fără antrenarea momentului cantitativ, paradoxal, însă în acest context și aspectul calitativ devine discutabil. Fără îndoială, ”lumea global trebuie fundamentată în contextual dialogului civilizațional cape un spațiu al spiritualității pluridimensionale în permanență deschisă ca un process continuu de perfecțiune a colaborării și înțelegerii a celorlalți” [8]. Astfel, actualitatea impetuoasă a unei integrări echitabile dintre unitate și diversitate, dintre binele social și libertatea individual rămâne în continuare valabilă, cu toate că până la urmă, globalizarea pentru mulți rămâne ”un dezastru total” [9].

În situația levitației spiritului în încercarea de a nuanța care din domeniile de mai sus elucidate sunt cel mai mult puse sub încercarea impactului mondializării, probabil, că alături de fireasca remarcă despre faptul că toate în egală măsură sunt

supuse incidențelor de uniformizare, creolizare și standardizare, or, „în sistemul globalizării, Statele Unite reprezintă acum singura superputere dominantă și toate celelalte națiuni îi sunt subordonate într-un grad sau altul” [10]. Până la urmă, ne-am prinde la gândul că cel mai mult este expusă cultura – domeniul care prin accesul la mijloacele și tehnologiile de comunicare, menit să stimuleze și circulația, afirmarea valorilor străine în anumite spații, tradiții, produce o adoptare, mai precis, o conformitate generală. Astfel, globalizarea favorizează stagnarea trăsăturilor culturale, istorice, nivelarea sau chiar abandonul tacit al tradițiilor, obiceiului, de tot ce este menit să fundamenteze tezaurul spiritual național, în special de generațiile tinere. Pe acest temei, consemnăm că, la nivel de individualitate, om, mondializarea înseamnă, în linii mari, nu numai libertăți, dar și îndepărtarea, înstrăinarea de la specificul național.

Adiționăm la definitivarea fenomenului evocat și faptul că datorită fluxului dinamic de oferte, modele și produse, globalizarea transformă omul într-o ființă robotizată, cu o dublă identitate, eclectică, ce se sprijină pe pluritatea între ideea de a fi și a fi de fapt. Consemnăm că, în pofida unor previziuni similare despre destinul omului, amenințat să se aplatizeze până la nivelul unor banale suprafețe, deși interesele, comportamentul și aspirațiile acestuia presupun și alte zone valorice decât cele tradiționale, mai apropiate de cele virtuale ce cad în cele mai dese cazuri sub influența stereotipurilor, fapt care-l poziționează ca pe o ființă transnațională, totuși să nu uităm că mondializarea „nu este ceea ce noi toți sau măcar cei înzestrați și mai întreprinzători dintre noi vrem să sperăm să facem... este ceea ce li se întâmplă tuturor” [11].

Notabil că, mecanismele de manipulare și mitologizare a conștiinței omului enunțate mai sus au drept scop nu atât organizarea confortului lui material și emoțional, cât stimularea conștiinței de consumator, care absolvește tipul uman de spiritul critic față de artă și cultură. Ceea ce implică evoluția trăsăturilor proprii conștiinței sociale (conservatismul, caracterul marginal, pasivitatea, indiferența) creează posibilități nelimitate pentru manipulare.

Antrenați în procesul de modernizare socială, conchidem că este cazul să se acorde o atenție deosebită ecologiei sociale, fapt ce ar permite să protejăm omul de ipostaza de a fi prizonierul unor tehnologii supersofisticate și ultramoderne, să-l ajutăm prin intermediul unor proiecte ajustate să depășească complexul de inferioritate socială, frică și neîncrederea în ziua de mâine

Considerăm absolut argumentată oportunitatea elaborării unui set de măsuri operative de adaptare socială, în condițiile în care apariția noilor structuri de corelare interumană riscă să transforme omul într-un rob al tabieturilor tehnosistemice. Aceste măsuri trebuie să graviteze în jurul nucleului unei strategii inovaționale de dezvoltare a omului, care să cuprindă în mod imperativ și recoman-

dări privind formarea capitalului moral și intelectual în condițiile generate de tehnologie. În sfârșit, concluzionăm că, azi mai mult ca oricând avem nevoie de o politică antropologică aptă să soluționeze întreaga paletă de probleme globale ale oamenilor. Un adevăr care nu solicită un spor de demonstrație este că globalizarea ne determină a fi martorii modificării de proporție a vectorului conștiinței sociale, a atitudinii față de realitate, de valori și principii. Carnavalul, distracțiile, divertismentul – parte complementară și de bază a cotidianului, au înlocuit cu succes orientarea la muncă, indiferent – spirituală, fizică, intelectuală, iar deviza „*Totul pentru om, totul pentru binele omului*”, al consumatorului, capătă cu totul alt sens, comparativ cu cel ce se subînțelegea trei-patru decenii în urmă, când se opera cu acest principiu ce la prima vedere deconspira o esență colectivistă.

Victimă a unei perioade generatoare de experiențe limită, provocări atât de gen material, cât și spiritual, care are nevoie pentru a-și organiza pluridimensional un mod de viață confortabil și comod, cu condiția că el nu este limitat în surse financiare, principiul *Totul pentru binele omului* rămâne valabil și prioritar în continuare. Angajat în acest spectacol, în care rămâne simultan subiectul și obiectul cardinal, omul, cu cât mai mult i se oferă, cu atât se simte mai singur și străin în viața reală, pe care o substituie cu cea virtuală, ultima capabilă să-i confere mai multă protecție psihologică și siguranță social-morală. Astfel, contemporaneitatea creează condiții ideale pentru ca omul să-și construiască identitatea conform propriilor aspirații și, bineînțeles, capacități spirituale, “amputându-și reperatele tradiționale, alegând nepăsarea sau sărăcia incertitudinii, fiind mai dornic să-și încerce puterile în viață și în acțiune, decât să se pronunțe asupra unor acțiuni care păreau bine stabilite” [12], fapt pe care nu-l atestăm în nici o altă epocă sau perioadă cultural-istorică.

Precizăm că, intențiile de a aprecia redutabilul aport și efecte ale tehnosistemului contemporan pentru cotidianul uman în mod implicit ne determină să rămânem la sentimentul unor aprecieri echivoce, or, deși acestea creează omului condiții maxime de informare, comunicare, colaborare și distracție, fără necesitatea de a ieși din casă, totuși un astfel de mod de viață inevitabil conduce la desocializarea individului, deformarea percepției despre realitățile lumii și vieții, modificarea sistemului valoric. Într-un final, inhibarea emoțională, singurătatea, pustiirea spirituală, starea de demoralizare, toate, mai devreme sau mai târziu, devin calități indispensabile pentru omul sociotehnic. Clar de la sine că o atitudine superficială, unilaterală față de transformările manifeste ce se derulează în societatea contemporană este intolerabilă, deoarece azi mai mult ca oricând devine reală posibilitatea de integrare a anumitor țări, inclusiv a Republicii Moldova, în UE, deși concret pentru țara noastră această șansă rămâne încă destul de iluzorie, or, pe poziții favorabile în permanență au fost în special statele care po-

sedă un potențial major de concurență. Provocările impuse de globalizare devin tot mai mult evidente, pe acest temei problema identității naționale a originalității și unicității rămâne a fi o problemă la fel de serioasă ca și cea a păcii, sănătății, sărăciei, ecologiei. Evaluând situația creată, constatăm că pentru integrarea culturii naționale în spațiul global cultural determinanta principală trebuie să fie nu simpla dorință de a fi în rând cu statele mari și bogate, dar capacitatea susținută de potențialul adecvat de a rămâne independenți spiritual. Plauzibil să decelăm că cultura națională trebuie să profite de posibilitățile complexe oferite de proiectul global pentru a-și tiraia, poziționa și re-poziționa valorile specific-tradiționale, simultan să educe cu perseverență dragostea și respectul față de ele tuturor membrilor societății, iar în cazul când aceste valori nu vor găsi expresie și accepție în orizontul paradigmatic cultural al altor popoare, să fie capabilă de a rămâne expresie demnă, valabilă și viabilă a neamului nostru. În sens univoc, fără a eluda latura emoțională, subliniem că catastrofal pentru cultura națională poate fi nu atât neacceptarea valorilor tradiționale de către alte culturi sau popoare, dar abandonul, derapajul nemediat al propriei națiuni, fapt care inevitabil ar conduce la dispariția lentă a culturii românești fundamentată de veacuri.

În intenția de a depăși clișeele și stereotipurile despre impactul culturii globale asupra orizontului valoric al omului încercăm să evidențiem din punctul nostru de vedere și unele aspecte pozitive, cum ar fi: lărgirea posibilităților de autorealizare, crearea modalităților/strategiilor de adaptare socială; colaborarea și comunicarea nelimitată în afara granițelor; adaptarea și toleranța ca condiții imperative ale propriei securități, or, „lumea de azi se îndreaptă tot mai accentuat spre globalizare, ca o unitate de identități specifice, în cadrul căreia vor coexista standarde și norme comune, uniforme, privind funcționarea și echilibrul rațional socioeconomic la nivel macrostructural, laolaltă cu elemente specifice de participare la realizarea acestui echilibru, în funcție de resursele proprii și capacitatea de utilizare a acestora de către fiecare colectivitate socioumană, instituționalizată pe scena relațiilor internaționale, în calitate de actor acceptat ca egal *inter pares*, suveran și independent” [13].

Oricât de manifeste ar fi influențele globalizării, cât de orientate ar fi spre universalitate și consumerism, subliniem, ea nu va reuși integral să uniformizeze specificul, identitatea, spiritul național. Această nu înseamnă însă că trebuie să rămânem impasibili la unele procese care, destul de timid, dar totuși conduc la schimbarea accentelor valorice și la detașarea de reperele spiritual-naționale autentice.

NOTE:

1. Ica I. Provocarea globalizării mutația umanului în Biserică și multiculturalitate. În: Europa sfârșitului de Mileniu. Cluj Napoca: Ed. Presa universitară clujeană, 2001 , p. 9.
2. Dăianu D. Globalizarea între elogii și respingere. In: Dilema, 2002, N 462.
3. Bauman Z. Modernitatea lichidă. București: Ed. Antet, 2000.
4. Зомбат В. Буржуа. Москва, 1994, p. 131
5. Бек У. Что такое глобализация? Москва: Прогресс-Традиция, 2001, p. 152.
6. Панарин А Православная цивилизация в глобальном мире. Москва, 2002 , p. 38.
7. Декларация тысячелетия ООН. În: Экология- XXI Век. 2002. V 1-2, p.24.
8. Василенко И. Диалог цивилизаций. Москва: Эдиториал УРСС, 1995, p.19
9. Stiglitz, Joseph E. Globalizarea: speranțe și deziluzii. București: Editura Economică, 2005, p.10.
10. Friedman, Thomas L. Lexus și măslinul: cum să înțelegem globalizarea. București: Editura Fundației PRO, 2001, p. 35.
9. Tomlinson J. Globalizare și cultură. Timișoara: Ed.Amarcord, 2002, p.66.
12. Thibaud P. Esprit. Paris, 1976, p. 756.
13. Globalizare și identitate națională. București: Editura Ministerului Administrației și Internelelor, 2006, p. 78

INTERFERENȚE TEORETICO-PRACTICE ASUPRA RĂSPUNDERII

Situația de fapt și de drept în care se află Republica Moldova, caracterizată prin tendințele acesteia de a forma un stat de drept, de a se integra în sistemul de valori europene, de a crea un sistem social de control eficient, etc. presupune revizuirea setului de norme, valori, principii ale tuturor actorilor sociali. Așa cum menționează C. Mihali, [1] „cu atât mai mult problema răspunderii și a responsabilității devine astăzi, subiect de reflecție și pretext al unui apel la rațiunea practică, pentru că ar fi deficitară în gândirea timpului, pentru că această gândire însăși ar fi deficitară în raport cu o anume experiență istorică recentă. De cel puțin o jumătate de secol încoace, responsabilitatea tulbură filosofii și neliniștește politicienii, mobilizează educatorii și preocupă părinții”, toate acestea din cauza că cealaltă jumătate de secol cea a războaielor, a totalitarismelor, a alianței dintre știință și tehnică a văzut născându-se un cu totul alt sens al finitudinii și al faptului uman de a fi în lume”.

Responsabilitatea trebuie discutată în relație cu condiția cotidiană a afacerilor și preocupărilor, cu rutina economicului și cu evidența alianței sale cu tehnicul și cu științificul. Toate acestea demonstrează o dată în plus complexitatea subiectului abordat, diversitatea perspectivelor care sunt observabile chiar și de cei mai puțin inițiați în problematica dată. În acest context apar mai multe întrebări la care trebuie să găsim răspuns: cum să regândim responsabilitatea pentru oamenii plini de griji care suntem noi astăzi, pentru lumea noastră care nu mai este una; dacă principiul ordinii, instanță normativă (Dumnezeu, conștiință, rațiune, etc.) nu mai acționează asupra noastră astfel încât să-i dăm socoteala, pentru ce și în fața cui mai avem de dat socoteală? Pentru ce mai suntem responsabili, când actele noastre nu mai sânt judecate de un tribunal ale cărui legi sunt imuabile și când rațiunea nu mai indică sensul în care se petrec lucrurile? – notează C. Mihali [2]. Viața cotidiană redirecționează responsabilitatea fie către instanțe colective, organizații, state, piețe, rețele, sisteme, fie către indivizi.

Profunzimea cu care este pusă în discuție problema răspunderii, nivelul de conștientizare a răspunderii morale sau juridice este un indiciu ce caracterizează diferite epoci de formare și dezvoltare a omenirii. Cu referire la răspunderea morală putem spune că aceasta este un fenomen ce se caracterizează prin faptul că este multidimensional și multidirecțional, este o consecință a manifestării naturii complexe a relațiilor dintre indivizi, națiuni, generații. Pentru societățile contem-

porane așa concept ca responsabilitate și răspundere au devenit concepte cheie ce ar trebui să însoțească toate acțiunile omului, începând de la relațiile acestuia cu natura până la modelarea și prognozarea viitorului umanității.

În acest context este important de remarcat că analiza problemei răspunderii din perspectiva unei filosofii morale se profilează pe disputa între pro și contra acestui concept în sine, și pe dezbateră „importanței rolului social al răspunderii ca un concept moral fundamental” [3]. Unii ar prefera să vorbească doar despre analiza răspunderii reieșind din imputarea vinovății pentru acțiunile efectuate unui agent și urmarea legilor de către indivizi în diversele sale acțiuni, prin determinarea atitudinii acestora față de sancțiuni și amenzi. În esență, aceste formulări se referă doar la răspunderea juridică. Însă, nu trebuie să trecem cu vederea faptul că pentru mulți filosofi, precum Platon și Aristotel, dreptul are o dimensiune morală (de rând cu dimensiunea socială și cea politică), deoarece acțiunile umane prin natura sa diferă. „Încă de la filosofii Greciei antice dreptul a fost un concept esențial, care era raportat la morală și politică” [4].

Considerăm că pentru început este important de a pune în discuție esența fenomenului răspunderii. În literatura științifică răspunderea, în marea majoritate a cazurilor este tratată numai în sensul de responsabilitate și/sau bun-simț. Or, conceptul răspunderii, în afară de caracterul său juridic, are și o pronunțată dimensiune etico-morală. V. Enea [5] menționează că în limba română sunt prezente două sinonime „răspundere” și „responsabilitate”. Prezența acestora se explică printr-o etimologie multiplă: latină și franceză. Folosirea frecventă a surselor franceze a pus în circulație în limba română termenul responsabilitate.

Modul de înțelegere a responsabilității la Heidegger [6] își trage rădăcinile de la modul în care era abordată morală în perioada modernă, când filosofi ai moralei au abordat subiectul comportamentului individului diferit decât cei din antichitate, vorbind despre etica acțiunii corecte. În loc să întrebe: Ce trăsături de caracter fac ca o persoană să fie bună?, ei începeau cu întrebarea: Ce este corect să facem? Astfel, direcția de abordare este una diferită, decâtpână la ei, dezvoltând teorii ale corectitudinii acțiunii și a obligației:

- Fiecare persoană trebuie să facă ceea ce promovează cel mai bine propriile sale interese (egoismul etic)
- Trebuie să facem ceea ce promovează cea mai mare fericire pentru cel mai mare număr de oameni (utilitarismul)
- Datoria noastră este aceea de a urma reguli despre care putem în mod consistent să vrem să fie legi universale – adică reguli pe care am accepta să le respecte toți oamenii, în toate circumstanțele (teoria lui Kant)
- Este corect să respectăm acele reguli pe care oamenii raționali care își iau în considerare propriile interese pot cădea de acord să le stabilească în avantajul lor reciproc (Teoria contractului social)

Acestea sunt cele mai cunoscute teorii care au influențat analizele ulterioare a problemei puse în discuție. Printr-o incursiune în istorie, Habermas [7] menționează că dintre toate teoriile morale, trei puncte de vedere sunt considerate cele mai marcante: concepția aristotelică, cea kantiană, și poziția utilitaristă, în rest toate celelalte teorii cunoscute sunt încercări de sinteză asupra celor trei. Toate aceste concepții analizează problema esenței moralei, iar în corelație cu ea pe cea a răspunderii, a acțiunilor și faptelor umane.

Pentru Heidegger înțelegerea responsabilității își găsește locul în tradiția raționalistă, în știință și tehnică. În general întreaga perioadă modernă situează responsabilitatea sub exigența unui calcul, a unei puteri în ecuație între drepturi și datorii, între bine și rău, între comportamentul subiectului – agent și modelul său prescris de către o instanță normativă[8]. Este vorba despre o economie nu doar a responsabilității, ci și a moralei, a oricărei morale întemeiate pe o bază metafizică și raționalistă. Heidegger scoate în evidență caracterul tranzacțional al moralei.

În contextul multiplelor conflicte morale moderne, se bucură de popularitate lucrarea gânditorului germano-american H. Jonas *Principiul răspunderii. Experiența eticii pentru o civilizație tehnologică*. În dezbaterile actuale despre responsabilitate H. Jonas este filosoful cel mai des citat.

H. Jonas investește o semnificație nouă în termenul responsabilitate, numindu-l principiul responsabilității. Conform opiniei sale, datorită schimbării esenței acțiunilor umane, este nevoie de a vorbi despre un nou domeniu, cel al eticii răspunderii. Toate construcțiile etice din trecut, inclusiv etica obligației morale, nu au avut nici o legătură cu viața umană la nivel global, situație pe care o avem astăzi. Evaluarea acțiunilor, din perspectivă morală se realizează în conformitate cu rezultatele vizibile ale acestor acțiuni[9].

Acceptând poziția lui H. Jonas (imperativul categoric) „acționează astfel încâtconsecințele acțiunilor tale să fie în concordanță cu continuitatea vieții umane” [10], vom vedea că individul cu bună știință își asumă răspunderea pentru viitor și pentru generațiile viitoare. În acest sens, se vorbește despre o răspundere transcendentă, care pătrunde în sfere inaccesibile cunoașterii umane-viitorul. Astfel, Jonas introduce în etică un element lipsă până la el în teoriile morale precedente, anume raportarea principiilor acesteia la temporalitate. Accentuarea faptului că normele și principiile morale sunt determinate de așa coordonate cum ar fi timpul, determină caracterul relativ al prescripțiilor morale. Ceea ce înseamnă că odată ce tendințele de dezvoltare a societății se modifică în timp, se vor modifica și elementele componente ale sistemului respectiv, dar și modul în care se acționează, normele de care ne ghidăm în acțiune. Anume în legătură cu acțiunea și se pune problema responsabilității și a răspunderii.

Conceptul de acțiune orientată pe înțelegere implică conceptele de “lume socială” și “interacțiune condusă de norme” [11]. Punând în discuție problema relației morală-acțiune, Habermas analizează concepțiile lui Kohlbergdespre stadiile moralei. Astfel, vom veni în acest cadru cu o succintă descriere a celor câteva nivele despre care vorbește autorul și care pun în discuție valoarea răspunderii și a responsabilității raportată relațiilor interumane și cadrului social.

Primul nivel, Nivelul preconvențional, indică necesitatea de a ne coordona acțiunile în conformitate cu regulile existente și că este “drept ca să ne supunem regulilor și autorităților, pentru a evita pedeapsa și să nu pricinuiști vreo vătămare corporală” [12]. Acest nivel se referă la faptul că fiecare individ este obligat să se conducă de reguli apriori existente în societate. Acțiunea în conformitate cu regulile din societate are mai multe beneficii, atât pentru securitatea individului care acționează în concordanță cu regula, cât și pentru securitatea celor din jur.

Un alt nivel este nivelul convențional. Acesta se referă la relațiile interumane, la așteptările indivizilor și la conformității reciproce interpersonale. Adică este vorba despre sistemul social integru, dar și despre conștiința apartenenței individului la acest sistem. “Ceea ce e drept e să-ți faci datoria în societate, să respecti ordinea socială și să menții bunăstarea societății sau a grupului. Legile trebuie respectate, excepție făcând cazurile când ele intră în conflict cu alte obligații și drepturi stabilite social” [13].

Cel de-al treilea nivel este nivelul postconvențional și bazat pe principii- acesta coincide cu capacitatea de a face distincție între priorități, de a decide și a alege. Deciziile morale sunt generate de drepturi, valori ori principii ce sunt (ce pot fi) agreeate de toți indivizii ce compun sau creează o societate destinată să aibă un praxis just și avantajos. Autorul dezvăluind esența acestui nivel, dezvoltă ideea respectului drepturilor omului, conștientizării acțiunilor, faptelor cât și scoaterea în evidență a necesității existenței valorilor în societate și respectarea acestora. Tot la acest capitol se indică importanța existenței unor principii etice universale, pe care toți oamenii trebuie să le urmeze. “Legile particulare și înțelegerile sociale sunt de obicei valabile din cauză că ele se bazează pe asemenea principii. Atunci când legile încalcă asemenea principii, noi acționăm în conformitate cu acest principiu. Principiile sunt principii universale ale justiției: egalitatea drepturilor omului și respectul pentru demnitatea ființelor umane ca indivizi” [14]. Astfel, ca ființe raționale conștientizând valabilitatea și funcționalitatea principiilor ne-am obligat față de ele.

Odată ce omul este responsabil pentru consecințele acțiunii sale, în măsura în care acestea au orientare ontologică și axiologică, el este conștient de existența principiilor pe care trebuie să le urmeze. Astfel, soluția constă în recunoașterea valorii sau nonvalorii realității, ca consecință a acțiunilor noastre. În acest context are loc o interacțiune între răspundere și responsabilitate.

Vorbind despre răspunderea morală ca principiu, H. Jonas are în vedere legitimitatea principiilor morale, atunci când ne punem întrebarea: “cu ce trebuie să fim de acord, adică ce trebuie să acceptăm și ce obligații trebuie să ne asumăm?” Moralitatea nu poate fi limitată la o morală individuală, personală, sau la probleme de natură morală, conflicte în relațiile umane, ea este, mai degrabă, orientată spre consecințe viitoare a acțiunilor. Imperativul categoric a lui Jonas face trimitere atât la răspunderea colectivă cât și la cea personală pentru viitor. Jonas, face deosebire între răspunderea naturală și cea contractuală, determinată de obligații și convenții, între răspunderea morală și cea juridică. În general, în viziunea acestui autor răspunderea morală ar însemna asumarea de către individ a unui sentiment al datoriei universale. Etica răspunderii cuprinde toate acțiunile și condițiile de viață, începând de la practica socială și terminând cu tehnologiile înalte. Imperativul categoric a lui Jonas putem să-l considerăm ca nucleu al noi etici – etica viitorului, care cuprinde toate sferile vieții umane.

Preocuparea comună a lui Jonas și Heidegger este legată de succesele cunoașterii științifice și ale acțiunii tehnice, care pun în pericol existența umanității pe pământ. Responsabilitatea, nu mai este o reacție a omului care trebuie să de-a socoteala de acțiunile sale contingente în fața autorității exterioare, ci o obligație esențială a omului față de el însuși, față de viitor ca posibilitate deschisă, ca șansă pentru un alt om. Jonas consideră că problema responsabilității trebuie plasată la originile omului, pornind de la elementul primar al ființei individului și speciei.

Responsabilitatea trebuie legată nu doar de existența noastră individuală ci și de cea colectivă. A fi responsabil înseamnă, dincolo de orice considerație morală a răspunde de existența sa și de cea a celorlalți, “a răspunde de sine ca viitor” [15]. În explicarea și argumentarea pozițiilor sale Jonas folosește anumite arhetipuri. Astfel, folosind termenul „Nou-născutul”, ca arhetip al apelului la responsabilitate, Jonas indică că acesta „este simbol al insuficienței cotidianului, care fiind are datoria de a deveni”.

Responsabilitatea are un caracter absolut. Responsabilitatea presupune reciprocitate, care se dovedește a fi mai important decât orice obligație morală. „Este o responsabilitate care mă face atent mai întâi la propria mea securitate și la propria mea bunăstare, fără a cădea, prin asta, în egoism care amenință conviețuirea socială. Este apoi o responsabilitate pentru cei care mă înconjoară și grație cărora mă simt eu însumi protejat. În fine, este responsabilitatea pentru toți împreună, cunoscuți și necunoscuți, sperând că ei vor fi la rândul lor responsabili și nu vor acționa împotriva mea” [16]. Acestea se determină și se presupun reciproc. Societatea are nevoie de o punere în comun a responsabilității și a diferitor tipuri de răspundere.

Fiind de ordin valoric, așa cum menționează Gh. Mihai, E. Mihai, (*Persoană*,

personalitate, responsabilitate) responsabilitatea constituie îmbinarea indestructibilă a sentimentului și cunoașterii, astfel că vorbim de sentimentul responsabilității și de cunoștința responsabilității. (în sensul de act de cunoaștere sau poate conștiință. Am putea descrie responsabilitatea ca asumarea de către personalitatea individualității umane a valorii acelor acte, proprii sau ale altora, ale căror consecințe le apreciază în cunoștință de cauză ca dezirabile și a căror înfăptuire o decide în mod liber; este responsabil cel care și-a asumat autonom. Aceasta este valabil nu doar cât privește regula juridică, dar în materia oricărei reguli. Definită în așa mod, responsabilitatea se raportează la sistemul de valori însușit, cunoscut și trăit de persoană, pe care ea îl investește în acțiuni, în baza alegerii libere a scopurilor. Pornind de la modul în care este înțeleasă personalitatea în drept putem desprinde două condiții esențiale ca responsabilitatea să existe: libertatea persoanei, și capacitatea ei de a decide.

Răspunderea derivă din responsabilitate, răspunderea juridică e consecința săvârșirii responsabile a unei fapte ilicite, adică a încălcării unei dispoziții legale hic et nunc printr-un comportament acțional concret, în cunoștință de cauză, pe când răspunderea religioasă, de pildă, este consecința încălcării unei reguli divine. Responsabilitatea aparține personalității, ca întreg, dar răspunderea se despletește în tot atâtea forme câte persoane exprimă această personalitate.

Termenul răspundere pentru prima dată a fost utilizat în corelație cu cel de pedeapsă, sancțiune [17]. J. S. Mill [18], reprezentat al utilitarismului, practic, nu făcea distincție între răspundere și responsabilitate. În lucrarea *Utilitarismul*, cercetând legătura între drept și utilitate, spre deosebire de alți autori care pun accentual pe obligație și utilitate, acesta a indicat rolul important al pedepsei, sancțiunii. J.S. Mill identifică conceptul de răspundere cu cel de pedeapsă. "Răspunderea înseamnă pedeapsă – nu așteptarea unei pedepse reale, din partea celor apropiați, sau a legii, ci conștiința individului că merită o anume pedeapsă" [19]. Pedeapsa, sancțiunea ce vine din exterior nu este răspundere, zice J.S. Mill. Pentru acesta răspunderea este o caracteristică interioară a individului, un gen de pedeapsă interioară sau autopedepsire, care coincide cu conștientizarea legalității, legitimității pedepsei.

O perioadă îndelungată răspunderea a fost utilizat de către teoreticieni ai dreptului anume în acest sens [20]. Însă o astfel de înțelegere a răspunderii este o abordare unilaterală. În esență răspunderea nu poate fi nici vină, nici pedeapsă, și nu este nici doar de natură penală sau administrativă, etc. Răspunderea înseamnă siguranță, fiabilitate, onestitate, și conștientizarea acțiunilor, dorința de a acționa rațional pentru binele oamenilor. Răspunderea este mai degrabă încredere, include simțul interior al răspunderii personale, și capacitatea de a acționa în limitele unor standarde fie morale, fie de oricare altă natură (juridică).

În literatura occidentală, înafară de semnificațiile menționate deja, fenomenul răspunderii include mai multe semnificații – răspundere, predispoziția persoanei de a răspunde, formă de raționalitate, exactitate, precizie, dependență, ș.a. [21]. De rând cu răspunderea juridică, răspunderea morală este o instituție fundamentală ce tinde să ocupe un loc aparte în cadrul social, reflectând stadiul de evoluție a întregii societăți, nivelul conștiinței și responsabilității sociale.

Din analizele asupra termenilor responsabilitate și răspundere [22], din explicațiile întâlnite nu putem pune un semn de identitate între aceștia nici în ceea ce privește conținutul lor, nici cu referire la consecințele funcționării lor și a funcțiilor sociale a acestora. Astfel, răspunderea are ca finalitate conservarea sistemului social, responsabilitatea urmărește ameliorarea, dezvoltarea și optimizarea sistemului social. Răspunderea și responsabilitatea se mai deosebesc și după căile și mijloacele prin care societatea stimulează și asigură funcționarea lor. În principiu, răspunderea este raportată fiecărui individ, iar responsabilitatea nu este un atribut al fiecăruia, fiind legată de capacitatea internă de alegere pe bază de opțiuni. Răspunderea și responsabilitatea socială sunt două fenomene simultane și unitare.

Natura regulii încălcate determină natura formei de răspundere. Împreună, toate formele de răspundere formează esența conceptului de răspundere socială. Între diverse forme de răspundere socială există o strânsă legătură. Fiecare formă a răspunderii sociale, luată în parte acționează asupra tuturor celorlalte forme, adică este vorba despre interdependența și condiționarea reciprocă a diverselor forme de răspundere.

Conceptul de răspundere sau de responsabilitate [23] desemnează și o reacție de reprimare, venită din partea societății, față de o anumită acțiune umană, imputabilă, în principal, individului. Sensul frecvent atribuit noțiunii de răspundere, indiferent de forma sub care se manifestă, este acela de obligație de a suporta consecințele nerespectării normelor, regulilor de conduită, obligație ce incumbă autorului faptei contrare acestor reguli și care poartă întotdeauna amprenta dezaprobării sociale a unei asemenea fapte. Rezultă că termenii obligație și răspundere sunt strâns legați unul de altul. În general, se spune că avem obligația de a fi responsabili pentru acțiuni, și purtăm răspundere pentru îndeplinirea îndatoririlor. Cu toate acestea, între termenul obligație și răspundere nu poate fi pus semnul identității.

Unul dintre reprezentanții pragmatismului american W. James în lucrarea *Pragmatismul* [24] menționa că temeiul real care ne permite recunoașterea libertății conștiinței și a răspunderii este caracterul pragmatic al realității acestora. Din acest motiv înțelegerea esenței răspunderii, consideră James, poate fi lăsată pe seama instinctelor umane și pe concepțiile acestora despre ceea ce este

util. Astfel, din punct de vedere a reprezentanților pragmatismului, subiectul acționează moral și răspunde pentru modul în care acționează, căci important este ca acesta să acționeze cât mai pragmatic, satisfăcând cât mai multe necesități sociale. Pentru James răspunderea este legată de încălcarea normei și a principiilor acțiunilor pragmatice. Anume răspunderea îl face pe om să ducă un mod de viață moral.

Stabilind conexiunea între libertate și răspundere, vom vedea că între acestea nu există contradicții, în schimb există diferite tipuri și nivele ale răspunderii care pot fi determinate în dependență de „față de cine/ce” și „pentru ce” omul poartă răspundere. Răspunderea este o trăsătură de personalitate care se manifestă diferit la diferite persoane, la unele ea este bine dezvoltată la altele nu, și de acest fapt va depinde respectarea și urmarea imperativului moral. Comportamentul individului în lumea contemporană este un comportament normat: fie prin norme morale, fie prin norme de drept, politice, etc. Între normele sociale există o întrepătrundere, fapt ce își lasă amprenta și asupra întrepătrunderii între diverse forme de răspundere.

În filosofia practică, cât și în literatura social-politică și juridică, concepția cea mai desîntâlnită este cea care tratează răspunderea ca o conștientizarea simțului datoriei față de societate și ceilalți oameni. Conceptul de răspundere sau de responsabilitate [25] desemnează reacția de reprimare, venită din partea societății, față de o anumită acțiune umană, imputabilă, în principal, individului.

Răspunderea ca act al conștiinței, sau act conștient indică capacitatea unei persoane de a evalua în mod critic acțiunile sale, gândurile, dorințele, conștientizarea corespondenței personalității sale cu ceea ce trebuie să fie. Raportarea conștiinței la răspundere este importantă deoarece aceasta, conștiința are funcția de control intern, de reglator, caracteristic moralei și dreptului, care acționează în mai multe direcții: ca stimulent, care impune respectarea cerințelor morale; ca factor interior de interdicție; ca mecanism de ajustare a comportamentului în conformitate cu normele sociale; ca evaluator al acțiunilor și faptelor, ca răspundere conștientă față de sine – ca purtător al valorilor universale.

Astfel, omul pe lângă faptul că este valoarea supremă a unei societăți civilizate el mai este cel care prin libertatea și voința de a alege este în egală măsură responsabil și răspunzător pentru sine și pentru ceilalți. Punerea în discuție a dimensiunii juridice a acțiunii umane, indică imposibilitatea exercitării acesteia înafara dimensiunii sale etico-morale, care se manifestă în responsabilitate.

NOTE:

1. Mihali C. Uzurile filosofiei. București, 1988, p.169 și următ.
2. Ibidem., p. 173.

3. McKeon R. The Development and the Significance of the Concept of Responsibility. În: Revue Internationale de Philosophie. – Paris. – 1957. – N 39. – P.10.
4. Ibidem., P.12.
5. Enea V. Introducere în studiul statului și dreptului. Iași: Editura Samia, 2009, p. 232.
6. Mihali C. Op. Cit., p.171.
7. Хабермас Ю. Демократия. Разум. Нравственность. (Московские лекции и интервью). – М.: ACADEMIA. – 1995, p.7.
8. Mihali C. Op. cit., p. 172.
9. Йонас Г. Принцип ответственности. Опыт этики для технологической цивилизации / Пер. с нем. М., 2004.
10. Ibidem.
11. Habermas J. Conștiința morală și acțiune comunicativă. București: Editura ALL, 2009, p. 126.
12. Ibidem, p. 118.
13. Ibidem, p.119.
14. Habermas, p. 120.
15. Jonas H. Fardeau et benediction de la mortalite. În: Jonas H. Evolution et liberte. Payot/Rivages, 2000, p.131.
16. Mihali C. Operă citată. p.179.
17. Йонас Г. Принцип ответственности. Опыт этики для технологической цивилизации. / Перевод с нем., предисловие, примечания И. И. Маханькова. – М.: Айрис-пресс, 2004, p. 3.
18. Mureșan V. Utilitarismul lui J. S. Mill. București: Editura Paideia. 2002.
19. McKeon R. Op.citată. p. 20.
20. Введение в философию ответственности. Монография / А.И.Ореховский [и др.]; под общ. ред. А.И. Ореховского. – Новосибирск: СибГУТИ, 2005, p. 12.
21. Ibidem.
22. Iorgovan A. Tratat de drept administrativ.vol. II. București: Editura All Beck, 2002, p. 331.
23. Enea V. Op. cit., p. 232.
24. Джеймс У. Прагматизм. În: Воля к вере. – М.: Республика. 1997. С. 252.
25. Florea M. Responsabilitatea acțiunii sociale. București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1976.

Serghei SPRINCEAN, *dr. în științe politice,*
Institutul de Integrare Europeană și Științe Politice al AȘM

EVOLUȚIA BIOETICII DIN PERSPECTIVA DILEMELOR DOCTRINARE ȘI SOCIOCIVILIZAȚIONALE

Astăzi bioetica reprezintă un fenomen complex și multilateral structurat în dependență de numeroși factori, printre care se evidențiază criteriul cultural, cel religios, factorul demografic, criteriul potențialului intelectual-metodologic, factorul doctrinar, factorul geografic, cel geopolitic etc. Cu toate acestea se detașează ca importanță în delimitarea diverselor tipuri de abordări în cadrul bioeticii – criteriul civilizațional-geografic și factorul economico-politic ca elemente de bază care au influențat decisiv fenomenul bioetic și continuă să exercite o presiune enormă în delimitarea și ierarhizarea priorităților, valorilor și obiectivelor care sunt adesea trasate de către elitele politice, economice sau cultural-religioase în fața comunității bioeticienilor și a colectivelor de cercetători în perspectiva elaborării unor ghiduri, strategii sau modele de comportament și acțiune/reacțiune în contextul apariției unor situații critice ca și în virtutea unor prognoze de evoluție a societății umane nu prea optimiste atât pe termen mediu, cât și pe termen lung.

Numeroasele fonduri sunt alocate pentru a direcționa și a adapta bioetica ca și teorie dar și ca practică la prioritățile politice și socioeconomice identificate de elitele guvernante, atât prin importante organisme internaționale, cât și impunătoarele fonduri private, adesea anonime sau foarte temeinic camuflate și dispersate în societate, direcționate către o elaborare mai minuțioasă din punct de vedere teoretico-metodologic al conținutului bioeticii ca disciplină academică, precum și către înființarea și buna funcționare a unor instituții și organizații cu sarcini bioetice în societate, sprijinite de importante forțe intelectuale, dar și de către opinia publică, ambele pregătite și menținute în cadrul unui curs bine determinat prin diverse metode și tertipuri de influențare precum mass-media, sprijinirea organizațiilor societății civile, implicarea unor formatori de opinie importanți în circuitul de idei și valori specific direcției promovate etc.

Analizând comparativ evoluția bioeticii în spațiul occidental (vest-european și nord-american) – acolo unde acest fenomen unic pentru civilizația modernă a și apărut, cu extinderea și promovarea bioeticii în alte spații precum cel est-european sau spațiul musulman, budist sau african, se impune o evidențiere a încărcăturii axiologice și praxiologice a bioeticii occidentale, fondată pe valori civilizaționale creștine, liberale [1, p. 6]. În acest sens bioetica occidentală vine cu un aparat juridic și metodologic minuțios elaborat în comparație cu alte abor-

dări bioetice, ce fac referință în principal la sistemul tradițional al culturii și/sau religiei de care este atașat. Cu toate carențele pe deplin întemeiate, referindu-se în principal la îndepărtarea de sensul original al bioeticii conferit de către fondatorul acesteia – Van Rensselaer Potter – drept o știință globală a supraviețuirii omenirii [2, p. 18], modelul civilizator occidental al bioeticii se detașează de departe ca unul dominant în comunitatea contemporană a bioeticienilor, marginalizând într-un anumit fel celelalte abordări în bioetică precum: modelele de tip *sociobiologic* în cadrul cărora standardele de moralitate sunt dictate de normele biologice, cum ar fi abordările ce predomină în cadrul bioeticilor religioase – creștină (catolică, ortodoxă, protestantă), în bioetica musulmană, în cea budistă etc. Cu toate acestea, modele bioetice de tip *utilitarist*, promovând valorile pragmatismului și a forței consecințelor în relațiile bioetice, precum și de tip *liberal-radical*, referindu-se la extinderea maximală a permisibilității, limitată doar de libertățile individuale ale celorlalți, prezente în spațiul civilizațional occidental, constituind, în principal, niște etape graduale și foarte importante ale dezvoltării conștiinței sociale în sfera bioeticii, dar și în evoluția modelului civilizator occidental în bioetică, converg și se transformă sub impactul dominării principiului autonomiei individului uman în întreg arealul vestic în *modelul personalist* al bioeticii, care promovează cu succes primordialitatea necesității și opțiunii individuale personale a omului implicat în diverse relații bioetice, care, la rândul lor, determină și generează un cadru normativ-etic, dar și juridic în consecința ridicării la un alt nivel mai înalt de responsabilizare și civism a normei morale. Modelul occidental al bioeticii, promovând personalismul ca și criteriu generalizator al diversității de abordări din domeniul bioeticii se erijează astfel, sub impactul potențialului superior uman, financiar, dar și politico-geostrategic, față de alte modele socio-culturale, în promotor și apărător al valorilor bioetice pe plan mondial, creând și un spațiu prielnic pentru promovarea (și impunerea) modului occidental de viață, a valorilor socioeconomice și politice de tip occidental ca un pilon de bază și pârgie foarte eficientă a accelerării procesului globalizării.

Spre exemplu, în spațiul est-european, în care mai puțin au fost promovate financiar direcțiile mai noi specifice bioeticii occidentale ca etică biomedicală, apărută ca o emanație a modelului sociocultural utilitarist, dar și a celui liberal-radical, promovate de asemenea personalități notorii în domeniul științei occidentale precum Andre Hellegers, Tom Beauchamp, James Childress și alții [3, p. 9], se atestă o fidelitate remarcabilă a cercurilor academice pentru ideile și principiile bioetice originale, concepute și lansate de Van Rensselaer Potter [4, p. 102]. Dar, din păcate, aspectele practice referitoare la formarea unei conștiințe bioetice la scară largă în societate, fondarea și funcționalitatea organismelor bioetice de control și expertiză specializată sau popularizarea acestor idealuri prin-

tre practicieni precum medicii, agronomii, zootehnicienii, biologii, geneticienii etc. este cu mult în urma celor edificate și fortificate în spațiul occidental, în care, astfel, modelul specific acestuia poate fi categorisit ca un model de compromis în care acțiunea concretă, progresul evident este condiționat de o anumită adaptare a teoriei bioeticii ca un set de cunoștințe globale, la praxisul concret, incluzând întregul spectru de probleme de ordin bioetic de la nivelul cotidianului, cu care se confruntă persoana în viața de zi cu zi, până la nivelul socio-politic național și internațional, unde aceste aspecte bioetice de asemenea sunt coroborate nu doar cu necesitățile imperative dar și cu potențialul real de soluționare a problemelor. Astfel, în estul european, dominat de prelungitul proces al tranziției socio-economice, dar și de o criză socială valorică și morală profundă, bioetica este percepută încă de majoritatea societății nu ca unul dintre cele mai eficiente instrumente care pot fi puse azi la dispoziția guvernanților pentru depășirea crizei globale, prin soluționarea unor probleme bioetice concrete, dar ca o utopie frumoasă dar irealizabilă, din lipsă reală de instituții și mecanisme eficiente pentru punerea în aplicare a acestor idei [5, p. 59].

În decursul întregii sale istorii de numai 40 de ani, bioetica cu ușurință se poate încadra în grupul acelor științe și teorii, influențate cel mai mult de factorul politic și ideologic, precum științele sociale și politice, genetica, teoria eugenica, rasismul, etologia, teoria darwinismului social, sociobiologismul, teoria și practica planificării familiale etc. Este evidentă legătura strânsă dintre bioetică și doctrinele sociopolitice ca reflecție a unor viziuni și concepții generale cu privire la dezvoltarea societății umane. Chiar în anumite cazuri se remarcă o corelație strânsă dintre evoluția doctrinelor și ideologiilor socio-politice și dezvoltarea unor abordări și modele socio-culturale în cadrul bioeticii. Astfel că revirimentul liberalismului clasic și trecerea sa în forma neoliberalismului social sau instituțional a generat apariția printre bioeticieni și teoreticienii acestei discipline, a unei tendințe de permisivitate extremă referitoare libertatea decizională a persoanei implicate în relații bioetice de a se autoresponsabiliza în sensul autoconferirii statutului de autoritate supremă de referință și aprobare a corectitudinii acțiunilor și deciziilor bioetice [6, p. 68], precum și de a se autoconsidera pilonul central al sistemului de valori, printre care valorile și necesitățile sale individuale ar constitui primordiale și de departe cele mai importante în comparație cu prioritățile, valorile și nevoile sociumului, astfel intervenind o discrepanță conceptuală categorică din punct de vedere al condiției omului ca ființă socială, care în condițiile expansiunii modelului sociocultural radical-liberal devine un element individualizat și degradat într-un anume fel, la nivelul unei entități bio-psihiice, pentru care mediul social devine unul secundar ca importanță și ca referință pentru capacitatea și abilitatea sa de autocontrol sau coordonarea și corelarea adevărului și valabilității valorilor

și principiilor sale personale. În cadrul relațiilor bioetice, abordarea liberal-radicală impune o responsabilizare maximă a persoanei la care se referă această situație sau relație în mod nemijlocit. Ceilalți actori precum, medicul, cercetătorul, politicianul, tehnocratul etc., reducându-se doar la a sprijini potențialul de responsabilitate și de asumare a consecințelor pentru deciziile luate ale persoanei vizate ca pacient, subiect al cercetărilor bio-medicale sau psiho-sociale, sau ca obiect al politicilor și strategiilor publice.

În alt context de idei, doctrina utilitaristă aflată tradițional într-un raport dihotomic cu concepția deontologică kantiană, formând împreună paradigma evoluției dialectice a mentalității moderne, se extinde plenar în spațiul bioetic, la primele etape de evoluție a acestei concepții și practici sociale globalizante. Astfel, utilitarismul în bioetică este condamnat la critici dure din momente ce contravine unor piloni fundamentali ai acestei teorii, cum ar fi valoarea universală a omului, a biosferei sau a vieții în cel mai larg sens posibil, aspecte care nu pot fi reduse la valențele lor conjuncturale sau ca mijloace de atingere ale unor idealuri globale precum bunăstarea socială în detrimentul bunăstării individuale, promovate prin concepția eudemonistă, criticată și combătută prin imperativul categoric, teoria moralității kantiene. Consecințialismul (consequentialism) și pragmatismul ca teorii filosofico-morale ce veneau în completarea utilitarismului spre soluționarea diverselor dileme și discrepante interioare, la fel au fost marginalizate de ultimele trenduri de dezvoltare a bioeticii contemporane pe motiv că ar diminua semnificativ caracterul universalizant al concepției și practicii bioetice. Modelul sociocultural utilitarist al bioeticii rămâne unul periferic și aplicat doar în unele cazuri izolate, în care problemele moral-strategice care pot apărea în procesul de soluționare a diferendelor bioetice nu posedă un potențial critic de destabilizare a balanței și armoniei socio-naturale investită prin racordarea la mentalitatea, conceptele și modelele procedural-aplicative ale bioeticii globale.

În nu prea îndelungata sa istorie, bioetica a traversat un șir de etape în dezvoltarea sa. Mai mult decât atât, considerând că bioetica azi reprezintă o structură disciplinară neomogenă atât conceptual-metodologic, cât și ca fenomen socio-civilizațional, se impune o delimitare etapizată a evoluției fiecărei din cele câteva trasee de dezvoltare a acestei discipline, asemenea celei din viziunea importanțului teoretician moldovean al fenomenului bioetic Teodor N. Țârdea [7, p. 7]. Cu toate acestea, în cadrul abordării occidentale spre exemplu, autoarea finlandeză Tuija Takala, remarcă 3 etape distincte de evoluție a bioeticii în funcție de raportarea ei la angajarea sa în viața politică, în concordanță cu felul de expunere a mesajului bioetic în spațiul public, precum și de manifestare a activismului membrilor ONG-urilor, ai altor instituții cu caracter bioetic în contextul activităților socio-politice [8, p. 215]. Astfel se distinge etapa copilăriei, a adolescenței și

maturității. În acest sens, la etapa copilăriei bioeticienii dădeau dovadă de multă naivitate în abordarea proceselor socio-politice în contextul unor tatonări și a testării trăinicieii relațiilor dintre structurile bioetice guvernamentale de expertizare, supraveghere și control, ca și dintre organismele bioetice non-guvernamentale cu importanții factori de decizii din sfera politicului. La etapa adolescenței, teoreticienii, dar și practicienii din domeniul bioeticii, au înregistrat progrese remarcabile din perspectiva impunerii problematicei specifice domeniului bioeticii, precum și a abordărilor consacrate în vederea oferirii unor răspunsuri și soluții viabile atât pentru clasa politică, cât și pentru opinia publică, tot mai mult alertată de către propagarea perspectivelor alarmiste referitoare la amplificarea crizei globale. În perioada dată, echivalentă cu etapa adolescenței bioetica s-a dovedit o disciplină didactico-teoretică, dar și un domeniu practico-aplicativ foarte mobil și adaptabil la diversele sisteme sociopolitice, cu valori și principii adesea peste măsură de diverse, reușind să se impună ca o modalitate eficientă în lupta cu criza mondială. La etapa maturizării însă, bioetica se confruntă cu un feedback de presiuni socio-politice generalizant, ca reacție la strategiile de lobby socio-politic întreprinse de numeroși activiști apolitici din domeniul bioeticii din perioada anterioară – cea a tinereții. Așa încât, bioetica din perioada contemporană este pusă în fața unor dileme de ordin socio-politic care cer recurgerea la un șir de compromisuri cu elita politică, cu valorile socio-politice consumiste, dar și din perspectiva resurselor economice, umane, intelectuale, socio-politice etc., disponibile pentru a realiza dezideratul bioeticii globale potteriene – salvagardarea sustenabilă a omenirii. Acest model al diferențierii etapizate a dezvoltării bioeticii poate fi aplicat cu ușurință celor mai diverse modele bioetice sociocivilizaționale. Astfel se impune concluzia că bioetica est-europeană, spre deosebire de cea occidentală, se găsește abia la etapa trecerii de la stadiul de copilărie (dezvoltare preponderent teoretică) la cel al tinereții, atestându-se mișcări sociale tot mai active în sfera drepturilor omului, a consumatorilor, pacienților care abordează problematica bioetică și încearcă să exercite o tot mai mare influință asupra deciziilor socio-politice din acest domeniu.

În mod evident, în contextul proceselor globale actuale, bioetica în genere, dar mai cu seamă din regiunea estului Europei se găsește în plin proces de transformare și tranziție de la stadiul său romantic de evoluție la etapa edificării sale și, deci, maturizării teoretico-metodologice și applicative treptate. Cu toate acestea, tot mai insistent bioetica se manifestă și se impune în mediul comunitar, profesional, politico-juridic mai mult decât o normă, ci mai degrabă un cenz moral al acțiunilor și manifestărilor publice, promovat de imperativele și prioritățile civilizaționale ce stau în fața omenirii, care se integrează plenar, în mod treptat, în comportamentul social atât al maselor, cât și al guvernanților.

ВВІЛІОГРАФІЕ:

1. Поттер В.Р. Глобальная биоэтика: движение культур к более жизненным утопиям с целью выживания. În: Практична філософія [Kyiv], 2004, № 1, р. 4-14.
2. С.В. Пустовит. Глобальная биоэтика: становление теории и практики (философский анализ). – Киев: Арктур, 2009, р. 322.
3. Beauchamp T.L., Childress J.F. Principles of biomedical ethics. – N.Y., Oxford university press, 1994. – 546 p.
4. Поттер В.Р. Биоэтика: мост в будущее. Перев. с англ. языка. Київ: Видавець Вадим Карпенко, 2002, 215 с.
5. Цырдя Т.Н. Становление биоцентрической методологии – императив этики эпохи высоких глобальных технологий // Человек в пространстве болезни: гуманитарные методы исследования медицины. Сборник научных статей. – Саратов: Издательский центр «Наука», 2009, р. 55-63.
6. Sprincean S. Concepts of justice in social, political and bioethical contexts. În: Сахаровские чтения 2012 года: экологические проблемы XXI века: Материалы 12-й междунар. науч. конф., 17–18 мая 2012 г., Минск, Республика Беларусь / Под ред. С. П. Кундаса. Минск: МГЭУ им. А. Д. Сахарова, 2012. р. 68-69.
7. Țirdea T.N. Traseele istorico-noționale și modelele teoretice în dezvoltarea bioeticii: analiză teoretico-metodologică și comparativă. În: Revista de Filozofie, Sociologie și Științe Politice [Chișinău], 2011, Nr. 1(155), pp. 7-18.
8. Cutting Through the Surface. Philosophical Approaches to Bioethics. În: Takala, Tuija, Peter Herrison-Kelly, and Søren Holm (Eds.) Amsterdam/New York, NY, 2009, 258 p.

Elena ALBOT, *drd.*
Institutul Integrare Europeană și Științe Politice al AȘM

FUNDAMENTUL TEORETIC AL CORELĂRILOR DINTRE CONCEPTUL DE MODEL SOCIAL ȘI INTELIGENȚĂ SOCIALĂ

Problematica fundamentului teoretic al corelărilor dintre modelul social și inteligența emoțională doar relativ poate fi considerată un domeniu nou. În această ordine de idei, elementele de noutate nu sunt altceva decât nuanțarea aspectelor fundamentului teoretic al corelării din perspectiva oportunităților care se deschid, inclusiv la nivel gender. Or, corelația dintre cele două entități (ms&ie) este o prezență manifestă în realitatea socială. Modelul social este nu doar un concept, dar și o realitate foarte complexă, cu multe fațete. El reprezintă un adevărat caleidoscop social, cu fațete istorice, geografice, antropologice, educaționale etc., influențat de globalizare, migrații, condiții sociale și de mediu.

Prin urmare, se constată oare o inflație în oferta mentalității modelului social? Cum renunțăm la modele învechite și neadaptate? Ce mai păstrăm din modelele tradițional formative, fundamente ale evoluției într-un spațiu geografic, economic, istoric, educațional, marcat de mentalitatea cu specific național. Cum influențează modelul social inteligența emoțională de care dispunem în obținerea succesului social, financiar etc. Cum evităm riscul de a deveni personaje împăratești, dar goi în mentalitate progresistă în noile haine frumoase și sporadice ale succesului [1, pp. 164-178].

Câștigul modelului social este cel care poziționează o societate față de alta în a fi preferat de individul global al zilelor noastre. Acest tip nou de individ își poate alege destinația acasă, nu numai în funcție de câștigul economic, ci și în funcție de câștigul formativ și asociativ al modelului social. Aceste criterii vor deveni și un sens de bine al individului și o apartenență socială dincolo de tradiție, naționalitate, religie sau alte valori moștenite ori impuse, în cazul influenței politicii sau instituționalului asupra modelelor sociale și a inteligențelor emoționale multiple [2, pp. 178-183].

Modelul social ca mentalitate socială va fi o chestiune de alegere individuală. Cum să-și aleagă conduita potrivită lor ca și persoane caracterizate și prin alegerea unui stil de viață. Cum vor interacționa între ele grupurile profesionale, țările, regiunile prin intermediul modelelor sociale caracteristice lor. Cât de repede vom pune în discuție diferențiatorul modelelor sociale, despre avantajul competitiv dat de inteligență emoțională. Cât și cum va fi măsurată inteligența emoțională ca facilitator al succesului social. Cum am descrie modelul învingător [3, pp.136-148].

Felul de a gândi și cel de a simți, de a înțelege sunt cultivabile, deci aparțin, într-o oarecare măsură, unui mediu social. Ne punem întrebarea: Cum se face că acestea pot deveni abateri de la normă? Prin intermediul teoriei lui George Duby cu privire la *substratul mintal*, ajungem să căutăm limita dintre *biologic* și *cel cultural* [4, pp. 25-31].

D. Drăghicescu afirmă că pe lângă condițiile de viață și vecinătate istorică și geografică, nu puțin ia parte la dezvoltarea istorică a unui popor, caracterul său și chipul cum este alcătuită mentalitatea (sic) lui [5]. Istoria unui neam va fi în toate epocile un fel de rezultantă diagonală a acestor două puteri : caracterul și mentalitatea lui în ciocnire cu împrejurările, cu legăturile, care îl țin strâns legat de vecinii săi, adică cu puterile și pornirile acestor vecini [6, pp.32-43].

Orice se întâmplă într-o societate omenească vine din starea ei de spirit, din felul cum este alcătuită ea sufletească în acel moment. Astfel, ea are ceva sufletește permanent, care-i dă caracterul, care-i stabilește valoarea, care-i face mândria sau care o îndreaptă spre pieire”?Oare nu aceste ultime cuvinte subliniază indirect rolul favorizant sau defavorizant al unei mentalități presupuse unui model social [7, pp. 37-46].

Starea sufletească a personalităților sau a colectivităților umane cu emoțiile și sentimentele lor, cu educația, temperamentele și caracterele lor, ceea ce printr-o sintagmă s-ar putea denumi *starea de spirit* sau *bagajul mintal*, influențează, explică și determină un oarecare model social fie demografic sau natural [8, pp. 143-240]. Mentalitatea sau modelul social este un principal factor în evoluția unei societăți.

Modelul social, ca formă de comportament, mod de gândire și simțire, se formează atât în familie, cât și în societate, aceasta din urmă aducând, atât instruirea din școală, cât și experiența de viață, cu obiceiuri, tradiții și modele culturale. Instruirea individuală și educația primită în societate formează și modelează mentalitatea, individuală și colectivă, care, după cum observăm, joacă un rol foarte mare în schimbarea în bine sau în rău a societății [9, pp. 128-156].

Cu toate aceste progrese, viața psihică, sufletească a omului și a societății în ansamblu cu facultățile lor intelectuale (emoții, sentimente, caractere, comportamente), ceea ce putem numi mentalitatea colectivă și individuală, au rămas în continuare neglijate [10, pp.26-45].

Nedeterminarea conceptului mentalitate – model social, absența unei interpretări concludente în literatura de specialitate determină oamenii de știință să caute analogii și în psihologie, și în cultură. Cel mai des se utilizează acele înțelegeri ce sunt mai convenabile și presupun fenomene descriptive ale termenului, ca de exemplu: caracterul național, tradițiile, stările sociale, viziunea despre lume, existența socioculturală, vocea psihosocială etc. [11, pp.163-176].

Termenul de mentalitate este folosit și ca un sinonim pentru conceptul de sistem de valori, fără niciun motiv pentru asta. Sistemul de valori reprezintă educația în continuu, aptă de a se schimba fără a cauza modificări grave în mentalitate [12]. Comune pot fi nu valorile, ci acțiunile inconștiente de a crea valori. Mentalitatea nu este un sistem de valori, ci un sistem de estimare a valorilor. Valorile definesc mentalitatea, deci modelul social.

Modelul social și inteligența emoțională a unui grup social reprezintă elementele conștiinței, care conțin o atitudine estimatoare față de realitate și care influențează formarea sistemului de valori și, prin urmare, funcționarea unei comunități sociale [13, pp. 634].

Definițiile psihologice delimitează procesul de adaptare la mediu sau sunt orientate spre procesul de formare a deprinderilor ori procesul de învățare, uneori subliniază rolul anumitor caracteristici individuale ale psihicului uman, energiei umane în formarea mentalității și, în sfârșit, a trăsăturilor pur psihologice [14, pp.174].

În legătură cu aceasta este binevenit să menționăm că mentalitatea – modelul social se sprijină pe inteligența emoțională, care reprezintă o imagine mentală actuală a fenomenului concret, adică este ceea cum omul percepe, înțelege și explică cele ce se întâmplă.

În contextul nostru, fundamentul teoretic al modelului social îl definim în funcție de percepțiile subiective ale naturii și structurii acesteia [15, pp.11-72]. În acest grup putem include așa-numita inteligență stihiiic – mozaică feminină și cea masculină. Uneori inteligența este atribuită inconștientului sau este identificată ca fenomenele inconștientului. Această opinie o materializăm în noțiunea de viziune asupra lumii a societăților primitive. În cercetarea noastră prezintă un interes deosebit teoriile și investigațiile ce examinează fenomenele marginale ale conștiinței sociale (Karl Jung, Sigmund Freud, Eric Fromm). În același timp fenomenele inconștientului, arhetipurilor, inconștientului colectiv nu trebuie identificate ca inteligență emoțională, spre deosebire de mentalitate, care reflectă calitativ alte fenomene ale conștiinței sociale [16, pp. 156-165]. Inteligența emoțională nu este o trăsătură a mentalității, deoarece individul este inconștient doar parțial, nepercepând schema după care gândește, iar ca latură a acestei scheme având raționamentele proprii, încadrate în modelul social etnic.

Corelarea dintre Inteligența emoțională cu modelul social constituie stabilitatea valorilor, orientări culturale, etnice, psihologice, de tendințe individuale și ale societății în ansamblu, căreia îi este caracteristică o stabilitate relativă, datorită construcției unice a sistemului nervos, responsabil de modalitățile de percepție a lumii înconjurătoare, estimare a reprezentărilor unei societăți, a realității ambiantei și a comportamentului.

Considerăm preferabilă viziunea holistică asupra naturii modelului social ca mentalitate, manifestată fie de o persoană în particular, fie de o societate în întregime, apreciat ca fiind întreg sociobiologic. Modelul social se bazează pe informațiile sociale din societate și este determinat de factorii socioculturali. Variabila modelului social în corelație cu inteligența emoțională variază de la o vârstă la alta și este legată de conștiința socială și individuală. Esența atributelor sunt stările de spirit într-o anumită situație. Activitatea umană în sine încă nu exprimă o atitudine în sine. La valorile de bază, ce exprimă esența, puterea și potențialul creativ, atribuim valoarea cunoștințelor, muncii față de natură, față de alte persoane etc. Esența modelului social în corelație cu inteligența emoțională rămâne în aspectele de sistem. Cu toate acestea într-un anumit mediu sociocultural au loc saturația, reamintirea, creșterea începuturilor sale și obținerea unor forme din ce în ce mai bogate ale exprimării sale. Pentru a descoperi natura și specificul corelației dintre modelul social și inteligența emoțională, este nevoie de a fi studiată în contextul unei anumite culturi și realități concrete [17, pp. 97].

Conceptul de inteligență emoțională acoperă o dimensiune mult mai largă. Ea este trecerea de la studiul conștientului, a clar formulatului, la informulat, la atitudini mentale și reprezentativ inconștiente, ba chiar și la fantezme. Universul mental conține ideologicul, dar îl depășește.

Inteligența emoțională rămâne o noțiune încă ambiguă. Majoritatea cercetătorilor menționează că inteligența emoțională apare ca ceva important și bine definit, care ține de gândire .

Unii cercetători consideră că secolul XXI are o ofertă uriașă de mentalități – singura certitudine fiind că una e mai rea ca cealaltă. Se mai consideră că sunt mentalități câtă frunză și iarbă, de toate felurile și impresia imediată este că cele rele domină. Nu prea clare sunt lucrurile în legătură cu această noțiune proteică. Însă, indiferent ce se consideră sau nu inteligență emoțională, noțiunea are legături puternice cu gândirea, ideologia, cultura, limitele, caracterul. Astfel, putem afirma că inteligența emoțională este mai mult decât modul de gândire al unui individ sau al unei colectivități, fiind și felul în care sunt percepute „realitatea, viața, lumea, universul”. „Inteligența emoțională are multiple implicații sociale, se reflectă în cotidian și în acțiunile omului” [9, pp. 128-156].

Este necesar de a menționa că inteligența emoțională ar fi o anumită atitudine. Problema abordării inteligenței emoționale ca atitudine devine esențială pentru că ea intermediază raportul modul de gândire – comportament. Deci, atitudinea are un rol deosebit în inteligența emoțională a personalității, grupurilor sociale și relațiilor interpersonale [18, pp. 123]. De asemenea, noțiunea de atitudine este asociată cu sentimentul favorabil sau defavorabil față de ceva sau cineva; ea este însoțită de calificările pozitiv ori negativ. Când spunem că nu ne place atitudinea

unei persoane, spunem, de fapt, că nu ne place tendința acestuia de a gândi sau a se comporta într-un anumit fel.

Fără alte elemente introductive la raportul inteligență emoțională – atitudine vom trece la analiza conceptului de atitudine. În opinia unor psihologi, precum A. Thurstone, atitudinea reprezintă un tot psihologic complex și multidimensional, iar pentru alții – cheia de boltă a psihologiei. Gordon.W. Allport consideră conceptul de atitudine ca cel mai distinctiv și indispensabil concept al psihologiei sociale, fiind, după cum se poate observa, revendicat, în primul rând, de psihologia generală și psihologia socială [19].

Conceptul de atitudine a fost folosit pentru prima dată în raport cu viața psihică în anul 1862, iar cel care a promovat acest concept este psihologul englez M. Calkins. Acesta înțelege prin atitudine un gen de relații fundamentale ale Eu-lui cu obiectele ca receptivitate, activitate, simpatie, egoism. Ulterior, termenul se extinde și asupra unor stări afective ca așteptarea și siguranța, sau ca dispoziție psihică pentru a asculta sau a lua cunoștință de ceva.

O contribuție deosebită în studierea atitudinilor – evaluarea acestora – o aduce A. Thurstone, acesta abordând pentru prima dată atitudinile dintr-o perspectivă dihotomică pozitivă și negativă, tot el fiind și cel care abordează pentru prima dată problema estimării măsurării atitudinilor, bine cunoscută fiind scala ce-i poartă numele în evaluarea acestui concept [8, pp.143-240].

Din modalitățile de abordare întâlnite în literatura de specialitate se desprind mai multe concepții: concepția psihologică; concepția sociologistă; concepția mixtă. Fiecare abordează atitudinea din perspectiva disciplinei științifice și a efectului optic specific acesteia. Aceasta conduce și la o delimitare semnificativă și structurată a conceptului, unii considerând atitudinea ca fiind alcătuită în mod exclusiv fie din elemente cognitive, fie afective sau conative, iar alții delimitând și punând accentul mai mult pe componenta intelectuală, afectivă și comportamentală.

P. P. Neveanu definește atitudinea ca modalitate relativ constantă de raportare a individului sau grupului față de anumite laturi ale vieții sociale și față de propria persoană. În raport cu dimensiunea conativă a atitudinii, P.P. Neveanu definește atitudinea ca o structură reglatoare proprie sistemului persoanei sau de similitudine. Cu alte cuvinte, atitudinea îndeplinește o funcție reglatorie și chiar dinamizatoare în eforturile întreprinse de individ în procesul devenirii sale și a formării mentalității lui [14, pp.164].

Fiind un concept cu o semantică relativă și destul de eterogenă, există și alte puncte de vedere asupra atitudinii, cum ar fi cea a lui N. Sillany, care o definește a fi o structură psihică, prin care desemnează orientarea gândirii, dispozițiile profunde ale ființei noastre, starea de spirit proprie nouă în fața anumitor valori [18,

pp.97]. Din definiție rezultă rolul educației asupra atitudinii și motivației, orice resursă motivațională trecând prin filtrul atitudinilor, fiind reconvertită în ultimă instanță în plan axiologic ca o principală valoare individuală și/sau socială, având impact direct în plan acțional – comportamental. În acest sens, O. Klinneberg definește atitudinea ca predispoziție de a reacționa într-un anumit mod, independent de anumite situații. Definiție similară cu alte puncte de vedere, cum ar fi a celor care desemnează prin atitudine acele formațiuni sau structuri psihice relativ stabile, un fel de blocuri, aliaje sau mixturi psihice în care se întâlnesc, se intersectează și, mai ales, se sintetizează toate laturile vieții psihice (cognitive, afective, volitive, motivaționale etc.) pentru a condiționa și determina comportamentul individului, poziția sa față de oameni, realitate, împrejurări, evenimente, situații [19].

Atitudinea inteligenței emoționale este sentimentul, impresia sau credința stabilă pe care cineva le încearcă privitor la o persoană, un grup, o idee, o situație sau un obiect. Fiecare atitudine are trei componente: componenta cognitivă (de exemplu, credința și opiniile unei persoane față de reușita profesională); componenta afectivă (de exemplu, emoțiile, sentimentele sau alte stări de spirit asociate ideii de reușită profesională); componenta comportamentală (de exemplu, intenția sau predispoziția acelei persoane de a încerca să depună efort pentru propria dezvoltare profesională sau de a abandona) [16,pp.156-165].

În tipologia atitudinilor, cele mai marcante și evidențiate sunt cele de natură dublă și antitetică: pozitive și negative; agresive și regresive; favorabile și defavorabile; tolerante și intolerante; constructive și distructive; de acceptare și de respingere; simple și multidimensionale; centrale și periferice (izolate) dominante și subordonate etc.

De asemenea, se pot desprinde atitudinile valori W. Linton, atitudinile intelectuale Oleron sau atitudinile corelate cu obiectivul cu care se face referință: atitudini morale, religioase, estetice, politice, etice, culturale etc. Unii autori mai evidențiază atitudinile caracteriale, care au un conținut valoric, o funcție evaluativă, cognitivă și reglatorie, specifică fiecărui individ. Spre exemplu, B. Ananiev grupează atitudinile după conținutul lor, desprinzând următoarele categorii: atitudinea față de muncă; atitudinea față de oameni; atitudinea față de propria persoană; atitudinea față de societate; atitudinea față de profesie și atitudinile creative[9].

Atitudinile reprezintă o modalitate specifică de abordare și raportare față de anumite ființe, lucruri, fapte, fenomene, procese, acțiuni, în structura lor regăsindu-se atât elemente de natură rațională-logică, cât și motivațională, iar în anumite situații dimensiunea afectiv emoțională devansând-o pe cea rațională. Se știe că emoțiile negative, formează atitudini negative, iar sentimentele și emoțiile

pozitive, contribuie la formarea și consolidarea unor atitudini pozitive-constructive. Din această perspectivă dihotomică, H. Cantril definește atitudinea ca o orientare mintală care dirijează reacțiile individului, supraestimând rolul raționalului în formarea sa, pe când A. Thurstone o definește printr-o cantitate de afect pro sau contra.

Dintr-o perspectivă psihosocială, V. Zlate definește atitudinea ca o modalitate internă de raportare la diferite laturi ale vieții sociale, la alții, la sine, la activități și de manifestare în comportament. Punând un mai mare accent asupra raportului atitudini-comportament, el apreciază atitudinile concomitent ca fapt de conștiință, dar și reacție comportamentală, presupunând o asemenea dimensiune structural-funcțională. Unii psihologi chiar îi delimitează o asemenea structură, alături de cea cognitivă, afectivă și conativă [19]. Din acest punct de vedere, P.P. Neveanu [17] definește atitudinea ca un invariant vectorial al conduitei, exercitând o funcție atitudinală și evaluativă, și unică, instrumental-lucrative, definiție relativ identică cu cea a lui V. Zlate dată în lucrarea *Fundamentele psihologiei*, unde atitudinea este definită prin invariantul pe baza căruia individul se orientează selectiv, se autoreglează preferențial, se adaptează evoluând. Idee regăsită și la V. N. Measicev, care subliniază natura duală funcțională a atitudinilor, un segment incitativ, orientativ, implicat selectiv evaluativ, și a unui efector-executiv, preponderent operațional cu o funcție instrumentală. Dualitate funcțională care, prin unitatea sa, explică nucleul personalității, al caracterului în primul rând.

În contextul dat, o perspectivă acțional – comportamentală o găsim în analiza atitudinii și la A. Binet (predispoziția spre răspuns), J. Watson (caracteristica reacției), R. Linton (răspuns implicit determinat de o valoare), Krech (funcție reglatorie asupra comportamentului în care se exprimă prin acțiuni corespunzătoare), Stoetzel (care surprinde caracterul emergent al acțiunii din atitudine). Astfel, atitudinile sunt în funcție de ceea ce gândim și de ceea ce simțim. Aceasta înseamnă că atitudinile sunt un produs al unei credințe sau aprecieri corelate.

O altă dimensiune relevantă legată de corelația dintre modelul social și inteligența emoțională din perspectiva gender constă în identitatea personală, națională, statală, organizațională etc. Prin confluență înțelegem unirea/contopirea inteligenței emoționale și identității gender întru producerea valorilor progresive ale unui model social [14, pp.123]. Este vorba că atunci când obiectul identificării este omul, identificarea se manifestă ca proces de constatare, distingere a calității, în baza căreia personalitatea poate fi atribuită într-o clasă, tip sau este recunoscută ca unică pe parcursul vieții sale. În cazul al doilea, identificarea se consideră ca proces emoțional – cognitiv de comparație, asimilare inconștientă a subiectului cu alt subiect care are nevoie de omogenitate, grup, model social.

REFERINȚE

1. Collett Piter. Cartea Gesturilor. Editura Telet, Chișinău, 2010, p.164-178.
2. Diner E., Fraser S.C., Beman A L., Kelem R.T., Effects of deindividuation variabls in stealing among Halloween trick-on treaters. În: *Jornal of Personality and Social Psychology*, 1976, nr.33 (2), p. 178-183.
3. Barbu Daniel. Firea românilor. București: Editura Nemira, 2004, pp.136-148.
4. Dușu Alexandru. Igiene morală și revoluția. Dimensiunile istoriei mentalităților (L ,hygiene morale et la révolution. Les dimensions de l'histoire des mentalités). In: *Xenopoliana*, 1995, 3, nr. 1-4, pp. 24-29; în: *Miscellanea in honorem Radu Manolescu*. Editura Meridiane, București, 1996, pp. 25-31.
5. Drăghicescu D. Din istoria poporului român. București: Editura Albatros,, 1996.
6. Boia Lucian. Istoria imaginarului sau dinamica arhetipurilor (L'histoire de l'imaginaire ou la dynamique des archetypes). Editura Umanitas, București, 1996, pp. 32-43.
7. Blondei Gh. *La Mentalite primitive*, Paris 1926, pp. 37-46.
8. Introducere în istoria mentatităților colective: antologie. Stud. introd., selecția și trad. textelor Toader Nicoara. București, 2003, pp.143-240.
9. Barus-Michel J., Gusit-Desprairies F., Ridel L., Crize. Abordare psihosocială clinică. Iași> Polirom, 1998, pP.128-156.
10. Lewis Richiard D. Să cunoaștem mai bine popoarele lumii. Editura Niculescu, București, 2005, p.26-45.
11. Levy-Buruhl L. *Les fonctions mentales dans les sociétés inferieres*. Paris, 1910, p. 163-176.
12. Istoria mentalităților. Wikipedia, enciclopedia liberă. [http://ro.wikipedia.org/wiki/Istoria mentalitelor](http://ro.wikipedia.org/wiki/Istoria_mentalitelor).
13. Gery Johns. *Comportament organizațional*. București: Editura Economică, 1996, p.634.
14. Neveanu P. P. *Dicționarul de psihologie*. Editura Albatros, București, 1976, p.164.
15. DEX. Ediția a 11-a. București: Editura Univers Enciclopedic, 1996, pp. 11-92.
16. Chelcea S. *Dicționar de psihologie*. București: INI. Editura Științifică și Academică, 1998, pp.156-165.
17. Larousse. Sillany N. *Dicționarul de psihologie*. București: Editura Univers Enciclopedic, 1986, p. 97.
18. Iorga Nicolae. *Istoria românilor prin căsătorii*. București. Editura Eminescu, 1981, p. 123.
19. Zlate M. *Fundamentele psihologiei*. București: Editura Pro humanitate, 2000.

Veronica MOCANU,
magistru în drept, lector univ.,
Facultatea de Drept a Universității de Stat din Moldova

DREPTUL PROTECȚIEI DATELOR CU CARACTER PERSONAL ÎN REPUBLICA MOLDOVA

Protecția datelor cu caracter personal reprezintă un domeniu nou pentru spațiul legislativ al Republicii Moldova. Conținutul său privește într-o formă generică dreptul persoanei fizice de a-i fi apărate acele caracteristici care conduc la identificarea sa și obligația corelativă a statului de a adopta măsuri adecvate pentru a asigura o protecție eficientă în acest sens.

Importanța protecției datelor cu caracter personal sporește odată cu dezvoltarea tehnologică, dezvoltare ce permite exploatarea în anonim sau falsificarea diferitor date cu caracter personal, afectând identitatea persoanei și însuși viața acesteia [1].

Necesitatea de a asigura securitatea datelor cu caracter personal în timpul nostru este o realitate obiectivă. Informația întotdeauna a avut o valoare deosebită, dar în condițiile vieții contemporane aceasta este inclusă în lista celor mai scumpe produse. Informația mânăuită de un criminal poate deveni mijloc al săvârșirii infracțiunii, informația deținută de un salariat concediat poate fi un mijloc de răzbunare, informația gestionată de un insider reprezintă marfă ce poate fi realizată concurenților. De aceea, asupra datelor cu caracter personal, indiferent de apartenența sa la o persoană fizică sau juridică, necesită a fi instituit un sistem înalt de protecție și necesită să i se acorde un regim juridic special.

La moment, tehnologia face tot mai mult posibilă crearea, trimiterea, prelucrarea și stocarea datelor personale oricând și oriunde, în acest context, este extrem de important ca într-o astfel de conjunctură să fie posibilă garantarea drepturilor și libertăților fundamentale ori dreptul protecției datelor cu caracter personal se înscrie în această ordine de idei.

Apariția unor noi tehnologii, de regulă, impune realizarea unor modificări corespunzătoare în cadrul legislativ, în organizarea instituțiilor, în politica statală, în schimbarea culturii și percepția socială. O nouă tehnologie poate să facă realizabile activități sau acțiuni care nu se puteau realiza anterior, astfel asemenea acțiuni fiind percepute chiar ca dăunătoare nu pot fi calificate ca ilegale sau criminale pînă ce nu se elaborează o lege care să le interzică. Pornind de la logica indicată, reglementarea protecției datelor cu caracter personal se impune ca o necesitate în trasarea limitelor utilizării tehnologiilor și viața privată a individului.

Societatea a căutat diferite modalități care să-i asigure o cât mai bună adaptare

la schimbările tehnologice. Pe măsură ce au apărut noi necesități, noi probleme și s-au identificat noi mijloace tehnice de soluționare, de satisfacere a necesităților vieții, s-au creat noi instituții care au urmărit să amortizeze șocurile noilor tehnologii și să descurajeze abuzurile care ar fi putut duce la efecte necontrolabile. Cu toate acestea, aplicarea unor noi tehnologii, chiar și în cazul soluționării unor probleme curente de producție, de creștere a bunăstării, de îmbunătățire a stării de sănătate, a dat naștere, uneori, la efecte secundare nedorite, a căror soluționare a necesitat și necesită noi eforturi, fapt care este sesizabil și pentru domeniul protecției datelor cu caracter personal. Astfel, pe de o parte, tehnologiile informaționale sunt privite ca forme de dezvoltare a societății, pe de altă parte însă, devine oportună impunerea anumitor interdicții, atunci când este vorba de scopuri sau activități care se dovedesc a fi dăunătoare pentru intimitatea persoanei. În ordinea celor sus indicate, necesitatea elaborării normele de protecție a datelor cu caracter personal apare ca un mijloc de stopare, de prevenire a riscurilor ce pot afecta viața privată contemporană. În contextul legislației Republicii Moldova încercările de elaborare a cadrului legislativ susceptibil a fi aplicabil domeniului protecției datelor cu caracter personal își găsesc materializarea abia către sfârșitul anilor 1990. Adoptarea unei asemenea reglementări a constituit pentru țara noastră un proces destul de anevoios și îndelungat (aproape zece ani). Primii pași în sensul adoptării primelor reglementări cadru datează din 1998, când a fost ratificată Convenția 108, proiectele de legi fiind elaborate inițial de Ministerul Transporturilor și Comunicațiilor în anul 2001 și, ulterior, de către Ministerul Dezvoltării Informaționale în anul 2006. Ulterior acestea au fost analizate de experții europeni, fiind expuse anumite recomandări pentru a transpune în acest act legislativ acquis-ul comunitar, abia la 15.02.2007 a fost adoptată Legea cu privire la protecția datelor cu caracter personal în primă redacție. Pe parcursul anilor 2009-2011 au fost realizate mai multe modificări, în așa măsură încât la 08.07.2011 a fost adoptată o nouă lege privind protecția datelor cu caracter personal, lege ce corespunde nu doar reglementărilor Convenției 108, dar și Directivelor comunității europene. Prin conținutul său Legea privind protecția datelor cu caracter personal nr. 133 din 08.07.2011 stabilește noțiunile de bază, indică domeniul de aplicare, stabilește condițiile de bază pentru prelucrarea, stocarea și utilizarea datelor cu caracter personal, clarifică drepturile subiectului datelor cu caracter personal instituționalizează organele de control ale protecției datelor cu caracter personal delimitând atribuțiile și drepturile acestora, stabilește mecanismul de realizare a controlului protecției datelor cu caracter personal, indică măsurile de asigurare a confidențialității și securității datelor cu caracter personal

Instituția protecției datelor cu caracter personal în Republica Moldova se dezvoltă din reglementările drepturilor personale. Înaintea adoptării Legii cu privire

la protecția datelor cu caracter personal în 2007 existau unele reglementări indirecte de asigurare a protecției datelor cu caracter personal și se materializau prin garantarea de către Constituția Republicii Moldova a dreptului la viață privată, inviolabilitatea domiciliului, corespondenței, prin normele din Legea privind accesul la informație [2], Legea cu privire la informatizare și la resursele informaționale de stat [3], Codul Muncii al Republicii Moldova [4].

Adoptarea Legii cu privire la protecția datelor cu caracter personal în 2007 a pus bazele instituționalizării protecției datelor cu caracter personal în Republica Moldova instituit dreptul la protecția datelor cu caracter personal ca drept subiectiv susceptibil aplicării locuitorilor Republicii Moldova, căpătând particularități diferite față de alte drepturi personale. La moment cadrul legislativ al domeniului protecției a fost perfecționat prin adoptarea noii reglementări din 08.07.2011 [5]. Astfel, la nivel național cadrul reglementării de bază a domeniului protecției datelor cu caracter personal este determinat de normele Legii privind protecția datelor cu caracter personal nr. 133 din 08.07.2011, Hotărârea Guvernului nr. 1123 din 14.12.2010 privind cerințele față de asigurarea securității datelor cu caracter personal la prelucrarea acestora în cadrul sistemelor informaționale de date cu caracter personal, Hotărârea Guvernului nr. 883 din 25.11.2011 cu privire la aprobarea Conceptului tehnic al sistemului informațional automatizat „Registrul de stat al operatorilor de date cu caracter personal”, Hotărârea Guvernului nr. 296 privind aprobarea Regulamentului Registrului de evidență a operatorilor de date cu caracter personal.

Adoptarea normelor juridice nu reprezintă un scop în sine, ci numai prima etapă obligatorie a procesului de reglementare juridică a relațiilor sociale. Următoarea etapă este transpunerea în viață a prevederilor normelor juridice. În caz contrar, normele juridice și-ar pierde sensul și menirea lor socială. Realizarea în fapt a prevederilor cuprinse în normele de drept înaintea mai multe condiții ce urmează să fie respectate. În lipsa lor, realizarea dreptului e de neconceput. Astfel, se impune traducerea în viață a prevederilor cuprinse în normele de drept, care implică participarea anumitor subiecte și anume a statului, autorităților publice, organizațiilor nestatale, persoanelor fizice [6, p. 400].

În contextul celor indicate, stabilim că transpunerea în viață a prevederilor normelor de protecție a datelor cu caracter personal este o sarcină impusă spre îndeplinire nu doar statului, ci și societății în general. Analizând situația de fapt, existentă la moment în RM, stabilim că statul se preocupă de transpunerea în viață a normelor internaționale ce reglementează protecția datelor cu caracter personal în vederea realizării scopului propus – integrarea europeană. Ținând cont de tendințele de reformare a cadrului european de protecție a datelor cu caracter personal, Republica Moldova, prin intermediul organelor abilitate urmează să

transpună în viață și reformele inițiate. Abordînd rolul autorităților publice în realizarea dreptului protecției datelor cu caracter personal, constatăm că acesta este unul mai puțin notoriu. Acest fapt se datorează lipsei conștiinței de valorificare a datelor cu caracter personal. Începînd cu intrarea în vigoare a Hotărârii și aplicarea amenzilor considerăm că lucrurile se vor schimba.

O altă condiție în realizarea dreptului stabilită de B. Negru în lucrarea sa este legată de faptul că fiecare subiect trebuie să-și cunoască statutul său juridic [6, p. 400]. Astfel, legislația trebuie să indice clar drepturile și obligațiile fiecărui subiect al relațiilor legate de prelucrarea datelor cu caracter personal, în caz contrar aceste reglementări pot fi calificate ca nerealizabile. În sensul celor indicate, remarcăm astfel că stabilim rezerve la capitolul drepturile și obligațiile subiecților implicați în prelucrarea de date. În primul rând există confuzii între noțiunii, în al doilea rând nu vedem o indicare clară a drepturilor și obligațiilor acestor subiecți. La capitolul „statutul juridic al persoanelor vizate și cunoașterea acestuia” putem indica o lipsă totală de conștientizare a acestei probleme la nivelul majorității populației ori, pentru ca indivizii să execute și să respecte cerințele legale, o condiție importantă este ca aceștia să cunoască normele juridice, statul avînd obligația de a lua toate măsurile de popularizare a actelor normative [7, p. 412]. În vederea realizării dreptului protecției datelor cu caracter personal autoritățile abilitate trebuie să-și concentreze forțele spre mediatizarea acestei probleme, sensibilizarea publicului, lobarea problemei, abordarea formelor de valorificare a datelor cu caracter personal. Totodată, se impune ca necesitate lucrul cu operatorii de date atît publici, cît și privați în vederea instruirii lor, pregătirea la cursurile de formare și perfecționare a deprinderilor și competențelor acestora.

Cea de a treia condiție indicată de B. Negru în contextul realizării dreptului se referă la necesitatea asigurării de către stat a unui cadru organizatoric care să permită tuturor, cărora le sunt adresate normele juridice, să-și valorifice din plin și nestingherit de nimeni prerogativele legale [6, p. 400].

În urma celor enunțate indicăm, că statul trebuie să instituie posibilități de valorificare și apărare a dreptului. Putem menționa ca necesitate modificarea legislativă și atribuirea persoanei juridice a calității de subiect vizat în așa fel, încît și acestui subiect de drept să i se atribuie posibilitatea de apărare a datelor. În sensul ridicării valorificării protecției datelor cu caracter personal, considerăm necesar a institui și răspunderea penală ca formă de apărare a dreptului la protecția datelor cu caracter personal prin penalizarea prelucrărilor de date neautorizate în scopuri de profit.

Întru evaluarea realizării dreptului la protecția datelor cu caracter personal în Republica Moldova ne vom opri asupra activității de executare, respectare a legilor și aplicarea normelor juridice de către organele statale.

Prin esența sa, dreptul are ca scop reglementarea relațiilor sociale. Drept finalitate a realizării acestor reglementări se prezintă sesizarea acestora de către indivizii cărora li se adresează. După cum am indicat deja, dreptul protecției datelor cu caracter personal în sens obiectiv se prezintă ca o manifestare normativă a principiilor, acțiunilor și măsurilor necesare de urmat în vederea asigurării dreptului la viață privată în contextul prelucrării de date. Stabilim, finalitatea reglementărilor protecției datelor cu caracter personal se reduce la asigurarea vieții private în contextul prelucrării de date și sesizarea acestui fapt de către comunitate.

Din perspectiva subiecților implicați în realizarea dreptului la protecția datelor cu caracter personal, stabilim de fapt nominalizarea următorilor: persoana fizică – posesor de date cu caracter personal, operatorii de date, organele de control și supraveghere, organele de ocrotire a normelor de drept și statul ca garant al realizării dreptului la protecția datelor cu caracter personal.

În contextul realizării dreptului la protecția datelor cu caracter personal, considerăm că rolul persoanei fizice – posesor de date este unul major. Mai mult decât atât, în vederea realizării acestui drept el este înzestrat cu un șir de mijloace de apărare, printre care putem enumera autosecurizarea, autoapărarea, acțiunile de compensare a prejudiciilor, restabilirea echității prin atragerea la răspundere disciplinară, contravențională și penală. Din perspectiva legislației RM, subiectul vizat în vederea protejării, revindicării sau restabilirii datelor cu caracter personal poate utiliza mijloace de apărare a dreptului său la protecția datelor și mijloace judiciare.

În contextul metodelor de apărare a dreptului la protecția datelor vom aborda importanța utilizării datelor cu caracter personal cu precauție și utilizarea mijloacelor tehnice de securizare. Aici însă este nevoie și de implicarea statului în general, a CNPD, a organelor de ocrotire a normelor de drept și specialiștilor din domeniu în particular, în vederea informării populației despre riscurile ce pot apărea și formele de preîntâmpinare.

Tot în contextul metodelor de apărare se înscriu și acțiunile prevăzute de prevederile art. 27 din Legea privind protecția datelor cu caracter personal în vigoare, care indică că subiectul datelor cu caracter personal, care consideră că prelucrarea datelor sale nu este conformă cu cerințele prezentei legi, poate înainta Centrului o plângere în termen de 30 de zile din momentul depistării încălcării. În procesul soluționării plângerii, Centrul poate audia subiectul datelor cu caracter personal, operatorul și, dacă este cazul, persoana împuternicită de către operator și martorii, de asemenea poate dispune efectuarea unui control inopinat. În urma examinării plângerii, Centrul emite o decizie motivată care prevede fie lipsa încălcării prevederilor legislației, fie suspendarea operațiunilor de prelucrare a

datelor cu caracter personal, fie rectificarea, blocarea sau distrugerea datelor ne-veridice ori obținute ilicit. Decizia este comunicată părților interesate în termen de 30 de zile de la data primirii plângerii.

În temeiul prevederilor art.11 și 13 Cod Civil la capitolul Metode de apărare a dreptului protecției datelor cu caracter personal poate fi abordată și autoapărarea. Astfel, nu vor fi considerate ca ilicite acțiunile persoanei care, în scopul autoapărării, ia, sustrage, distruge sau deteriorează un bun sau, în același scop, reține persoana obligată care ar putea să se ascundă, sau înlătură rezistența celui obligat să tolereze acțiunea dacă nu se poate obține asistența organelor competente și dacă, fără o intervenție imediată, există pericolul ca realizarea dreptului să devină imposibilă sau substanțial îngreuiată. În contextul unor asemenea acțiuni se pot înscrie acțiunile de sustragere a unui dispozitiv pe care sunt înscrise date personale ilegal colectate.

În contextul utilizării metodelor judiciare de apărare a dreptului la protecția datelor cu caracter personal vom indica procedura contenciosului administrativ (temei art. 27, alin. 8 din Legea privind protecția datelor cu caracter personal nr. 133 din 08.07.2011), conform căreia, în cazul adresării unei plângeri către CNPD, manifestarea dezacordului față de aceasta și existența prezumției că prin respectiva decizie s-au prejudiciat drepturile și interesele persoanei vizate aceasta poate contesta Decizia Centrului în instanța de contencios administrativ.

Totodată, persoana vizată poate să-și apere dreptul la protecția datelor cu caracter personal și în cadrul procedurii contencioase, avînd posibilitatea de a solicita recunoașterea dreptului la protecția datelor cu caracter personal pentru o categorie de date neincluse în lege expres, ca date cu caracter personal, restabilirea situației anterioare încălcării dreptului și suprimarea acțiunilor prin care se încalcă dreptul sau se creează pericolul încălcării lui, recunoașterea nulității actului juridic întemeiat prin reprezentare de date denaturate, modificate, sau depășite, declararea nulității actului emis de o autoritate publică în temeiul unei evaluări automate de date sau în temeiul unei evaluări denaturate, impunerea la executarea obligației în natură, spre exemplu impunerea la radierea unor date stocate ilegal, repararea prejudiciilor morale și materiale, desființarea sau modificarea raporturilor juridice. Mai mult decît atît, prin reglementările recent adoptate s-au modificat prevederile articolul 85 alin. (1) din Codul de Procedură Civilă al Republicii Moldova nr. 225-XV din 30 mai 2003 (Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2003, nr. 111-115, art. 451), indicându-se că acțiunile legate de încălcarea legislației privind protecția datelor cu caracter personal sunt scutite de taxa de stat. Respectivele modificări au intrat în vigoare din data de 16.06.2012.

Tot în contextul mijloacelor judiciare de apărare a dreptului la protecția datelor cu caracter personal se înscriu și reglementările din Codul Contravențional.

În temeiul modificărilor recent introduse (în vigoare din 16.06.2012) sunt calificate ca contravenții prelucrarea datelor cu caracter personal cu încălcarea legislației privind protecția datelor cu caracter personal, refuzul de a furniza informații sau împiedicarea accesului personalului Centrului Național pentru Protecția Datelor cu Caracter Personal, neîndeplinirea deciziilor Centrului Național pentru Protecția Datelor cu Caracter Personal.

Prelucrarea datelor cu caracter personal cu încălcarea legislației în domeniu este reglementată de prevederile art. 741 Cod Contravențional.

Astfel, la alin. 1) al articolului sus menționat se indică, că nerespectarea cerințelor față de asigurarea securității datelor cu caracter personal la prelucrarea lor în cadrul sistemelor informaționale de date cu caracter personal se sancționează cu amendă de 150 de unități convenționale aplicată persoanei fizice, cu amendă de la 200 la 500 de unități convenționale aplicată persoanei juridice cu sau fără privarea, în ambele cazuri, de dreptul de a desfășura o anumită activitate pe un termen de la 3 luni la un an. Indicăm, că în conformitate cu Hotărârea Guvernului nr. 1123 din 14.12.2010 privind aprobarea Cerințelor față de asigurarea securității datelor cu caracter personal la prelucrarea acestora în cadrul sistemelor informaționale de date cu caracter personal prin securitatea informațională se înțelege protecția resurselor informaționale și infrastructurii de acțiuni intenționate sau accidentale, cu caracter natural sau artificial, al căror rezultat cauzează daune participanților la procesul de schimb de informație. Asigurarea securității informaționale va include totalitatea măsurilor juridice, organizatorice, economice și tehnologice, orientate spre prevenirea pericolelor securității resurselor și infrastructurii informaționale.

Alineatul 2) al aceluiași articol prescrie că prelucrarea datelor cu caracter personal fără notificarea și/sau autorizarea organului de control în domeniul prelucrării datelor cu caracter personal, atunci când notificarea sau obținerea autorizării este obligatorie, precum și prelucrarea datelor cu caracter personal de un operator neînregistrat în modul stabilit, se sancționează cu amendă de 150 de unități convenționale aplicată persoanei fizice, cu amendă de la 200 la 500 de unități convenționale aplicată persoanei juridice cu sau fără privarea, în ambele cazuri, de dreptul de a desfășura o anumită activitate pe un termen de la 3 luni la un an.

Tot alin. 2) al articolul enunțat stabilește că încălcarea drepturilor subiectului datelor cu caracter personal de a fi informat, de acces la datele cu caracter personal, de intervenție asupra datelor cu caracter personal, de opoziție și de a nu fi supus unei decizii individuale, se sancționează cu amendă de 150 de unități convenționale aplicată persoanei fizice, cu amendă de la 200 la 500 de unități convenționale aplicată persoanei juridice cu sau fără privarea, în ambele cazuri,

de dreptul de a desfășura o anumită activitate pe un termen de la 3 luni la un an. Prin esența sa, această reglementare impune o responsabilizare a operatorilor față de persoanele vizate, pe de altă parte, această normă se situează ca o garanție a persoanei vizate și ca un mijloc de control al respectării drepturilor sale în contextul prelucrării datelor cu caracter personal.

Încălcarea regulilor de stocare și utilizare a datelor cu caracter personal de asemenea este reglementată ca contravenție reglementată de alin. 3) art. 741 Cod Contravențional. Săvârșirea acesteia se sancționează cu amendă de 150 de unități convenționale aplicată persoanei fizice, cu amendă de la 200 la 500 de unități convenționale aplicată persoanei juridice cu sau fără privarea, în ambele cazuri, de dreptul de a desfășura o anumită activitate pe un termen de la 3 luni la un an. Conform prevederilor art. 4 (1) lit. e) și art. 11 din Legea privind protecția datelor cu caracter personal în vigoare, datele urmează a fi stocate într-o formă care să permită identificarea subiecților datelor cu caracter personal pe o perioadă care nu va depăși durata necesară atingerii scopurilor pentru care sînt colectate și ulterior prelucrate. Stocarea datelor cu caracter personal pe o perioadă mai mare, în scopuri statistice, de cercetare istorică sau științifică, se va face cu respectarea garanțiilor privind prelucrarea datelor cu caracter personal, prevăzute de normele ce reglementează aceste domenii, și numai pentru perioada necesară realizării acestor scopuri. La încheierea operațiunilor de prelucrare a datelor cu caracter personal, dacă subiectul acestor date nu și-a dat consimțământul pentru o altă destinație sau pentru o prelucrare ulterioară, acestea vor fi distruse sau transferate unui alt operator, cu condiția ca operatorul inițial să garanteze faptul că prelucrările ulterioare au scopuri similare celor în care s-a făcut prelucrarea inițială, transformate în date anonime și stocate exclusiv în scopuri statistice, de cercetare istorică sau științifică. Totodată, legea expres indică că după decesul subiectului datelor cu caracter personal datele acestuia se pot utiliza, cu consimțământul succesorilor, în scop de arhivă sau în alte scopuri prevăzute de lege.

Alineatul (4) al art. 741 Cod Contravențional indică, că transmiterea transfrontalieră a datelor cu caracter personal cu încălcarea legislației privind protecția datelor cu caracter personal se sancționează cu amendă de 150 de unități convenționale aplicată persoanei fizice, cu amendă de la 200 la 500 de unități convenționale aplicată persoanei juridice cu sau fără privarea, în ambele cazuri, de dreptul de a desfășura o anumită activitate pe un termen de la 3 luni la un an.

Articolul 742 reglementează o altă contravenție încriminată de Codul Contravențional al RM și se referă la refuzul de a furniza informații sau împiedicarea accesului personalului Centrului Național pentru Protecția Datelor cu Caracter Personal. Refuzul de a furniza informațiile sau documentele solicitate de Centrul Național pentru Protecția Datelor cu Caracter Personal în procesul exercitării atribuțiilor de control, prezentarea unor informații neautentice sau

incomplete, precum și neprezentarea în termenul stabilit de lege a informațiilor și a documentelor solicitate se sancționează cu amendă de la 50 la 100 de unități convenționale aplicată persoanei fizice, cu amendă de la 100 la 500 de unități convenționale aplicată persoanei juridice. Alin. (2) al art. prescrie ca contravenții acțiunile legate de împiedicarea accesului personalului abilitat cu funcții de control al Centrului Național pentru Protecția Datelor cu Caracter Personal în încăperile și pe teritoriul amplasării sistemelor de evidență a datelor cu caracter personal, la datele cu caracter personal prelucrate de operatori și/sau de persoanele împuternicite de operatori, la echipamentul de prelucrare, la programe și aplicații, la orice document sau înregistrare referitoare la prelucrarea de date cu caracter personal. Această reglementare este mai mult un instrument de impuneri a realizării dreptului protecției datelor cu caracter personal CNPD, dar oricum l-am inclus la capitolul „Modalități de apărare a dreptului protecției datelor cu caracter personal susceptibile a fi exercitate de către persoanele vizate”, căci în final oricum contribuie la realizarea dreptului la protecția datelor cu caracter personal ca atribut al persoanei vizate. Tot în această ordine de idei se înscriu și reglementările de la art. 743 care indică că neîndeplinirea deciziilor Centrului Național pentru Protecția Datelor cu Caracter Personal privind repunerea în drepturi a subiectului datelor cu caracter personal, inclusiv privind suspendarea sau încetarea prelucrării datelor cu caracter personal, blocarea, distrugerea parțială ori integrală a datelor cu caracter personal prelucrate cu încălcarea legislației în domeniul protecției datelor cu caracter personal, se sancționează cu amendă de la 50 la 150 de unități convenționale aplicată persoanei fizice, cu amendă de la 200 la 500 de unități convenționale aplicată persoanei juridice cu sau fără privarea în ambele cazuri, de dreptul de a desfășura o anumită activitate pe un termen de la 3 luni la un an.

Ca formă de realizare a dreptului la protecția datelor cu caracter personal vom considera și acțiunile CNPD legate de sesizarea organelor de drept în cazul existenței unor indici privind săvârșirea infracțiunilor legate de încălcarea drepturilor subiecților datelor cu caracter personal și reglementările din Codul Penal din Capitolul „Infracțiuni în domeniul Telecomunicațiilor”, care prescriu ca infracțiuni accesul neautorizat la rețelele și serviciile de telecomunicații, încălcarea regulilor de securitate a sistemului informatic, fraudă informatică, falsul informatic, producerea, importul, comercializarea sau punerea ilegală la dispoziție a parolelor, codurilor de acces sau a datelor similare, perturbarea funcționării sistemului informatic, alterarea integrității datelor informatice ținute într-un sistem informatic, interceptarea ilegală a unei transmisii de date informatice, producerea, importul, comercializarea sau punerea ilegală la dispoziție a mijloacelor tehnice, accesul ilegal la informația computerizată.

Din cele relatate constatăm că în contextul cadrului legislativ existent nu exis-

tă un mecanism de realizare a dreptului și asigurării protecției datelor cu caracter personal prelucrate manual. Considerăm însă că acest fapt este foarte important, mai ales în contextul realității Republicii Moldova, unde nu toate sectoarele vieții sunt automatizate. Mai mult decât atât, acest imperativ rezidă din reglementările legii cadru, care indică la Art. 2 alin. (1) că prezenta lege reglementează relațiile juridice care apar în procesul de prelucrare a datelor cu caracter personal ce fac parte dintr-un sistem de evidență sau care sînt destinate să fie incluse într-un asemenea sistem, efectuată în totalitate sau în parte prin mijloace automatizate, precum și prin alte mijloace decât cele automatizate.

Reieșind din cele indicate, constatăm că, realizarea dreptului la protecția datelor cu caracter personal se situează a fi o activitate destul de complexă ce presupune asumarea și exercitarea de drepturi și obligații de un șir de indivizi, în așa fel încît spre final protecția datelor cu caracter personal să fie sesizată de indivizi.

Evaluînd nivelul de dezvoltare a reglementărilor protecției datelor cu caracter personal, ajungem la concluzia că la moment sistemul de reglementare a protecției datelor cu caracter personal din Republica Moldova se caracterizează ca unul avansat ce asigură un nivel adecvat de protecție a datelor cu caracter personal, dar care implică carențe la capitolul implementare și realizare. Este necesar de menționat că această caracterizare este una de moment, dar în cazul în care sistemul de protecție european va fi reformat, această caracteristică nu va mai fi actuală. La moment, în cazul în care se optează spre integrarea europeană, se impune drept stringență reformarea sistemului de protecție națională conform proiectelor elaborate în context european. Mai mult decât atât, nu trebuie așteptate realizarea reformelor europene, dar trebuie întreprinse măsuri în vederea urmării unui curs simultan de dezvoltare, pentru a nu permite apariția de decalaje și discrepanțe în reglementări.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Clarke R. Beyond the OECD Guidelines: Privacy Protection for the 21st Century. Xamax Consultancy Pty Ltd. January 2000. <http://www.rogerclarke.com/DV/PP21C.html> (vizitat 10.02.2011).
2. Legea privind accesul la informație. Nr. 982-XIV din 11.05.2000. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 28.07.2000, nr. 88- 90/664.
3. Legea cu privire la informatizare și la resursele informaționale de stat. Nr. 467-XV din 21.11.2003. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 01.01.2004, nr. 6-12/14.
4. Codul Muncii al Republicii Moldova. Nr. 154-XV din 28.03.2003. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 29.07.2003, nr. 159-162.
5. Legea privind protecția datelor cu caracter personal. Nr. 133 din 08.07.2011. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 14.10.2011, nr. 170-175/4921.
6. Negru B., Negru A. Teoria Generală a dreptului. Chișinău: Bons Offices, 2006. 520 p.
7. Avornic Gh. ș.a. Teoria Generală a dreptului. Chișinău: Editura Cartier juridic, 2004. 656 p.

Prof., dr. **Victor CRĂCIUN**,
București, România

SPOVEDANIA UNUI ÎNVINS? SAU BIRUIT-A GÂNDUL CEL CURAT

La peste 80 de ani de la publicarea dramaticii cărți, a lui Panait Istrati, *Spo-vedania* sa nu mai apare ca mărturia unui învins, ci mărturia cu valoare de document a unui învingător. Un document cu ecou internațional, care a săpat temelia „Dictaturii Proletariene” din Rusia Sovietică și în același timp o percepție românească hotărâtă privind gravele probleme pe care le putea ridica acest Continent roșu.

Născut la încrucișarea Occidentului cu Orientul, la marginea dinspre Marea cea Mare a daco-geților, ei înșiși continuând etnia „nemuritorilor”, cum i-a numit Herodot pe traci, atât de răspândiți, dar „neuniți”, deși ocupau un uriaș perimetru din Centrul Europei, Panait Istrati devine, prin hazardul vieții, cel mai fascinant scriitor al necunoscutei zone, impus în literatura europeană – pentru că a debutat direct în spirit universal – de personalitatea recunoscută a lui Romain Rolland.

Omul de la Cotul Dunării vagabondase, suferise, renăscuse datorită lui Romain Rolland și devenise, în final, purtătorul idealului celor mulți în literatură, căpătând numele de recunoaștere franceză și europeană, Panait Istrati. Drumul său nu a fost lung ca timp, ci întins ca spațiu geografic și de conștiință, pornind, în țară, ca militant al muncitorilor, aflați în momente de înfripire a clasei, la început de veac XX, dar căpătând o altă perspectivă, ajuns în Centrul Europei, unde valul socialist îl copleșește în așa măsură încât îl fascinează poveștile despre tânărul stat sovietic, lăsându-se acaparat de Intercom, care desfășura o propagandă de necontestat pro-bolșevică, și ajungând a fi vicepreședinte al Asociației de prietenie Rusia-Franța.

Terenul spiritual era pregătit din țară, unde se atașase de capetele proletare, stătuse pentru acțiunile de „tânăr prozelit” și în pușcăria Văcărești, apoi într-un sanatoriu TBC și luase calea Egiptului și Siriei, ajungând la 20 de ani la Paris și în Elveția.

Clachează moral și își taie beregata, este „salvat” de Romain Rolland care îl determină să-și descrie viața aventuroasă, deschizându-i calea literară, astfel încât, după *Chira Chiralina* din 1923-1924, îi apar, în doi-trei ani, operele care îl impun: *Haiducii*, *Moș Anghel*, *Trecut și viitor*, *Domnița din Snagov*, *Mihail*, *Neranțula*, *Codin*. Scrie și în continuare enorm, publicând cel puțin un volum anual, cărți care îi apar deopotrivă în limba română și franceză. El devine, astfel, un nume de referință între scriitorii români interbelici cunoscuți în Europa.

Am enumerat aceste fapte și opere pentru a amplasa ceea ce ne interesează în acest eseu, „momentul” Rusia din viața sa zbruciumată, care înseamnă de fapt nu numai o îndelungată ședere, de un an și jumătate, în țara care îl considera un susținător al ideologiei ei, dar care, iluminat de adevărurile cunoscute, va oferi această carte scrâșnită despre o lume construită altfel decât visase.

„Flacăra” sovietizantă se micșorează pe măsura acestei șederi, arderea ei topindu-se în fața tragicei înfățișări a realităților constatate pas cu pas. Iar volumul de care ne ocupăm reprezintă tocmai dezumflarea idealurilor care îi fuseseră atât de dragi. Se compune din trei părți distincte: 1. *Spovedanie pentru învinși*, o privire sintetică asupra propriei vocații în apărarea dreptății celor mulți, înfrântă de adevărul curat constatat la fața locului în URSS. 2. *Uniunea Sovietică*, jurnalul călătoriei pe pământul „patriei proletariatului”, cu descrierea oamenilor și locurilor aceluia, cunoscute direct, conținând și pagini despre RSSAM care este Republica Sovietică Socialistă Autonomă Moldovenească, descrisă ca un „fluture român așezat pe elefantul sovietic” și 3. *Afacerea Russakov sau Uniunea Sovietică de astăzi*, prezentând un caz concret care dovedește falsitatea și prăbușirea unui crez atât de îmbietor la început, privind primul stat al proletariatului din lume.

Fiecare dintre aceste părți este aparent distinctă, *Spovedania* prezentând în fapt cutremurătoarea schimbare la față a lui Panait Istrati, care ia cunoștință despre ipocrizia unui regim totalitarist, dogmatic, birocratic. Este cântecul de lebadă prin care scriitorul se desparte de netrebnicia unei concepții. Din păcate, timpul nu i-a fost favorabil să adâncească în alte opere de analiză caracteriologică drama interioară pe care o trăia.

Să observăm, mai întâi, că volumul său se intitulează *Spovedania unui învins*, iar cea dintâi parte a cărții este *Spovedania pentru învinși*. Chiar prin aceasta, recunoaște că spovedania este a celui ale cărui idealuri au fost învinse de realitatea imediată, scriitorul se adresează celor învinși real, de un **Imperiu** constituit; că, deci, în vreme ce **învinșul** este un individ visător, încrezător într-o ideologie care se dovedește a fi de fapt șubredă, adresarea **pentru învinși** este o cale aparent fără întoarcere, în orice caz dramatică pentru momentul constatat. **Învinșul**, conceptual, este scriitorul, iar cei care suportă înfrângerea sunt oamenii, statul sovietic ca atare. Panait Istrati își asumă propria tragedie, **Spovedania**, ca mărturie a individului/insului are însă o cuprindere enormă, a mulțimilor, tentate de un miracol care s-a dovedit a fi o vrăjitorie.

Noi înșine am trecut, în 1992, printr-o experiență oarecum similară. Văzând că toate eforturile pe care le făcusem nu duceau la revenirea Basarabiei la Țara Mamă, după Podurile de Flori și alte bătălii, am publicat cartea *Pierdem Basarabia*. Așa am tipărit, în chip deliberat pe copertă, titlul volumului. Însă, pe pagina interioară de titlu, am adăugat un semn de întrebare: *Pierdem Basarabia?* Era un

avertisment și o meditație pe care o supuneam atenției publice. **Pierdem din nou Basarabia?** Da! **Pierdem Basarabia** pentru că... și se arătau explicit trecutul și prezentul.

Drama suferită de noi era româno-română, frățească, spirituală.

Drama lui Panait Istrati devenea universală. O transmite ca o concluzie:

„Rostul acestei cărți este, prin urmare, de a pune ferul roșu pe aceste abcese cari acopăr în întregime corpul Revoluției și dintre cari unul, ce va fi descris mai la vale, a pleznit chiar în nasul meu, m-a inundat cu o coptură pe care o port încă pe față, și mi-a otrăvit existența. În fața unei atari putreziciuni precoce, care constituie bazele unui regim, tot ce regimul a construit și făgăduiește să construiască, nu mai stă în picioare”.

Spovedania lui Panait Istrati este o adresare directă, dincolo de mărturia unui crez. El, în fapt, zice: Oamenilor, **suntem învinși**, și iată de ce **mă despart de prietenii mei comuniști** întrucât aparatul dirigit al sistemului din Rusia octombristă este chiar **Partidul Comunist** care „eri bălăcind în **marxism**, astăzi în **leninism**, ne arată (ne arată!) același chip stupid” care a dus la dezastrul societății ce se vrusese **dreaptă**.

Și mai departe: „Mi-e absolut imposibil să fac bilanțul acestei imoralități. Aș umple volume și ar cuprinde toată ierarhia”. O ierarhie care cuprinde multe personaje, în frunte cu exemplul scriitoricesc care îi este primul la îndemână: **Maxim Gorki**. Deși îl citează pe Stalin – „căci nici pe departe nu-mi trecea să gândesc cât de puțin despre oficiali” – Panait Istrati nu îl atacă direct. Dar orice rând e o referire la construcția **birocratică** în fruntea căreia se situează Stalin, atacând-o virulent. Cu Gorki a stat de vorbă, iar literatul comunismului nu i-a deslușit nimic din ceea ce l-a cutremurat pe Panait Istrati în lunga lui ședere, în întreaga Rusie Sovietică, inclusiv în Basarabia (RSS Moldovenească!), în nordul îndepărtat sau în Georgia.

Îi va fi spus, oare, lui Gorki aceste vorbe, pe care, chiar dacă nu i le-a comunicat astfel, scriitorul le va fi putut găsi în paginile cărții/spovedaniei acesteia: „Căci va veni o zi când învinșii vor putea să vorbească, pe deasupra tuturor claselor, și în ziua aceea, glasuri cumplete îi vor cere socoteală lui Maxim Gorki, care, spre nenorocirea memoriei sale, nu va mai putea să răspundă”.

Panait Istrati a scris această carte tocmai pentru a răspunde, ca scriitor, ceea ce n-a putut face Gorki, care a murit așa cum a murit...

Așadar, scriitorul nostru a petrecut în Rusia Sovietică de la 15 octombrie 1927 până la data de 15 februarie 1929, deci vreme de 16 luni, timp în care a „văzut, gândit și simțit” întreaga oroare a regimului care tocmai își sărbătorise zece ani de existență, motiv pentru care și fusese invitat la sărbătorirea de la Moscova, străbătând, apoi, peste 20.000 de kilometri!

În loc de patru volume posibil de călătorie, Panait Istrati oferea unul singur, succint dar categoric, la a cărui lectură *Literaturnaia Gazeta* (organul scriitorilor sovietici) avea să-l facă „taler cu două fețe”, combătându-l îndârjit. Iar culmea, calitatea pe care o avusese când a fost invitat în URSS, aceea de vicepreședinte al organizației **Amicii URSS din Franța**, în urma publicării cărții în Franța (apoi și în România, în traducerea lui P. Ioanid) îi va fi luată, fiind socotit un dușman al bolșevismului. Cu atât mai categoric scriitorul va socoti mai necesară această demascare, întrucât „nu există zece la sută din proletariatul comunist internațional care să știe exact ce se petrece în Rusia”.

Această „necunoaștere” a fost acoperită cu fapte de Panait Istrati, care devine, în felul acesta, primul atacator prestigios al comunismului, cu atât mai neașteptat cu cât reprezentase „clasa proletariană” și fusese adeptul revoluției socialiste. Adevărurile trebuiau să țâșnească direct și cel care o făcea era scriitor român, devenit scriitor în Franța, adoptat de Barbusse, Romain Rolland și alți vizionari de stânga, apărători ai Rusiei Sovietice. Prin el, și credințele lor în comunism au început să se clatine.

Înainte de 1917, îl cunoscuse și pe Troțki, chiar în București, în România, așa cum singur mărturisește: „Dar ne-am strâns mâna odată, și el se va mira aflând. Era, dacă nu mă înșel, în 1911 sau 1912, în București. Nina Arbore – sora doctorei Ecaterina Arbore, pe care aveam s-o regăsim Comisară a Poporului la Sănătatea Publică din Moldova sovietică, – veni într-o zi să mă întrebe pe neașteptate:

– Vrei să vezi o pasăre călătoare interesantă?

– Cine?

– Un exilat de marcă: Leon Trotsky, fost președinte al sovietului ieșit din Revoluția de la 1905 și cel mai strălucit orator și publicist al Rusiei revoluționare din zilele noastre.

– Mă mai întrebi? Să ne grăbim.

Mă duse la hotelul High-Life din piața Episcopiei. Într-o încăpere îngustă, Leon Davidovici, cu capu-i clasic, cu ochii săi feroci, îmbrăcat cu o bluză neagră, stătea în picioare, rezimat de pat. Deoarece nu cunoșteam nicio limbă europeană, nu putui decât să-l privesc ca un vițel. Totuși întrebai de ce purta bluză neagră.

– Pentru că sunt pesimist! răspunse el ironic”.

Despre aceste întâlniri mi-a vorbit mai amănunțit și Milița Petrașcu, care îi cunoscuse pe Lenin și Troțki în străinătate. L-a cunoscut apoi și pe Panait Istrati prin Nina Arbore, artistă plastică și ea, sora Ecaterinei Arbore – care va ajunge chiar ministru al Sănătății în Ucraina – și care s-a întâlnit cu Zamfir Arbore – tatăl lor – la Rusciuc, înainte ca acest luptător pentru Basarabia românească să-și afle sfârșitul. De altfel, Milița Petrașcu avea să-i facă lui Panait Istrati bustul (așezat pe mormântul de la Bellu) și să-și amintească împreună viața pariziană legată

de personalitatea lui Brâncuși. Importante mărturii mi-a dictat și H. Y. Stahl, altă prietenă a lui Panait Istrati, din celebrul cerc Ion Vinea, apropiat de autorul *Chirei Chiralina*, de minunata legendă fiind legați din copilăria lor în atmosferă grecească.

Ceea ce atacă Panait Istrati, în Rusia fără Troțki, este tocmai groaznica lozincă **Proletari din toate țările, uniți-vă!**, iar scriitorul vizionar concludă: „Iar dacă va trebui ca, într-o zi, nimic să nu rămână în picioare din tot ce voi ați clădit, ați visat să clădiți acolo, – ei bine, de la primul până la ultimul dintre mercenarii care s-ar repezi cu asalt împotriva Uniunii Roșii, ca s-o devoreze, niciunul nu va trece pe sub lozincă asta a destinului vostru, fără să vă cadă trăznit de groază”.

Dacă prima parte a cărții este un eseu despre puterea proletariatului ca forță dezastruoasă a comunismului, cea de-a doua vine spre a dovedi găunosul stării de fapte constatate în timpul îndelungilor drumuri parcurse în scop documentar și cu interes scriitoricesc. Pentru că, în Ucraina spre exemplu, la *Kino-Vufku*, unde s-a construit „unul dintre cele mai moderne studiouri din lume”, i s-a turnat cel dintâi film, plecând de la cartea sa *Chira Chiralina*, cu modificări impuse de regizor. Și tot acolo se pregătea turnarea altui film după scenariul realizat în colaborare cu Nikos Kazantzakis, care realizase și muzica.

Fără îndoială că această colaborare i-a adus scriitorului și venituri în ruble, la acea vreme monedă cu o cotație ridicată – o rublă pentru o jumătate de dolar – și care i-au fost de folos, atât în călătoria întreprinsă din Rusia în Grecia, ca și pe cuprinsul URSS.

Panait Istrati trece, astfel, prin diverse întâmplări și experiențe de viață care îi deschid ochii asupra comunismului sovietic. Dorește **să cunoască totul**, inclusiv închisorile comuniste, „dar sovietele mă vor lipsi de această experiență.”

Și, desigur, ne interesează îndeaproape vizita în RSSAM – adică Republica Moldovenească/Basarabia, despre care nu ne lasă însă opinii limpezi, motivația fiind că nu dorea să le facă rău oamenilor de acolo, menționând gânduri și fapte concrete.

RSS Moldovenească era atunci o republică hibridă, alcătuită din câteva localități românești de dincolo de Nistru (o parte din Transnistria de astăzi!), având capitala mai întâi la Balta, apoi la Tiraspol. Panait Istrati a cunoscut sufletul românesc de acolo, înțelegând, cu atât mai mult ca brăilean, povara înstrăinării.

Această frățietate cu românii din Basarabia este exprimată direct:

„Comuniști, moldoveni sau altfel, nu există nicăieri, în Uniunea Sovietică, așa cum nu există nici în restul lumii, decât cu numele. Se numesc așa, și atât, căci nimic nu este în comun, începând cu pâinea pe care și-o zmulg, unii de la gura altora, mai aprig decât oriunde. Dar dacă nu există comuniști, și nici măcar socialiști, există ceva mai bun: intenția omului superior care vrea să dea sclavului

o viață mai bună. Că *nu* poate totdeauna ce *vrea*, asta e altceva, și nu trebuie să condamnăm niciodată un om pentru ce *nu poate*, ci pentru ce *nu vrea* (...).

Republica Moldovenească, fluture român așezat pe elefantul sovietic, mi-a fost un exemplu tipic de ceea ce *vrei* și *nu poți*. Mi-a fost de asemeni pentru ceea ce *poți* și *nu vrei*, căci Uniunea Sovietică se oglindește întregă în lacurile-i mici mai bine decât în cele mari”.

Deși sunt puține paginile despre această falsă „Republică”, scriitorul găsește locul să vorbească despre **înstrăinare** într-o comparație citabilă, aceea a *Legendei Meșterului Manole*, care simbolizează construcția întregului printr-o unică zidire, jertfind propria soție:

„Doctorița Ecaterina Arbore, comisară la sănătatea publică a Moldovei, devenită de la o zi la alta o simplă cetățeană, nu mai găsea adăpost la Moscova (ea nu este *trotskistă*).

Unde s-a mai văzut așa ceva pe fața pământului?

Și totuși ușurința pândește opera, o amenință cu prăbușirea, ca în frumoasa noastră legendă a Mănăstirei de la Curtea de Argeș, ale cărei ziduri se năruiau noaptea, pe măsură ce erau ridicate ziua. Ce sacrificiu va trebui făcut pentru a pune capăt nenorocirii?

În legendă a fost deajuns un suflet omenesc. Și arhitectul, meșterul Manole, n-a șovăit să-și zidească propria nevastă pentru izbânda operei.

Ce ar trebui să zidească arhitecții comuniști pentru a o vedea izbândind și pe a lor? N-au și ei o soție, care se numește Doctrină, și care-i infinit mai vinovată decât nevinovata nevastă a meșterului Manole? Nu ei îi datorează opera socialistă toate nenorocirile?

Da, dar în zilele noastre, oamenii iubesc pe soțiile astea mai mult decât opera lor. Nu mai există meșteri Manole”.

Ultima parte a volumului este un micro-roman document. Se intitulează *Afacerea Russakovsău Uniunea Sovietică de astăzi*. De la titlu se enunță o demonstrație: ceea ce se întâmplă cu familia Russakov reprezintă tragedia întregii URSS. O afirmă în cele câteva rânduri introductive: „Dar în **Afacerea Russakov...** prin peripețiile multiple ale desfășurării ei e cuprinsă întreaga Uniune Sovietică: economică, politică, omenească și mai cu seamă, vai, moralicească”.

Cunoașterea tragediei acestei familii de evrei trăitori în Franța și reveniți în Rusia devine dovada cea mai evidentă a dezastrului moral al „societății proletariene” și anume **Revoluția monstruoasă**.

Tocmai această cunoaștere aprofundată a familiei, devotată inițial comunismului, este centrul doveditor al faptului că „clasa muncitoare este aceea care e mai lovită în Uniunea Sovietică”, **vizionarul scriitor** devenind biruitor în conceptul lui: „miile cunoscute și sutele de mii despre care nu se va afla niciodată, vă

vor aduce nenorocire și vă vor condamna, pe întregul pământ, soartei pe care voi o rezervați bieteii vieții omenești în țara dreptății și a Dictaturii Proletariatului!”

Așadar, vă vor condamna pe întregul pământ!

Ceea ce s-a produs!

Dar mai întâi s-a întâmplat aclamarea – de către mulțimi – a scriitorului român de obârșie, francez prin literatura lansată, care, după toate acestea a ajuns a blestema conducerea acestei societăți.

Nu am mai întâlnit, decât mult mai târziu, la dizidenții ruși, refugiați în Occident, asemenea blesteme adresate totalitarismului roșu: „În Moldova sovietică, prieteni vechi, deveniți comisari ai poporului, veniți cu drapele și cu muzici în frunte, să mă ia la coborârea din tren, la Bîrzola, primire neprevăzută care mă făcu să-mi stăpânesc cu multă greutate lacrimile, căci detest bestia umană când se aprinde în avantajul său. Titluri de onoare îmi fură decernate. În sfârșit, ceea ce este esențial, mii de oameni m-au adorat, între Murmansk și Erivan, între Nistru și Volga. I-am iubit pe mulți dintre ei. Și tuturor le-am jurat să-i servesc.

Cum vreți deci să nu blestem ziua când mama m-a născut, când o netrebnică politică, dublată de-o doctrină absurdă, mă desparte acum de ceea ce constituie pivotul credinței mele și-mi acoperă chipul cu voalul unei apostasii care, deși doar aparentă, nu mă face mai puțin mizerabil?

Fiți blestemați, politicieni și dogme, cari săvârșiți astfel de crime; cari certați oameni de aceleași credințe; cari semănați ura în inima fraților umani; cari faceți de nerecunoscut chipul aceluiaș prieten și cari zădărniciți opere ce nu vor fi niciodată create de alți oameni și-n alte timpuri. Fiți blestemați, politicieni și dogme!”

Iar scriitorul se dedă în scris la asemenea atitudini, din pricina descoperirii nemijlocite a abisului dintre ideal și realitatea revoltătoare, iar blestemul este expresia revoltei. Cunoșcând drama familiei Russakov, devenită o „afacere” pentru stăpânire, Panait Istrati încearcă să o elucideze, ajungând până la marele șef al administrației sovietice.

Cazul particular al acestei familii de evrei care slujise în Occident ideilor comuniste rusești se agravează nu pe motive ideologice, ci pentru că o persoană ajunsă în fruntea bucatelor, fără niciun fel de merit, puse ochii pe locuința Russakovilor. Nu conta nimic, deși fiul bătrânului, traducător în Franța al cărților lui Lenin, adusesese servicii remarcabile ideologiei. Prăbușirea morală și politică a bolșevismului este acum echivalată de scriitor cu sintagma FASCISM BOLȘEVIC. Panait Istrati constată că decizia celui deal doilea om în stat, după Stalin – este vorba despre Kalinin –, nu este decât o farsă: nimeni nu îl ia în seamă. Pentru scriitor, care face o anchetă amănunțită în acest caz, este momentul recunoașterii înfrângerii. Este crezul său că s-a prăbușit ca un învins. L-au învins „haimana-

lele” bolșevice, deținătorii puterii, în rândul cărora se situează personajele din conducerea aparatului de stat. Este „motivul” pe care îl preia chiar de la Litvinov – ministrul comunist de Externe –, care într-o alocuțiune la Geneva se întrebese retoric: „Interesele acestor haimanale vrem noi să le servim?” . Pentru Panait Istrati „Haimanaua n-are decât pântic”. Unde este ideologia care își clama grija față de popor, unde se află crezul mulțimilor flămânde, unde construcția unei alte lumi, mai bune și mai drepte, așa cum se promitea?!

„– Cefalonitul! Să jurăm că nu vom ridica niciodată mâna în contra bolșevismului, chiar dacă el ne-o arunca într-o zi în închisoare : lui îi va datora mâine, omenirea, libertatea-i completă. Nu va realiza decât foarte puțin din ce făgăduiește, dar el făgăduiește totul, imposibilul chiar, și asta-i cutezanța care trebuie veacului nostru fricos. – Amintește-ți istoria ciuvașilor.

Îndată după încheierea războiului civil, o barocă delegație de ciuvași se prezintă comisarului poporului la Instrucție:

– Ei! întrebă acesta. V-ați făcut sovietul? Spune-mi ce ați făcut la voi.

– Tovarășe Lunaciarski! exclamă șeful delegației. Am format sovietul! pe urmă i-am alungat pe popii pe cari țarul ni-i impusese și i-am adus înapoi peșamanii noștri (vrăjitori) cari trăiau prin păduri.

– Nu e niciun progres, răspunse comisarul, să înlocuești un popă cu-n vrăjitor, dar ați făcut ce-ați vrut. Și asta-i libertatea. Restul va veni pe urmă, fără să vrei.”

Învinsul, cum se socotea Panait Istrati în 1927-1929, atunci când constatase frângerea crezurilor sale, ne apare astăzi, după destrămarea Uniunii Sovietice, **un biruitor**. Inițial luptător pentru cauza celor mulți, izbit de discrepanțele între idealuri și realitatea sistemului sovietic, Panait Istrati, după ce trage concluziile necesare ia poziție față de cele constatate, singura poziție a unui om normal: constată irealitatea miracolului sovietic și prevede prăbușirea ideologiei găunoase, blestemându-l. *Spovedania unui învins* devine astfel unul dintre primele documente care zdruncină sistemul de pe poziția unui scriitor militant, dezamăgit, distrus, dar nu înfrânt.

De aceea Panait Istrati ne apare astăzi drept un scriitor care a contribuit la dărâmarea acestei societăți clădite pe principii pe cât de nobile în teorie, pe atât de injuste în practică, devenind unul dintre primii și reprezentativii dizidenți – mai târziu, și prin vocea lui Soljenițan, această mișcare dizidentă având să fie gropa-
rul ideologico-moral al comunismului.

Ceea ce avea să-l învingă cu adevărat pe Panait Istrati a fost boala sa, purtată ca o tragedie fizică, și nu cea morală de care s-a descătușat în această carte. Izbăvirea minții și a sufletului prin cunoașterea totală a societății, în cele mai intime și ascunse unghere ale ei, transformată într-o armă dibaci mânăită pentru de-

mascarea falsurilor descoperite, îl ridică deasupra suferințelor fizice. „Și totuși, nu vreau să cedez morții nedrepte, morții care-ți închide gura, în timp ce trebuie să vorbești. Să vorbești fără cruțare, fără milă, în acest secol în care minciuna socială domnește în toate clasele și pune stăpânire, zilnic, pemînțile cele mai frumoase! [...] Da! Vreau să-mi las pielea pe această hârtie albă, pe care atât am iubit-o!”

Și în alt loc:

„Tânguirile se vor înmulți de-acum încolo și vor fi aceleași: soarta muncitorului care nu este decât muncitor; a țăranului care nu este decât țăran sau, mai rău, soarta lucrătorului nemulțumit (...) nu prezintă nimic îmbucurător sub dictatura comunistă” Și nu se mulțumește doar cu aceste constatări, ci descopără și cauzele acestor drame din statul care ar fi trebuit să fie un paradis al celor năpăstuiți: **persecuții, deportare, fanatism, desfrâu, sinecurism, deturnări de fonduri, spionaj, politicianism, șomaj, lipsuri**. Sunt cuvintele care caracterizează lapidar societatea bolșevică, enumerate de cel care s-a lepădat de comunism.

Nu mai putem este concluzia pe care o trag, comunicând-o direct cei întâlniți de Panait Istrati pe „continentul sovietic”. Pe baza acestora apare și concluzia martorului – scriitorul însuși: „Rapoartele polițiștilor cari se duceau în anchetă acolo unde se produceau cazuri de antropofagie sunt istorisirii pe care niciodată un scriitor nu ar putea să le inventeze. Totul vorbește cu elocvența unei epoci de supliciu care te revoltă că ești om”.

Te revoltă că ești om!

Este, categoric, nu concluzia unui învins, ci a unui luptător care a rămas pe baricadă.

Grav bolnav, Panait Istrati a plecat într-o altă lume a speranțelor, în 1936, la vârsta de 51 de ani, convins că doar spovedania este a unui învins, nu și forța lui spirituală.

Biruit-au gândul! – zicea cronicarul de demult, meditănd asupra trăinicieii neamului românesc și a spiritualității sale. Preluăm vorba veche pentru a clama și biruința lui Panait Istrati asupra lumii care avea să-l transforme dintr-un învins într-un om al dreptății și adevărului. Un gând românesc a fâlfâit asupra urgiilor bolșevice devenind biruitor în apărarea destinului omenirii. Biruința lui s-a produs în timp. Dar s-a produs!

„Învinsul” de atunci este astăzi, din perspectiva timpului și a realităților istorice, un **biruitor**.

V. A. URECHIA – UN MODEL ÎN LUPTA PENTRU ASIMILAREA VALORILOR EUROPENE

Contemporan cu mulți scriitori ajunși clasici, V. A. Urechia, deși a fost o personalitate polyvalentă, activând în multe domenii și publicând enorm, sprijinind orice inițiativă meritorie în domeniul culturii, aducând mari servicii instituțiilor de cultură, fiind fondator al celor mai importante dintre ele, a rămas printre cei uitați. În afară de câteva lucrări care-i apreciază contribuția și dăruirea, opera cărturarului, stigmatizat de polemica acidă a colegilor de generație, dar și de universitate, rămâne într-o umbră a cercetării și istoriei literare actuale. Exemplul său edificator însă ar putea servi contemporaneității în procesul luptei care se dă pentru asimilarea valorilor europene. Analiza publicațiilor în ziarele vremii, a considerațiilor contemporanilor săi, luarea în seamă a ecourilor, preluate și amplificate, care au răzbătut până în zilele noastre ar putea ajuta pentru construirea profilului publicistului V. A. Urechia, elucidarea prodigioasei sale activități de jurnalist, mereu în slujba țării și a semenilor săi.

Publicistica a ocupat cel mai important loc în întreaga activitate a lui V. A. Urechia. Se știe că a fost și un important istoric, mai ales sub raportul colecționării de cronică și izvoare românești, donate Academiei sau Bibliotecii, care mai târziu au slujit drept repere documentare în multe cercetări, și a lăsat o istorie a românilor în 14 volume. A contribuit, după puteri, la dezvoltarea dramaturgiei românești, într-un moment în care teatrele erau dominate de repertorii străine. A fost considerat unul din pionierii romanului românesc. În același timp, nu putem să nu menționăm că în toate scrierile sale este foarte pronunțat filonul publicistic, care-l plasează pe autor în postura omului de atitudine, îi imprimă caracteristica de „arhanghel al entuziasmului”, cum l-a numit B. P. Hașdeu.

În memoriile publicate spre sfârșitul vieții, V.A. Urechia a filtrat momentele importante ale vieții sale, cu speranța nedisimulată că „o pagină, două din povestea vieții” sale „s-ar putea să prezinte oarecare interes”, precizând că tocmai partea lumească, biografia interesează mai mult la oamenii iluștri, opera fiind sau nu cunoscută sau apreciată. „Ceea ce este omenesc, e ceea ce interesează în povestea oamenilor iluștri, adică ceea ce tocmai face esența oamenilor obscuri”, nota autorul, subliniind că acestea ar putea interesa posteritatea sau chiar și pe contemporani: „prin faptul că, împrejurările ne-au pus în relațiune cu cei mai mari bărbați ai națiunii și că am avut nemeritata onoare de a fi colaborator al multora din ei” [1].

Deși nu e considerat a fi unul din marii scriitori români, V. A. Urechia a fost

printre primii literați ai timpului și avea, după cum a mărturisit de multe ori, măsura propriei valori, atât cât a fost. Privind în urmă, după o viață zbuciumată, dar plină de realizări pentru poporul român și cultura lui, marele patriot, își începea acum un secol și ceva, amintirile, cu o nostalgie a începuturilor, dar cu aprecieri și autoaprecieri care s-au dovedit peste ani a nu fi deplasate.

Câteva repere biografice despre tatăl viitorului cărturar indică asupra faptului că datorită poziției sale sociale, „împreună cu Marele Vornic Darie de la Dăr-mănești, Miclescu ginerele lui, Vasile Ion Camburul, Crupenski” [2], acesta avea un rol important în viața social-politică a orașului Piatra Neamț. La senectute, cărturarul a lăsat pagini interesante cu caracter preponderent biografic despre începuturile și ascensiunea sa intelectuală, dar care aduc în actualitate starea culturii și a instrucțiunii publice din acele vremuri. Asrful de fragmente permit a înțelege mai bine particularitățile perioadei în care a viețuit și a scris cărturarul și ctitorul de instituții culturale, a cărui operă publicistică, confundată pe arii largi cu cea literară, prezintă un interes particular sub aspectul abordării problematicii majore a timpului său.

Vasile Alexandrescu Urechia se naște la Piatra Neamț, la 15 februarie 1834, din a doua căsătorie a clucerului Alexandru Popovici, judecător la tribunal, cu Euphrosinia Photina, fiind unul din cei patru copii. Poziția socială a tatălui i-a permis luxul, destul de rar pe atunci, de a merge la școală. Așa cum mărturisește în memoriile sale, Vasile Alexandrescu și-a început școala la șase ani, într-o perioadă în care limba franceză câștiga teren în fața celei grecești, în care fuseseră educați frații lui. După absolvirea primelor clase, însoțit de mama sa, ajunge la casa boierului Dumitrescu Stan, care îl avea angajat ca dascăl pe „Musiu” Xenopol, tatăl viitorului istoric, unde urma să învețe „carte franțuzească”. Primul învățător i-a fost deci tatăl lui A. D. Xenopol, al colegului de mai târziu de la Academie, instituție la a cărei apariție a contribuit din plin. „Franțuzirea”, care, își amintește cărturarul, a fost ironizată în epocă de corifeii culturii, Alecsandri, Faca, Millo, Negruzzi, a fost totuși o soluție provizorie importantă, până după 1864, când se va trece la învățământul primar obligatoriu în limba română.

După moartea tatălui, mama îl duce la o altă școală, tot franțuzească, la un pension privat pe care-l ținea un elvețian, Ballif. „Gustul citirei” i-a fost insuflat de Grand Maman Duvivier, care-i pune pe elevi să citească în picioare și cu glas tare. Fiica mai mare a lui Ballif, Adela, urma să fie soția lui Petit, jurnalist francez la Tours, iar cea mică – soția lui Victor Place, consulul francez la Iași, camarad al unioniștilor Kogălniceanu, Negri, Alecsandri, Panu, Lascar Catargi ș. a. O duioasă amintire i-a purtat cărturarul unuia din cei doi fii ai lui Ballif, Alfred [3].

După instrucțiunea de care a avut parte la Oșlobeni, moșia luată în arendă de familia Ballif, V. Alexandrescu ajunge, prin intermediul dascălului școlii primare, Costache Nanu, să fie transferat la școala Trei Ierarhi, la Iași, fiind pregătit pentru internatul Academiei Mihăilene. Aici, copleșit de măreția orașului, învață în ca-

merele austere ale dascălului C. Nanu „*geografia, istoria sfântă și aritmetica*”, cu care era familiarizat, în franceză, încă de la Oșlobeni. Faptul că a început să învețe în limba franceză încă din copilărie îi va determina cariera de mai târziu, când va ajunge la Paris și va fi ales, pentru buna cunoaștere a limbii, să reprezinte și să publice articolele unioniste ale românilor în presa franceză.

Altă întâmplare biografică fericită îi deschide noi orizonturi: la Valea Viei, moșia unchiului său, paharnicul Dumitru Merișescu, unde tânărul V. Alexandrescu se refugia vara împreună cu dascălul său, venea Gheorghe Asachi. Într-una din vizite, fiindu-i prezentat tânărul învățăcel, marele scriitor a încurajat-o pe mama acestuia să-l dea la Academie, promițându-i ajutorul. În toamnă, fosta domnișoară de onoare de la curtea lui Ioniță Sturdza Vodă, își duce odrasla la Iași și după ce trece pe la domnița Elena cu care-și petrecuse copilăria și pe la Doamna Ecaterina Sturdza, cu o scrisoare dată de Alecu Balș către ruda sa, Ciunțu Balș, epitrop al școlilor, ajunge la Gheorghe Asachi. Astfel, V. Alexandrescu devine bursier, locuind în „*internatul protipendadei*”, cum va scrie mai târziu. Directorul institutului, Gheorghe Câmpeanu, îi stabilește la înmatriculare numele de Vasile Alexandrescu, pe care ulterior cărturarul și-l va prelungi cu cel al cronicarului, de la care se va revendica și din punctul de vedere al genealogiei, fapt ce avea să-i aducă multe ironii în presa vremii. Unul din cei care l-a criticat în trecut pe Urechia, și pentru atribuirea acestui nume, a fost chiar poetul național, Mihai Eminescu, reproșându-i că și-a luat „*porecla unei vechi familii boierești din Moldova pentru a-și împodobi mitra cu ea, după ce mai înainte a mai fost purtat încă vreo patru-cinci porecle, parte îndreptățite, parte de fantezie. Toată lumea ghicește că nu poate fi vorba decât despre D. Pseudo-Urechia*” [4]. N-a fost singura ironie cu care a fost tratat de contemporani.

Pentru încurajarea de a continua studiile și scriitura, Urechia va rămâne recunoscător întreaga viață și va marturisi ulterior în multe ocazii aprecierea față de cei doi deschizători de drum – Kogălniceanu și Alecsandri – care au jucat un rol decisiv în formarea sa intelectuală și literar-publicistică. Profesorii Dimitrie Stoica, Stavrat Tânăr, I. Albineț, Lăzărescu, Niculiță Morărescu, Ion Ionescu, Teodor Stamate, Teodor Codrescu, Vasiliu-Lazarini, Partenie Antohi – primul litograf român, la primele clase gimnaziale și dr. Câmpianu, Dimitrie Gusti, Forgher, Malguvenne și Luzzato, sunt amintiți cu recunoștință de V. A. Urechia în memoriile sale, cu reverența cuvenită, pentru că și lor le datora ascensiunea intelectuală. Printre colegii săi de atunci, care au ajuns mai târziu importanți oameni de stat, se numără: „*D. Nei, fost membru la Curtea de Compturi, d-nii N. Culianu, Mărzescu, Pilat (general), Dabija (fost ministru al lucrărilor publice), Peiu (colonel), Dimachi, care rămase o viață de om membru și președinte al Curții de Apel din Iași, Romanescu, un nepot al artistului Poni...*” [5].

În acea vreme, studiile erau în atenția societății civile până la cel mai înalt

nivel. La examenele ținute în „*aula solemnităților*”, până la 1848 asistau ministrul – vornic bisericesc, episcopul școlilor, refendarul Gheorghe Asachi, unul din ctitorii Academiei Mihăilene, mitropolitul, însuși Domnitorul Mihai Sturza, sub a cărui domnie se înființase moderna instituție de învățământ superior, și foarte mult public. Amintindu-și de atmosfera acelor examene și de importanța pe care autoritățile vremii o acordau actului de cultură, cărturarul deplânge, în memoriile sale, superficialitatea expeditivă a examenelor de mai târziu.

Sentimentele patriotice care îi vor însufleți acțiunile pe tot parcursul vieții i-au fost cultivate în Academia Mihăileană, care, după „*așa zisa revoluțiune de la 1848*” a fost închisă, acuzată fiind de sprijinirea „*buntușnicilor*”. În primăvara anului 1848 a fost martorul revoluției, Se observă din aceste citate că schimbările de ordin social, care au ajuns în manualele de istorie drept fapte demne de amintit sunt puse la îndoială de unul dintre contemporani – V. A. Urechia – martor ocular al faptelor descrise și prelucrate de istoriografii de mai târziu. De fapt, de notat, pentru a putea face o apreciere a cărturarului și publicistului de atunci, ca această părere nu era singulară. Printre alții, G. Panu, în ale sale memorii va povesti despre acele vremuri în care se puneau bazele științifice elementare, într-o țară rămasă cu mult în urma celor europene.

După ce rămâne fără ocupație, se angajează copist, trece cu bine peste epidemia de holeră, scăpând ca prin minune, ajutat de tatăl său vitreg, se retrage împreună cu mama sa la Piatra Neamț, în casa unchiului său. Revine la Iași în perioada în care în locul Academiei Mihăilene se deschide o școală reală cu cei mai slabi profesori, care nu participaseră la mișcarea națională, cei buni fiind excluși pentru participarea la revoluție. Conjunctura politică nefavorabilă se reflectă direct în procesul de învățământ, spiritul național, istoria și limba fiind excluse la ordinul consulului rus. În această școală, care era un surogat al Academiei Mihăilene, a continuat V. A. Urechia să învețe, deși nu mai avea ce. Alte întâlniri favorabile îi deschid noi perspective. Împrietenindu-se cu I. Romanescu, nepotul lui Poni, traduce împreună cu acesta un roman franțuzesc, dar pierde manuscrisul. Romanescu îi înlesnește frecventarea Teatrului Național, iar Poni îl inspiră să scrie dramaturgie. Un mare actor al epocii, comedianul Luchian, îl determină să traducă comedii franceze – exercițiu care îi va îmbogăți cunoștințele de limbă franceză și îi va sluji peste doar câțiva ani, în anii de studenție, când va începe activitatea publicistică, înființând *Opiniunea, organul românilor din străinătate*.

Teatrul fusese, la rândul său, „*epurat*” de „*elementele revoluționare*”, adică de cei mai talentați actori și autori. De aceea, nu prea era frecventat. Cei care reanimaseră teatrul, Alecsandri și Kogălniceanu, erau exilați, iar „*noua invasiune rusească, motivată de revoluțiunea de la 1848 nu era de natură a favoriza continuitatea succesului Teatrului Național*” [6].

Cu mazilirea lui Mihai Vodă Sturza și venirea la tron a lui Grigore Ghica, „*tinerimea parisiană*” revine în țară și se implică în modernizarea societății după

model francezesc. Aceste detalii au fost relatate în memoriile lui V. A. Urechia, publicate în „Apărarea Națională”.

La scurtă vreme de la schimbarea Domnitorului, situația școlară se îmbunătățește. După o scurtă perioadă extrașcolară petrecută ca practicant în cancelaria „*departamentului din lăuntru*”, într-o zi, tânărul V. Alexandrescu hotărăște să revină la școală dar este refuzat. Atunci îndrăznește să ia cu asalt reședința domnească având în buzunar o jalbă către domnitor. Aici soarta îi zâmbește din nou. În momentul în care urma să fie scos afară de gărzi, apare salvator Mihail Kogălniceanu, care îl duce la Ghica Vodă și cererea îi este satisfăcută. Mai mult decât atât, câștigă pentru totdeauna, cum se va vedea de-a lungul vieții, bunăvoința și protecția unuia din cei mai importanți intelectuali și oameni de stat. Întâlnirea cu Mihail Kogălniceanu, poate fi considerată decisivă în formarea tânărului cărturar, care era curios să afle de toate, deschis fiind spre toate domeniile [7]. Recunoștința pe care i-o va purta V. A. Urechia lui Kogălniceanu de-a lungul vieții, chiar când vor fi în tabere ideologice sau politice diferite, se explică și în acest fel. A fost, după cum mărturisește mai târziu cărturarul, izbânda tinereții lui: „*am avut de la 1849-1850 multe alte isbînde, dar nici una nă sguduit ca aceasta adînc sufletul meu. Și iată cum lui M. Kogălniceanu am datorit primul luminiș voios din calea, lung timp posomorîtă, a tinereții mele*”.

Acest fericit accident biografic, alături de acela în care avea să-l cunoască pe Vasile Alecsandri, îi vor marca definitiv cariera și viața. Bardul de la Mircești avea să-i deschidă drumul spre literatură, încurajându-i debutul. Kogălniceanu l-a introdus în lumea academică, înlesnindu-i și plecarea la studii la Paris, unde tânărul Basil Alexandrescu va debuta ca publicist, preocupare pe care nu o va abandona până la sfârșitul vieții. Întreaga sa operă va sta sub semnul publicisticii, iar preocuparea pentru destinul țării va fi continuă. Chiar și în memoriile publicate spre sfârșitul vieții și până în ultima zi se poate observa că publicistul Urechia l-a surclasat pe scriitorul, dramaturgul și întrucâtva chiar și istoricul Urechia.

Destinul său, complex și proteic, și-a pus amprenta pe biografia viitorului cărturar și ctitor de așezăminte culturale, cum ar fi Ateneul Român, Academia Română, lucru care și-a găsit reflectare în opera sa artistică și publicistică.

REFERINȚE:

1. V. A. Urechia. Schițe memorialistice. București: Editura pentru literatură, 1969.
2. V. A. Urechia. Din tainele vieții. În: Apărarea Națională, 1900.
3. Vistian Goia. V. A. Urechia. București: Editura Minerva, 1979.
4. Ibidem.
5. V. A. Urechia. Din tainele vieții.
6. Ibidem.
7. Vistian Goia. Prietenia M. Kogălniceanu – V. A. Urechia. În: Magazin istoric, anul IX, 1975, nr. 12 (dec.), p. 59.

REZUMATELE ARTICOLELOR

Victor Moraru, dr. habilitat, prof. univ., Institutul Integrare Europeană și Științe Politice al Academiei de Științe a Moldovei

Vocația europeană a Republicii Moldova

Articolul pune în discuție subiectul opțiunii europene a Republicii Moldova și dezvăluie seriede întrebări care apar pe parcursul avansării procesului de integrare europeană. Atingerea acestui rezultat ar trebui să fie efortul comun al societății, un alt aspect important este asimilarea experienței altor state care au devenit membre ale Uniunii Europene.

Constantin Marinescu, dr. habilitat, prof. univ., membru de onoare al Academiei de Științe a Republicii Moldova

Gânduri despre eforturile Republicii Moldova de integrare în Uniunea Europeană

Articolul abordează subiectul integrării europene a Republicii Moldova cu o atenție deosebită asupra rezultatelor obținute și a piedicilor în calea acestui proces. Chiar dacă s-au înregistrat rezultate importante în acest sens, opinia publică consideră că rezultatele sunt departe de cele așteptate. Subiectul este prezentat și din punctul de vedere al implicării României în acest proces.

Mihai Cimpoi, acad., Academia de Științe a Moldovei

Anul 1812 în proiecțiile vizionare eminesciene

Anul 1812 este considerat în publicistică un simbol a distrugerii, începând cu teroarea istoriei odată cu pierderea Basarabiei și a identității. Se pune accent pe conștiința românilor și pe încrederea marilor națiuni europene, evidențiind personalitatea poporului român care încearcă să aibă încredere în propriile forțe în fața Rusiei. Eminescu consideră anul 1812 o oră istorică unde se pune accent pe documentele și studiile ce tratează problema Basarabiei, care încă făcea parte din Moldova la 1812.

În consecință, Eminescu a avut dreptate în ceea ce privește istoria românilor intersectată de puterea rusească, totuși învinsă de conștiința românilor pe care și-au fortificat-o cu încredere.

Cuvinte-cheie: 1812, M. Eminescu, istoria Basarabiei, Rusia, suzeranitate, Poarta Otomană.

Răzvan Theodorescu, acad., Academia Română

Vizualitate și limbaj în vechea civilizație a românilor

Pentru a defini esența vizualității și a limbajului în vechea civilizație a românilor un rol important îl are istoria mentalităților, unde relația vocabular-societate devine o semantică istorică. De altfel, se disting 4 etape ale coincidenței vizualității cu limbajul și anume: efigial-solemnă a sec. XIV-XV, narativă a sec. XVI, tactilă a sec. XVII și etapa decorativismului și a oralității sec. XVIII. Limbajul se metamorfozează cu iconografiile, devenind emblematic pentru civilizație. Individualitatea creatoare prin narație și limbaj reprezintă o modalitate de a transfera în scris și imaginativ rezultatul diverselor experiențe ale omului creator.

Cuvinte-cheie: limbaj, vizualitate, civilizație, metoda econologică, semantică istorică.

Ion Dediu, membru corespondent al AȘM, dr. habilitat, prof. univ., director onorific al Institutului de Ecologie și Geografie al Academiei de Științe a Moldovei

Contribuția naturaliştilor români la dezvoltarea ecologiei

Ecologia a fost și rămâne un subiect la care participă o serie de savanți, naturaliști prin intermediul cărora este posibilă dezvoltarea acesteia. Începând cu Herodot – părintele istoriei și geografiei, Strabon care a determinat așezarea geografică a râurilor și localităților din apropierea Pontului Euxin, și terminând cu Dioscoride Pedanios Anazarebus – medic în armata română și botanist grec, problema ecologiei are rădăcini adânci ceea ce i-au determinat pe mulți naturaliști contemporani să studieze cât mai profund această știință. Oamenii de știință din România au dat importanță ecologiei datorită manualelor cu caracter științific, înființării unor instituții cu același profil. Aici îi putem menționa pe A. N. Vitzu – întemeietorul fiziologiei experimentale, Victor Babeș – fondatorul primului Institut de Bacteriologie și Patologie din București, Constantin Esarcu – autorul primelor cursuri de științe naturale din România. Atât pentru ecologia botanistă, acvatică cât și pentru cea forestieră, naturaliștii români au avut o contribuție remarcabilă.

Cuvinte-cheie: naturaliști, ecologie, experiment, medicină, știință, botanică.

Gheorghe Bobâna, dr. habilitat, prof. univ., Institutul Integrare Europeană și Științe Politice al Academiei de Științe a Moldovei

Știința și valorile umanismului

Articolul analizează relația dintre știință și valori umane, demonstrând că știința modernă este produsul erei Renașterii și al culturii Renașterii, care tindea spre afirmarea cercetării științifice și crearea primelor forme de organizații științifice ale erei moderne.

Victor Juc, dr. habilitat, prof. cerc., Institutul Integrare Europeană și Științe Politice al Academiei de Științe a Moldovei

Configurația teoretică a științei relațiilor internaționale

Relațiile Internaționale fiind abordate sub aspectul disciplinar-științific, reprezintă prin statutul lor un demers interdisciplinar și multidisciplinar, al cărui obiect complex de studiu este valorificat prin concursul mai multor științe și cu ajutorul unui spectru ierarhic diversificat de metode de investigație. Abordarea Relațiilor Internaționale în plan epistemologic, ca obiect de investigație, urmărește descrierea, explicarea, interpretarea și înțelegerea lor, pe când determinarea obiectului de studiu în baza diferitor criterii rezultate din diversitatea actorilor și complexitatea fenomenelor și proceselor, este în măsură să contribuie la definirea statutului disciplinar.

Alexandru Amititeloae, dr., prof. univ., Universitatea „George Bacovia”, Bacău, România

Deficitul de democrație în politica decizională a Uniunii Europene

În ultimul timp soarta Europei este hotărâtă de un nucleu de putere din ce în ce mai restrâns, statele membre fiind constrânse, într-o formă sau alta, să execute întocmai decizii acestui grup, fie că le sunt sau nu convenabile. După ce au constatat că popoarele nu agreează planurile lor de integrare politică și constituirea unei autorități suprastatale, liderii europeni au hotărât să impună tuturor statelor membre ale Uniunii Europene procedura

parlamentară de ratificare a tratatelor. Experiența a demonstrat că parlamentele pot fi controlate și deci nu există riscul ca vreunul dintre ele să respingă măsurile pe care le adoptă acel nucleu de putere al Uniunii. Prin urmare, fiind ignorată cu bună știință voința popoarelor, în dezbaterile publice se vorbește tot mai des de o înlocuire a democrației populare cu o „democrație a elitelor”. Dar și la nivelul așa-ziselor elite se produce o stratificare și ierarhizare, astfel încât se ajunge ca puterea de decizie să fie acaparată de un grup restrâns de indivizi, situație care contravine valorilor democrației. Dacă avem în vedere că alternativa democrației este dictatura, putem constata, chiar în politica decizională a Uniunii Europene, tendințe tot mai accentuate de autoritarism.

Cuvinte cheie: integrare, cooperare, tratat, uniune, aderare, referendum, stat, națiune, piață.

Pompiliu Comșa, dr., prof. asociat, Galați, Universitatea „Apollonia”, Iași, România
Drepturile omului în viziunea Uniunii Europene

U. E. reprezintă puterea care promovează drepturile omului ca principala premisă de valorificare a democrației atât la nivel de membri ai Uniunii cât și în relațiile cu statele din afară. Totodată, U. E. deține o politică ce se axează pe drepturile civile, politice, economice, sociale și culturale, vizând egalitatea dintre femei și bărbați, combaterea discriminării la nivel rasial, religios, vârstă, handicap sau poziție socială. În acest sens, valorile umane și însăși omul reprezintă stăpânul, problemele și necesitățile sale fiind principalele obiective de soluționare și dezvoltare a Uniunii.

Cuvinte-cheie: drepturile omului, U. E., combaterea discriminării, valori, Curtea Europeană.

Svetlana Ciumac, dr., conf. cerc., Institutul Integrare Europeană și Științe Politice al Academiei de Științe a Moldovei

Dimensiunile procesului de europenizare

Integrarea Europeană este considerată, în momentul actual, o prioritate politică și socială, unul din cele mai importante și răspândite fenomene, care implică atât statele membre ale Uniunii Europene, cât și statele care au început negocierile de aderare. Cercetarea și analiza fenomenului europenizării, mecanismelor și a impactului acestora asupra statelor membre și în curs de aderare este o necesitate vitală pentru țările implicate în acest proces. Actualitatea și complexitatea acestor probleme este condiționată îndeosebi de specificul și caracteristicile naționale pre-existente relației cu Uniunea Europeană ale statelor-membre de curând ale UE și ale celor în curs de aderare.

Sergiu Moraru, drd, Institutul Integrare Europeană și Științe Politice al Academiei de Științe a Moldovei

Securitatea națională: complexitatea reală a problemei

Articolul pune în discuție problema securității naționale a Republicii Moldova. Circumstanțele politice actuale ale Republicii Moldova determină cercetătorii acestui domeniu la analiza beneficiilor și constrângerilor situației politice curente. La fel de importantă este și securitatea informațională a țării, și faptele ne arată necesitatea de a regândi abordarea securității și securității informaționale.

Rafic Sulaiman, drd., Institutul Integrare Europeană și Științe Politice al Academiei de Științe a Moldovei

Fațetele federalismului

Articolul pune în dezbatere noțiunea de federalism, evidențiind câteva din interpretările acesteia. Una din abordările vizate se axează pe legătura dintre elementele federației, auto administrarea acesteia și abilitatea de a acționa ca unitate. Un alt punct de vedere subliniază asigurarea condițiilor benefice pentru elementele sale, situație preferabilă de cea de a fi solitar.

Silvia Mîtcu, drd, Institutul Integrare Europeană și Științe Politice al Academiei de Științe a Moldovei

Inițierea și diversificarea programelor științifice ale Organizației Tratatului Atlanticului de Nord

Cercetarea procesului de constituire și evoluție a programelor științifice realizate de către Alianța Atlanticului de Nord vine să demonstreze diversitatea politicilor nemilitare exercitate de această instituție de cooperare multilaterală. Programul Științific a fost instituționalizat pentru a susține activitățile de securitate și apărare, prioritate fiind acordată științelor tehnologico-inginerești și naturale (ale pământului și vieții). În general, Programul Științific conține mai multe mecanisme de cooperare ce sunt îndreptate spre realizarea mai multor obiective concrete: burse de cercetare științifică, cooperarea științifică și tehnologică, susținerea infrastructurii de cercetare și Știință în serviciul Păcii. Aceste obiective au fost realizate cu precădere în perioada războiului rece, asistența financiară fiind acordată cercetătorilor din statele aliate, însă au fost prelungite în mare parte și în forme modificate după 1993, când au a fost acordat accesul și cercetătorilor din statele partenere.

Mihail Guzun, dr., conf. univ., Facultatea Jurnalism și Științe ale Comunicării a Universității de Stat din Moldova

Tranziția, criza de valori și identitatea națională: de la incertitudine la redefinire (Cazul Republicii Moldova)

Trecerea de la totalitarism la democrație a generat schimbări importante în toate sferile vitale ale statului. Suntem noi, în condițiile de criză sau într-o situație de bază în căutarea de esențe? Autorul prezentului articol a încercat să răspundă la această întrebare, apelând la exemple din zona de fenomen național.

Cuvinte-cheie: criză, identitate națională, tranziție, valori, redefinire.

Irina Rotaru, lect. univ., drd., Universitatea „Apollonia”, Iași, România

Identitate și alteritate în procesul de unificare europeană: o perspectivă fenomenologică asupra integrării culturale

Textul examinează eventualele atitudini de respingere a ideii de integrare culturală în formațiuni suprastatale. Se arată care sunt motivele ce pot duce la o asemenea atitudine și, în același timp, dacă au ca fundament o înțelegere adecvată a fenomenelor pe care le resping. Demersul este unul teoretic, nu tehnic, și este inspirat de filosofia autorului german contemporan Bernhard Waldenfels.

Cuvinte-cheie: identitate, unificare, integrare, cultură, globalizare, uniune.

Laura Ciubotarașu-Pricop, dr., lector univ. asoc., Universitatea „Al. I. Cuza”, Iași, România
Dialogul intercultural ca principiu axiologic al procesului de integrare

Lucrarea încearcă să scoată în evidență elementele teoretice ce stau la baza procesului de integrare, să identifice punctele de reglaj ale procesului de integrare, acolo unde teoria își găsește de fapt posibilitatea de a fi pusă în act. Perspectiva de ansamblu asupra procesului de integrare este una cu profunde implicații filosofice pentru că se bazează pe conceptul de dialog, discerne între tipurile de relații ce se instaurează între participanții la dialog. Pe de altă parte, la nivel metodologic-aplicativ se evidențiază mecanismele ce se declanșează, în mod firesc, în cadrul procesului de integrare la nivel cultural, ideologic, religios și, acolo unde apar disfuncții, elementele corective.

Cuvinte-cheie: integrare, asimilare, dialog intercultural, cunoaștere dialogică, reciprocitate, pasiune.

Victor Mocanu, dr., conf. cerc., Institutul Integrare Europeană și Științe Politice al Academiei de Științe a Moldovei

Autoidentificarea socială în condițiile transformării societății contemporane moldovenești

Lucrarea este consacrată analizei tendințelor recente în constituirea structurii sociale a societății moldovenești. Cercetarea a demonstrat că în Republica Moldova nu există o relație clară între educație, ocupație, venituri, proprietate, mod și stil de viață etc., care facilitează identificarea claselor sociale. Transformările socio-economice și politice au condus la formarea a noi grupuri/straturi sociale, noi structuri profesionale și au modificat structura societății în ansamblu. Noile grupuri/straturi sociale apar nu în baza principiilor clasice de stratificare, ci au la temelie particularități specifice naționale, legate de procesele de privatizare, de formarea economiei și relațiilor de piață.

Cuvinte-cheie: clasă socială, structură socială, stratificare socială, educație, ocupație, mod și stil de viață

Andrei Dumbrăveanu, dr., conf.univ., Institutul Integrare Europeană și Științe Politice al Academiei de Științe a Moldovei

Referințe metodologice ale cercetării stratificării sociale în Republica Moldova

Stratificarea socială reprezintă un proces complex specific relațiilor dintre oameni oricum și modalităților de relaționare. Viața comunitară constituie societatea de status ce se stabilește și se conduce după tradiții bine întemeiate, apreciind valorile și normele sociale. Omul se află într-o luptă continuă pentru a acumula un număr de bunuri, astfel interacționând din punct de vedere economic și își crează o anumită situație socială. Cercetarea structurii sociale de azi permite să cunoaștem adevăratele motive care îi motivează pe oameni să creeze un anturaj sau grupuri în jurul unor lideri. Fiecare ia prin selecție anumite elemente din societate astfel acumulând o experiență. Cât despre Umwelt și Innwelt, acestea ne permit perceperea structurii energetice a fiecărui individ, cum își rezolvă problemele, modul de formare a personalității, crearea intereselor. Stratificarea socială în Republica Moldova se formează odată cu postmodernismul, consolidându-se grupurile sociale, formarea noilor clase sociale.

Cuvinte-cheie: clasă socială, stratificare socială, grup, individ, norme de drept, relații sociale.

Gheorghe Călcîi, dr., Institutul Integrare Europeană și Științe Politice al Academiei de Științe a Moldovei

Stratificarea socială: impactul nivelului de trai

În lucrare sunt analizate noțiunile de bază ale cercetării: nivelul de trai, stratificare socială, locul inegalităților sociale în sistemul ideologic al straturilor de populație. Drept criteriu de stratificare după nivelul de trai a fost utilizată aprecierea veniturilor familiei de către respondenți. Conform acestui criteriu populația supusă investigației se divizează în șase straturi. Majoritatea populației (70-75%) completează straturile de jos (2) ale societății. Straturile de mijloc (de asemenea 2) formează (20-25%), iar cele de sus 1%.

Cuvintele cheie: stratificarea socială, nivelul de trai, inegalitatea socială, grupuri sociale, venituri bănești.

Iurie Caraman, dr., Institutul Integrare Europeană și Științe Politice al Academiei de Științe a Moldovei

Stratificarea culturală și consumul cultural în comunitățile rurale ale Republicii Moldova

Inegalitatea socială este caracteristică oricăror societăți. Criteriile de divizare, indicate în literatura de specialitate, sunt multiple. La baza divizării poate fi o formă socială, alta decât cea a restului de subiecți, cu alte cuvinte, oamenii pot aparține aceleiași categorii sociale și / sau pot avea un statut social divers.

Articolul urmărește testarea modului în care diviziunea culturală se remarcă în zonele rurale ale Republicii Moldova. Studiul culturii se realizează prin concepte fundamentale întâlnite în antropologia culturii, precum și în sociologia culturii – modelul cultural, consum cultural, valorile culturale, etosul, configurația culturală, tradiție, valoare umană, care sunt prezente în orice abordare a fenomenului cultural.

Bogdan C. S. Pîrvu, dr., Universitatea „Iuliu Hațieganu”, Cluj-Napoca, România

Doina Cozman, prof. univ., dr., Universitatea „Iuliu Hațieganu”, Cluj-Napoca, România

Trăsăturile sociale ale personalității artistice

Trăsăturile personalității sunt în strânsă legătură cu arta și opusă științei apelând la nevroză ca angajament spre activitatea artistică. Creativitatea pledează pentru non-social și anti-social. Deci, artistul, fie el scriitor sau pictor activează în singurătate nefiind preocupat de perceperea celor din jur a comportamentului său, un fel de excentric neținând cont de etică sau efectele morale. În ceea ce privește excentricul, acesta reprezintă un tip energic, sociabil, deseori impulsiv, se expune riscului fiind oarecum iresponsabil, ceea ce nu putem atribui unui artist creator care, mai mult se caracterizează prin introvertism – retras, prudent, păstrează distanța impunându-se prin naivitate. În acest sens, psihologia umană trece dintr-o emisferă la alta în funcție de profesia individului, astfel accentuând nevroza, tensiunea interioară a omului creator ce se bazează pe viziunea personală.

Cuvinte-cheie: personalitate, artist, creator, psihologie, sentiment, extrovertism, introvertism.

Mihai Lescu, dr., conf. univ., Institutul Integrare Europeană și Științe Politice al Academiei de Științe a Moldovei

Instituția cenzurii în Moldova Sovietică

Articolul prezintă instituția cenzurii în Moldova sovietică. Autorul descrie evoluția ei instituțională, activitățile de bază, atenția specială este acordată extinderii cenzurii asupra mai multor domenii a vieții sociale. Ultima etapă a acestei evoluții este prezentată ca fiind autocenzura.

Georgeta Stepanov, dr., conf. univ., Facultatea de Jurnalism și Științe ale Comunicării a Universității de Stat din Moldova

Paradigma culturii digitalizate. Cazul Republicii Moldova

Articolul include analiza unor site-uri culturale din Republica Moldova, pe de o parte, și pe de altă parte, referința la realitatea evenimentelor noastre culturale în mass-media online. Deseori, abundența senzațională a unor site-uri duce la neglijarea culturii de către managerii lor. După datele oferite de cercetarea cantitativă, putem confirma că calitatea sectorului cultural al mass-mediei on-line nu este atât de dezvoltat pentru a putea reflecta tot adevărul vieții noastre culturale.

Cuvinte-cheie: cultură, internet, on-line, digitizare, site, informație.

Vasile Malanetchi, lector superior, Facultatea de Jurnalism și Științe ale Comunicării a Universității de Stat din Moldova

Sistemul editorial-poligrafic din Republica Moldova la începutul tranziției în viziunea unui expert european

Cercetarea fenomenului cărții moldovenești după destrămarea imperiului sovietic a dat rezultate semnificative conform situației Moldovei ca țară în reabilitare după șocul politic și social. Urmărind cercetarea lui Didier Dutour am ajuns la concluzia că munca de antreprenoriat particular în producția de carte a fost posibilă începând cu 1990, până atunci fiind monopol de stat. Deși aveam tipografia, ele funcționau pentru țările vecine precum Ucraina. Existau câteva edituri, 6 la număr, care la fel erau monitorizate de stat. S-a constatat că odată cu democratizarea și libertatea antreprenoriatului a crescut numărul de edituri private însă a scăzut numărul de ediții tipărite față de anul 1988. Cărțile în limbă rusă au un spațiu de difuzare mai larg decât cele moldovenești, ele fiind de o calitate mai bună. Perioada de tranziție și-a pus amprenta și asupra prețului cărții, acesta variind de la cartea moldovenească de buzunar egalat cu prețul unui pachet de țigări la cartea rusească, astfel iscându-se o concurență de import.

Cuvinte-cheie: tranziție, sistem sovietic, valori democratice, difuzarea cărții.

Boris Parfentiev, dr., Facultatea de Jurnalism și Științe ale Comunicării a Universității de Stat din Moldova

TV Moldova 1: calea anevoioasă spre o instituție publică

Articolul prezintă evoluția televiziunii naționale spre o instituție publică. Autorul prezintă diferite probleme ale televiziunii naționale spre devenirea unui agent media liber de influență politică, pe lângă alte probleme ce țin de diversitate și relevanță socială. Este arătată necesitatea unor programe profesionale și social relevante.

Mariana Tacu, cercetător științific, Institutul Integrare Europeană și Științe Politice al Academiei de Științe a Moldovei

Tehnici mediatiche de reflectare și practici metodologice de interpretare a realității social-politice

Produsele mass-media pot schimba cronologia reală a evenimentelor politice, propunând noi scenarii prin intermediul tehnicilor moderne de clivaj. Tehnicile media definesc traiectorii, reprezintă în majoritatea cazurilor instrumente ce stabilesc modul de utilizare a mijloacelor de informare în masă în situații de adaptare rapidă, în vederea atingerii obiectivelor principale și secundare în procesul de transmitere a informațiilor, cu scopul de a informa, influența și de a obține anumite efecte în direcția dorită. Viața politică reflectă o dinamică a contextelor și spațiilor de comunicare. În această dinamică un rol aparte revine: tehnicilor mediatiche generale – referitoare la metodele de descriere a evenimentelor politice, reprezentate de norme și reguli profesionale de bază; tehnicilor mediatiche particulare (de influențare) – aplicate cu un anumit scop de către mijloacele de informare în masă; practicilor metodologice de interpretare, utilizate de către instituțiile naționale și internaționale ce se ocupă de monitorizarea sistematică a activității mass-media.

Mădălina Manolescu, drd, Facultatea de Jurnalism și Științe ale Comunicării a Universității de Stat din Moldova

Condiția de afirmare a dialogului civic și social

Articolul prezintă probleme ale societății contemporane și accentuează necesitatea unui dialog eficient dintre puterea politică și societatea civilă. Se argumentează necesitatea însușirii culturii dialogului și impactul său benefic asupra deciziilor politice importante. În acest context, articolul arată probleme sociale și politice ale Republicii Moldova prin prisma dialogului civic și social.

Lucia Grosu, cercetător științific, Institutul Integrare Europeană și Științe Politice al Academiei de Științe a Moldovei

Relațiile publice în Europa Centrală și de Est în contextul tranziției democratice

În țările Europei Centrale și de Est, fenomenul relațiilor publice apare și se dezvoltă abia la începutul anilor '90. Înainte de 1989 nu se poate pune problema existenței relațiilor publice în sistemul comunist deoarece, așa cum arată definițiile clasice ale profesiei, aceasta este legată exclusiv de democrație. Textul propune o prezentare a importanței relațiilor publice ca instrument activ în transformarea socială, în schimbarea mentalităților și în înnoirea practicilor instituționale și culturale. Articolul pune în valoare abordarea tranzitorie a relațiilor publice, abordare introdusă și dezvoltată în literatura de specialitate de către cercetătorul polonez Ryszard Lawniczak. Conceptul de "relații publice de tranziție" descrie relațiile publice din țările Europei Centrale și de Est – relații publice care ajută organizația să se adapteze schimbărilor de la o economie planificată la capitalism și de la socialism la democrație.

Cuvinte-cheie: relații publice, democrație, transformare, relații publice de tranziție, strategii și instrumente, Europa Centrală și de Est.

Diana Moraru, cercetător științific, Institutul Integrare Europeană și Științe Politice al Academiei de Științe a Moldovei

Politicile Uniunii Europene în domeniul audiovizualului

Articolul urmărește subiectul evoluției politicilor în domeniul audiovizualului. Prin analiza cercetărilor efectuate asupra acestui subiect putem ajunge la concluzia că datorită elementelor constant schimbătoare ale acestui domeniu și din cauza tehnologiilor care se dezvoltă, stabilirea unor politici potrivite și funcționale se dovedește a fi o provocare.

Gheorghe Spiridon, drd, Facultatea de Jurnalism și Științe ale Comunicării a Universității de Stat din Moldova

Efectele mass-mediei asupra procesului educațional

Articolul dezvăluie specificul influenței mass-media asupra educației. Autorul explică necesitatea unei educații speciale cu privire la mass-media, iar de cealaltă parte consecințele lipsei unei atare educații. De asemenea, influența mass-media asupra copiilor și tinerilor este o problemă care trebuie tratată cu atenție particulară, din moment ce ei acordă o mare parte din timpul lor liber accesului la mass-media. Deoarece mass-media este un agent important al dezvoltării societății contemporane, informația transmisă de aceasta atinge întreg sistemul educațional prin educatori, profesori și părinți.

Florin Paloșan, drd, Facultatea de Jurnalism și Științe ale Comunicării a Universității de Stat din Moldova

Reflectarea problematicii religioase în presa românească

Articolul pune în dezbatere problema abordării tematicii religioase în presa românească. Datorită noii situații din țară, cea de a fi membru al Uniunii Europene, religia ca fenomen se confruntă cu probleme specifice atât în relațiile sale cu societatea, cât și cu puterea politică. De aici și implicarea bisericii române în politică. De felul, cum reflectă presa chestiunile legate de Biserică depinde sănătatea spirituală a societății.

Tatiana Spătaru, dr. habilitat, Institutul Integrare Europeană și Științe Politice al Academiei de Științe a Moldovei,

Maria Tonu, drd., Universitatea de Stat din Moldova

Obstacole în informarea persoanelor dizabilitate

Stigmatizarea și discriminarea persoanelor cu diferite tipuri de dezabilități este în mare parte rezultatul lipsei de informație și a stereotipurilor create de mass-media față de acest segment social (discriminat, pasiv, izolat, o povară pentru societate). Imaginea unei persoane cu dezabilități integrate activ în viața socială ține de valorificarea și influențarea mediului social, de către sursele de comunicare în masă. Mass-media informează, organizează și formează o orientare activă în căutarea resurselor informaționale în vederea soluționării problemelor acestei categorii sociale. Astfel, mass-media executându-și funcțiile sale trebuie să motiveze acest segment social destul de vulnerabil de a aplica o atitudine și implicare activă în societatea modernă.

Viorel Enea, prof., dr., Centrul de Studii Ștefan cel Mare și Sfânt Pașcani-Iași

Dezvoltarea culturii antreprenoriale în rândul tinerilor prin parteneriate educaționale

Articolul de față pune în discuție problema culturii antreprenoriale și necesitatea revigorării politicilor sociale cu privire la acest lucru. O educație adecvată în spiritul antreprenoriatului ar trebui să înceapă de la o vârstă mai mică prin diferite programe și metode eficiente.

Lidia Troianowski, dr., conf. univ., Institutul Integrare Europeană și Științe Politice al Academiei de Științe a Moldovei

Omul în contextul imixtiunii valorice a globalizării

Articolul este consacrat influenței globale asupra spiritualității umane. Autorul elucidează circumstanțele care determină ca acest fenomen să conducă la modificarea identității umane, urmărind itinerarul parcurs de valori până a ajunge să influențeze comportamentul.

Rodica Ciobanu, dr., conf. univ., Institutul Integrare Europeană și Științe Politice al Academiei de Științe a Moldovei

Interferențe teoretico-practice asupra răspunderii

Articolul analizează problema legată de responsabilitatea acțiunii umane. Urmărind problemele filosofice și legale se poate aduce la suprafață o abordare cuprinzătoare și interdisciplinară cu privire la răspundere, prin stabilirea legăturilor dintre acțiuni, fapte și răspundere. Ideea centrală a articolului este că prin creșterea responsabilității și răspunderii individului se poate contribui la creșterea valorilor din sistemul normativ.

Serghei Sprincean, dr., Institutul Integrare Europeană și Științe Politice al Academiei de Științe a Moldovei

Evoluția bioeticii din perspectiva dilemelor doctrinare și sociocivilizaționale

Istoria bioeticii ca știință globală a supraviețuirii omenirii are puțin peste 40 ani după fundamentarea ei de către Van Rensselaer Potter. Se evidențiază mai multe abordări contemporane a evoluției bioeticii care nu reprezintă încă o disciplină omogenă ca și conținut, fiind substanțial dependentă de o multitudine de circumstanțe, cât și de mediul social, economic și politic. O largă diversitate de modele sociocivilizaționale ale bioeticii se constituie în cadrul unor sisteme doctrinare concrete ca reacție și răspuns a comunității academice la prioritățile și necesitățile atât globale, cât și locale.

Cuvinte-cheie: bioetică, model sociocivilizațional, doctrină socio-politică.

Elena Albot, drd., Institutul Integrare Europeană și Științe Politice al Academiei de Științe a Moldovei

Fundamentul teoretic al corelărilor dintre conceptul de model social și inteligență socială

Identificarea, atunci când obiectul este omul, se manifestă ca un proces de găsire, diferențiere de calitate, pe baza cărora personalitatea poate fi atribuită unei clase, tip sau este recunoscută ca unică de-a lungul vieții sale. În al doilea caz, procesul de identificare trebuie să fie considerat ca fiind emoțional-cognitiv, bazat pe comparație, asimilarea inconștientă a subiectului cu un alt subiect, care are nevoie de omogenitate, de grup, de model social.

Veronica Mocanu, magistrul în drept, lector univ., Facultatea de Drept a Universității de Stat din Moldova

Dreptul protecției datelor cu caracter personal în Republica Moldova

Prin prezentul studiu ne propunem să realizăm o evaluare a dreptului la protecția datelor cu caracter personal în Republica Moldova ca realitate socială și juridică, identificând deficiențe și perspective.

Victor Crăciun, prof. univ., dr., București, România

Spovedania unui învins? Sau biruit-a gândul cel curat

„Biruit-a gândul!”, zicea cronicarul de demult, meditănd asupra trăinicieii neamului românesc și al spiritualității sale. Preluam vorba veche pentru a clama și biruința lui Panait Istrati asupra lumii care avea să-l transforme dintr-un învins într-un om al dreptății și adevărului. Birunța lui s-a produs în timp, dar totuși s-a produs. „Învinsul” de atunci este astăzi, din perspectiva timpului și a realităților istorice, un biruitor. Astfel la peste 80 de ani de la publicarea dramatici cărți, a lui Panait Istrati, Spovedania sa nu mai apare ca mărturie a unui învins ci mărturia cu valoare de document a unui învingător. Un document cu ecou internațional care a săpat temelia „Dictaturii Proletariale” din Rusia Sovietică și în același timp percepție românească hatărâtă privind gravele probleme pe care le putea ridica acest Continent roșu.

Cuvinte-cheie: literatură, conștiință, ideologie, spovedanie.

Zanfir Ilie, drd, Facultatea de Jurnalism și Științe ale Comunicării a Universității de Stat din Moldova

V. A. Urechia – un model în lupta pentru asimilarea valorilor europene

Articolul prezintă viața și activitatea scriitorului V.A. Urechia și importanța exemplului său pentru înțelegerea și acceptarea valorilor europene. Lucrarea descrie premisele devenirii scriitorului în calitate de renumit publicist și istoric și argumentează faptul că lucrările sale erau un punct de referință în vederea înțelegerii istoriei și culturii românești în context european.

SUMMARIES

Victor Moraru, prof., Ph.D., Institute of European Integration and Political Sciences of Academy of Sciences of Moldova

The European vocation of the Republic of Moldova

The article follows the topic of European option of the Republic of Moldova and tries to shape the correct questions on the path of European integration. Achieving this result should be the effort of the entire society and another important step is learning from the experience of other states currently members of the European Union.

Constantin Marinescu, prof., Ph.D., honorary member of the Academy of Sciences of the Republic of Moldova

Thoughts on the European integration efforts of the Republic of Moldova

The article at hand follows the topic of European integration of the Republic of Moldova, focusing on the achievements and the issues of this process. Even if there have been registered significant results the public opinion believes that the results are far from the ones expected. However, here the problem is presented through the point of view of the involvement of the Romanian government regarding this topic.

Mihai Cimpoi, academician., Academy of Sciences of Moldova

The year 1812 in the eminescian visionary projections

1812 is considered a symbol of destruction in journalism from the terror of history with the loss of Bessarabia and identity. The focus is on awareness and confidence Romanians great European nations, highlighting the personality of the Romanian people trying to have confidence in their force to Russia. Eminescu considers that 1812 is one historical time where the focus is on documents and studies that treat the problem of Bessarabia, who was part of Moldova in 1812.

Key words: 1812, Mihai Eminescu, the history of Bessarabia, Russia, sovereignty, the Ottoman Empire.

Răzvan Theodorescu, academician, Romanian Academy

Visuality and language in the old Romanian civilisation

To define the essence of visuality and language in the ancient civilization of Romanian history plays an important role mentality where vocabulary-society relationship becomes a historical semantics. In fact, there are four stages of coincidence visuality of language: solemn effigies of sec. XIV-XV century narrative, XVI, tactile sec. XVII and stage decoration and orality sec. XVIII. Language relates iconography become emblematic of civilization. Creative individuality through narrative and language is a way to pass the written and imaginative creator result of various human experiences.

Key-words: language, visuality, civilization, econologic method, historical semantics.

Ion Dediu, academician, Academy of Sciences of Moldova, prof., Ph.D., honorary director of the Institute of Ecology and Geography of the Academy of Sciences of Moldova

The Romanian naturalists' contribution to the ecology development

The ecology has been and remains a subject involving a number of scientist, naturalists through possible development. From Herodotus – the father of history and geography, Strabo – determined the geographic settlement and settlements rivers near Euxinus Pontus, and ending with Dioscoride Pedanios Anazarebus. The Romanian scientists have given importance to ecology books, with a scientific character, establishing an institution with the same profile.

Key-words: naturalists, ecology, experiment, medicine, science, botany.

Gheorghe Bobână, prof., Ph.D., Institute of European Integration and Political Sciences of Academy of Sciences of Moldova

The Science and the Values of Humanism

The relationship between science and humanist values have been analysed in this article, demonstrating that modern science is the product of the Renaissance era, the Renaissance culture, aiming to the process of appearance and affirmation of scientific research and building the first forms of science organization in the modern era.

Victor Juc, prof., dr., Institute of European Integration and Political Sciences of Academy of Sciences of Moldova

The theoretical configuration of the science of International Relations

The international relations are discussed in terms of scientific discipline, is from the status an interdisciplinary and multidisciplinary approach, the complex object of study which is valued by many science competition and using a diversified range of methods of investigation. The science of international relations studying all real existing or potential interactions and interdependencies between international actors in al their diversity both horizontally and vertically as well as flows, processes and trends in the global arena addresses in complexity or in part.

Alexandru Amititeloaie, prof., Ph.D, George Bacovia University, Bacau, Romania

The deficit of democracy in the European Union decision policy

The fate of Europe has been lately decided by a center of power that becomes smaller and smaller, the Member States being obliged one way or another to execute the decision of this small group, whether they are convenient or not. After noticing that states do not agree to their plans of political integration and creation of super-state authority, European leaders have decided to impose upon all Member States of the European Union the parliamentary procedure of ratifying treaties. The experience has shown that Parliaments may be controlled and thus there is no risk of any of them rejecting the measures adopted by the Union's nucleus of power. Therefore, having the will of the states ignored on purpose, the public debates constantly bring forward the idea of replacing the popular democracy with a democracy of elites". But even at the level of so-called elites a certain hierarchy may be noticed and the decision-making process is thus in the hands of a rather small group of individuals, which comes into conflict with the values of democracy. Taking into consideration the fact that the alternative to democracy is dictatorship, one may notice that the decision-making policy of the European Union is beginning to be characterized by tendencies of authoritarianism.

Key-words: integration, cooperation, treaty, union, joining, referendum, state, nation, market.

Pompiliu Comșa, Ph.D., associated prof., Galati, Apollonia University, Iasi, Romania

Human rights in the vision of the European Union

E. U. is the power that promotes human rights as the main prerequisite for the recovery of democracy at both E. U. members and in relation with outsiders. E. U. has a policy that focuses on civil political, economic, social and cultural rights, equality between women and man, to fight against discrimination at racial, religious, age, disability or social status. The human values and man is master of itself, its problems and needs are the main objectives of solving and development objectives of the Union.

Key-words: human rights, E. U., combating discrimination, values, the European Court.

Svetlana Ciumac, ass. prof., Ph.D., Institute of European Integration and Political Sciences of Academy of Sciences of Moldova

Dimensions of Europeanization process

The European Integration is currently considered to be one of the most important and wide spread phenomena, which involve the state-members of the European Union, as well as the states that are in progress of negotiation. The research and the analysis of the phenomenon, along with its mechanisms and their impact in the member-states and those about to join is a vital necessity for the involved countries. The concern and the complexity of this issue is especially conditioned by the specific and the national features pre-existent to the relation with the European Union of the member-states and those on course for joining.

Sergiu Moraru, Ph.D. stud., Institute of European Integration and Political Sciences of Academy of Sciences of Moldova

National security: the real complexity of the issue

The article debates on the topic of the national security of the Republic of Moldova. The current political situation of the Republic of Moldova leads the researcher of this area to analyse the benefits and enforcements of the situation. Just as important is the informational security of the country and the facts point us to a need to rethink the entire approach of security and informational security.

Rafic Sulaiman, Pd.D. stud., Institute of European Integration and Political Sciences of Academy of Sciences of Moldova

The faces of federalism

The following article debates on the notion of federalism and several of its interpretations. One interpretation focuses on the link between the element of the federation, its self-administration and its ability to act as one. Another point of view leans towards ensuring the best development conditions for its elements rather than standing alone.

Silvia Mitcu, Pd.D. stud., Institute of European Integration and Political Sciences of Academy of Sciences of Moldova

The initiation and diversification of the scientific programmes of the North Atlantic Treaty Organisation

The research of the process of establishing and development of the scientific programs conducted by the North Atlantic Alliance comes to show the diversity of the military

policies pursued by the institution of multilateral cooperation. The Scientific Program has been institutionalized to support the security and defense, and the priority being given to technological-engineering and natural sciences (of the earth and life). In general, the Scientific Program contains several cooperative mechanisms that are directed towards multiple targets: the research grants, the scientific and technological cooperation, support the research infrastructure and the Science in the service of Peace. These objectives were achieved especially during the Cold War, the financial assistance being given to researchers from the allied states, but were largely extended and in the modified forms since 1993, when the researchers from the partner countries were given the access.

Mihail Guzun, ass. prof., Ph.D., Faculty of Journalism and Communication Sciences of the State University of Moldova

The Transition, the crisis of values and the national identity: from uncertainty to redefinition (the case of the Republic of Moldova)

The transition from totalitarianism to the democracy generated important changes in all vital spheres of the state. Are we in the circumstances of crisis or in a situation of basic looking for the essences? The author of the presented article is seeking to answer this question appealing to the examples from the zone of the national phenomenon.

Key-words: crisis, national identity, transition, values, redefinition.

Irina Rotaru, ass. lecturer, Pd.D. stud., Apollonia University, Iasi, Romania

Identity and alteration in the process of European unification: a phenomenological perspective on cultural integration

In this article, it will be kept under review the rejection of the idea of cultural integration in supranational formations. There will be shown reasons that can lead to attitude and at the same time that are founded on a proper understanding of the phenomena that we reject. The approach will be a theoretical, not technical, and is inspired by the philosophy of the contemporary German author Bernhard Waldenfels.

Key-words: identity, unification, integration, culture, globalization, union.

Laura Ciubotarașu-Pricop, ass. prof., Ph.D., „Alexadru I. Cuza” University, Iasi, Romania

The intercultural dialogue as axiological principle of the integration process

In this paper we try to emphasize the theoretical elements that underlie in the integration process, to identify control points of the integration process where theory finds the possibility to be put in act. The perspective on the integration process is one with profound philosophical implication because it is based on the concept of dialogue, distinction between the types of relationships, which established a dialogue between participants. On the other hand, the methodological level we tried to emphasize applied mechanism that are triggered naturally in the process of integration at cultural, ideological, religious and where failures occur, corrective elements.

Key-words: integration, assimilation, intercultural dialogue, understanding dialogical, reciprocity, passion.

Victor Mocanu, ass. prof., Ph.D., Institute of European Integration and Political Sciences of Academy of Sciences of Moldova

The social self-identification in the transformation conditions of contemporary Moldovan society

This article is dedicated to the analysis of the recent trends in the Moldova's social structure formation. The research has shown that in Moldova there is no clear relationship between education, occupation, income, property, lifestyle etc., which facilitates the identification of social classes. Socio-economic and political transformations have led to the formation of new social groups/strata, new professional structures and changed the structure of the society as a whole. New groups/strata appear not based on the classical principals of stratification, but have specific national features related to privatization process, the formation of economy and market relations.

Key-words: social class, social structure, social stratification, education, occupation, life-style.

Andrei Dumbrăveanu, ass. prof., Ph.D., Institute of European Integration and Political Sciences of Academy of Sciences of Moldova

Methodological references of the social stratification research in the Republic of Moldova

The social stratification is a complex process specific kind relationship between people and ways of relating. Community life company status is to be determined and governed by well-founded traditions, appreciating the values and social norms. The man is in a constant struggle to accumulate a number of goods thus interacting in their economic and social situation creates a certain. The social structure research of today allows knowing the real reasons that motivate people to create an environment or group around leaders. Every selection has the elements of society for accumulating experience. As for Innewelt and Umwelt, they allow us charging energy structure of each person, how they solve problems, the formation of personality, creating the interests. The social stratification in Moldova is formed with postmodernism, consolidating the social groups, the formation of new social classes.

Key-words: social class, social stratification, group, individual, rule of law, social relations.

Gheorghe Călcîi, Ph.D., Institute of European Integration and Political Sciences of Academy of Sciences of Moldova

The social stratification: the impact of the living standard

The paper reviews the basics notions of the research: standard of living, social stratification, and social inequalities in the ideological system of population stratification. The assessment of family income given by the participants of the research was taken as a criterion of stratification according to the standard of living standard of living. According to this criterion the population under investigation is divided into six layers. Most people (70-75%) fit the two lower layers of the society whereas the two middle layers constitute 20-25% and the top layers only 1%.

Key words: social stratification, standard of living, social inequality, social groups, income.

Iurie Caraman, Ph.D., Institute of European Integration and Political Sciences of Academy of Sciences of Moldova

The cultural stratification and the culture consumption in the rural communities of the Republic of Moldova

Any society has some sort of inequality. The literature about the ways of division is rich, showing the existence of at least another social shape other than that of the rest of subjects; in other words, people may belong to the same social class and/or can have a social status. In this article I intend to test the way in which the cultural division happens in the rural areas of the Republic of Moldova. The study of culture is achieved by fundamental concepts encountered in culture anthropology as well as in sociology of culture – cultural model, cultural consumption, cultural values, ethos, cultural configuration, tradition, human value, which are present in any approach to cultural phenomenon.

Bogdan C. S. Pîrvu, Ph.D., Iuliu Hațieganu University, Cluj-Napoca, Romania

Doina Cozman, prof., Ph.D., Iuliu Hațieganu University, Cluj-Napoca, Romania

The social features of the artistic personality

The personality traits are closely related to art and opposed to science calling the neurosis as a commitment to artistic activity. Creativity calls for non-social and antisocial. So, the artist, whether writer or painter working in solitude, is not concerned about the perception of others of his behaviour a kind of eccentric regardless of ethical or moral effects. As the eccentric, it is an energetic guy, sociable, often impulsive, runs the risk is somewhat irresponsible, what we can not assign a creative artist who, more characterized by introvertism – withdrawn, cautious, keep distance established. So, the human psychology goes from one side to another depending on individual profession, thus emphasizing the neurosis, man's inner creative tension that is based on personal vision.

Key-words: personality, artist, designer, psychology, sentiment, extrovertism, introvertism.

Mihai Lescu, ass. prof., Ph.D., Institute of European Integration and Political Sciences of Academy of Sciences of Moldova

The institution of censorship in the Soviet Moldova

The article presents the institution of censorship in the soviet period of Moldova. The author describes its evolution from its base activities and a focus on a single target to an expanded reach over many areas of the social life. Then the final stage of this evolution is the self-censorship.

Georgeta Stepanov, ass. prof., Ph.D., Faculty of Journalism and Communication Sciences of the State University of Moldova

The paradigm of the digitalised culture. The case of the Republic of Moldova

This article includes analysis of some cultural sites in the Republic of Moldova on the one hand, and on the other hand, the reality of our cultural events in online media. Often sensational rush of some sites lead to neglect of culture by their managers. Following this quantitative research, we can confirm that the quality of our online cultural media sector is not so developed that could reflect all the truth of our cultural life.

Key-words: culture, internet, online, digitizing, website, information.

Vasile Malanetchi, ass. Prof., Faculty of Journalism and Communication Sciences of the State University of Moldova

The editorial and polygraph system of the Republic of Moldova at the beginning of the transition through the vision of an European expert

The research of Moldavian books occurrence after collapse of the Soviet empire gave significant results as of Moldova country after the political and social rehabilitation shock. Following Didier Dutour research we concluded that the work of private entrepreneurship in the production of books was possible since 1990, until then the state monopoly. Though printing had they worked for neighbouring countries such as Ukraine. There were some publishers, six in number, which also were monitored by the state. Found that with democracy and freedom of entrepreneurship, the number of private publishers but decreased the number of editions printed from 1988. Books in Russian have a larger space than the Moldovan media, they are a better quality. The transition period has left its mark on the price of the book, ranging from pocket Moldovan book equal to the price of a pack of cigarettes from Russian book, thus appearing import competition.

Key-words: transition, the Soviet system, democratic values, distributing the book

Boris Parfentiev, Ph.D., Faculty of Journalism and Communication Sciences of the State University of Moldova

TV Moldova 1: the hard path towards becoming a public institution

This article presents the evolution of the national television towards being a public institution. The author presents different issues of the national television becoming a media agent free of political influence along other issues of diversity and social relevance. It is revealed the need of professional and socially relevant programmes.

Mariana Tacu, scientific researcher, Institute of European Integration and Political Sciences of Academy of Sciences of Moldova

Media techniques of reflection and methodological practices of interpreting the social-political reality

The media products can change the real chronology of political events, proposing new scenarios through modern techniques of cleavage. The media techniques define trajectories, represent, in most cases, instruments that determine the use of mass media in times of rapid adaptation to achieve the main objectives and secondary in the transmission of information process, in order to inform, influence and achieve certain effects in the desired direction. The political life reflects a dynamic of contexts and spaces of communication. In this dynamic special role plays: the general media techniques – regarding the methods of describing political events, represented by basic professional norms and rules; the particular media techniques (to influence) – used for a specific purpose by the mass media; the interpretation methodological practices, used by national and international institutions dealing with systematic monitoring of media activity.

Mădălina Manolescu, Pd.D. stud., Faculty of Journalism and Communication Sciences of the State University of Moldova

The condition of affirmation of the civic and social dialogue

The article presents the issues of the contemporary societies and urges the need of a proper dialogue between the political power and the civic society. It argues the necessity of learning the culture of dialogue and its beneficial impact on important political decisions. In this context the article reveals social and political issues of the Republic of Moldova through the prism of civic and social dialogue.

Lucia Grosu, scientific researcher, Institute of European Integration and Political Sciences of Academy of Sciences of Moldova

Public relations in Central and Eastern Europe in the context of the democratic transition

Public relations are a new profession in Eastern European former communist countries which changed to a democratic regime in 1989. There were no public relations in Eastern Europe before 1989 because the concept was not acceptable for socialism. This article focuses on public relations as an active factor in social transformations, changing of mentalities and cultural and institutional practice renewal as well. The subject is analysed from the perspective of the transitional public relations approach, which was developed and introduced to the world public relations literature by Ryszard Lawniczak and is used to analyse the impact of this type of public relations on the reforms in the former communist countries of Central and Eastern Europe. The main idea is that the application of public relations strategies and instruments accelerates and facilitates reforms in the transition societies.

Alexandru Pelinbiu, Bacău Scrisorii pentru Ucraina.

Key-words: public relations, democracy, transformation, transitional public relations, strategies and instruments.

Diana Moraru, scientific researcher, Institute of European Integration and Political Sciences of Academy of Sciences of Moldova

EU audiovisual policy

The article debates on the topic of policy evolution of the audio-visual area in European Union. By analyzing the research results on this matter one may conclude that due to the ever changing elements of this area, and because of the evolving technologies the establishment of proper policies proves to be challenging.

Gheorghe Spiridon, Pd.D. stud., Faculty of Journalism and Communication Sciences of the State University of Moldova

The effects of the media on the education process

The article pursues the subject of the media influence on education. The author explains the necessity for special education regarding the media and on the other hand, the consequences of a proper education on this matter. Also the influence of the media on children and youth is an issue that must be dealt with a special attention, since they spend most of their free time listening to the media. Since the media is an important agent of the contemporary society its information reaches the entire educational system through teachers, professors and parents.

Florin Paloşan, Pd.D. stud., Faculty of Journalism and Communication Sciences of the State University of Moldova

Thoughts on the religion issue in the Romanian press

The article debates on the topic of religion as it is approached by the Romanian media. Due to the new situation of the country of being a European Union member religion faces new issues both in its relations with the society and with the political power. Thus the involvement of the Romanian church in the media is a necessity for the spiritual health of the society.

Tatiana Spătaru, Ph.D, Institute of European Integration and Political Sciences of Academy of Sciences of Moldova

Maria Tonu, Pd.D. stud., State University of Moldova

Information access obstacles for people with disabilities

The discrimination of people with different types of disabilities is mostly the result of lack on information and stereotypes created by the media (discriminated, passive, isolated, a burden for the society). The image of a person with disability actively integrated into the society is up to the influence of the social environment and the media. Because the media informs, organises and orients towards informational resources that may solve these issues. Thus, the media by carrying its duties must motivate this vulnerable social segment to be actively involved into the modern society.

Viorel Enea, prof., Ph.D., Study Centre "Ştefan cel Mare şi Sfânt", Paşcani-Iaşi

The development of the entrepreneurial culture among the youth via educational partnerships

The following article debates on the issue of entrepreneurial culture and the necessity for strengthening the social policies on this matter. The proper education in the entrepreneurial spirit should begin at an early age through different programs and efficient methods.

Lidia Troianowski, ass. prof., Ph.D., Institute of European Integration and Political Sciences of Academy of Sciences of Moldova

The man in the context of values mixture of the globalisation

Inquire of this paper is concerning on global influence to the human's spiritual soul. The author elucidates and states that these phenomena conduct to modification the human identity since values until behaviour.

Rodica Ciobanu, ass. prof., Ph.D., Institute of European Integration and Political Sciences of Academy of Sciences of Moldova

Theoretical and practical interferences on responsibility

The article analyses the issues related to the responsibility of the human action. By analysing the philosophical and legal issues one may reveal a comprehensive and interdisciplinary approach to accountability, by establishing bridges between actions, facts and accountability. The central idea of the article is that by increasing the accountability and responsibility of the individual it will contribute to increasing the values of normative systems.

Serghei Sprincean, Ph.D., Institute of European Integration and Political Sciences of Academy of Sciences of Moldova

Considerations on evolution of bioethics from the perspective of doctrinarian and socio-civilizational dilemmas

The history of bioethics as a global science of mankind survival has a little more than 40 years after its substantiation by Van Rensselaer Potter. There are many different contemporary approaches on evolution of bioethics, which is not uniform and homogenized discipline in its content, strongly depending on social, economic and political environment and circumstances. A wide diversity of socio-civilizational models of bioethics is appeared as a reaction and response of academic community in some specific doctrinal frame, to global as well as to local priorities and necessities.

Key-words: bioethics, socio-civilizational model, social-political doctrine.

Elena Albot, Ph.D. stud., Institute of European Integration and Political Sciences of Academy of Sciences of Moldova

The theoretical fundament of corelations between the concepts of social model and social intelligence

When the object is man, identification manifests as the process of finding, differentiation of quality, on the basis of which the personality can be attributed in a class, type or is recognized as unique throughout his life. in the second case, the identification process shall be regarded as emotional-cognitive comparison, unconscious assimilation of the subject with another topic that needs homogeneity, group, social model.

Veronica Mocanu, MA, lecturer, Faculty of Law of the State University of Moldova

The right of protection of data with personal character in the Republic of Moldova

By this article we intend to make an assessment of the right to data protection in Republic of Moldova as social and legal reality, identifying weaknesses and prospects of development of the legal framework.

Victor Crăciun, prof., Ph.D., Bucharest, Romania

The confession of a defeated? Or the clean thought has won

„The thought won”, said the old chronicler, meditating of the solidity of the Romanian people and its spirituality. We take the old saying to show and Panait Istrati victory over the world who would turn it from a defeated into a man of justice and truth. His victory came in time, but still occurred. The defeated” for it is today, in terms of time and historical realities, an overcomer. Over 80 years of dramatic books publishing, Panait Istrati Confession didn't a longer appears as a testimony but the document value of a winner. A document with a international echo who dug the „Dictatorship of the proletariat” foundation of the Russian Soviet while determined Romanian perception on the serious problems that may raise the red continent.

Key-words: literature, consciousness, ideology, confession.

Zanfir Ilie, Ph.D. stud, Faculty of Journalism and Communication Sciences of the State University of Moldova

V. A. Urechia – a model in the fight for acceptance of the European values

This article presents the life and activity of the writer V.A. Urechia and his relevance towards understanding and accepting the European values. Becoming a renowned historian his works were a point of reference in understanding the Romanian history and culture.